O SUTĂ ȘI UNA DE CĂRȚI

VICTOR HUGO

Ultima zi a unui condamnat la moarte

•

Bug - Jargal

JUNIMEA

Coperta colecției : EMIL CHENDEA

VICTOR HUGO

ULTIMA ZI A UNUI CONDAMNAT LA MOARTE

Traducere de MIHAI RĂDULESCU

1971
EDITURA JUNIMEA
COLECŢIA „101 CĂRŢI"

Primele ediții ale acestei lucrări, publicată la început fără nume de autor, debutau cu următoarele rînduri :

„Se poate lua cunoștință de existența acestei lucrări în două moduri. Fie că s-a găsit, cu adevărat, un teanc de hîrtii îngălbenite și de mărime deosebită, în care s-au aflat însemnate, unul cîte unul, ultimele gînduri ale unui nenorocit ; fie că am dat peste un om, un visător, preocupat de observarea naturii spre profitul artei, un filozof, un poet, cine știe cine, a cărui idee, fantezia aceasta, l-a copleșit, neputîndu-se slobozi de sub imperiul ei decît lepădînd-o într-o carte.

Cititorul va alege din aceste două explicații pe cea care îi va place".

După cum reiese din text, în epoca în care a fost publicată cartea de față, autorul n-a socotit că se cuvine să-și înfățișeze întreaga gîndire. A preferat să aștepte ca ea să fie înțeleasă și să vadă dacă, într-adevăr, va fi. A fost. Astăzi, autorul poate dezvălui ideea politică, ideea socială, pe care a voit să le popularizeze în această nevinovată și candidă formă literară. El declară, așadar, sau, mai curînd, mărturisește cu

glas tare că Ultima zi a unui condamnat la moarte *nu reprezintă altceva decît o pledoarie, directă sau indirectă, cum vreți să o luați, în favoarea abolirii pedepsei capitale. Lucrul anume pe care a intenționat să-l facă, tot ce ar dori ca posteritatea să întrevadă în opera sa, dacă s-ar întîmpla să fie interesată de ceva atît de mărunt, nu este apărarea particulară, totdeauna lesnicioasă, totdeauna tranzitorie, a cutărui ori cutărui criminal, a cutărui ori cutărui acuzat ales dintre alții; este vorba de pledoaria generală și permanentă în favoarea tuturor acuzaților de azi și de mîine; este articolul cel mai de seamă din dreptul umanității invocat și pledat cu glas răspicat în fața societății, ce reprezintă marea curte de casație; este scopul suprem al respingerii lui* abhorrescere a sanguine *acceptat pentru totdeauna încă dinaintea judecării tuturor proceselor criminale; este întrebarea sumbră și fatală ce palpită în taină în adîncul tuturor proceselor capitale sub întreitul patos al retoricii însîngerate sub care o ascund slujbașii regelui; este problema vieții și a morții, dezgolită, despovărată de toate întortochelile sonore ale parchetului, adusă cu brutalitate la lumina zilei și așezată chiar acolo unde se cade să fie văzută — acolo unde se află cu adevărat, în mediul său autentic, cumplit; nu la tribunal, ci pe eșafod; nu în fața judecătorului, ci a călăului.*

Iată care a fost intenția autorului. Dacă viitorul i-ar atribui, într-o bună zi, gloria de a fi făcut-o, ceea ce nu se încumetă să nădăjduiască, altă coroană nu își dorește.

Autorul declară, deci, repetat că se află, în numele tuturor acuzaților cu putință, inocenți sau vinovați, în fața tuturor curților, pretoriilor, juriilor, justițiilor. Această carte se adresează oricui ar judeca. Iar pentru ca pledoaria să fie tot atît de vastă după cum îi este cauza, a trebuit — și acesta este motivul pentru care Ultima zi a unui condamnat *este alcătuit astfel —*

să elimine, de pretutindeni, din subiect, contingentul, accidentul, specificul, specialul, relativul, modificabilul, episodul, anecdota, evenimentul, numele propriu şi să se mărginească, dacă aceasta înseamnă a te mărgini, numai la a pleda cauza unui condamnat oarecare, executat într-o zi oarecare, pentru o crimă oarecare. E fericit dacă, fără ajutorul altei unelte decît aceea a gîndirii sale, a pătruns atît de adînc, încît a făcut să sîngereze o inimă sub acel oes triplex *al magistratului! E fericit dacă a izbutit să îi facă demni de milă pe cei ce se cred drepţi! E fericit dacă, tot scormonind în judecător, a izbutit, cîteodată, să redescopere omul!*

Cu trei ani în urmă, cînd a apărut această carte, cîtorva persoane le-a trecut prin minte să o conteste autorului. Unii au presupus că este o carte englezească, alţii — americană. Ciudată manie să cauţi la o mie de leghe originile lucrurilor şi să faci să izvorască din acelaşi loc cu Nilul pîrîul ce spală uliţa ta! Din păcate nu se află aici nici vreo carte englezească, nici una americană, nici una chinezească. Ideea Ultimei zile a unui condamnat la moarte *nu este luată din nici o carte; autorul nu obişnuieşte să-şi caute ideile atît de departe, ci acolo de unde le-aţi fi putut afla cu toţii, unde le-aţi şi aflat poate (cine n-a trăit, în duhul său, sau n-a visat la* ultima zi a unui condamnat la moarte?), *adică, pe şleau, din piaţa publică, din* place de Grève. *Trecînd pe acolo, într-o bună zi, a ridicat această idee fatală, ce se zbătea într-o baltă de sînge, sub cioturile înroşite ale ghilotinei.*

Începînd cu acea dată, de cîte ori, în curgerea joilor funebre ale curţii de casaţie, intervenea una dintre acele zile în care ţipătul unei condamnări la moarte izbucnea în Paris, de fiecare dată cînd autorul auzea trecîndu-i pe sub ferestre urlătorii aceia răguşiţi ce hăituiau spectatorii spre Grève, *de fiecare dată îi re-*

venea ideea dureroasă, îl copleşea, îi umplea mintea cu jandarmi, călăi şi gloată, îi explica, ceas de ceas, ultimele suferinţe ale nenorocitului ce agoniza: în această clipă se mărturiseşte, în această clipă este tuns, în această clipă i se leagă mîinile; era somat, el, biet poet, să spună toate acestea societăţii care îşi vede de afacerile ei, în timp ce lucrul acela monstruos este săvîrşit; era stors, era împins, era zguduit, iar dacă tocmai versifica, îi ucidea stihurile abia schiţate; punea la index toate lucrările, se interpunea la orice, îl investea, îl obseda, îl asedia. Un supliciu, un supliciu care începea o dată cu trezirea zorilor şi care dura, aidoma cu al nenorocitului ce era torturat în acelaşi timp, pînă la ceasurile patru. *Numai atunci, o dată strigat* ponens caput expiravit, *de către glasul sinistru al orologiului, autorul respira şi îşi recăpăta o oarecare libertate a spiritului. Şi într-o bună zi, în sfîrşit, — era, după cum îşi aminteşte, a doua zi după executarea lui Ulbach — începu să scrie această carte. De atunci se simte slobozit. Cînd fu comisă una dintre aceste crime publice numite execuţii judiciare, conştiinţa sa îi spuse că nu mai era solidar. Nu s-a mai simţit stropit pe frunte de picătura aceea de sînge, ţîşnită din* Grève *pe capul tuturor membrilor comunităţii sociale.*

Totuşi, aceasta nu e destul. A-ţi spăla mîinile este bine, a împiedica sîngele să curgă ar fi şi mai bine.

Şi nici că ar putea exista un scop mai înalt, mai sfînt, mai august decît acesta: să participi la abolirea pedepsei cu moartea. Intr-adevăr, autorul participă din adîncul inimii la dorinţele şi eforturile oamenilor generoşi ai tuturor naţiunilor ce conlucrează de mulţi ani la dărîmarea copacului spînzurătorii, singurul copac pe care revoluţiile nu îl dezrădăcinaseră. El, cel fără de vlagă, soseşte, la rîndul său, să pună umărul şi să adîncească tăietura pe care a făcut-o Becca-

ria, cu șaptezeci de ani în urmă, în bătrîna spînzurătoare, înălțată de atîtea secole deasupra creștinătății.

Tocmai spuneam că eșafodul este singurul edificiu pe care revoluțiile nu îl dărîmă. Într-adevăr, rareori se întîmplă ca revoluțiile să rămînă sobre, în privința sîngelui omenesc, și, deoarece apar pentru a curăți de mortăciuni, pentru a tăia crengile uscate ale societății, pedeapsa cu moartea este una dintre uneltele pe care greu se pot obișnui să o lepede.

Vom mărturisi totuși că dacă a fost vreo revoluție care să ne pară demnă și în stare să suprime pedeapsa cu moartea, apoi aceasta a fost Revoluția din iulie. Se pare, cu adevărat, că ținea de cea mai elementară mișcare populară a timpurilor moderne să șteargă legiuirea barbară a lui Ludovic al XI-lea, a lui Richelieu și a lui Robespierre și să înscrie, în fruntea legii, inviolabilitatea vieții umane. Se cădea ca anul 1830 să sfărîme satîrul lui '93.

O clipă am nădăjduit. În august 1830, plutea atîta generozitate în aer, un duh atît de blînd și de civilizat se legăna în mase, simțeai inima înflorind la apropierea unui viitor frumos, încît ni se părea că pedeapsa cu moartea este abolită de drept, dintr-o singură lovitură, printr-o consimțire tacită și unanimă, așa cum se întîmplase cu celelalte lucruri rele ce ne stingheriseră. Poporul aprinsese un foc al veseliei cu zdrențele vechiului regim. Aceasta reprezenta zdreanța însîngerată ; o credeam în maldăr. Am crezut-o arsă ca și celelalte. Și, timp de cîteva săptămîni, am crezut, gîndind la viitor, în inviolabilitatea vieții, ca și în inviolabilitatea libertății.

Și, într-adevăr, abia se scurseră două luni, că se și făcu o tentativă de a rezolva ca pe o realitate legală utopia sublimă a lui Cezar Bonesana.

Din nenorocire, această încercare fu stîngace, neîndemînatică, aproape ipocrită, urmărind de fapt alt interes decît pe cel general.

Oricine își amintește că în octombrie 1830, la cîteva zile după ce fu înlăturată, prin ordinul de zi, propunerea înmormîntării lui Napoleon sub coloană, întreaga Cameră se puse pe plîns și pe boncăluit. Problema pedepsei capitale apăru din nou și vom arăta, cîteva rînduri mai jos, și cu ce prilej; măruntaiele legislatorilor părură cutreierate de o subită și minunată mizericordie. Joaca era de-a cine să vorbească, de-a cine să geamă, de-a cine să ridice mîinile spre cer! Pedeapsa cu moartea, Doamne Dumnezeule! Ce oroare! Cutare bătrîn procuror general, încărunțit în roba roșie, care toată viața mîncase pîine înmuiată în sîngele rechizitoriilor, își compuse pe dată o mutră jalnică și atestă pe zei că era indignat de ghilotină. Timp de două zile tribuna nu se despovără de cațavenci jeluitori și a fost un plîns, o miriologie, un concert de psalmi lugubri, un Super flumina Babylonis, *un* Stabat mater dolorosa, *o mare simfonie în* ut, *cu coruri, executată de orchestra asta întreagă de oratori ce garnisesc primele bănci ale Camerei și scot sunete atît de frumoase la zile mari. Cutărică veni cu basul său, cutărel cu falsetul. Nu lipsea nici unul. Nici că se poate ceva mai patetic ori mai plin de jale. Ședința de noapte, îndeosebi, a fost tandră, paternă și sfîșietoare, ca un act al cincilea de Lachaussée. Bunul public, care nu înțelegea nimic, avea ochii plini de lacrimi*[1]..

1) Nu avem pretenția de a îmbrățișa cu același dispreț *tot* ce a fost spus cu acel prilej la Cameră. Au fost rostite, ici și colo și cuvinte frumoase și demne. Am aplaudat, ca toți ceilalți, discursul grav și simplu al domnului de la Fayette și, cu o altă nuanță, remarcabila improvizație a domnului Villemain.

Despre ce era vorba? Să fie suprimată pedeapsa cu moartea?

Da şi nu.

Iată faptele:

Patru oameni de lume, patru oameni ca lumea, dintre acei oameni pe care se poate să îi fi întîlnit prin saloane şi cu care se poate să fi schimbat o vorbă-două, de politeţe, patru bărbaţi, spuneam, au încercat, în înalte cercuri politice, una dintre acele lovituri îndrăzneţe pe care Bacon le numeşte crime, *şi Machiaveli —* întreprinderi. *Or, crimă sau întreprindere, legea, la fel de brutală cu toţi, le pedepseşte cu moartea. Şi cei patru nenorociţi la asta ajunseseră, arestaţi, deţinuţi ai legii, păziţi de trei sute de cocarde tricolore, sub frumoasele ogive de la Vincennes. Ce se poate face şi cum să se facă? Pricepeţi că nu este cu putinţă să trimiteţi la* Grève, *legaţi în chip mîrşav cu funii groase, într-o căruţă, spate în spate cu acel funcţionar pe care nu se face nici măcar să-l numim, patru bărbaţi ca dumneavoastră şi ca mine, patru oameni de lume! Măcar de ar exista o ghilotină din lemn de acaju!*

Păi, nimic altceva decît să abolim pedeapsa cu moartea!

Şi Camera se pune pe treabă!

Băgaţi de seamă, domnilor, că, ieri încă, socoteaţi această abolire drept o utopie, o teorie, un vis, o nebunie, poezie. Băgaţi de seamă că nu este pentru întîia oară cînd se încearcă să vi se atragă atenţia asupra căruţei, asupra funiilor groase, asupra oribilei maşinării roşii şi că este ciudat cum această unealtă hidoasă vă sare în ochi, aşa, deodată.

Ba chiar aşa e! Nu din pricina voastră, oameni din popor, suprimă pedeapsa capitală, ci din pricina noastră, deputaţi, ce putem deveni miniştri. Nu vrem ca maşina lui Guillotin să muşte din clasele sus-puse. Cu atît mai bine dacă asta convine tuturora; noi, însă, ne-am

gîndit la noi. Ucalegon arde. Să stingem focul. Degrabă, lichidați călăul, bifați Codul.

Iată așa, cele mai frumoase combinații sociale sînt alterate și denaturate de un aliaj de egoism. Vîna neagră din marmura albă circulă pretutindeni, apare la tot pasul, sub daltă. Trebuie refăcută statuia.

Bineînțeles că nu este cazul să o declarăm aici: nu sîntem dintre aceia care au cerut capul celor patru miniștri. O dată arestați acești nenorociți, mînia indignată pe care ne-a inspirat-o atentatul lor s-a preschimbat, ca la toți oamenii, într-o milă nesfîrșită. Ne-am gîndit la prejudecățile dobîndite prin educație de către unii dintre ei, la creierul prea puțin dezvoltat al șefului lor, cu fanatism și obstinație recăzut în erezia conspirațiilor din 1804, încărunțit înainte de vreme în umbra umedă a pușcăriilor statului, la imperativele fatale poziției lor comune, la imposibilitatea de a frîna cînd te afli pe panta aceea abruptă pe care monarhia se lansase, în plină viteză, în 8 august 1829, la influența persoanei regale, pe care, pînă atunci, mizasem prea puțin și, îndeosebi, la demnitatea cu care unul dintre ei se învăluia așa cum învăluiești într-o mantie purpurie nenorocirea. Facem parte dintre aceia cărora le doream, cu toată sinceritatea, viață neștirbită și care eram gata să ne devotăm acestei cauze. Iar dacă, prin absurd, într-o bună zi, li s-ar fi ridicat un eșafod în Grève, *avem siguranța că ar fi avut loc o răzmeriță, pentru a-l dărîma, și cel care scrie aceste rînduri s-ar fi alăturat acestei răzmerițe. Pentru că, este necesar să o spunem, în crizele sociale, eșafodul politic, dintre toate eșafodurile, este cel mai abominabil, cel mai funest, cel mai otrăvit, cel care se cere extirpat cît mai grabnic. Felul acesta de ghilotină încolțește printre pietroaiele pavajului și, cît ai zice pește, se răspîndește pretutindeni.*

Fiţi cu băgare de seamă la primul cap ce cade în perioada revoluţionară. Poporul îi prinde gustul.

Eram deci, personal, de acord cu cei ce voiau să îi cruţe pe cei patru miniştri şi — total de acord cu ei, datorită atît unor raţiuni sentimentale, cît şi politice. Numai că am fi preferat ca să fi ales Camera un alt prilej pentru a propune abolirea pedepsei cu moartea.

Dacă această abolire mult dorită nu ar fi fost propusă în legătură cu patru miniştri picaţi din Tuileries la Vincennes, ci în legătură cu primul hoţ de drumul mare venit, cu unul dintrei acei nenorociţi la care abia vă uitaţi cînd trec pe lîngă dumneavoastră pe stradă, cărora nu le azvîrliţi nici măcar o vorbă, de a căror atingere murdară vă feriţi în chip instinctiv; nenorocitul, copil răpciugos fiind, alerga în picioarele goale prin noroiul răscrucilor, dîrdîind iernile pe marginea cheiurilor, încălzindu-se la ferestruicile bucătăriilor domnului Véfour, la care prînzeaţi, dezgropînd de ici, de colo, cîte o coajă de pîine dintr-o grămadă de gunoi şi ştergînd-o înainte de a o mînca, scărmănînd, cît e ziua de lungă, rîul cu un cui, doar-doar o găsi o para chioară, distrîndu-se numai cu spectacolul gratuit oferit de serbarea regelui şi de execuţiile din Grève, alt spectacol fără plată; bieţi prăpădiţi pe care foamea îi împingea la furt, iar furtul la celelalte; copii dezmoşteniţi de o societate vitregă, pe care casa de corecţie îi ia în primire la doisprezece ani, la optsprezece — temniţa şi eşafodul la patruzeci; amărîţi pe care cu o şcoală şi un atelier i-aţi fi putut face buni, morali, utili şi cu care nu ştiţi ce să mai faceţi, vărsîndu-i, ca pe o sarcină inutilă, ba în furnicarul roşu de la Toulon, ba în temniţa mută de la Clamart, lipsindu-i de viaţă după ce le-aţi luat libertatea; dacă aţi fi propus abolirea pedepsei cu moartea în legătură cu unul dintre aceşti oameni, ah! şedinţa voastră ar fi

fost atunci cu adevărat demnă, măreață, sfîntă, majestuoasă, venerabilă. De cînd acei auguști părinți din Trente i-au invitat pe eretici la conciliu în numele măruntaielor Domnului, per viscera Dei, *nădăjduind convertirea lor* quoniam sancta synodus sperat hoereticorum conversionem, *nicicînd n-ar mai fi fost adunare care să înfățișeze omenirii spectacol mai sublim, mai ilustru, mai milos. Îi e dat celui puternic să se ocupe de cel mărunt și slab. Ce frumoasă ar fi o adunare de brahmini luînd în mîini cauza atîtor paria. În cazul nostru, cauza nenumăraților paria este cauza poporului. Abolind pedeapsa cu moartea, în numele lui, și fără a aștepta să fiți direct interesați în problemă, ați fi săvîrșit ceva mai mult decît o operă politică, ați fi săvîrșit o operă socială.*

Pe cînd așa, încercînd suprimarea, nici măcar n-a fost o operă politică, deoarece nu a avut loc în numele abolirii, ci pentru salvarea a patru miniștri nenorociți, prinși cu mîna în sacul loviturilor de stat!

Ce s-a întîmplat? Păi, voi nefiind sinceri, noi am fost neîncrezători. Cînd poporul a văzut că urmează să fie tras pe sfoară, s-a făcut foc pe întreaga treabă și, lucru remarcabil, s-a agățat cu toate puterile de această pedeapsă cu moartea, a cărui sarcină el o poartă în întregime, orice s-ar spune. Din neîndemînarea voastră a ajuns aici. Abordînd problema pieziș, în chip necinstit, ați compromis-o pentru multă vreme. Ați jucat teatru. Ați fost fluierați.

Și totuși s-au găsit cîteva suflete bune care să ia această farsă în serios. Imediat după acea faimoasă ședință, procurorii generali au primit ordinul, prin intermediul cinstitului ministru al justiției, de a întrerupe, pe termen nedefinit, orice execuție capitală. În aparență, era un pas mare. Adversarii pedepsei cu moartea respirară ușurați. Dar iluzia avu viață scurtă.

Procesul miniştrilor se isprăvi. Nu ştiu ce condamnare a fost pronunţată. Cele patru vieţi fură cruţate. Ham fu ales drept cale de mijloc între moarte şi libertate. Terminîndu-se cu aceste aranjamente, spiritele oamenilor de stat de la conducere înlăturară teama, şi, o dată cu teama, pieri şi umanitatea. Nici nu mai fu vorbă de abolirea pedepsei cu moartea; şi, de îndată ce nu mai fu necesară, utopia redeveni utopie, teoria — teorie, poezia — poezie.

Bineînţeles că în închisori, însă, existau cîţiva nenorociţi de condamnaţi de rînd, care se plimbau prin ţarcuri, de cinci sau şase luni, respirînd, definitiv liniştiţi, siguri că vor trăi, luînd amînarea drept graţiere. Dar, aveţi răbdare.

Călăul se temuse straşnic, ca să spunem adevărul. În ziua cînd îi auzise pe făcătorii noştri de lege vorbind despre umanitate, filantropie, progres, se crezuse pierdut. Ticălosul se ascunsese, se ghemuise sub ghilotina lui, simţindu-se prost sub soarele lui cuptor, ca o pasăre de noapte în plină zi, străduindu-se să se facă uitat, astupîndu-şi urechile şi neîndrăznind să sufle. Dispăruse de şase luni. Nu mai dădea nici un semn de viaţă. Treptat, însă, în bezna în care trăia, şi-a luat curaj. A tras cu urechea spre Cameră şi n-a mai auzit rostindu-i-se numele. Nu se mai juca nimeni cu acele cuvinte sonore de care se temuse atîta. Nu se mai declamau comentarii ale Tratatului delictelor şi pedepselor. *Erau preocupţi de altele, de cine ştie ce gravă problemă socială, de un drum de ocol, de o subvenţie pentru Opera Comică sau de o luare de sînge de o sută de mii de franci dintrun buget apoplectic de o mie cinci sute de milioane. Nimeni nu mai gîndea la el, tăietorul de capete. Văzînd aceasta, omul se linişteşte, scoate capul din vizuină şi priveşte împrejur; face un pas, un altul, ca nu mai ştiu ce şoarece al lui La Fontaine, apoi îşi ia inima în dinţi să iasă complet la lumină de sub eşafodajul său,*

după care sare pe el, îl cîrpăcește, îl restaurează, îi dă lustru, îl mîngîie, îi dă de joacă, îl face să sclipească, reîncepe să ungă bătrîna mașinărie ruginită pe care puturoșenia o stricase; deodată, se întoarce, apucă de păr, la voia întîmplării, în prima gherlă ce se nimerește, unul dintre nenorociții aceia ce nădăjduiesc în viață, îl trage spre el, îl despoaie, îl leagă, îl face fedeleș și iată că execuțiile reîncep.

Este înfiorător, dar așa se scrie istoria.

Da, a exista o amînare de șase luni acordată nenorociților deținuți, cărora, în mod gratuit, li s-a agravat în felul acesta pedeapsa, îngăduindu-li-se să țină iar la viață; apoi, fără nici o pricină sau nevoie, fără a se ști prea bine de ce, așa, într-o bună dimineață, amînarea fu revocată, și, cu răceală, toate aceste ființe omenești fură iar duse la junghierea planificată.

Ah! Doamne Dumnezeule! Ia, spuneți-mi: cu ce ne-ar fi deranjat dacă toți acești oameni trăiau? Nu mai e în Franța suficient aer ca să respire toată lumea?

Trebuie să se fi petrecut ceva cumplit de monstruos în inima acelui mizerabil lefegiu al cancelariei, căruia îi era totuna ce se va întîmpla, ca să se ridice de pe scaun și să spună: „Ei! Nimeni nu mai visează la abolirea pedepsei cu moartea. E timpul să reîncepem ghilotinarea!"

De altfel, trebuie să o menționăm, niciodată execuțiile nu au avut loc în circumstanțe mai atroce ca de la revisarea amînării din iulie încoace. Niciodată anecdotica legată de Grève n-a fost mai revoltătoare și n-a dovedit mai cu prisosință execrarea pedepsei cu moartea. Această supralicitare a oroarei reprezintă dreapta pedepsire a oamenilor care au repus în vigoare codul sîngelui. Să fie pedepsiți de opera lor. Așa se cade.

Se cuvine să cităm unul sau două exemple privind ceea ce a fost înfiorător și păgînesc în

anumite execuții. Trebuie să le facem pe soțiile procurorilor regali să se îmbolnăvească de nervi. Cîteodată femeia poate fi o conștiință.

Undeva în sud, bănuim că la Pamiers, către sfîrșitul lui septembrie trecut, — nu mai ținem minte limpede locul, ziua și numele condamnatului, dar le vom regăsi dacă faptul ar fi contestat — spre sfîrșitul lui septembrie, deci, au intrat în celula unui om ce amesteca liniștit cărțile de joc; i s-a dat a înțelege că urma să moară peste două ore; e ras, tuns, legat strașnic, mărturisit; apoi e dus cu cotiugarul, între patru jandarmi, prin gloată, spre locul execuției. Pînă aici, toate sînt bune. Așa se procedează. Ajuns la eșafod, călăul îl ia din mîinile preotului, îl conduce, îl leagă de taler, apoi dă drumul cuțitului. Triunghiul greu de fier se detașează cu greutate, cade hurducîndu-se în șanțurile sale și, iată intervenția oribilului, taie omul fără să îl ucidă. Bărbatul țipă îngrozitor. Călăul zăpăcit, ridică iar cuțitul și îl lasă să cadă. Cuțitul mușcă din gîtul pacientului încă o dată, dar nu îl despică. Pacientul urlă; urlă și mulțimea. Călăul reînalță cuțitul, așteptînd mai mult de la cea de a treia lovitură. Nimic. A treia lovitură face să țîșnească al treilea șuvoi de sînge din ceafa condamnatului, dar capul nu cade. Să scurtăm povestea. Cuțitul a urcat și coborît de cinci ori, de cinci ori a ciuntit condamnatul, de cinci ori condamnatul a urlat sub lovitură și și-a clătinat capul viu, implorînd milă! Privitorii, indignați, înșfăcară pietre și, făcînd dreptate, lapidară călăul. Călăul se grămădi sub ghilotină și se ghemui după caii jandarmilor. Dar încă nu s-a isprăvit totul. Torturatul, văzîndu-se singur pe eșafod, se ridicase pe scîndură și, de acolo, în picioare, înspăimîntător, șiroind de sînge, susținîndu-și capul pe jumătate tăiat, atîrnîndu-i pe umăr, cerea cu țipete fără vlagă să fie dezlegat. Mulțimea, cuprinsă de milă, fu pe punctul de a dezarma jan-

darmii, de a sări în ajutorul nenorocitului ce suportase de cinci ori condamnarea la moarte. In clipa aceea, un valet al călăului, un tînăr de douăzeci de ani, sări pe eșafod, spuse pacientului să se întoarcă cu spatele, să îl dezlege și, profitînd de poziția muribundului care i se oferea fără nici o rezistență, îi sări în spate și porni anevoie să taie cît mai rămăsese din gît cu nu știu ce cuțit de măcelărie.

Acestea s-au petrecut cu adevărat.

Au fost văzute

· Da.

Conform legii, un judecător trebuia să asiste la această execuție! Cu un singur semn, ar fi putut opri totul. Ce făcu, oare, în fundul trăsurii sale, omul acela, în timp ce un alt om era masacrat? Ce făcea pedepsitorul acela de asasini în timp ce era săvîrșit un asasinat în plină zi, sub botul cailor lui, sub geamul trăsurii sale?

Și judecătorul nu a fost judecat! Și călăul nu a fost judecat! Și nici un tribunal nu a anchetat această monstruoasă exterminare a tuturor legilor existente în persoana sacră a unei creaturi a Domnului!

În secolul al șaptesprezecelea, în epoca barbariei codului criminal, sub Richelieu, sub Christophe Fouquet, cînd domnul de Chalais fu executat în fața Bouffay-ului din Nantes de către un ostaș neîndemînatic care, în locul unei singure lovituri de spadă, îi dădu treizecișipatru de lovituri[2] *cu o teslă de dogar, asta, cel puțin, păru parlamentului Parisului neconform procedurilor; avu loc o anchetă și un proces și, dacă Richelieu nu fu pedepsit, dacă Christophe Fouquet nu fu pedepsit, ostașul a fost. Nedreptate, cu siguranță, dar în adîncul căreia se află o fărîmă de dreptate.*

---

2) La Porte spune douăzecișidouă, dar Aubérv spune treizecișipatru. Domnul de Chalais strigă pînă la a douăzecea.

Pe cînd, în cazul nostru, nimic. Treaba a fost făcută după iulie, într-o epocă a progresului cu moravuri blînde, la un an după celebra lamentare a Camerei, pe marginea pedepsei cu moartea. Ei, da! fapta a trecut nebăgată în seamă. Jurnalele Parisului au publicat-o ca pe o anecdotă. Nimeni nu a fost îngrijorat. S-a aflat numai că ghilotina fusese dislocată expres de către cineva care voise să dăuneze executorului. Un valet al călăului, izgonit de stăpînul său, făcuse această poznă ca să se răzbune.

Fusese numai o glumă. Să trecem mai departe.

Acum trei luni, la Dijon, a fost dusă la supliciu o femeie. (O femeie!). Și de data aceasta, cuțitul doctorului Guillotin și-a făcut serviciul anapoda. Capul n-a fost complet tăiat. Atunci valeții călăului s-au înhămat la picioarele femeii și cu toate urletele nenorocitei, tot trăgînd și împingînd, i-au separat capul de trup, prin smulgere.

La Paris, ne-am reîntors pe vremea execuțiilor secrete. Deoarece nu mai îndrăznim să decapităm în Grève, începînd cu luna iulie, deoarece ne temem, deoarece sîntem lași, iată ce facem: Am luat, nu de mult, un bărbat, un condamnat la moarte, unul numit Désandrieux, cred; l-am vîrît într-un fel de coș, tras pe două roți, complet închis, zăvorît și lăcătuit; apoi, cu un jandarm în frunte, și unul în urmă, tiptil și fără gloată, am depus pachetul la pustia barieră Saint-Jacques. Era opt dimineața, abia se luminase. Ajunși acolo, unde se afla o ghilotină proaspăt înălțată, iar drept public vreo cîteva zeci de puști adunați pe maldărul de pietre din apropierea neașteptatei mașinării, am scos, iute, omul din coș și, fără a îi da vreme să își tragă sufletul, pe furiș, cu viclenie, rușinos, i-am șterpelit capul. Asta se numește act public și solemn al unei înalte justiții. Ridicularizare infamă!

Ce înțeleg, oare, slujbașii regelui prin cuvîntul civilizației? Unde am ajuns? Justiția înjosită pînă la stratageme și șiretlicuri! Legea coborîtă la expediente! Monstruos!

Un condamnat la moarte trebuie, deci, să fie un lucru de temut dacă societatea îl cară așa pe furiș?!

Să fim drepți, execuția nu a fost pe deplin secretă. Dimineața se vînduse, cu strigăte, ca de obicei, comunicatul condamnării la moarte, la răscrucile Parisului. Se pare că există oameni care trăiesc datorită acestor vînzări. Auziți? Din crima unui nefericit, pedepsirea sa, torturile sale, agonia lui, s-a născut o marfă de larg consum, o hîrtie de un ban. Vă puteți închipui ceva mai hidos decît acest bănuț coclit de sînge? Cine îl culege de pe jos?

Destule exemple! Prea mult. Nu este oribil?! Și ce puteți evoca în favoarea pedepsei cu moartea?

Punem această întrebare cu seriozitate; o punem ca să ni se răspundă; o punem criminaliștilor și nu oamenilor de litere flecăreți. Știm că există oameni care socotesc pedeapsa cu moartea un lucru excelent și o consideră drept temă la fel de bună ca oricare alta pentru paradoxuri. Altora le place pedeapsa cu moartea numai deoarece îl urăsc pe cutare sau pe cutare ce o atacă. Pentru dumnealor este o problemă cvasiliterară, ținînd de indivizi, de nume proprii. Aceștia sînt invidioșii, care nu le lipsesc jurisconsulților, după cum nu le lipsesc nici artiștilor. Filangieri nu duce lipsa unor Iosif Grippa, cum Michel-Angelo nu duce lipsa unor Torregiani, iar Corneille a Scuderilor.

Nu lor ne adresăm, ci, propriu-zis, oamenilor legii, dialecticienilor, gînditorilor, celor ce îndrăgesc pedeapsa cu moartea de dragul pedepsei cu moartea, pentru frumusețea ei, pentru blîndețea ei, pentru milosîrdia ei.

Hai, să își enunțe pricinile.

Cei care judecă şi condamnă spun că pedeapsa cu moartea este necesară, întîi : deoarece trebuie înlăturat din comunitatea socială un membru care i-a dăunat şi care îi mai poate încă dăuna. Dacă nu ar fi vorba decît de asta, închisoarea pe viaţă ar fi suficientă. De ce moartea? Obiectaţi că dintr-o închisoare se poate scăpa : păziţi mai bine! Dacă nu credeţi în soliditatea barelor de fier, cum îndrăzniţi să ţineţi menajerii?

Să nu existe călău unde temnicierul e de ajuns.

Dar, — reiau ei — e nevoie ca societatea să se răzbune, societatea să pedepsească. Nici una, nici alta. Răzbunarea aparţine individului, pedepsirea — lui Dumnezeu.

Societatea este la mijloc. Pedeapsa este deasupra ei, răzbunarea — dedesubt. Nici ce este atît de mare, nici ce este atît de mic nu i se potriveşte. Nu trebuie să „pedepsească pentru a se răzbuna". Trebuie să corecteze pentru a ameliora. *Preschimbaţi astfel formula criminaliştilor, o vom înţelege şi noi şi vom adera la ea.*

Rămîne al treilea şi ultimul motiv propus, teoria exemplului. Trebuie să dăm exemple! Trebuie să înspăimîntăm cu spectacolul destinului ce îi aşteaptă pe criminali, pe aceia care ar fi ispitiţi să îi imite! Iată, aproape textual, eterna frază rostită în variante, mai mult sau mai puţin sonore, de rechizitoriile a cinci sute de parchete din Franţa. Ei bine, mai întîi negăm că ar fi vorba de vreun exemplu. Negăm că spectacolul supliciului ar produce efectul scontat. Departe de a lămuri poporul, îl demoralizează şi îi distruge sensibilitatea, deci orice virtute. Dovezile abundă şi ne-ar încîlci raţionamentul dacă am voi să le cităm. Vom semnala totuşi un fapt între o mie, fiind cel mai recent, de acum zece zile. S-a petrecut la 5 martie, ultima zi a carnavalului. La Saint-Pol, îndată după executarea unui incendiator, numit

Louis Camuș, un grup de mascați porni să dănțuiască în jurul eșafodului încă aburind. Dați exemple! Lăsata secului vă ride în nas!

Și dacă, în pofida experienței, țineți totuși la teoria rutinieră a exemplului, atunci redați-ne secolul al șaisprezecelea, fiți cu adevărat formidabili, redați-ne diversitatea torturilor, fiți cu adevărat formidabili, redați-ni-l pe Farinacci, redați-ne jurații-căznitori, redați-ne spînzurătoarea, roata, rugul, estrapada, tăierea urechilor, tăierea în bucăți, îngroparea de viu, fierberea de viu; redați-ne, la toate răscrucile Parisului, ca o simplă prăvălie printre celelalte, tejgheaua hidoasă a călăului, necontenit garnisită cu carne proaspătă. Redați-ne Montfaucon, cele șaisprezece coloane de piatră, brutele sale șezînd, osuarele sale, bîrnele, cîrligele, lanțurile, frigările cu schelete, culmea sa de gips pătată de corbi, spînzurătorile sucursale, duhoarea de stîrv pe care o răspîndește vîntul de nord-est, în adieri largi, asupra mahalalei Templului; redați-ne, în permanență și grandoarea lui, giganticul șopron al gîdelui Parisului. Păi nu?! Iată exemple, nu glumă. Iată pedeapsa cu moartea bine înțeleasă. Iată un sistem de tortură de oarecari proporții, iată ce e într-adevăr oribil, dar e teribil.

Sau, de nu, faceți ca în Anglia. În Anglia, țară comercială, cînd prinzi un contrabandist pe coasta Douvresului, îl spînzuri de dragul exemplului, de dragul exemplului *îl lași să atîrne de spînzurătoare; dar, cum intemperiile văzduhului ar putea vicia cadavrul, îl înfășori precaut, cu o pînză gudronată ca să îl înlocuiești cît mai rar. Ah, țară a economiilor! Să ungi spînzurații cu gudron!*

Și totuși, e cît de logic cu putință. E modul cel mai uman de-a înțelege teoria exemplului.

Dar voi vă închipuiți cu seriozitate că dați o pildă cînd tăiați în chip odios beregata unui

biet om, în colţul cel mai puţin bătut al bulevardelor mărginaşe? În Grève, *în plină zi, treacă-meargă; dar, la bariera Saint-Jacques! Şi la ora opt dimineaţa! Cine trece pe acolo? Cine merge acolo? Cine ştie că ucideţi un om acolo? Cine îşi închipuie că daţi un exemplu acolo? O pildă pentru cine? Pentru copacii bulevardului, s-ar părea.*

Nu băgaţi de seamă că execuţiile voastre publice se fac pe furiş? Nu băgaţi de seamă că vă ascundeţi? Că vă temeţi şi vă ruşinaţi de fapta voastră? Că bîlbîiţi ridicol al vostru discite justitiam moniti? *Că, în fond, sînteţi zguduiţi, năuciţi, îngrijoraţi, de loc siguri că aveţi dreptate, cîştigaţi de îndoiala generală, tăind capete din rutină şi fără a şti prea bine ce faceţi? Nu simţiţi în adîncul inimii că aţi pierdut sentimentul moral şi social al misiunii sîngelui cu care predecesorii voştri, bătrînii parlamentari, o săvîrşeau avînd conştiinţa atît de liniştită? Nu vi se întîmplă, mai des decît lor, să vă răsuciţi noaptea pe pernă? Şi alţii, înaintea voastră, au ordonat execuţii capitale, dar socoteau a avea dreptul să o facă, socoteau că aşa este bine. Jouvenel des Ursins se socotea un jude, Elie de Thorette se socotea un jude; Laubardemont, Lareynie şi Laffemas se socoteau şi ei judecători; voi, în sinea voastră, nu sînteţi siguri de a nu fi asasini!*

Părăsiţi Grève *pentru Saint-Jacques, mulţimea pentru singurătate, ziua pentru zori. Nu mai faceţi cu fermitate ceea ce faceţi. Vă ascundeţi, credeţi-mă!*

Iată respinse toate argumentele în favoarea pedepsei cu moartea. Iată făcute praf şi pulbere toate silogismele parchetului. Iată toate aşchiile rechizitoriilor măturate şi preschimbate în cenuşă. Cea mai umilă gîdilare a logicii dizolvă raţionamentele greşite.

Să nu mai vină, așadar, slujbașii regelui să ne ceară capete, nouă, juraților, nouă oamenilor, implorîndu-ne cu glasul mîngîietor, în numele societății ce trebuie apărată, în numele vindictei publice ce trebuie asigurată, în numele exemplelor ce trebuie date. Retorică — bășici de săpun și neant! Înțepați cu acul aceste hiperbole și se vor dezumfla! Pe fundul fandoselilor dulcege veți găsi numai împietrire a inimii, cruzime, barbarie, dorință de a-și dovedi zelul, de a-și cîștiga onorariile. Tăceți, mandarini! Sub lăbuța catifelată a judecătorului, se simte ghiara călăului.

E greu să-ți închipui cu sînge rece ce înseamnă un procuror regal criminal. E un om care își cîștigă viața trimițînd pe alții la eșafod. E achizitorul titular pentru piețele Grève. *De altfel, e un domn cu pretenții de stil și literatură, bun de gură sau crezînd, cel puțin, aceasta, care poate la nevoie recita un vers latin sau două înainte de a mîna la moarte, care se străduiește, să aibă efect, care pune în joc amorul său propriu, ah, mizerie! În ramurile în care alții își dăruiesc viața, în care există modele, tipuri deznădăjduitor de depărtate, clasici, Bellart, Marchaugy, așa cum cutare poet îl are pe Racine și altul pe Boileau! La dezbateri, el înclină spre ghilotină: e rolul lui, funcția lui. Rechizitoriul său îi e opera literară; o înflorește cu metafore, o înmiresmează cu citate; trebuie să pară auditorilor frumoasă, să placă cucoanelor. Are bagajul său de locuri comune ce par încă foarte noi în provincie, are eleganta sa elocință, căutările sale, rafinamentele sale de scriitor. Urăște cuvîntul potrivit aproape la fel de tare ca poeții noștri tragici din școala lui Delille. Să nu vă fie teamă că va spune lucrurilor pe nume. Ași! Pentru orice idee, a cărei goliciune v-ar revolta, găsește deghizări complete, alcătuite din tot felul de epitete. Îl gătește pe domnul Samson, să fie prezentabil. Îm-*

bracă cuţitul în borangic. Bascula se estompează. Inghesuie coşul roşu într-o perifrază. Nu îţi mai dai seama ce este. E dulceag şi decent. Vi-l puteţi închipui, stînd nopţile la biroul său, elaborînd în răgaz, cît se pricepe de bine, cuvîntarea ce va înălţa un eşafod peste şase săptămîni? Vi-l puteţi închipui asudînd sînge şi apă pentru a prinde capul unui acuzat în laţul articolului cel mai fatal al Codului? Vi-l puteţi închipui tăind, cu fierăstrăul unei legi prost alcătuite, gîtul unui nenorocit? Băgaţi de seamă cum face în lăturile tropilor şi ale sinecdocilor infuzia a două sau trei texte veninoase, pentru a extrage din ele, cu mare trudă, moartea unui om? Să nu fie adevărat că, pe cînd scrie, ţine sub masă în întuneric pesemne, călăul şi că, din cînd în cînd, aşază pana pentru a-i spune, cum face stăpînul cu cîinele său: „Hai, fii cuminte! Fii cuminte! Acum îţi primeşti osul!"

De altfel, în viaţa intimă, acest slujbaş al regelui poate fi un om cinstit, un tată bun, un fiu bun, un soţ bun, un prieten bun, după cum sună toate epitafurile de la Père-Lachaise.

Să nădăjduim că nu este departe ziua în care legea va aboli aceste posturi funebre. Ar trebui ca atmosfera civilizaţiei noastre să fie suficientă ca să uzeze pedeapsa cu moartea.

Cîteodată eşti ispitit să crezi că apărătorii pedepsei cu moartea nu au gîndit destul la ce înseamnă ea. Dar, numai timp de cîteva clipe, puneţi în aceeaşi balanţă o crimă, oricare ar fi ea, şi dreptul acesta exorbitant pe care şi-l arogă societatea de a lua ce nu a dat, pedeapsa aceasta, cea mai ireparabilă dintre pedepsele ireparabile!

Una din două:

Fie că omul pe care îl loviţi este lipsit de familie, nu are părinţi, n-are rădăcini în această lume. Şi, în cazul acesta, n-a primit nici educaţie, nici instrucţie, nimeni nu s-a îngrijit de spiritul său, nimeni nu s-a îngrijit de inima sa;

și atunci cu ce drept ucideți orfanul acesta nenorocit? Îl pedepsiți deoarece, copil, s-a tîrît pe glod, fără tulpină și... tutore! Îi imputați, cît puteți, izolarea în care l-ați părăsit! Nenorocirea sa o preschimbați în crimă! Nimeni nu i-a deschis ochii, să știe ce face. Omul acesta este ignorant. Păcatul lui e al sorții sale, nu al lui. Loviți un inocent.

Fie că omul are o familie; și, în cazul acesta, vă închipuiți, oare, că lovitura prin care îi tăiați capul nu îl rănește decît pe el? Că tatăl său, mama sa, copiii săi nu vor sîngera? Nu. Ucigîndu-l, decapitați întreaga sa familie. Și în cazul acesta loviți tot niște nevinovați.

Stîngace și oarbă legiuire; oricum s-ar suci, lovește inocentul!

Omul acesta, vinovatul care are o familie, să fie sechestrat. Va putea continua să muncească în penitenciar pentru ai săi. Dar cum să-i ajute să trăiască din fundul mormîntului?! Și v-ați gîndit, fără să vă cutremurați, la ce vor deveni băiețandrii aceia, fetițele acelea, cărora le înlăturați tatăl, adică pîinea? Nădăjduiți ca această familie va aproviziona, peste cincisprezece ani, ei — ocna, ele — teatrul de revistă? Ah, bieții nevinovați!

Cînd, în colonii, o condamnare la moarte ia viața unui sclav, proprietarul omului primește o îndemnizație de o mie de franci. Cum, plătiți daune proprietarului, și familiei nu?! Nu reprezintă el, într-un chip mult mai sacru decît în relația sclav-stăpîn, proprietatea tatălui său, bunul soției, avutul copiilor?

Am dovedit o dată că legea voastră este asasină. Iată dovada că e și tîlhărească.

Și mai este ceva. La sufletul acestui om v-ați gîndit? Știți care este starea lui? Îndrăzniți să îl expediați cu atîta ușurință? Pe vremuri, cel puțin, poporul credea; în clipa supremă, duhul religiei, ce plutea în aer, putea îmblînzi și pe cel mai înrăit; un pacient era,

în acelaşi timp, un penitent; religia îi deschidea o lume, cînd societatea îi închidea alta; orice suflet avea conştiinţa lui Dumnezeu; eşafodul era numai un hotar al cerului. Dar ce nădejde mai legaţi de eşafod acum, cînd poporul nu mai crede? Acum, cînd toate religiile sînt atacate de vinul sec, aşa cum ne putrezesc corăbiile învechite în forturi chiar dacă au descoperit în alte vremuri lumi necunoscute? Acum, cînd pînă şi copiii îşi bat joc de Dumnezeu? Cu ce drept cufundaţi în ceva, de care voi înşivă vă îndoiţi, sufletele obscure ale condamnaţilor voştri, sufletele acestea aşa cum le-au zămislit Voltaire şi Pigault-Lebrun? Le daţi pe mîna preotului închisorii, bătrîn excelent, desigur; dar, oare, crede el, şi face pe alţii să creadă? Nu schimbaţi în corvoadă opera sa sublimă? Chiar socotiţi că ar fi preot omuleţul acesta care se freacă de călăi în căruţă? Un scriitor plin de suflet şi de talent a spus-o înaintea noastră: E un lucru cumplit să păstrezi călăul după ce ai înlăturat duhovnicul!

Desigur, acestea sînt numai „argumente sentimentale", după cum afirmă anumiţi oameni dispreţuitori ce nu îşi formulează logica decît în minte. După noi sînt cele mai bune. Adeseori preferăm argumentele inimii argumentelor raţiunii. De altfel, cele două serii sînt întotdeauna legate, să nu o uităm. Tratatul delictelor *este grefat pe* Spiritul legilor. *Montesquieu l-a născut pe Beccaria.*

Raţiunea există pentru noi, sentimentul — pentru noi, experienţa, deasemeni, pentru noi. În statele model, în care pedeapsa cu moartea a fost abolită, masa crimelor capitale scade progresiv, din an în an. Meditaţi la aceasta.

Pentru moment, nu solicităm o bruscă şi totală abolire a pedepsei cu moartea, precum aceea în care se angajase cu atîta stupiditate Camera deputaţilor. Dimpotrivă, dorim toate încercările prudenţei, precauţiile şi tatonările

ei. De altfel, nu voim numai abolirea pedepsei cu moartea, ci o remaniere completă a legiuirii, în toate formele ei, de sus și pînă jos, de la zăvor la cuțit, și timpul este unul dintre ingredientele ce trebuie să intre într-o astfel de operă, pentru ca ea să fie bine făcută. Nădăjduim să dezvoltăm, cu alt prilej, sistemul de idei pe care îl socotim aplicabil în această materie. Dar, independent de abolirile parțiale în cazurile falsificării de bani, incendierii, furtului calificat etc., cerem ca, de pe acum, în toate procesele capitale, președintele să aibă datoria de a pune juriului următoarea întrebare : A acționat acuzatul din patimă sau interes? *și, în cazul în care juriul ar răspunde :* Acuzatul a acționat din patimă, *să nu se pronunțe condamnarea la moarte. Asta, cel puțin, ne-ar cruța de cîteva execuții revoltătoare. Ulbach și Débacker ar fi salvați. Othello nu ar mai fi ghilotinat.*

De altfel, să nu ne lăsăm înșelați, problema aceasta a condamnării la moarte se coace ca un fruct, zi de zi. Nu va trece mult și întreaga societate o va rezolva aidoma nouă.

Criminaliștii trebuie să dea atenție faptului că în ultimul secol pedeapsa cu moartea a slăbit. Se îndulcește. Dă semne de decrepitudine. Semne de slăbiciune. Semnele unei morți apropiate. Tortura a dispărut. Roata a dispărut. Spînzurătoarea a dispărut. Ciudat lucru ? Ghilotina este un progres !

Domnul Guillotin a fost un filantrop.

Da, oribila Themis, cu dinți ascuțiți și vorace, a lui Farinace și Vouglans, a lui Delancre și Isaac Loisel, a lui Oppède și Machault, își dă duhul. Slăbește. Moare.

Iată că Grève este sătulă. Grève se reabilitează. Bătrîna băutoare de sînge s-a purtat, în iulie, cum trebuie. Vrea pe viitor, să ducă o viață cinstită și să rămînă demnă de ultima sa faptă bună. Ea, care se prostituase cu toate eșafodurile, în ultimele trei secole, e astăzi pudică.

Îi e rușine de vechea meserie. Vrea să dea uitării renumele ei urît. Il respinge pe călău. Își spală pavajul.

La ora actuală, pedeapsa cu moartea s-a depărtat de Paris. Or, să spunem lucrurilor pe nume, a ieși din Paris înseamnă a ieși din civilizație.

Toate simptomele sînt în favoarea noastră. Se pare că și mașinăria aceea hidoasă sau, mai curînd, monstrul acela din lemn și fier, ce reprezintă pentru Guillotin ceea ce este Galateea pentru Pigmalion, se descurajează și face mofturi. Privite dintr-un anumit unghi, execuțiile înfiorătoare pe care le-am povestit amănunțit mai sus sînt semne excelente. Ghilotina ezită. A nimerit greșit. Întreg eșafodajul învechit al pedepsei cu moartea se strică.

Mașina infamă va părăsi Franța, sîntem siguri, și, dacă este în voia lui Dumnezeu, va pleca șchiopătînd, noi avînd grijă să-i dăm lovituri zdravene.

Să meargă să cerșească ospitalitatea într-altă parte, la vreun popor barbar, nu în Turcia, care se civilizează, nu la sălbatici, care nu o vor[3]*; ci să mai coboare cîteva trepte pe scara civilizației, să meargă în Spania sau în Rusia.*

Edificiul social al trecutului odihnea pe trei coloane: preotul, regele, călăul. A și trecut mult timp de cînd un glas a spus: Zeii pleacă! *Nu de mult, un alt glas a spus:* Regii pleacă! *E timpul, acum, să se ridice un alt glas și să spună:* Călăii pleacă!

Astfel, vechea societate se va prăbuși, piatră de piatră; astfel Providența va desăvîrși năzuința trecutului.

Celor care au regretat regii, li se poate spune: rămîne Patria. Celor care vor regreta călăul, nu avem ce le spune.

---

3) „Parlamentul" din Otahiti a abolit pedeapsa cu moartea.

Şi nu va dispare şi ordinea o dată cu călăul; să nu credeţi asta. Bolta societăţii viitoare nu se va prăbuşi lipsindu-i această cheie hidoasă. Civilizaţia nu este altceva decît o serie de transformări succesive. Ce urmează să vedeţi? Transformarea legiuirii. Codul, în sfîrşit, va fi străluminat de blînda lege a lui Hristos pătrunzînd în el. Crima va fi privită ca o boală, şi această treabă îşi va avea medicii săi, care îi vor înlocui pe judecătorii voştri, spitalele ei, ce vor lua locul gherlelor voastre. Libertatea şi sănătatea vor fi la fel. Se va vărsa balsam şi untdelemn unde se aplica fierul şi focul. Va fi tratat cu milă răul acesta ce a fost tratat cu mînie. Va fi simplu şi sublim. Crucea substituită spînzurătorii. Asta este tot.

15 martie 1832

ULTIMA ZI A UNUI CONDAMNAT LA MOARTE

Bicêtre

I

Condamnat la moarte !

Au trecut cinci săptămîni de cînd vieţuiesc cu acest gînd, singur cu el, necontenit îngheţat de prezenţa lui, necontenit încovoiat sub greutatea lui !

Pe vremuri (îmi pare că au trecut ani, nu săptămîni), eram un om ca ceilalţi. Fiecare zi, fiecare ceas, fiecare minut se scurgea cu ideea sa. Spiritul meu, tînăr şi bogat, era plin de visări. Se juca, dezvăluindu-mi-le una după alta, fără orînduire sau ţintă sigură, brodînd cu arabescuri ţesătura vieţii, subţire şi aspră. Femei tinere, veşminte episcopale de-ţi luau ochii, bătălii cîştigate, teatre pline de zgomot şi lumini, şi iarăşi tinere femei şi plimbări, pe înnoptate, sub braţele larg deschise ale castanilor. Închipuirea mea trăia într-o neţărmurită sărbătoare. Puteam gîndi la ce voiam, eram slobod.

Acum sînt arestat. Trupul îmi e înlănţuit într-o carceră, spiritul îmi este încătuşat de o idee. O idee cumplită, sîngeroasă, fără iertare ! Nu mai am decît un singur gînd, o singură convingere, o singură certitudine : sînt condamnat la moarte !

Orice aş face, gîndul acesta drăcesc nu se mişcă din loc, stă lîngă mine ca un spectru de plumb, singur şi gelos, alungîndu-mi orice distracţie, faţă în faţă cu nenoro-

citul de mine, zgîlţîindu-mă cu mîini îngheţate atunci cînd vreau să-mi întorc privirea ori să închid pleoapele. Se strecoară sub toate chipurile în care spiritul meu fuge de el, se doseşte ca un refren îngrozitor în spatele tuturor cuvintelor ce-mi sînt adresate, se lipeşte împreună cu mine de zăbrelele hidoase ale carcerei, mă obsedează cînd sînt treaz, îmi pîndeşte somnul convulsionat şi reapare în visurile mele cu înfăţişare de cuţit.

Sar, trezindu-mă urmărit de el şi spunîndu-mi : „E doar un vis !“ Dar iată că nici nu avură răgaz ochii-mi grei să se deschidă destul, pentru a vedea acest gînd fatal înscris în realitatea imundă ce mă împresoară, pe dalele umede şi năduşite ale celulei, în razele gălbejite ale lămpii, sub ţesătura ordinară a vestmîntului, pe chipul întunecos al paznicului a cărui cartuşieră licăre printre zăbrele, că mi se pare cum un glas mi-a şi şoptit în ureche: — „Condamnat la moarte !“

II

Era o dimineaţă frumoasă de august.

Procesul meu începuse de trei zile ; de trei zile numele şi crima mea adunau în fiecare dimineaţă o liotă de spectatori care se abăteau asupra băncilor din sala de audienţe ca nişte corbi asupra unui stîrv ; trei zile de cînd trecea şi revenea prin faţa mea toată fantasmagoria aceasta a judecătorilor, a martorilor, a avocaţilor, a procurorilor regali, fie grotescă, fie sîngeroasă, într-una sumbră şi fatală. Nu putusem dormi de griji şi groază, în timpul primelor două nopţi ; într-a treia, am adormit de plictiseală şi oboseală. La miezul nopţii, îi lăsasem pe juraţi să delibereze. Fusesem readus pe paiele carcerii mele şi m-am prăbuşit, pe dată, într-un somn adînc, în somnul uitării. Primele ceasuri de odihnă, după multe zile.

Eram cufundat încă în somn cînd veniră să mă trezească. De data aceasta, nu fu destul pasul greu şi bocancii cu ţinte ai caraliului, clinchetul cheilor sale, scîrţîitul răguşit al zăvoarelor ; ca să mă smulgă din letargie, trebui să vorbească în urechea mea şi să-mi zgîlţîie braţul cu palma noduroasă: — „Mişcă-te o dată!“ Am deschis

ochii ; m-am ridicat, îngrozit, în capul oaselor. În clipa aceea, prin geamlîcul strîmt și înalt al celulei, am zărit, pe plafonul coridorului, singurul cer pe care mi-e dat să-l văd, acea reflectare gălbuie în care ochii obișnuiți cu bezna pușcăriei știu să recunoască soarele. Îmi place soarele.

— E frumos, am spus gardianului. Rămase o clipă așa, fără să-mi răspundă, ca și cînd n-ar fi știut dacă avea rost să irosească o vorbă ; apoi, cu oarecare cazna, morfoli pe neașteptate : „Se poate".

Am rămas nemișcat, cu mintea încă turbure, surîzînd, cu privirea fixată asupra blîndei reverberații aurii ce smălțuia tavanul. „O zi frumoasă", am spus din nou. „Da", răspunse omul. „Te așteaptă".

Cele două cuvinte, aidoma plasei ce împiedică zborul insectei, mă reazvîrliră, cu violență, în realitate. Am revăzut de îndată, ca iluminate de un fulger, sala întunecoasă a curții cu jurați, potcoava la care ședeau judecătorii pe umerii cărora atîrnau zdrențele însîngerate, cele trei rînduri de martori cu figuri stupide, cei doi jandarmi de la capetele băncii mele, și robele negre agitîndu-se, și capetele mulțimii orbecăind ca furnicile, în spate, în umbră, și, oprindu-se asupra mea, privirea rigidă a acelor doisprezece jurați ce vegheaseră cît am dormit eu.

M-am ridicat ; îmi clănțăneau dinții, mîinile îmi tremurau și nu izbuteam să-mi găsesc hainele, picioarele mi se muiaseră. De la primul pas m-am împiedicat, ca un hamal prea încărcat. Totuși mi-am urmat temnicierul.

Cei doi jandarmi mă așteptau în pragul celulei. Îmi puseră iarăși cătușe. Aveau o broască foarte complicată, pe care o încuiară cu grijă. Nu mă amestecam : o mașinărie peste altă mașinărie.

Am străbătut o curte interioară. Aerul viu al dimineții mă trezi. Am ridicat capul. Cerul era albăstrui ; razele soarelui calde, despărțite de coșurile înalte, desenau unghiuri mari de lumină în înaltul zidurilor prelungi și cenușii ale temniței. Era, într-adevăr, o zi frumoasă.

Am urcat o scară în spirală ; am străbătut un coridor, apoi un altul, un al treilea ; se deschise o ușă scundă. Aerul cald, amestecat cu zgomot, îmi izbi obrazul; era respirația gloatei din sala de tribunal. Am intrat.

Apărînd, se auzi un zgomot făcut de arme, voci. Băncile se mişcară trosnind ; pe cînd treceam de-a lungul sălii, între două mase de oameni îndiguite de ostaşi, mi se părea că sînt centrul prin care treceau sîrmele ce mişcau toate feţele acelea căscate şi aplecate spre mine.

În acea clipă, mi-am dat seama că nu mai aveam cătuşe ; nu mi-am putut aminti nici unde, nici cînd îmi fuseră scoase.

Se lăsă o mare tăcere. Ajunsesem la locul meu. În clipa cînd mulţimea conteni zgomotul, ostoiră şi gîndurile mele. Am înţeles limpede, pe neaşteptate, acel lucru pe care pînă atunci îl întrezărisem ca prin ceaţă numai, şi numai că momentul hotărîtor sosise şi că mă găseam acolo pentru a-mi afla sentinţa.

Să-nţeleagă cine poate, dar felul în care mi-a trecut prin minte gîndul acesta nu mi-a mai pricinuit groază. Ferestrele erau deschise ; aerul şi forfota oraşului pătrundeau nestingherite ; sala era luminată, ca şi cînd ar fi gătit-o pentru vreo nuntă ; razele vesele ale soarelui însemnau, ici şi colo, mutrele luminoase ale ferestrelor, cînd pe podele, cînd mărite, pe mese, cînd frînte, prin colţurile camerei ; din aceste romburi, stînd să se fărîme de prea multă strălucire, în dreptul ferestrelor, fiecare rază tăia în aer cîte o prismă imensă de pulbere de aur.

Judecătorii, în fundul sălii, păreau mulţumiţi, probabil datorită bucuriei de a isprăvi curînd. Chipul preşedintelui, iluminat blînd de o reflecţie a unui geam, avea ceva calm şi bun înscris pe el ; şi un asesor tînăr pălăvrăgea, aproape cu veselie, frămîntîndu-şi dantela gulerului judecătoresc, cu o doamnă tînără cu pălărie trandafirie, aceasta fiind aşezată, desigur printr-o favoare, chiar în spatele său.

Numai juraţii păreau palizi şi abătuţi, dar asta se datora, de bună seamă, oboselii de a fi vegheat noaptea întreagă. Unii căscau ; nimic în înfăţişarea lor nu trăda nişte oameni care ar fi cerut pedeapsa capitală şi nu puteam ghici decît o mare poftă de somn pe obrajii acestor burghezi de treabă.

În faţa mea, se afla o fereastră deschisă. Auzeam hohote de rîs pe cheiul florăreselor ; şi, pe pervaz, o flori-

cică galbenă, îmbăiată de-a binelea în soare, se ascundea de vînt, ca din joacă într-o firidă a pietrei.

Cum să se fi putut maturiza o idee cumplită în mijlocul atîtor senzații grațioase? Inundat de aer și de soare, nu puteam gîndi cu nici un preț la altceva decît la libertate; nădejdea începea să licărească în mine, asemenea zilei ce mă îmbăia și, încrezător, îmi așteptam sentința, așa cum aștepți slobozirea și viața.

Între timp, sosi și avocatul meu. Era așteptat. Mîncase copios și cu poftă. Ajuns la locul său, se aplecă, surîzînd, spre mine:

— Sper, mi-a spus.

— Nu-i așa? am răspuns, cu sufletul ușor, zîmbind la rîndul meu.

— Da, reluă el; nu le cunosc declarația, dar, fără îndoială, au respins premeditarea și nu mai rămîne decît munca silnică pe viață.

— Ce spuneți, domnule? am spus, indignat. Mai bine de o sută de ori mort!

Da, moartea! Și, de altfel, îmi repeta nu știu ce glas lăuntric, ce risc spunînd aceasta? S-a pronunțat vreodată o condamnare la moarte în alte împrejurări decît la miezul nopții, la lumina făcliilor, într-o sală îmbîcsită și sumbră, într-o noapte rece de iarnă, ploioasă? Dar în luna august, la opt dimineața, într-o zi atît de frumoasă, cu jurații aceștia cumsecade, e cu neputință! Și ochii mi se reîntorceau spre gingașa floricică din soare.

Deodată, președintele, care nu-l mai aștepta decît pe avocat, mă pofti să mă ridic. Ostașii prezentară armele; ca electrizată, întreaga adunare se ridică, la un semn, în picioare. O figură fără însemnătate și pipernicită, așezată la o masă deasupra judecătorilor, — bănuiesc că acesta era grefierul, — luă cuvîntul și citi verdictul pronunțat de jurați, în lipsa mea. O nădușeală îmi curgea din toate membrele; m-am sprijinit de perete, să nu cad.

— Avocat, aveți ceva de spus în legătură cu aplicarea pedepsei? întrebă președintele.

Eu, unul, aș fi avut o mulțime de spus; dar nu-mi veni nici un gînd. Limba îmi rămase lipită de cerul gurii.

Apărătorul se ridică.

Înţelegeam că se străduia să atenueze declaraţia juriului şi să înlocuiască pedeapsa pe care o provoca cu cealaltă care mă jignise cînd îl văzusem că o nădăjduieşte.

Probabil că indignarea mea întrecea măsura, din moment ce şi-a putut face drum printr-o mie de emoţii ce îmi copleşeau sufletul. Aş fi vrut să repet cu glas tare ceea ce îi mai spusesem : *„De o sută de ori, mai bine mort !“*, dar nu mai aveam aer şi n-am putut face altceva decît să-i apuc cu brutalitate braţul, strigînd cu o putere ce mă înăbuşea : „Nu !“

Procurorul general se război cu avocatul şi îl ascultam cu o stupidă satisfacţie. După asta, judecătorii ieşiră, apoi reintrară şi preşedintele citi verdictul.

— Condamnat la moarte ! strigă puhoiul. Şi, în timp ce eram dus, toţi se năpustiră pe urmele mele, cu tunetul clădirii ce se prăbuşeşte. Eu, unul, păşeam ameţit şi uluit. În mine avusese loc o revoluţie. Pînă la verdictul morţii, mă simţisem respirînd, palpitînd, trăind în acelaşi mediu cu ceilalţi oameni; acum puteam întrevedea limpede un fel de zid între lume şi mine. Nimic nu îmi mai apărea ca mai înainte. Ferestrele acelea însorite şi mari, soarele, cerul limpede, floarea minunată, totul devenise vineţiu şi palid, de culoarea giulgiului. Toţi acei bărbaţi, femei şi copii care se grămădeau în calea mea îmi păreau că aduc cu nălucirile.

La capătul scării, mă aştepta o trăsură neagră, murdară şi zăbrelită. Cînd să urc, am privit la întîmplare prin piaţă.

— „Un condamnat la moarte !“ strigau trecătorii alergînd spre trăsură. Distingeam, prin norul ce părea să se fi lăsat între mine şi ceilalţi, două fete care mă priveau nesăţios.

— Grozav, spuse, bătînd din mîini, cea mai tînără ; peste şase săptămîni.

III

Condamnat la moarte !

Ei, bine ! De ce nu ?! *Oamenii*, îmi amintesc că am citit în nu ştiu ce carte în care nu era de calitate decît lucrul ăsta, *oamenii sînt toţi condamnaţi la moarte, cu*

termene nedefinite. Ce s-a petrecut atît de deosebit în situația mea ?

Începînd cu clipa în care a fost citită condamnarea mea la moarte, cîți n-or fi murit dintre cei care se pregăteau pentru o viață lungă ! Cîți nu mi-or fi luat-o înainte, care, tineri, liberi și sănătoși, așteptau să îmi vadă capul căzînd, în cutare zi, în *place de Grève !* Cîți, de acum și pînă atunci, care merg, respiră în aer liber, intră și ies după bunul plac, și care mi-o vor lua înainte !

Și, de fapt, după ce să-mi pară rău ? ! Ziua sumbră și pîinea neagră a carcerei, gamela cu zeamă lungă din hîrdăul celor de pe galere, înjurătura, adresată mie, cel pe care educația l-a rafinat, brutalitatea caraliilor și a temnicierilor, să nu vezi o ființă omenească care să te socotească vrednic de o vorbă și față de care am aceleași sentimente, să tresar necontenit, fie pentru ce am făcut, fie pentru ce mi se va face ; iată, după cîte se pare, singurele bunuri pe care mi le poate răpi călăul.

Ah ! Și totuși, e cumplit !

IV

Trăsura neagră m-a adus aici, în acest hidos Bicêtre.

Văzut din depărtare, edificiul e oarecum impunător. Se desfășoară, proiectat pe orizont, pe tîmpla unui deal și, dacă nu te apropii, păstrează ceva din străvechea sa măreție, aerul unui castel regal. Dar pe măsură ce distanța se micșorează, palatul devine cocioabă. Pinionii ruinați rănesc privirea. Un nu știu ce sărăcăcios și rușinos murdărește aceste fațade regale : s-ar spune că murii sînt bolnavi de lepră. Nu mai există geamuri ; canaturile sînt goale ; în schimb, bare de fier masiv, încrucișate, de care se lipește, ici și colo, cîte un chip slăbănogit de ocnaș sau de nebun.

Așa arată viața văzută din preajmă.

V

Abia ajuns, niște brațe de fier mă înșfăcară. Precauțiile se înmulțiră : cuțitul este interzis, nu primești furculiță la masă ; *cămașa de forță,* un fel de sac de pînză, îmi

înconjură brațele ; ei răspund de viața mea. Am făcut recurs la casație. S-ar fi putut ca această afacere incomodă să dureze șase sau șapte săptămîni și e important să fiu conservat teafăr și viu pentru *place de Grève.*

În primele zile, s-au purtat cu mine cu o blîndețe ce mă scotea din fire. Delicatețea caraliului pute a eșafod. Din fericire, nu peste multe zile, obiceiul învinse ; mă confundară cu ceilalți deținuți, oferindu-mi o brutalitate egală cu aceea din comportamentul față de ei și nu mă mai fericiră cu acea politețe neobișnuită ce îmi readucea necontenit în minte călăul. Nu fu singura îmbunătățire. Tinerețea mea, faptul că eram supus, grija capelanului și, îndeosebi, cîteva cuvinte latinești pe care le-am rostit portarului închisorii și pe care acesta nu le-a înțeles, mă învredniciră să am dreptul la plimbare o dată pe săptămînă, laolaltă cu ceilalți deținuți, și făcură să dispară cămașa de forță ce mă paraliza. După multe ezitări, mi s-a dat și cerneală, hîrtie de scris și o lampă.

În fiecare duminică, după liturghie, ni se dă drumul la „aer", la „ora de destindere". Acolo, stau de vorbă cu deținuții ; trebuie s-o fac. Sînt oameni de treabă, nenorociții. Îmi istorisesc coțcăriile lor, că ți se face părul măciucă ; dar știu că se laudă. Mă învață să vorbesc în argou, *șmecherește,* cum spun ei. E o limbă în toată puterea cuvîntului, altoită pe limba generală, ca un fel de excrescență hidoasă, sau ca un neg. Cîteodată, e de o energie neașteptată, de un pitoresc înspăimîntător : *ți-a dat borșul* (îți curge sînge), *a te lua cu vădana* (a fi spînzurat), ca și cînd funia spînzurătorii ar fi văduva tuturor spînzuraților. Capul unui hoț are două nume : *catul de sus,* cînd meditează, gîndește și se sfătuiește despre crimă ; *dovleacul,* cînd îl taie călăul. Cîteodată, e caracterizată de spiritul vodevilului : *cu călimara pe roate / și condeiul la spate* (cu tumbărăul și mătura pe umăr), *rașpel* (limba) ; și, apoi, la tot pasul, cuvinte ciudate, misterioase, urîte și sordide, apărute de nu știu unde : *gealatul* (călăul), *oarba* (moartea), *valea plîngerii* (piața execuțiilor). Parcă ai avea de-a face cu broaște rîioase și cu păianjeni. Cînd auzi vorbindu-se această limbă, capeți un gust de murdar, de praf, gustul unei grămezi de zdrențe ce ar fi scuturate în nasul tău.

Cel puţin, oamenii aceştia mă deplîng ; sînt singurii. Caraliii, polonicarii şi cei de teapa lor — nu le port pică — sporovăie, rîd şi tăifăsuiesc despre mine, în faţa mea, ca despre un lucru.

VI.

Mi-am spus :

— Dacă tot am la îndemînă cele trebuincioase scrisului, de ce n-aş scrie ? Dar ce să scriu ? Strîns între patru ziduri de piatră rece şi goală, cu paşii robiţi, ochii-mi necuprinzînd nici un orizont, preocupat mecanic, cît e ziua de lungă, să urmăresc petrecerea înceată a pătratului alburiu pe care ferestruica din susul uşii îl taie în întunecosul perete opus şi, aşa cum am spus-o mai adineauri, singur, faţă în faţă cu o singură idee, gîndul crimei şi al pedepsirii, al uciderii şi morţii ! Să mai am ceva de spus eu, care nu mai am nimic de făcut pe pămînt ? ! Şi ce-aş putea afla în creierul acesta, veşted şi golit, care să merite a fi scris ?

De ce nu ? Dacă tot ce mă înconjoară este monoton şi fără culoare, oare în mine nu e furtună, luptă, tragedie ? Ideea aceasta fixă ce mă obsedează nu mi se înfăţişează ceas de ceas, clipă de clipă, mereu cu alt chip, tot mai înfiorătoare, mai însîngerată, pe măsură ce termenul se apropie ? De ce să nu încerc să-mi limpezesc mie însumi toate lucrurile violente şi necunoscute pe care le trăiesc, în starea de părăsire totală în care mă văd azvîrlit ? Desigur, materialul este bogat ; şi, oricît mi-ar fi viaţa de scurtată, în caznele mele, în temerile mele, în chinurile ce mi-o vor umple, din acest ceas şi pînă la cel din urmă, tot voi găsi cu ce să-mi tocesc pana şi să sec călimara. De altfel, aceste cazne nu-ţi îngăduie decît un singur mijloc de a le uşura : să le observi ; şi să le descrii.

Pe deasupra, cele ce aş scrie, poate n-ar fi fără rost. Acest jurnal al suferinţelor, urmărit ceas de ceas, clipă de clipă, chin de chin, dacă aş putea să-l ţin pînă în momentul cînd, fizic, nu voi mai fi în stare să continui ; această dare de seamă asupra senzaţiilor mele, în mod necesar neisprăvită, dar pe cît cu putinţă completă, nu va

purta în sine o învățătură măreață și adîncă ? Să nu se afle, pentru cei ce condamnă, vreo lecție vrednică în acest proces-verbal al gîndirii ce agonizează, în această progresie a durerii în necontenită creștere, în această, cum să o numesc, autopsie intelectuală a unui condamnat la moarte ? Poate că citirea paginilor acestora le va struni mîna să semneze cu mai puțină ușurință lepădarea unui cap ce gîndește, un cap de om, pe ceea ce ei numesc talerul balanței justițiare! Poate, sărmanii, n-au cugetat niciodată, la succesiunea aceasta lentă a torturilor, ascunsă în formula expeditivă a unei condamnări la moarte ! Să se fi oprit ei măcar o dată asupra gîndului cutremurător că în omul pe care îl despică palpită o inteligență, o inteligență ce mizase pe viață, un suflet ce nu se pregătise pentru moarte ? Nu. Ei nu văd altceva decît căderea pe verticală a unui cuțit triunghiular și, de bună seamă, nu socotesc că pentru condamnat ar mai exista ceva înainte sau după acest moment.

Foile de față le vor arăta adevărul. Dacă vor fi publicate cîndva, ele vor opri o clipă spiritul asupra suferințelor spiritului ; deoarece tocmai pe acelea nu le ghicesc. Triumfă, izbutind să ucidă, eliminînd aproape complet suferința trupului. Aşi ! Parcă despre asta ar fi vorba ! Ce înseamnă durerea fizică pe lîngă suferința morală ? ! Ți-e silă și milă de niște legi astfel alcătuite ! Va veni o zi, și poate aceste Memorii, ultim confident al unui nenorocit, vor fi contribuit . . .

Doar să nu se joace vîntul prin curtea închisorii cu aceste bucăți de hîrtie, murdare de noroi, după moartea mea, sau să nu putrezească în ploaie, lipite în formă de stea pe geamul spart al vreunui caraliu . . .

VII.

Să fie de ajutor altora, într-o zi, ceea ce scriu aici, să oprească judecătorul gata să judece, să izbăvească niște nenorociți, nevinovați sau vinovați, de agonia la care sînt condamnat ? De ce ? La ce bun ? Ce rost are ? Cînd capul meu va fi tăiat, ce-mi pasă dacă vor cădea și altele ? Oare să-mi fi trecut prin minte asemenea nerozii ? Să

dărîm eşafodul după ce m-am suit pe el! Ce aş cîştiga cu asta?

Cum! Soarele, primăvara, cîmpiile înflorite, păsările ce se deşteaptă o dată cu zorii, norii, arborii, libertatea, viaţa, nimic din toate astea nu-mi mai aparţine.

Ei, eu sînt acela care ar trebui salvat! Să fie adevărat că nu e cu putinţă, că mîine ori, poate, chiar azi va trebui să mor? Oare aşa stau lucrurile? Of, doamne, gînd cumplit, că-ţi vine să-ţi sfarmi ţeasta de zidul carcerei!

VIII.

Să socotim ce-a mai rămas:

Trei zile de răgaz după judecarea apelului la casaţie şi pronunţarea sentinţei.

Opt zile de uitare la parchet; după care *dosarul*, cum spun ei, este expediat ministerului.

Cincisprezece zile de aşteptare la ministru, care nici nu ştie de existenţa lui şi care, totuşi, se presupune că îl va transmite curţii de casaţie, după examinare personală.

Acolo — clasarea, numerotarea, înregistrarea: ghilotina este aglomerată şi nu poţi trece sub ea decît cînd ţi-a sosit rîndul.

Cincisprezece zile veghezi să nu fii victima vreunei nedreptăţi.

În cele din urmă, curtea se adună, de obicei, într-o joi, respinge douăzeci de apeluri în masă şi re-expediază totul ministrului, care le retrimite procurorului general, care le retransmite călăului. Trei zile.

În dimineaţa celei de a patra zi, substitutul procurorului general îşi spune, înnodîndu-şi şi cravata: — „Ar fi cazul să isprăvim cu afacerea asta." Şi dacă substitutul grefierul nu este împiedicat de vreun ospăţ cu amicii, se întocmeşte o minută pe marginea ordinului de execuţie, acesta este redactat, pus la punct, expediat şi, în ziua următoare, în zori încă, poţi auzi în *place de Grève* izbituri de ciocan în scheletul ghilotinei şi crainicii răguşiţi urlînd, la răscruci, să-şi spargă plămînii.

În total, şase săptămîni. Fata avusese dreptate.

Or iată, cinci săptămîni, șase poate, — nu îndrăznesc să fac socoteala — de cînd mă aflu în celularul din Bicêtre și mi se pare că nici trei zile n-au trecut de joi.

IX.

Mi-am făcut testamentul.

La ce bun? Am de plătit și cheltuielile condamnării mele; tot ce-mi aparține abia le acoperă. Ghilotina costă scump.

Las în urmă o mamă, o soție, un copil.

O fetiță de trei ani, dulce, trandafirie, gingașă, cu ochi mari, negri, și păr lung, castaniu.

Avea doi ani și o lună cînd am văzut-o ultima oară.

Așa că, după moartea mea, rămîn trei femei fără fiu, fără soț, fără tată; trei orfane, fiecare în felul său; trei văduve prin lege.

Admit că aș fi pedepsit pe drept; dar ele, aceste nevinovate, ce-au făcut? N-are importanță; sînt dezonorate, sînt distruse. Aceasta e justiția.

Nu că aș fi îngrijorat pentru mama mea; are șaizeci și patru de ani, va muri din pricina loviturii date de mine. Sau, dacă o mai duce cîteva zile, de-ar avea, pînă în ultima clipă, puțină cenușă caldă în căldărușa cu care se încălzește, va fi mulțumită.

Nici soția nu mă îngrijorează; și așa e suferindă, și cam înapoiată; și ea se va stinge.

Doar dacă nu înnebunește. Se spune că asta ține viața; cel puțin, nu suferă inteligența; doarme — ca moartă.

Dar fiica mea, copilul meu, biata Marie, cea micuță, care rîde, cîntă, se joacă, nu gîndește; pentru ea mă doare.

X.

Iată cum arată celula mea:

Opt picioare pătrate; patru ziduri de piatră cioplită ce se sprijină, în unghi drept, de un pavaj de dale înălțat cu o treaptă mai sus decît coridorul exterior.

La dreapta ușii, cum intri, un fel de adîncitură, ca o scălămbăială de alcov. Acolo se presară o mînă de fîn pe

care se presupune că deţinutul trebuie să se odihnească şi să doarmă, nescoţîndu-şi pantalonii de pînză şi haina de sac, pe care le poartă atît iarna, cît şi vara.

Deasupra capului, în loc de cer, o boltă neagră, în ogivă — aşa i se spune — de care atîrnă, ca nişte zdrenţe, pînze groase de păianjen.

Nici urmă de fereastră ; o uşă, al cărei lemn e ascuns în fier.

Greşesc : în mijlocul uşii, mai curînd în jumătatea superioară, o deschizătură de nouă degete, tăiată de gratii în chipul crucii şi pe care caraliul o poate deschide peste noapte.

Afară, un coridor destul de lung, luminat, aerisit cu ajutorul unor răsuflătoare din partea de sus a zidului, şi avînd un fel de despărţituri din zidărie ce comunică între ele printr-o serie de uşi scunde şi boltite ; fiecare dintre aceste despărţituri slujeşte drept vestibul cîte unei celule asemănătoare celei în care stau. În acele celule sînt vîrîţi ocnaşii care au primit pedepse disciplinare de la directorul gherlei. Primele trei celule sînt păstrate pentru condamnaţii la moarte, deoarece sînt mai la îndemîna caraliului.

Aceste celule reprezintă tot ce a mai rămas din străvechiul castel din Bicêtre, aşa cum fusese clădit în secolul al cincisprezecelea de către cardinalul de Winchester, acelaşi care o arsese pe Ioana d'Arc. Am auzit povestindu-se acestea unor *curioşi* veniţi să mă vadă deunăzi în chilia mea şi care mă admirau de la distanţă, ca pe un animal din menajerie. Temnicierul a luat un bacşiş.

Uitam să vă spun că, zi şi noapte, am cîte o caraulă de pază la uşa celulei şi că nu-mi pot ridica ochii spre lucarna pătrată fără să mă întîlnesc cu o pereche de ochi ficşi, mereu deschişi.

De altfel, puteţi bănui de cît aer şi lumină ai parte în această ladă de piatră.

XI.

Din moment ce ziua nu mai apare, cum poţi umple noaptea ? Mi-a venit o idee. M-am ridicat şi mi-am plimbat lampa de-a lungul celor patru ziduri ai celulei. Sînt

acoperiţi cu scrieri, desene, cu figuri ciudate, cu nume ce se amestecă şi se şterg unul pe celălalt. S-ar spune că fiecare condamnat a ţinut să lase o urmă, cel puţin aici. Litere negre, albe, cenuşii, scrise cu creion, cretă sau cărbune, adeseori zgîrieturi adînci în piatră, ici şi colo caractere ruginii despre care ai crede că au fost scrise cu sînge. Sigur că, dacă n-aş fi atît de chinuit, m-ar prinde această carte stranie ce se dezvăluie privirilor mele, pagină de pagină, pe fiecare piatră a celulei. Mi-ar place să realcătuiesc un tot din nenumăratele fragmente de gînduri risipite pe dale ; să regăseşti cîte un om sub fiecare nume : să redai sens şi suflu vieţii acestor inscripţii mutilate, acestor fraze dezmembrate, acestor cuvinte trunchiate, acestor trupuri decapitate, aidoma celor care le-au scris.

La înălţimea căpătîiului meu, se află două inimi înflăcărate, străbătute de o săgeată. Deasupra : *Dragoste pe viaţă.* Nenorocitul nu făcea făgăduinţe de lungă durată. Alături, un fel de pălărie cu trei colţuri, cu un mic chip desenat fără pricepere, dedesubt, şi cuvintele : *Trăiască împăratul ! 1824.*

Alte inimi focoase cu această inscripţie caracteristică unei închisori : *Îl iubesc şi îl ador pe Mathieu Danvin. Jacques.*

Pe peretele opus, poate fi citit numele : *Papavoine.* Majuscula *P* este brodată cu arabescuri şi înfrumuseţată cu grijă.

O strofă dintr-un cîntec obscen.

O cuşmă a libertăţii săpată destul de adînc în piatră, avînd sub ea : *Bories — Republica.* A fost unul dintre cei patru subofiţeri din *La Rochelle.* Bietul tînăr ! Cît de hidoase sînt pretinsele lor imperative politice ! Pentru o idee, pentru o fantasmagorie, pentru ceva abstract, această realitate oribilă ce se numeşte ghilotină ! Şi eu care mă plîngeam, eu, ticălosul, care am comis o crimă adevărată, am vărsat sînge !

Nu caut mai departe. Am zărit trasată în alb, în colţul peretelui, o imagine înfiorătoare — icoana acelui eşafod care, la ora aceasta, poate, este înălţat pentru mine. Am fost cît pe ce să scap lampa din mînă.

XII.

Degrabă, m-am ghemuit iarăși pe paiele mele, cu capul ascuns între genunchi. Apoi, temerea copilărească mi se risipi și o ciudată curiozitate puse iar stăpînire pe mine, îndemnîndu-mă să merg mai departe cu citirea celor de pe zid.

Am smuls de lîngă numele lui Papavoine o pînză enormă de păianjen, îngroșată de praf și întinsă pe colțul dintre pereți. Sub această pînză, patru sau cinci nume, perfect lizibile, în mijlocul altora din care n-a mai rămas decît o pată pe perete. — *Dantum, 1815.* — *Poulain, 1818.* — *Jean Martin, 1821. Castaing, 1823.* Am citit aceste nume și mi-au revenit în minte amintiri lugubre ; Dantun, cel care își tăiase fratele în bucăți și care străbătuse noaptea Parisul, aruncînd capul într-o fîntînă și trunchiul într-un canal ; Poulain, cel care își asasinase soția ; Jean Martin, cel care își împușcase tatăl cu pistolul în clipa cînd bătrînul deschidea o fereastră ; Castaing, acel doctor care își otrăvise prietenul și care, îngrijindu-l în cursul acestei ultime boli, provocată chiar de el, îi dădea, în locul medicamentelor, otravă ; și, alături de ei, Papavoine, nebunul cumplit care ucidea copiii cu lovituri de cuțit în cap !

Iată, îmi spuneam, cutremurat de febră, iată cine au fost, înaintea mea, oaspeții celulei acesteia. Aici, pe aceeași dală pe care mă aflu, și-au rumegat acești oameni ai crimei și ai sîngelui ultimele gînduri ! În jurul acestor ziduri, în acest pătrat strîmt, și-au purtat ultimii pași, asemenea unor animale sălbatice. S-au urmat la răstimpuri scurte ; s-ar spune că această celulă nu se golește niciodată. Au lăsat locul cald după ei ; mie mi l-au lăsat. Îi voi ajunge din urmă, la rîndul meu, în cimitirul Clamart, unde crește iarba atît de grasă !

Nu sînt nici vizionar, nici superstițios. E probabil că aceste idei mi-au dat febră ; dar, pe cînd visam astfel, mi s-a părut, deodată, că aceste nume fatale erau înscrise cu foc pe zidul negru ; un ticăit din ce în ce mai iute îmi izbucni în urechi ; o lumină roșietică îmi umplu ochii ; apoi mi se păru că celula ar fi fost plină de oameni, bărbați ciudați care-și purtau capul în mîna stîngă și îl țineau

de gură, capetele lor neavînd păr. Toţi mă ameninţau cu pumnul, cu excepţia paricidului.

Am închis ochii îngrozit, văzînd toate şi mai limpede.

Vis, viziune sau realitate, aş fi înnebunit dacă nu m-ar fi deşteptat la vreme o impresie neaşteptată. Am fost pe punctul de a-mi pierde echilibrul, simţind cum mi se tîra piciorul gol, un pîntece rece şi nişte labe păroase. Era păianjenul pe care îl tulburasem şi care fugea.

Asta m-a readus la realitate. Ah, strigoi îngrozitori ! Nu, au fost numai fum, închipuiri ale creierului meu pustiu şi convulsionat. Himere în genul lui Macbeth ! Morţii sînt morţi. Sînt bine zăvorîţi în morminte. Din închisoarea aceea nu evadezi. Atunci cum de m-am temut atît ?

Mormîntul nu se deschide înăuntru.

XIII.

Zilele trecute am văzut ceva hidos.

Abia se crăpase de zi, dar puşcăria răsuna de zgomote. Se auzeau uşile grele deschizîndu-se şi închizîndu-se, zăvoarele şi lacătele de fier scîrţîind, legăturile de chei ce se loveau între ele clopotind la centura paznicilor, scările vibrînd de sus în jos, sub paşi grăbiţi şi glasuri strigîndu-se şi răspunzîndu-şi, de la cele două capete ale coridoarelor lungi. Vecinii mei de celulă, ocnaşii de la „negre“ [1]), erau mai veseli ca deobicei. Întreg Bicêtre părea să rîdă, să cînte, să alerge, să danseze.

Eu, singurul tăcut în acel vacarm, singurul nemişcat în tumultul acela, ascultam mirat şi atent.

Trecu un caraliu.

Mi-am luat inima în dinţi, l-am chemat şi l-am întrebat dacă era sărbătoare în temniţă. — „Sărbătoare, dacă vrei ! îmi răspunse. Se bat lanţurile ocnaşilor care trebuie să plece mîine la Toulon. Vrei să-i vezi ? Or să-ţi placă.“ Pentru un deţinut singur în celulă, era, într-adevăr, un mare noroc să asişti la un spectacol, oricît de cumplit ar fi fost el. Am primit.

---

[1] Celulele disciplinare amintite (NT)

Temnicierul își luă precauțiile de rigoare pentru a fi sigur de mine, după care mă conduse într-o mică celulă goală și fără nici o mobilă, ce avea o fereastră zăbrelită, dar o fereastră adevărată, la care te puteai sprijini și prin care puteai vedea cu adevărat cerul.

— De aici, spuse, o să poți vedea și auzi. Singur în lojă, ca regele.

Apoi ieși, încuind în urmă lacăte, broaște și zăvoare.

Fereastra da spre o curte pătrată destul de mare, împrejmuită din patru părți, ca și cînd ar fi fost un zid, de o clădire din piatră cioplită, cu șase caturi. Nimic nu poate fi mai jalnic, mai nud, mai trist decît această fațadă cvadriplă, găurită de o mulțime de ferestre zăbrelite, la care erau agățate, de jos în sus, o droaie de chipuri supte și gălbejite, strivindu-se unul de celălalt, ca pietrele într-un zid și toate, putem spune, înrămate de gratiile crucișe. Erau deținuții, spectatori ai ceremonialului, așteptîndu-și rîndul să intre în scenă ca actori. Ai fi crezut că ai de-a face cu sufletele chinuite ce stau la răsuflătorile purgatoriului dînd spre iad.

Toți priveau tăcuți curtea încă goală. Așteptau. Ici și colo, printre aceste figuri fără vlagă și posomorîte, se luminau cîteva perechi de ochi vii și arzători ca niște mieji de foc.

Pătratul celularelor ce îmbrățișează curtea nu este închis. Una dintre cele patru laturi ale edificiului (acela ce privește spre răsărit) e tăiat la mijloc și e legat de latura vecină printr-o grilă de fier. Această grilă se deschide spre o a doua curte, mai mică decît cea dintîi, blocată, ca și ea, de ziduri și pinioane înnegrite.

Împrejurul curții principale, există bănci de piatră, rezemate de ziduri. În mijlocul ei, se află o vergea metalică îndoită, menită să poarte un felinar.

Bătu de amiază. Pe neașteptate, se deschise o poartă mare, ascunsă într-o adîncitură a peretelui. O căruță escortată de un fel de ostași murdari și rușinați, cu uniforme albastre, epoleți roșii și banduliere galbene, pătrunse în curte cu zgomot de fiare vechi. Era escorta galerienilor și lanțurile lor.

Pe dată, ca și cum zgomotul acela ar fi deșteptat scandalul pușcăriei, spectatorii de la ferestre, pînă atunci tăcuți și nemișcați, izbucniră în țipete vesele, cîntece, amenințări, imprecații mînjite cu hohote de rîs ce te înfiorau ascultîndu-le. Puteai jura că vezi măștile demonilor. Pe fiecare chip se adînci o strîmbătură, toți pumnii își făcură loc printre gratii, toate glasurile, toți ochii ardeau, mă îngrozea să văd atîtea scîntei renăscute din cenușă.

Estimp, caralii, printre care distingeai, după costumele curate și frica lor, cîțiva curioși sosiți de la Paris, se apucară liniștiți de treabă. Unul dintre ei se cățără în căruță și zvîrli camarazilor săi lanțurile, zgărzile pentru drum și maldăre de pantaloni de pînză. După care își împărțiră munca ; unii se îndreptară spre un colț al curții, să întindă lanțurile lungi pe care le numeau în argoul lor : *ațe ;* alții risipiră pe pavaj *taftalele* — cămășile și pantalonii ; iar cei mai vigilenți examinau, unul după altul, șbilțurile metalice pe care le încercau apoi, izbindu-le de pavaj, să vadă dacă scot scîntei, urmăriți de ochiul atent al căpitanului, un bătrîn bondoc. Totul în aclamațiile batjocoritoare ale galerienilor, pentru care se făceau toate aceste pregătiri și pe care îi puteam vedea, izolați, în celularul vechi, ce da spre curtea mică.

Cînd gătiră acestea, un domn înveșmîntat în broderii de argint, numit *domnul inspector*, dădu un ordin directorului închisorii ; și nu trecu nici o clipă, că două sau trei uși scunde vărsară în curte, aproape concomitent și în valuri, nori de bărbați hidoși, răpciugoși, urlînd. Erau galerienii.

La apariția lor, veselia de la ferestre se înteți. Unii dintre ei, cele mai de seamă nume ale gherlei, fură aclamați și aplaudați, mărturii de simpatie pe care le primiră cu un fel de mîndră modestie. Majoritatea purtau un neam ciudat de pălării împletite de ei înșiși, din paiele celulei, cu forme cît mai aparte, ca pălăria să atragă atenția asupra capului, prin orașele prin care vor trece. Aceștia erau și mai ovaționați. Unul îndeosebi stîrni un entuziasm fără margine : un tînăr de șaptesprezece ani cu un cap de fetiță. Ieșea direct de la „neagra“, unde era închis de opt zile ; își făcuse un vestmînt întreg de paie, ce îl învelea

din cap pînă în picioare, și pătrunse în curte, îndoit ca o roată și învîrtindu-se cu agilitate de șarpe. Un saltimbanc condamnat pentru furt. Parcă turbaseră, așa băteau din mîini și urlau de bucurie. Galerienii răspundeau, și era înspăimîntător să asculți schimburile de exclamații de veselie între galerienii de fapt și galerienii in spe. Degeaba se afla de față societatea, reprezentată prin temnicieri și curioși îngroziți, crima le rîdea în nas și preschimba această cumplită pedeapsă într-o sărbătorire în familie.

Pe măsură ce soseau, erau împinși, între două rînduri de caralii, spre curticica zăbrelită, unde se făcea vizita medicală. Acolo, toți se străduiau să facă un ultim efort pentru a evita călătoria, căutînd cîte un motiv în legătură cu sănătatea : boală de ochi, picior șchiop, mînă mutilată. Dar aproape în toate cazurile, erau găsiți buni pentru ea ; atunci se resemnau cu toții, fără să le pese prea mult, uitînd în cîteva minute pretinsa lor infirmitate de o viață întreagă.

Grila curții mici se redeschise. Un paznic strigă apelul, în ordine alfabetică ; ieșiră, unul după altul, și fiecare ocnaș se duse să se alinieze de-a-n picioarelea într-un colț al curții mari, alături de tovarășul sortit de inițiala numelui. Astfel, fiecăruia nu-i mai rămîne altă resursă în afara lui însuși ; fiecare își cară propriul lanț, cot la cot cu un necunoscut ; și dacă, din întîmplare, un ocnaș își găsește un prieten, lanțul îi separă. Ultima nenorocire.

Cînd se adunaseră în jur de treizeci, se închise grila. Un caraliu îi alinie cu bîta, aruncă pe jos, în fața fiecăruia, o cămașă, o haină și o pereche de pantaloni din pînză groasă, apoi făcu un semn și toți începură să se dezbrace. Un incident neașteptat preschimbă această umilire în tortură, ca la un semn.

Pînă atunci, timpul fusese destul de frumos ; și dacă aerul era răcit de vîntul de miază-noapte al lui octombrie, acesta spărgea, cînd și cînd, norii cenușii, făcînd o crevasă prin care străbătea cîte o rază de soare. Dar, abia își despuiaseră deținuții zdrențele temniței, lăsîndu-se inspectați, goi, de paznicii bănuitori și de privirile curioase ale străinilor care le dădeau ocol pentru a le examina umerii, că cerul se întunecă și izbucni, pe neprevăzute, o aversă rece

de toamnă ce se prăbuşi în torente peste curtea pătrată, peste capetele descoperite, peste membrele dezgolite ale galerienilor, peste zeghiile lor mizerabile, întinse pe pavaj.

Într-o clipă, curtea închisorii se goli de tot ce nu era caraliu sau galerian. Curioşii din Paris se adăpostiseră sub pragurile uşilor.

Ploaia cădea în torente. Nu mai vedeai în curte, pe caldarîmul inundat, decît galerienii în pielea goală, şiroind. O tăcere posacă urmă bravadei lor gălăgioase. Dîrdîiau, le clănţăneau dinţii ; picioarele slăbite, genunchii noduroşi le tremurau, izbindu-se între ei, te apuca mila să îi vezi lipindu-şi de membrele vinete cămăşile leoarcă, hainele, pantalonii dezgustători de atîta ploaie îmbibată. Goliciunea parcă le pria.

Unul singur, un bătrîn, îşi mai păstrase ceva din veselie. Strigă, ştergîndu-se cu cămaşa udă, că *asta nu era în program,* apoi se porni pe rîs, ameninţînd cerul cu pumnul.

După ce îşi îmbrăcară hainele de drum, fură conduşi, cîte douăzeci — treizeci, în celălalt colţ al curţii, unde îi aşteptau lanţurile lungite pe pămînt. Aceste lanţuri, mari şi puternice, erau tăiate transversal, din două în două picioare, de alte lanţuri mai scurte la capetele cărora era agăţat cîte un şbilţ pătrat, ce se deschidea cu ajutorul unei balamale montată într-unul din colţuri şi se închide cu un bulon de fier ce rămîne spînzurat de gîtul galerianului, cît durează călătoria. Cînd aceste lanţuri sînt întinse pe pămînt, închipuie destul de bine şira spinării unui peşte.

Ocnaşii fură obligaţi să se aşeze în noroi şi pe pietroaiele înecate de ploaie ; li se făcea proba zgărzilor ; apoi doi fierari ai convoiului, înarmaţi cu nicovale portative, li le potriviră, la rece, prin lovituri zdravene de baroase. E un moment cumplit, cînd şi cei mai viteji îngălbenesc. Fiecare lovitură de baros izbită în nicovala sprijinită pe propriul lui spate obligă bărbia pacientului să tresalte, din şoc ; cea mai mică mişcare dinanite înapoi ar face să-i sară craniul ca o coajă de nucă.

După această operaţie, erau tuciurii. Nu se mai auzea decît clănţănitul lanţurilor, din cînd în cînd, cîte un ţipăt

și lovitura surdă a ciomagului caraliilor asupra membrelor recalcitranților. Unii plîngeau ; bătrînii se cutremurau și-și mușcau buzele. Priveam îngrozit toate acele profiluri sinistre înrămate în fier.

Așa că, după vizita medicală, urmase vizita caraliilor ; după vizita caraliilor, potcovitul. Spectacol în trei acte.

Reapăru o rază de soare. Ai fi spus că dădu foc tuturor acestor creieri. Ocnașii se ridicară deodată, cu o singură mișcare convulsivă. Cele cinci șiruri se apucară de mîini și, pe neașteptate, alcătuiră o horă imensă în jurul vergelei cu felinar. Se învîrteau de-ți venea amețeală. Cîntau un cîntec de ocnă, o romanță în argou, cu o melodie cînd plîngăreață, cînd furioasă ori veselă ; din cînd în cînd, se auzeau zbierăte pițigăiate, hohote de rîs lătrate și gîfîite, împletindu-se cu vorbe ciudate ; apoi aclamări furibunde ; iar lanțurile ce se izbeau între ele, în cadență, slujeau drept orchestră acestui cîntec mai sălbatic decît scrîșnetul lor. Dacă aș căuta o imagine a sabatului, nici că aș găsi una mai bună.

Se aduse în curte un hîrdău mare. Caralii sparseră hora ocnașilor, ajutîndu-se de bîte, și îi mînară spre hîrdăul în care vedeam înotînd nu știu ce fel de ierburi în nu știu ce fel de lichid aburind și cu aspect de lături. Mîncară.

Și, după ce mîncară, zvîrliră pe pietre resturile de zeamă și de pîine neagră și reîncepură să țopăie și să cînte. Se pare asta le este îngăduit în ziua potcovitului și în timpul nopții ce urmează.

Urmăream straniul spectacol cu o aviditate atît de mare, cu o curiozitate atît de palpitantă, cu atenție atît de trează, că uitasem de mine. Un sentiment de adîncă milă mă înfiora și hohotele lor mă făceau să plîng.

Deodată, în ciuda visului în care căzusem, mi-am dat seama că hora zbierîndă se oprise și amuțise. Și toate privirile se întorseseră spre fereastra la care mă aflam. „Condamnatul la moarte ! Condamnatul la moarte !" urlau toți, arătîndu-mă cu degetul ; și exploziile de veselie se înmulțiră.

Am împietrit.

Habar n-am de unde mă cunoșteau și cum mă recunoscuseră.

— Bună ziua! Bună seara! îmi strigară cu rînjetul lor atroce. Unul dintre cei mai tineri, condamnat la galere pe viață, cu chipul de plumb lucitor, mă privi cu invidie spunînd: „Are baftă! O să-l cîntărească sub cuțit! Adio, frati-miu!“

Nu pot explica ce se petrecea în mine. Eram, într-adevăr, fratele lor. Piața *Grêve* este sora Toulonului. Eram chiar mai jos decît ei: mă cinsteau. Mă trecu un fior.

Da, fratele lor! Și, cîteva zile mai tîrziu, aș fi putut constitui și eu un spectacol pentru ei.

Rămăsesem la fereastră, nemișcat, ca o stană de piatră, paralizat. Dar, văzînd cele cinci șiruri care înaintau, năpustindu-se asupra mea cu cuvintele lor de o prietenie infernală; cînd am auzit tunetul tumultos al lanțurilor al zbierătelor, al pașilor lor, la picioarele zidului, mi se păru că norul demonilor se cățăra spre celula mea nenorocită; nu mi-am putut stăpîni un strigăt, m-am năpustit asupra ușii, s-o sfărîm; dar nu există nici o șansă să scap: zăvoarele erau pe dinafară. Izbeam în ea; plîngeam de ciudă. Apoi mi se păru că aud și mai aproape glasurile înspăimîntătoare ale galerienilor. Credeam că văd deja apărînd capetele lor hidoase la marginea ferestrei, am strigat încă o dată înspăimîntat și am leșinat.

XIV.

Cînd mi-am revenit, se înnoptase. Eram întins pe ruina unui pat: un felinar ce atîrna de plafon îmi îngădui să văd și alte paturi alături de al meu, în aceeași stare. Am înțeles că fusesem dus la bolniță.

Am rămas cîteva clipe treaz, dar fără nici un gînd și fără amintiri, dăruit bucuriei de a mă afla lungit într-un pat. Desigur, în altă perioadă, acest pat de spital și de închisoare m-ar fi făcut să dau înapoi de dezgust și de milă; se simțeau paiele prin saltea. Ce importanță mai avea?! Membrele mi se puteau dezțepeni, de voie, pe așternutul aspru; sub pătură, oricît de subțire ar fi fost, simțeam cum, încetul cu încetul, dispare frigul cumplit pe care îl purtam în măduva oaselor și cu care începusem să mă obișnuiesc. Am readormit.

Un zgomot puternic mă trezi ; mijeau zorile. Zgomotul venea de afară ; patul îmi era lipit de fereastră ; m-am ridicat în capul oaselor, să văd ce se întîmplă.

Fereastra dădea spre curtea mare din Bicêtre. Curtea era plină de oameni ; două şiruri de veterani abia dacă puteau ţine liberă, în mijlocul mulţimii, o cale îngustă de-a lungul curţii. Printre aceste două rînduri de ostaşi, treceau încet, hurducate de fiecare piatră, cinci căruţe lungi încărcate cu bărbaţi : plecau ocnaşii.

Căruţele n-aveau coviltir. Cîte una era destinată fiecărui lanţ. Deţinuţii şedeau pe margini, sprijinindu-se unul de celălalt, despărţiţi de lanţul comun, întins pe lungimea căruţei, la capătul căreia stătea, în picioare, un caraliu, cu puşca încărcată. Fiarele lor zăngăneau şi, la fiecare împiedicare a căruţei, li se vedeau capetele tresărind şi picioarele bălăngănindu-se.

O ploaie măruntă şi pătrunzătoare îngheţa aerul şi le lipea pantalonii de genunchi ; din cenuşii, cum fuseseră, deveniseră negri. Bărbile lungi, pletele scurte şiroiau, chipurile le erau livide ; îi vedeam tremurînd, cu dinţii clănţănindu-le de furie şi frig. Nu puteau face nici o altă mişcare. O dată agăţat de lanţ, nu mai eşti decît o rotiţă din această hidoasă maşinărie ce se mişcă precum un singur om. Inteligenţa trebuie să abdice. Şbilţul o condamnă la moarte ; şi animalul însuşi nu-şi mai poate îngădui nevoi sau pofte decît la ore fixe. Aşa, nemişcaţi, majoritatea goi pe jumătate, cu capetele descoperite şi picioarele clopotite, îşi începeau călătoria de douăzeci şi cinci de zile, căraţi de aceleaşi căruţe, îmbrăcaţi cu aceleaşi straie, sub soarele lui cuptor sau ploile reci ale lui noiembrie. S-ar spune că oamenii ar voi ca cerul să le fie părtaş la jumătate din sarcinile de călăi.

Între gloată şi căruţe se iniţiase nu ştiu ce dialog oribil : înjurături dintr-o parte, bravări de cealaltă ; imprecaţii din ambele părţi ; dar, la un semn al căpitanului, văzui loviturile de ciomag curgînd cu nemiluita şi la voia întîmplării în căruţe, peste umeri sau capete, şi toate reintrară în calmul exterior numit *ordine*. Dar ochii musteau de răzbunare şi pumnii nenorociţilor se crispau pe genunchii lor.

Cele cinci căruțe, escortate de jandarmi călări și de caralii pe jos, dispărură, pe rînd, sub poarta înaltă și boltită a închisorii Bicêtre ; la urmă, o a șasea, în care se hîțînau, una peste alta, cazane, gamele de aramă și lanțuri de schimb. Cîțiva caralii, întîrziați pe la cantină, ieșiră în goană, să-și ajungă din urmă escuada. Mulțimea se scurse. Întreg spectacolul se stinse ca o fantasmagorie. Auzeam tot mai încet, pierzîndu-se în aer, zgomotul greoi al roților și al copitelor cailor pe calea pavată a Fontainebleau-ului, plesnetul bicelor, zăngănitul lanțurilor, urletele gloatei care ura nenorocire galerienilor ce plecau la drum.

Și acesta e numai începutul !

— Ce-mi tot îndruga avocatul ? Galerele ! Da ! Mai curînd de o mie de ori mort, mai curînd eșafodul decît galera, mai curînd neantul decît infernul ; mai curînd îmi ofer gîtul cuțitului lui Guillotin, decît șbilțului convoiului cu galerieni ! Galerele, doamne !

XV.

Din nefericire, nu eram bolnav. A doua zi, a trebuit să ies din bolniță. Celula m-a înghițit din nou.

Nu sînt bolnav ! Bineînțeles, sînt tînăr, sănătos, puternic. Sîngele curge în voie prin vinele mele ; toate membrele mele ascultă de cîte capricii aș avea ; am un trup și un spirit robust, clădite pentru o viață lungă ; de, toate astea sînt adevărate și, totuși, sufăr de o boală, o boală mortală, o boală născocită de om.

De cînd am ieșit din bolniță, mă chinuie un gînd înăbușitor, un gînd ce mă înnebunește, și anume că aș fi putut evada dacă mi s-ar fi dat prilejul. Doctorii aceia, surorile, păreau să se intereseze de mine. Să mori atît de tînăr și de o astfel de moarte ! Îmi venea să cred că mă plîngeau, așa se adunau la căpătîiul meu. Ași, simplă curiozitate ! Și apoi, indivizii ăștia care vindecă, te vindecă de o febră, nu de o condamnare la moarte. Și, totuși, le-ar fi atît de ușor ! O ușă deschisă — ce contează la ei ! !

Acum nu mai sînt șanse ! Apelul îmi va fi respins, pentru că toate sînt cum trebuie să fie ; martorii au mărturisit cum trebuie, avocații au pledat cum trebuie, jude-

cătorii au judecat cum trebuie. Eu nu contez, doar dacă... Nu, nebunie ! Nu mai e nici o nădejde ! Apelul e o funie ce te ține atîrnat deasupra prăpastiei și pe care o auzi trosnind în fiecare clipă, pînă ce se rupe. Ca și cum cuțitului ghilotinei i-ar trebui șase săptămîni ca să cadă.

Și dacă m-ar grația ? Să mă grațieze ! Cine ? De ce ? Cum ? E cu neputință să fiu grațiat. Exemplul, cum spun ei !

Nu mai sînt decît trei pași de făcut : Bicêtre, la Conciergerie, piața *Grève.*

XVI.

În decursul puținelor ceasuri petrecute la bolniță, mă așezasem lîngă o fereastră, la soare — care reapăruse —, sau, cel puțin, primind din soare atît cît îmi îngăduiau zăbrelele.

Stăteam așa, cu capul greu și arzîndu-mi în mîini, era mai mult decît puteau duce, țineam coatele pe genunchi, picioarele cățărate pe o stinghie a scaunului ; nenorocirea mă face să mă îndoi și să mă adun ca și cînd n-aș mai avea nici oase nici carne pe trup.

Miasmele sufocante ale gherlei mă înăbușeau mai dihai ca oricînd, încă îmi zuruiau în urechi zgomotele lanțurilor galerienilor, mi-era silă, mi-era tare silă de Bicêtre. Gîndeam că bunului Dumnezeu ar fi trebuit să i se facă milă de mine și să îmi trimită măcar o păsărică, să-mi cînte pe streașină.

Nu știu dacă Dumnezeu sau diavolul îmi ascultă rugăciunea ; dar, aproape în aceeași clipă, am auzit înălțîndu-se sub fereastra mea un glas, dar nu al unei păsări, ci ceva mult mai plăcut : vocea pură, proaspătă, catifelată a unei fetițe de cincisprezece ani. Am ridicat capul tresărind și am ascultat cu nesaț cîntecul. Era o melodie molcumă și galeșă, un fel de uguit trist și pătrunzător ; iată-i cuvintele :

Zău, chiar în strada Mail
M-au înșfăcat copoii,
Că nu-s domn,

Ce mai ! trei ditamai
Curcani ! Şi-acuma-s în pom !
Au tăbărăt copoii
Şi-acuma sînt în pom.

Mi-e greu să mărturisesc cît mi-a fost de mare dezamăgirea. Glasul continuă :

Au tăbărăt copoii,
      Că nu-s domn.
Şi m-au legat burduf,
Acuma sînt în pom,
Sticleţii nu au somn,
Acuma sînt în pom.
Pe drum, vezi c-am ginit
Un şmecher — cu copoii
Treceam, şi-acu-s în pom

Un şmecher am ginit,
      Că nu-s domn,
Mergi la gagica mea,
Zic, zi-i că sînt în pom,
M-au pus, bă, la poprire
Şi-acuma sînt în pom.
Gagica face spume :
Să-mi spui ce-ai şterpelit ?
Şi eu, care-s în pom.

Să-mi spui ce-ai şterpelit ?
      Că nu-s domn.
Am jumulit un nene
Lovelele-am oprit
Şi-acuma sînt în pom,
Lovelele şi ceasu
Şi-acuma sînt în pom,
Şi cheile-unui nene
Şi-acuma sînt în pom.

Gagica — foc, ce mai !
      Că nu-s domn,
O-ntinde spre Versailles,

Mă știe că-s în pom,
Nu-i fie de deochi
Vorbește-n patru ochi
Cu Regele, că-i domn,
Ce dracu mă mai ține,
Doar știe că-s în pom !

Ce dracu mă mai ține,
    Doar nu-s domn !
Și dac-ar fi s-o șterg —
Acuma sînt în pom —
La popă-o duc cu mine,
Acuma sînt în pom,
Iau și-un țol alb — ce bine !
Acuma sînt în pom,
La nuntă ca să merg,
Acuma sînt în pom.

La nuntă o s-o duc,
    Că sînt domn.
Dar Regele, să crape,
Acum de-abia-s în pom :
Gagicu — o să ți-l duc,
Acum de-abia-s în pom,
Să-l spînzur de un nuc,
Zău, dacă nu-s în pom.

N-am auzit mai mult, nici n-aș fi putut, chiar de voiam. Înțelesul cumplitei jelanii, desprins pe jumătate, pe jumătate tăinuit, lupta dintre tîlhar și caraulă, hoțul pe care îl întîlnește și pe care îl trimite soției lui, solia înfiorătoare : am ucis un om și sînt arestat ; femeia aceea care aleargă la Versailles cu o jalbă și acea Majestate indignată care amenință vinovatul cu spînzurătoarea ; și toate astea cîntate pe o melodie atît de dulce și cu glasul cel mai blînd ce a legănat cîndva auzul omenesc !... Am înghețat, năucit ; m-am prăbușit. Cuvintele acestea monstruoase, rostite de buze rumene și proaspete, erau respingătoare. Parcă ar fi fost balele unei rîme pe un trandafir.

Nu pot explica ce simţeam ; eram pe cît de rănit, pe atît de mîngîiat. Argoul cavernei şi al ocnei, această limbă însîngerată şi grotescă. acest grai hidos, împreunat cu o voce de fată, punte gingaşă între glasul fetiţei şi al femeii ! Toate cuvintele acelea diforme şi prost alcătuite, cîntate, ritmate, perlate !

Ah, ce lucru înfiorător e temniţa ! E străbătută de un soi de venin ce murdăreşte tot. Totul se vestejeşte, chiar şi cîntul unei fete de cincisprezece ani ! Dacă descoperi o pasăre, ea va avea aripile năclăite în noroi ; de culegi o floare pe care o miroşi cu încîntare, pute.

XVII.

Ei, dacă aş evada, cum aş mai alerga pe cîmpii !

Nu, n-ar trebui să fug. Asta atrage privirile şi bănuiala. Dimpotrivă, să merg încet, cu fruntea sus, cîntînd. Să fac rost de o treanţă albastră cu desene roşii, asta deghizează bine. Toţi zarzavagiii din împrejurimi poartă cîte una.

Pe lîngă Arcueil, ştiu o margine de codru ce împrejmui-se o mlaştină şi unde, cînd eram la colegiu, mergeam cu colegii, joile, să prindem broaşte. Acolo m-aş ascunde pînă seara.

O dată cu căderea nopţii, aş reîncepe să alerg. M-aş duce la Vincennes. Nu, n-aş putea, din pricina rîului. La Arpajon. Ba ar fi fost mai cu cap s-o iau spre Saint-Germain şi să merg la Havre, să mă îmbarc pentru Anglia. Acum nu mai contează ! Ajung la Longjumeau, trece un jandarm ; îmi cere paşaportul... sînt pierdut.

— Ah, visător nemernic, mai întîi sparge zidul gros de trei picioare ce te ţine prizonier ! Moarte ! Moarte !

Cînd te gîndeşti că, atunci cînd eram copil, am venit aici, la Bicêtre, să văd puţul cel mare şi nebunii !

XVIII.

Scriind acestea, lumina lămpii a devenit tot mai pală, ziua a sosit, orologiul paraclisului a bătut de şase.

Ce înseamnă asta ? Caraliul de rînd a intrat în celula mea ; şi-a scos şapca, mi-a dat bineţe, s-a scuzat că mă

turbură și m-a întrebat, îmblînzindu-și glasul aspru pe cît îi stătea cu putință, ce doream la micul dejun.

M-a trecut un fior : — Azi să fie ?...

XIX.

Azi este !

Însuși directorul penitenciarului a venit să mă vadă. M-a întrebat cu ce mi-ar putea fi plăcut sau folositor ; că n-ar fi voit să mă plîng de el sau de cei din subordinele sale, m-a întrebat de sănătate și de cum îmi petrecusem noaptea ; plecînd, mi-a vorbit cu *domnule.*

XX.

Nu-i trece prin gînd temnicerului ăstuia că aș avea de ce să mă plîng de el sau de caralii lui. Are dreptate, ar fi urît din partea mea să mă plîng ; își fac meseria, m-au păzit bine ; și, mai mult, la sosire și la plecare, s-au purtat cu bună-cuviință. Nu se cade să fiu mulțumit ?

Gardianul acesta de treabă, cu zîmbetul său blajin, cu cuvintele lui mîngîietoare, cu ochiul său galeș și la pîndă, cu labele butucănoase și mari, e încarnarea temniței înseși, e Bicêtre preschimbat în om.

Toate sînt temniță în jurul meu ; o regăsesc în toate chipurile, sub chipul omului, ca și sub chipul zăbrelelor sau al zăvorului.

Zidul acesta e temnița cu chip de piatră ; ușa e temniță cu chip de lemn ; caraliii — temniță, în carne și oase.

Temnița este o ființă oribilă, completă, indivizibilă, jumătate-casă, jumătate-om. Eu sînt prada ei ; mă clocește, mă înlănțuie cu toate mădularele ; mă strînge între zidurile de granit, mă zăvorește cu lacăte de fier și mă veghează cu ochi de caralii.

Ah, nenorocitul de mine, ce-o să mi se întîmple ? Ce-or să facă cu mine ?

XXI.

M-am liniștit, totul s-a sfîrșit, s-a sfîrșit de-adevăratelea. Am scăpat de neliniștea cumplită în care mă zvîrlise vizita directorului.

Trebuie s-o mărturisesc, mai nădăjduiam încă... Acum, slavă domnului, nu mai nădăjduiesc !

Iată ce s-a petrecut :

Cînd tocmai bătea de șase și jumătate — nu, era și un sfert — ușa celulei mele s-a deschis din nou. Un bătrîn cu păr alb, investmîntat într-o redingotă brună, intră. Își înlătură puțin redingota și atunci am zărit o sutană și dantela ce poartă preoții pe piept. Era un preot.

Preotul acesta nu era cel al închisorii, asta era cumplit. Se așeză în fața mea cu un surîs binevoitor, apoi clătină capul și își ridică ochii spre cer, adică spre bolta celulei. L-am înțeles.

— Fiul meu, spuse, ești pregătit ?

I-am răspuns fără glas :

— Nu sînt pregătit, dar sînt gata.

Totuși mi se tulbură vederea, membrele îmi fură inundate, în același timp, de o sudoare înghețată, am simțit tîmplele zvîcnindu-mi și urechile vîjîindu-mi.

Pe cînd mă clătinam pe scaun, ca și cînd aș fi dormit, bătrînelul vorbea. Cel puțin așa mi se părea, și-mi amintesc că i-am văzut buzele mișcîndu-se, mîinile agitîndu-se, ochii strălucindu-i.

Ușa se redeschise. Zgomotul zăvoarelor ne trezi, pe mine — din prostirea mea, pe el — din vorbire. Apăru un fel de domn, cu haine negre, întovărășit de directorul penitenciarului ; mă salută reverențios. Omul avea întipărit pe chip ceva din tristețea oficială a salariaților pompelor funebre. Ținea în mînă un sul de hîrtie.

— Domnule, mi-a spus, surîzînd curtenilor, sînt aprod al curții regale din Paris. Am cinstea să vă aduc un mesaj din partea domnului procuror general.

Îmi trecuse primul șoc. Imi reveni întreaga prezență de spirit.

— Domnul procuror general, i-am replicat, e acela care a solicitat capul meu cu atîta nerăbdare, nu ? Într-adevăr, e o cinste pentru mine să îmi scrie. Nădăjduiesc că moartea mea îi va face mare plăcere ; n-ar fi agreabil pentru mine să știu că a cerut-o cu atîta căldură și că, de fapt, îi era indiferentă.

Am spus aceasta, după care am reluat cu glas hotărît :

— Citiți, domnule !

Începu să dea citire unui text lung, ridicînd glasul la sfîrșitul fiecărui rînd și împiedicîndu-se la mijlocul fiecărui cuvînt. Era respingerea apelului meu.

— Execuția va avea loc astăzi în *place de Grève*, adăugă, o dată sfîrșită lectura, fără a mai ridica privirile de pe hîrtia timbrată. Plecăm la orele șapte și jumătate fix, spre Conciergerie. Veți avea bunătatea, domnule, să mă urmați ?

De cîteva clipe nu îl mai urmăream. Directorul sporovăia cu preotul ; el stătea cu ochii înțepeniți pe hîrtie ; eu priveam ușa, ce rămăsese întredeschisă... — Ah ! ticăloșii ! patru pușcași pe coridor !

Aprodul repetă întrebarea, de data aceasta privind spre mine :

— Cînd veți dori, i-am răspuns, vă stau la dispoziție !

Salută, spunînd :

— Voi avea cinstea să viu să vă iau într-o jumătate de ceas.

După aceasta, mă lăsară singur.

— Doamne, un mijloc de fugă ! Orice mijloc ! Trebuie să evadez ! Trebuie ! Acum ! Pe ușă, pe fereastră, pe acoperiș ! Chiar de-ar fi să-mi las carnea pe bîrne !

Blestemați fie toți dracii ! Ți-ar trebui o lună ca să dai o gaură în zidul ăsta, și încă cu scule bune, iar eu n-am barem un cui și nici măcar o oră de-acum înainte !

XXII.

Iată-mă *transferat*, cum sună procesul-verbal. Dar drumul face să fie istorisit.

De îndată ce sună de șapte și jumătate, aprodul se înfățișă din nou în pragul celulei mele :

— Domnule, îmi spuse, vă aștept. Ei da, și el, și alții !

M-am ridicat și am făcut un pas ; am crezut că nu îl voi putea face pe al doilea, atîta îmi era de greu capul și picioarele fără vlagă. Totuși mi-am revenit și am mers mai departe destul de hotărît. Înainte de a ieși din celulă, i-am aruncat o ultimă privire. Îmi iubeam celula. Și-apoi o lăsasem goală, deschisă : avea un aer ciudat.

De altfel, nu va fi așa pentru multă vreme. E așteptat cineva astă-seară, spuneau caralii, unul pe care curtea cu jurați e pe cale să-l preschimbe în condamnat la moarte.

La cotul coridorului, ne ajunse din urmă preotul închisorii ; tocmai isprăvise micul dejun.

La capătul celularului, directorul m-a apucat prietenește de mînă și mi-a întărit escorta cu patru veterani.

În fața ușii bolniței, un bătrîn îmi strigă : „Rămas-bun !"

Am ajuns în curte. Am inspirat adînc : asta mi-a făcut bine.

N-am mers mult timp în aer liber. O trăsură cu cai de poștă adăsta în prima curte : aceeași trăsură ce mă adusese — un fel de cabrioletă lunguiață, despărțită în două de o plasă de sîrmă transversală atît de deasă, de ai fi spus că e tricotată. Fiecare dintre cele două compartimente are cîte o ușă, una în față, alta în spate. Totul atît de murdar, de negru, de prăfuit, încît dricul săracului pare un rădvan arhieresc pe lîngă aceasta.

Înainte de a fi îngropat în acest mormînt pe două roți, am aruncat o privire în curte, una dintre acele priviri deznădăjduite în fața căreia ai crede că zidurile trebuie să se năruie. Curtea, un fel de mică piațetă plantată cu pomi, era mult mai aglomerată de spectatori decît fusese cu prilejul plecării galerienilor. Gloata sosise.

Ca și atunci cînd plecase convoiul, cădea o ploaie de toamnă, o ploaie măruntă și rece care cade și acum, în clipa cînd scriu, care va cădea, de bună seamă, toată ziua, care va dura mai mult decît mine.

Drumurile erau desfundate, curtea plină de noroi și apă. Mi-a făcut plăcere să văd mulțimea nămolindu-se.

Urcarăm ; aprodul și un jandarm — în despărțitura din față ; preotul, eu și un alt jandarm — în cealaltă. Patru jandarmi călări — în jurul trăsurii. Deci, fără vătășel, opt pentru unu.

Pe cînd urcam, am auzit o bătrînă spunînd : „Asta-mi place mai mult decît lanțul".

Cred și eu. E un spectacol pe care îl cuprinzi dintr-o singură clipire ; vezi repede. La fel de frumos, dar mai comod. Nimic nu-ți fură ochiul. Un singur om și, pe

umerii lui, tot atîta nenorocire cît pe umerii tuturor galerienilor la un loc. Numai că nu e împrăştiat ; o băutură concentrată, mult mai gustoasă.

Trăsura se mişcă ! A scrîşnit surd, trecînd pe sub bolta porţii mari, apoi a ieşit în alee ; şi porţile grele din Bicêtre s-au închis în urma ei. Eram uluit cum mă pot duce, ca pe un om fără cunoştinţă, care nu poate mişca, nici striga şi care aude cum e înmormîntat. Abia de auzeam cihoaiele, atîrnînd pe grumajii cailor de poştă, clincănind cadenţat, sughiţînd parcă, roţile, înrămuite în fier, zdrelind pavajul sau trăsura icnind, cînd săreau din făgaş, galopul răsunător al jandarmilor din jurul nostru, biciul vătăşelului şuierînd. Asemănam toate cu un vîrtej ce mă răpea cu sine.

Prin gratiile unei ferestruici tăiate în faţa mea, privirile mi se opriră, fără să-mi dau seama, pe o inscripţie gravată cu slove mari, deasupra porţii din Bicêtre : *Ospiciu al bătrîneţii.*

— Ia te uită, mi-am spus ; s-ar zice că sînt unii ce îmbătrînesc aici.

Şi aşa cum se întîmplă cînd eşti între veghe şi somn, am rumegat această idee în mintea înţepenită de durere. Deodată, ieşind din alee în drumul mare, trăsura schimbă vederea din dreptul ferăstruicii. Binişor, se încadrară turlele lui Notre-Dame, albăstrui şi pe jumătate şterse de ceaţa Parisului. Pe dată se schimbă şi punctul de vedere al spiritului meu ; devenisem un fel de maşină, ca şi trăsura. Gîndului legat de Bicêtre îi urmă cel în legătură cu turlele lui Notre-Dame. Cei ce se află în turlă, acolo unde este steagul, vor vedea bine, mi-am spus zîmbind prosteşte.

Cred că în clipa aceea reîncepu să vorbească preotul; l-am lăsat să sporovăie, cu răbdare. Urechile îmi erau împuiate de zgomotul roţilor, de galopul cailor, de biciul vătăşelului. Un zgomot mai mult.

Ascultam în tăcere căderea acelor cuvinte tărăgănate care îmi aromeau duhul, precum susurul unui izvor, şi care se petreceau prin faţa mea, mereu altele şi mereu aceleaşi, ca şi ulmii tineri şi chinuiţi de pe cale, cînd glasul muşcător şi sacadat al aprodului aşezat în faţă, mă deşteptă.

— Ei, părinte! spuse, aproape vesel, ce noutăți ați mai aflat? Rostind acestea, se întoarse spre preot.

Preotul, care-mi vorbea necontenit și pe care trăsura îl asurzea, nu dădu nici un răspuns.

— Hei, hei! reluă aprodul, înălțîndu-și glasul mai presus decît zgomotul roților: infernală trăsură!

Infernală, într-adevăr.

Urmă:

— Hurducăiala asta, bat-o vina! Nu ne auzim. Ce voiam să spun? Nu știți, părinte, ce voiam să spun? Ah! Ați aflat-o p-aia bună, azi, de la Paris?

Am tresărit ca și cînd ar fi vorbit despre mine.

— Nu, spuse preotul, care, în cele din urmă auzise, n-am apucat să citesc încă ziarele, dimineață; o să le răsfoiesc diseară. Cînd sînt prins toată ziua, ca azi, rog portarul să-mi păstreze jurnalele și le citesc la înapoiere.

— Ași, reluă aprodul, nu se poate să n-o știți! Știrea din Paris! Știrea din dimineața aceasta!

Am luat cuvîntul:

— Cred c-o știu eu.

Aprodul mă privi:

— Dumneavoastră! Ei, nu?! Și ce părere aveți?

— Sînteți curios! i-am spus.

— De ce, dom'le? replică el. Fiecare cu părerile lui politice. Vă stimez prea mult ca să-mi închipui că nu aveți și dumneavoastră păreri politice. În ceea ce mă privește, sînt perfect de acord cu reînființarea gărzii naționale. Am fost sergent în compania mea și era plăcut, pe cinste.

L-am întrerupt:

— Nu credeam că despre asta e vorba.

— Păi, da, de ce? Spuneați că știți vestea...

— Mă gîndeam la alta, care preocupă azi Parisul.

Imbecilul nu înțelese; i se stîrnise curiozitatea.

— Altă noutate? Cum dracu ați aflat dumneavoastră știrile? Vă rog, domnule, spuneți-mi-o și mie! Știți, părinte, despre ce e vorba? Sînteți mai la curent decît mine? Spuneți-mi și mie, vă rog? Despre ce e vorba? Înțelegeți, sînt nebun după noutăți; le povestesc domnului președinte; îl distrează.

Și făcea tot felul de trăsnăi ! Se întorcea într-una de la preot la mine, și eu răspundeam ridicînd din umeri.

— Dom'le, îmi strigă. La ce gîndești ?

— Gîndesc, am răspuns, că nu voi mai gîndi diseară.

— Ah ! Doar asta ? replică. Atunci, sînteți prea trist. Domnul Castaing stătea de vorbă.

Apoi, după o pauză :

— L-am condus pe domnul Papavoine ; purta o căciulă de lutru și fuma o țigară de foi. Cît despre tinerii din La Rochelle, e adevărat că vorbeau numai între dînșii, dar vorbeau.

Mai așteptă puțin, apoi urmă :

— Nebuni ! Entuziaști ! Păreau să sfideze toată lumea. Dar dumneata, prea ești gînditor, tinere.

— Tînăr ! i-am spus : sînt mai bătrîn ca dumneavoastră ; la fiecare sfert de ceas îmbătrînesc cu un an.

S-a întors, m-a privit cu o mirare stupidă cîteva clipe, după care începu să rînjească greoi.

— Lăsați, lăsați ! Aveți chef de rîs ! Mai bătrîn ca mine ! Vă pot fi bunic.

— N-am chef să rîd, i-am răspuns grav.

Își deschise tabachera.

— Serviți-vă, dragă domnule, și nu vă supărați ; o priză de tabac și... nu-mi purtați pică.

— Nu vă temeți ; nu v-aș purta timp îndelungat.

În clipa aceea tabachera pe care mi-o întindea întîlni grilajul ce ne despărțea. O zguduire făcu să fie puternic izbită și să cadă, deschisă, la picioarele jandarmului.

— Fir-ar al dracului de grilaj, izbucni aprodul.

Se întoarse spre mine.

— Ce nenorocire ! mi s-a risipit tot tabacul !

— Pierd mai mult ca dumneavoastră, i-am răspuns zîmbind.

Încercă să-și adune tutunul, mormăind printre dinți :

— Mai multe ca mine ! Ușor de spus ! Să stai fără tutun pînă la Paris ! E cumplit !

Preotul îi adresă cuvinte de consolare (n-aș putea spune că am fost atent) și mi se păru că erau în continuarea predicii de al cărei început mă bucurasem. Trep-

tat convorbirea se mărgini la preot și aprod ; i-am lăsat să sporovăie despre ale lor și am început să mă gîndesc la ale mele.

Ajunși la barieră, eram încă îngîndurat, bineînțeles, dar Parisul mi se păru mai zgomotos decît de obicei.

Trăsura se opri, o clipă, la vamă. Vameșii o inspectară. Ar fi trebuit să li se azvîrle o pungă de arginți dacă ar fi fost vorba de vreun berbece sau de vreun bou dus la măcelărie ; dar capul unui om nu plătește vamă. Trecurăm.

O dată depășit bulevardul, trăsura, în galop, se înfundă în străzile întortocheate și vechi ale faubourgului Saint-Marceau și din Cité care șerpuiesc și se întretaie ca o mie de căi într-un furnicar. Pe pietrele acestor străzi strîmte, uruitul trăsurii se făcu atît de răsunător și de iute, încît pînă la mine nu mai ajungea nici un alt zgomot. Cînd aruncam ochii pe mica lucarnă pătrată, mi se părea că valul trecătorilor se oprea pentru a privi trăsura și că o droaie de copii alergau pe urma ei. Mi se părea deasemeni că văd din cînd în cînd, pe ici-pe colo pe la colțuri, cîte un bărbat sau vreo babă, în zdrențe cîteodată și unul și altul, ținînd în mîini teancuri de hîrtii tipărite, pe care se băteau trecătorii, deschizînd gura, ca și cînd ar fi strigat ceva cu putere.

Orologiul Palatului bătea de opt și jumătate cînd am ajuns în curtea Conciergeriei. Priveliștea acestor scări impunătoare, a acelui paraclis întunecos, a acelor temnițe sinistre, mă înghețǎ. Cînd se opri trăsura, mă așteptam să-mi înceteze și bătăile inimii.

Mi-am adunat toate puterile ; ușa se deschise cu iuțeala fulgerului ; am sărit din carcera pe roți și m-am adîncit, cu pași mari, între două rînduri de ostași, sub boltă. Gloata era gata strînsă în calea mea !

XXIII

Atîta vreme cît am străbătut galeriile publice ale Palatului Justiției, m-am simțit aproape liber și în voia mea; dar tot curajul mă părăsi atunci cînd fură deschise, în fața mea, ușile scunde, scările tainice, culoarele inte-

rioare, lungi coridoare înăbușite și fără nici un zgomot, unde nu pătrund decît cei care condamnă și cei care sînt condamnați.

Aprodul continua să mă întovărășească. Preotul mă părăsise pentru a se reîntoarce peste două ceasuri : avea treabă.

Am fost mînat spre cabinetul directorului ; aprodul m-a predat în mîinile sale. Era vorba de un schimb. Directorul l-a rugat să zăbovească puțin, comunicîndu-i că avea să-i încredințeze niște *marfă*, s-o ducă la Bicêtre, cu aceeași trăsură. Desigur era un condamnat de azi, cel ce urmează să se culce pe mîna de paie pe care eu n-am avut răgaz să le tocesc.

— În regulă, îi spuse aprodul directorului, aștept o clipă ; facem ambele procese-verbale ; pică bine.

În acest timp, am fost lăsat *în depozit*, într-o cămăruță ce dădea în cea a directorului. Singur și bine zăvorît.

Nu știu nici la ce gîndeam, nici de cînd mă aflam colo, cînd un hohot de rîs violent și neașteptat, izbucni drept în urechea mea, mă deșteptă din visare.

Am ridicat privirile, tresărind. Nu mai eram singur în celulă : se mai afla acolo un bărbat, un om de aproximativ cincizeci și cinci de ani, de statură mijlocie ; cu chipul brăzdat, încovoiat, încărunțit, cu membrele vînjoase ; cu o privire echivocă, cenușie ; un rîs amar ; murdar, zdrențăros, pe jumătate gol, respingător la vedere.

Probabil că ușa se deschisese, îl vomase și se închisese, fără să-mi dau seama. De-ar fi putut veni așa și moartea !

Cîteva clipe ne-am privit țintă, unul pe celălalt : el, rîzînd mai departe, cu un fel de horcăit ; eu, pe jumătate uimit, pe jumătate înspăimîntat.

— Cine ești ? m-am adresat lui, în cele din urmă.

— Halal întrebare ! răspunse. Un stîrv.

— Un stîrv ? Adică ?

Ultima mea întrebare îl înveseli și mai tare.

— Adică, strigă în mijlocul unui hohot de rîs, gealatul o să se joace-n coș cu dovleacul meu, peste șase săptămîni, așa cum o să se joace cu tigva ta peste șase ore. Ha ! Ha ! S-ar zice că te-ai luminat acum ?!

Într-adevăr, eram livid și părul mi se făcuse perie pe cap : era celălalt condamnat la moarte, condamnatul zilei, cel așteptat la Bicêtre, moștenitorul meu.

Continuă :

— Ce vrei ? Asta-i povestea mea : sînt fiu de zulitor ; păcat că gealatu' s-a ostenit să-i pună gît-legău lui babacu'. Ședea pe scaunul țării spînzurătoarea, din mila bunului 'Mnezeu ! La șase ani, nici tu mamă, nici tu tată ; verile făceam giumbușlucuri de circaș, pe lîngă șanț, să-mi zvîrle un ban din poștalioane ; iernile, cu talpa goală prin noroaie, suflînd în deștele-nroșite ; îmi vedeai pielea prin nădragi. La nouă ani, am început să pun bază pe mînuri : mai *greblam* și eu cîte un buzunar, făceam la stînga cîte-o haină ; la zece ani *mergeam cu bună-dimineața*[1] ; apoi, am făcut relații ; la șaptesprezece ani, eram *ciordar*. Mai intram în cîte o dugheană, mai umblam cu iarba-fiarelor. M-au *ferecătuit*. Crescusem tocma' bun. M-au făcut amiral[2]. Galera nu-i joacă : dormi pe scîndură, te-adăpi cu apă chioară și ronțăi pesmet, tragi după tine o nepricopsită de ghiulea ce nu slujește la nimic te-altoiește cu bîta și te bate soarele-n cap. Te mai și tund chilug ; și-aveam o coamă castanie !... La dracu Am făcut tot : cinspe *coți*[3], ce-i joacă ?! Aveam treișdoi, și, într-o dimineață, mi-au dat o foaie de drum și șaișase de franci pe care i-am adunat în ăștia cinspe *coți*, robotind cîte șaișpe ore pe zi, treiș' de zile pe lună, doișpe luni pe an. Tot una-i ; voiam să fiu om cinstit cu ăi șaișase de franci și aveam simțăminte mai *nobele* sub zdrențele mele decît sînt sub o fustă de popă ; dar dracu să-l pieptene de pașaport ! Era unu galben și zmîngăliseră pe el : *ocnaș liberat ;* trebuia să-l arăt pe oriunde-aș fi trecut și să-l prezint primarului din satul unde aveam *domiciliu obligatoriu*, tot la opt zile. Bună recomandare ! Ocnaș ! Îi băgam în sperieți, copiii o luau la goană și mi se trînteau ușile-n nas. Ce, îmi dădea careva de lucru ?! Mi-am halit cei șaișase de franci ; și, p-urmă, a trebuit să

[1] *A merge cu bună-dimineața :* a fura, în zori, haine, pe ferestrele deschise, cu ajutorul unei prăjini — N.T.

[2] L-au trimis pe galere.

[3] Ani.

trăiesc. Arătam brațele, să se ginească de se poate munci cu ele ; dar tot îmi trînteau ușile-n nas. Am zis că-mi vînd ziua de lucru pe cinșpe cenți, pe zece, pe cinci. Ioc ! Ce să-i fac ?! Într-o bună zi, foame. Vîr cotu-n geamu' unui brutar și *șoldesc* o pîine și brutaru' mă-nșfacă : de pîine nu m-am atins, da' m-au atins ei cu muncă silnică pe viață, cu trei litere arse pe umăr ; ți-arăt, dacă vrei ; dreptatea asta se cheamă recidivă ; așa, c'am făcut, calea'ntoarsă. Tot la Toulon ; cu *meseviștii*[4], acum. Trebuia s-o șterg. Ca s-o fac, nu erau decît trei pereți de găurit, două lanțuri de tăiat, și eu aveam un cui. Am evadat. Au tras cu tunu', să dea alarma ; că noi, ăștia, sîntem niscai cardinali de Roma ; straie roșii, și trag cu tunu' cînd plecăm. Au stricat pulberea pe ciori. De data asta, nici tu pașaport galben, nici tu bani. Am întîlnit alți *pinguini*[5] ce-și făcură coții de gherlă sau o tuliseră. Bulibașa lor mă-ntrebă de vreau să lucrez cu ei ; le tăiau *gușile* la drumu' mare. Am zis da, și-am început să vărs sînge, ca să halesc. Cînd o diligență, cînd un poștalion, cînd vr'un văcar călare. Ieșeau *lovele ;* dădeam drumul animalului, lăsam naibii trăsura și-ngropam *malacu'* sub un pom, cu grijă, să nu-i iasă deștele picioarelor pe-afară; apoi țopăiam pe mormînt, să se creadă că-i pămînt bătut. Așa-mi dădură floacele albe, făcîndu-mi bîrlog prin tufișuri, ațipind sub stele, vînînd din codru-n vlăsie, dar cel puțin slobod și al meu. Totu'are-un sfîrșit și orice sfîrșit se asemuie. Caraula ne-a pus lațu' de gît, într-o noapte. Frații au întins-o ; eu, ăl mai bătrîn, le-am căzut în ghea-ră copoilor cu galoane la pălărie. M-au adus aici. Văzusem de toate, afară de una. C-aș fi șterpelit o batistă sau ucis un om, tot una pentru mine. O singură recidivă mi se mai putea aplica. Numai *cuțitu*[6] îmi mai rămînea să-ncerc. Proces scurt. Drace, am îmbătrînit ; nu mai sînt bun de nimic. Lui tata, i-au pus ștreang, *a luat-o pe vădană,* eu mă retrag la *Muntele părerilor de rău*[7]. Asta-i, frate.

---

[4] *mesevist :* cel condamnat la muncă silnică pe viață (M.S.V.) N.T.

[5] *pinguin :* pușcăriaș

[6] ghilotina

[7] Idem

Rămăsesem cu ochii căscați, ascultîndu-l. A început să rîdă și mai strașnic decît la început și vru să-mi ia mîna în a sa. M-am dat înapoi, îngrozit.

— Prietene, spuse, nu pari prea curajos. Nu face pe pișăciosu-n fața *retezătoarei*[8]; înțelegi, nu-i decît o singură clipă grea de petrecut pe *scenă*[9]; dar trece-atît de repede! Mi-ar place să fiu de față, să-ți arăt cum se face. Pe naiba! Îmi vine să nu mai fac recurs, dac-ar vrea să mă *cosească* azi, o dată cu tine. O să ne slujească același preot; nici că-mi pasă că-mi rămîn doar firimiturile tale. Vezi, sînt băiat de treabă. Hă? Ce spui? Din prietenie!

Mai făcu un pas, să se apropie de mine.

— Domnule, i-am spus respingîndu-l, vă mulțumesc.

Răspunsul meu îi provocă noi hohote de rîs.

— Ha! Ha! Vas' că domnu e marchiz! Marchiz!

L-am întrerupt:

— Prietene, vreau să mă reculeg, dă-mi pace.

Seriozitatea cuvintelor mele îl lăsă pe neașteptate gînditor. Își clătină capul încărunțit și aproape chel; după care, scărmănîndu-și, cu unghiile, pieptul păros, gol din pricina cămășii deschise:

— Înțeleg, murmură printre dinți; de fapt, *țapul*[10]...

Apoi, după cîteva minute de tăcere:

— Bine, rosti aproape cu timiditate, sînteți marchiz, e-n regulă; dar aveți o redingotă atît de frumoasă și n-o s-o mai folosiți! O ia *gealatu*. Dați-mi-o mie; o vînd pe tutun.

Mi-am scos redingota și i-am dat-o. Se porni să bată din mîini ca un copil. Apoi, văzînd că rămăsesem numai în cămașă și dîrdiam, adăugă:

— O să fie frig, domnule, trageți asta pe dumneavoastră; plouă și-o să vă ude pînă-n măduva oaselor; ș-apoi, e cazu să fim *prezentabeli* în căruță.

Și, spunînd aceasta, își scoase vesta groasă de lînă gri și mi-o puse pe brațe; n-am mișcat în nici un fel.

---

[8] Ibidem
[9] estrada ghilotinei
[10] preotul

M-am îndreptat spre perete și m-am rezemat de el ; n-aș putea explica ce simțeam alături de omul acela. Se puse să cerceteze cu de-amănuntul redingota ce-i dădusem și, la tot pasul, izbucnea în strigăte de bucurie.

— Buzunarele-s noi-nouțe!... Gulerul nu-i răpciugos!... Capăt pe puțin cinșpe franci. Ce fericire ! Tabac pe șase săptămîni !

Ușa se redeschise. Veneau să ne ia pe amîndoi ; pe mine, ca să mă conducă în camera în care condamnații își așteaptă ceasul ; pe el, ca să-l ducă la Bicêtre. Rîzînd, porni în mijlocul pichetului ce urma să-l ia și spuse jandarmilor.

— Hei ! Să nu vă-ncurcați ! Am schimbat pielea, eu și cu domnu' ; să nu mă luați în locul lui. Drace ! Nu-mi cade cu tronc, acum, că am tutun.

XXIV

Ticălosul bătrîn mi-a luat redingota, că nu i-am dat-o eu, și mi-a lăsat zdreanța lui, vesta asta nenorocită. Ce figură o să fac ?

Nu i-am îngăduit să-mi ia redingota din nepăsare sau din milă. Nu, ci pentru că era mai puternic decît mine. Dacă m-aș fi opus, m-ar fi bătut cu pumnii lui cei grei.

Sigur, milă ! Eram plin de simțăminte rele. Mi-ar fi plăcut să-l sugrum, cu propriile-mi mîini, hoț parșiv ! L-aș fi călcat în picioare.

Mi-e inima furioasă și sufletu' înăcrit. Cred că mi-a crăpat fierea. Moartea te înrăiește.

XXV

M-au dus într-o celulă în care nu se aflau decît patru pereți goi, o mulțime de zăbrele la fereastră și o mulțime de zăvoare la ușă ; e de la sine înțeles.

Am cerut o masă, un scaun și cele necesare scrisului. Mi-au fost aduse.

După aceasta, am cerut un pat. Caraliul m-a privit uimit, ca și cînd ar fi spus : La ce bun ?

Mi-au întins, totuşi, un pat de campanie, într-un colţ. Dar, în acelaşi timp, apăru, instalîndu-se în ceea ce numesc ei *camera* mea, un jandarm. S-or fi temînd să nu mă spînzur cu salteaua ?

XXVI

E ora zece.

Sărmana mea fiică ! Mai sînt încă şase ore şi voi fi mort ! Voi fi ceva imund, ce va zace pe masa amfiteatrelor ; un cap ce va fi mulat undeva, un trunchi ce va fi disecat altundeva ; apoi, ce va mai rămîne va umple un coşciug, şi totul va fi dus la Clamart !

Asta vor face cu tăticul tău, oamenii aceştia dintre care nici unul nu mă urăşte, care toţi mă deplîng şi toţi m-ar putea izbăvi. Mă vor ucide. Înţelegi asta, Marie ? Mă vor ucide cu sînge rece, cu ceremonie, pentru ca să iasă toate bine ! Ah, Doamne Dumnezeule !

Biată fetiţă ! Tatăl tău, care te iubea atîta, tata care-ţi săruta gîtul mic, alb şi înmiresmat, care-şi trecea necontenit mîna prin părul tău ca mătasea, care-ţi lua obrazul rotund în podul palmei, care te dădea uţa pe genunchi şi seara îţi împreuna mînuţele, ca să te rogi lui Dumnezeu.

Cine va face lucrurile acestea de acum înainte ? Cine te va iubi ? Toţi copiii de seama ta vor avea un tată, tu nu. Cum vei putea să te dezobişnuieşti, draga mea, să primeşti de Anul nou daruri, jucării, bomboane, sărutări ? Cum te vei dezobişnui, sărmană orfană, să bei şi să mănînci ?

Ah, dacă ar fi văzut-o, măcar juraţii, pe micuţa şi frumoasa mea Marie, ar fi înţeles că nu trebuie să ucizi tatăl unui copil de trei ani.

Şi cînd va creşte, dacă apucă să crească, ce va ajunge? Tatăl său va fi una dintre amintirile poporului parizian. Va roşi la gîndul şi la auzul numelui meu ; va fi dispreţuită, respinsă, urîtă, din pricina mea, a mea, care o iubisem cu toată puterea sufletului. Scumpa, scumpa mea Marie ! Să fie adevărat că îţi va fi ruşine şi scîrbă de mine ?

Ticălos ! Ce crimă am săvîrşit şi ce crimă impun societăţii să săvîrşească !

Ah ! Să fie adevărat că urmează să mor înaintea lăsării nopții ?! Eu să fiu acela?! Zgomotul surd pe care îl aud afară, valurile mulțimii vesele care se grăbește pe cheiuri, jandarmii care se gătesc în cazarme, preotul în straie negre, omul acela cu mîini roșii, toate acestea se pregătesc pentru mine ! Eu voi muri ! Eu, același care este aici, care trăiește, care se mișcă și respiră, care șade la această masă ce seamănă cu orice altă masă și care ar putea fi într-altă parte ; eu, în sfîrșit, acest eu pe care îl ating, și pe care îl simt, și ale cărui haine fac cutele acestea !

XXVII

Măcar de-aș ști cum este alcătuită, cum se moare acolo ; dar, e îngrozitor, nu știu.

Numele acelui obiect este înspăimîntător și nu înțeleg cum am putut, pînă acum, să-i scriu numele și să i-l pronunț.

Combinația acestor nouă litere, aspectul lor, fizionomia lor e de natură să deștepte o idee cumplită, și nenorocitul de medic care a inventat acel lucru a avut un nume predestinat.

Imaginea legată de acest lucru odios este vagă, nedeterminată, și cu atît mai hidoasă. Fiece silabă e ca o piesă a mașinii. Clădesc și dărîm necontenit în minte scheletul ei monstruos.

Nu îndrăznesc să pun nici o întrebare în legătură cu ea, dar este cumplit să nu știi ce este, nici ce trebuie să faci. Se pare că există o basculă, și că ești culcat acolo, pe burtă... Ah ! O să-mi albească părul înainte de a-mi cădea capul.

XXVIII

Și totuși, cîndva, am văzut-o, în treacăt.

Treceam prin *place de Grève*, cu trăsura, într-o zi, pe la unsprezece dimineața. Trăsura se opri pe neașteptate.

Era gloată în piață. Am scos capul pe portieră. Liota se înghesuia în *Grève* și pe chei, și femei, bărbați și copii

stăteau în picioare pe parapet. Am văzut deasupra capetelor un fel de estradă din lemn roșu, pe care o înălțau trei bărbați.

Chiar în ziua aceea trebuia executat un condamnat, și era pregătită mașina.

Am întors capul înainte de a vedea bine. O femeie, alături de trăsură, spunea unui copil :

— Ia te uită, alunecă greu cuțitul, or să ungă șanțul cu muc de lumînare.

De bună seamă, cei doi se află azi acolo. Tocmai a sunat de unsprezece. Ung șanțul cu muc de lumînare.

Ei, de data asta, nu voi mai întoarce capul.

XXIX

Ah ! Cruțare ! Cruțare ! Poate mă vor cruța. Regele nu are nimic cu mine. Să vină avocatul meu ! Repede, avocatul ! Vreau galerele ! Cinci ani de galere și cu astagata — sau douăzeci de ani — sau pe viață, însemnat cu fierul roșu. Dar, să-mi cruțe viața !

Galerianul încă mai pășește, merge, vine, vede soarele.

A revenit preotul.

Are părul alb, pare foarte blînd, un chip bun și vrednic de cinste : într-adevăr, este un om excelent și milos. Azi dimineața, l-am văzut golindu-și punga în mîinile pușcăriașilor. De ce, atunci, nu găsesc în glasul lui nimic emoționat, nici emoționant ? De ce nu mi-a spus încă nimic care să-mi vorbească rațiunii sau sufletului ?

Dimineață, eram rătăcit. Abia dacă-am auzit ce-mi spunea. Cuvintele sale mi se păreau fără rost ! m-au lăsat rece ; au lunecat pe lîngă mine ca ploaia asta pe geamul înghețat.

Asta nu înseamnă că reintrînd, adineaori, nu mi-a făcut bine să-l văd. Între toți oamenii aceștia, mi-am spus, este singurul care a mai rămas om pentru mine. Și m-a ajuns o sete arzătoare de cuvinte calde și mîngîietoare.

Am luat loc, el — pe scaun, eu — pe pat. Mi-a spus: Fiule... Cuvîntul acesta mi-a luminat inima. A continuat:

— Crezi, fiule, în Dumnezeu ?

— Da, părinte, i-am răspuns.

— Crezi în sfînta biserică apostolică, catolică, romană?

— Desigur, i-am spus.

— Fiule, a reluat el, pari să te îndoiești. Și începu să vorbească. A vorbit îndelung ; a spus cuvinte multe ; apoi, cînd socotea că a sfîrșit, s-a ridicat și m-a privit pentru ultima oară de cînd își începuse vorba ; mă întrebă :

— Ei ?

Mărturisesc că, la început, îl ascultam cu nesaț, pe urmă cu evlavie.

M-am ridicat și eu. I-am răspuns :

— Domnule, lăsa-ți-mă singur, vă rog

M-a întrebat :

— Cînd să revin ?

— O să vă trimit vorbă.

A ieșit fără a mai adăuga nimic, dar clătinînd capul, ca și cînd ar fi spus în sinea sa : un necredincios !

Nu, oricît de jos aș fi căzut, necredincios nu sînt ; și Dumnezeu mi-e martor că cred în El. Dar ce mi-a îndrugat bătrînul ăla ? Nimic simțit, nimic înduioșat, nimic înlăcrimat, nimic smuls din suflet, nimic din inimă, nimic de la om la om. Dimpotrivă, ceva atît de vag, neprecis, bun pentru toți și toate ; emfatic unde ar fi trebui profunzime, plat unde ar fi trebuit simplitate ; un fel de predică sentimentală sau de elegie teologică. Ici și colo, un citat latinesc în latinește. Sfîntul Augustin, sfîntul Grigorie, mai știu eu care ? Și, apoi, avea aerul de a-mi spune pe de rost o lecție recitată de încă douăzeci de ori pînă la mine, de a revedea o lecție uitată de cît a fost tocită. Ochiul lipsit de omenescul privirii, glasul lipsit de accente, mîinile lipsite de gesturi.

Și cum să fie altfel ? Preotul acesta este preotul oficial al închisorii. Starea lui socială îi cere să consoleze și să sfătuiască ; din asta trăiește. Ocnașii, bolnavii, ei sînt de resortul elocinței sale. Îi mărturisește, îi împăr-

tășește, asta este slujba lui. A îmbătrînit mînînd oamenii să moară. De demult s-a obișnuit cu ceea ce îi face pe alții să tremure ; părul lui, bine pudrat, nu se mai face măciucă ; gherla și eșafodul sînt pîine zilnică pentru el. E blazat. Cu siguranță, are un caiet. La pagina cutare — galerienii, la pagina cutare — condamnații la moarte. E anunțat de cu seară că, în dimineața următoare, e unul de mîngîiat, la ora dată ; întreabă ce e, la galere sau la moarte — și recitește pagina ; apoi sosește. Astfel se întîmplă că acei ce pleacă spre Toulon sau spre *Grève* sînt locul său comun și că și el reprezintă locul lor comun.

Ah, mergeți și căutați-mi, în locul ăstuia, vreun vicar tînăr ori vreun popă bătrîn, la întîmplare, din prima parohie întîlnită ; să-l găsiți la gura sobei, citindu-și cartea și neașteptîndu-se la nimic și spuneți-i :

— Va muri un om și trebuie să-l mîngîiați. Trebuie să fiți de față cînd i se vor lega mîinile, cînd i se va tăia părul, să vă suiți cu el în căruță, să ascundeți cu crucifixul chipul călăului ; să vă zgîlțîie, împreună cu el, pe pietroaie, pînă la *Grève*, să străbateți, alături de el, gloata ce soarbe sînge ; să-l îmbrățișați la picioarele eșafodului și să rămîneți pînă ce capul va zace aici și trupul colea.

Și așa să fie adus, palpitînd, tremurînd din picioare pînă-n creștet ; să-i fiu aruncat în brațe, la picioarele lui, și va plînge, și vom plînge, și va glăsui, și voi fi mîngîiat, și inima mea se va revărsa într-a sa, și-mi va lua sufletul, și eu îi voi lua Dumnezeul.

Ce-mi e bătrînul ăsta ? Ce sînt eu pentru el ? Un ins din specia nenorocită, o umbră ca atîtea altele văzute, încă o unitate adăugată cifrei execuțiilor.

Fac rău, poate, respingîndu-l astfel ; el e cel bun și eu sînt cel rău. Dar, nu e vina mea. Duhoarea mea de condamnat la moarte strică și murdărește totul.

Mi s-a adus hrana ; au socotit că am nevoie. Bucate delicate și de soi ; un pui, mi se pare, și altceva. Da ! Am încercat să mănînc ; dar, de la prima înghițitură, îmbucătura mi-a picat din gură, atît de amară și de urît mirositoare mi s-a părut !

XXX

A intrat un domn, cu pălărie pe cap, ce de-abia mi-a aruncat o privire, apoi, deschizînd un picior regal[1], a început să măsoare pietrele zidului, de jos în sus, vorbind foarte tare, ca să spună : „asta e“, cînd : „nu e asta“.

L-am întrebat pe jandarm despre ce era vorba. Se pare că era un fel de subarhitect, slujbaș al pușcăriei.

Și el a fost curios să afle ce era cu mine. A schimbat, în șoaptă, cîteva cuvinte cu gardianul ; apoi și-a ațintit privirile asupra mea o clipă, a dat din cap a nepăsare și a reînceput să vorbească cu glas tare și să măsoare.

O dată treaba isprăvită, se apropie de mine și-mi spuse cu glasul său răsunător :

— Prietene, peste șase luni, penitenciarul ăsta o să arate mult mai bine.

Iar gestul lui părea să adauge :

— N-o să te bucuri de el, păcat.

Aproape că zîmbea. Îmi venea să cred că avea de gînd chiar să mă ia peste picior, așa cum glumești cu mireasa, în seara nunții.

Jandarmul, ostaș bătrîn, cu grade de vechime, luă asupra sa sarcina răspunsului :

— Domnule, spuse, nu se vorbește atît de tare în camera unui condamnat la moarte.

Arhitectul plecă. Eu stăteam locului, asemenea pietrelor pe care le măsura.

XXXI

În continuare, avu loc o pățanie ridicolă.

A venit schimbul bunului jandarm bătrîn căruia, egoist ingrat ce sînt, nici măcar nu i-am strîns mîna. L-a înlocuit altul ; un bărbat cu o frunte ponosită, cu niște ochi de vită și un chip de prostănac.

De altfel, nici nu îl băgăm în seamă. Eram cu spatele la ușă, așezat la masa mea ; mă străduiam să-mi răcoresc fruntea cu palma și gîndurile mă chinuiau.

---

[1] instrument de măsură. N.T.

O atingere ușoară pe umăr mă făcu să-mi întorc capul. Era noul jandarm, se afla singur cu mine.

Iată cam ce mi-a vorbit :

— Criminal, ai inimă tare ?

— Nu, i-am spus.

Bruscheţea răspunsului meu păru să îl descumpănească. Totuşi, reluă ezitînd :

— Nu sîntem răi din plăcere.

— De ce nu ? am replicat. Dacă n-aveţi decît asta de spus, daţi-mi pace. Unde vreţi să ajungeţi ?

— Pardon, criminalule, răspunse el. Numa două vorbuliţe. Uite ce e : dacă ai putea ferici un biet nenorocit, şi asta nu te-ar costa nimic, n-ai face-o ?

Am ridicat din umeri.

— Veniţi de la Charenton ? Straşnic vas v-aţi mai ales să scoateţi fericirea din el. Eu să fericesc pe careva?

Scăzu și mai tare vocea, și luă un aer de taină, ce nu se potrivea chipului său idiot.

— Da, criminal, da, fericirea ! Da, norocul ! Toate astea mi le poţi da tu. Uite ce e : eu sînt un biet jandarm. Serviciul greu, solda ușoară ; calul îmi aparține și mă ruinează. Or, mai joc la loterie ca să mă echilibrez. Trebuie să mai faci cîte o afacere. Pînă azi nu mi-a lipsit nimic ca să cîștig, decît să nimeresc numerele bune. Caut mereu cîștigătoarele ; dau întotdeauna pe-alături. Joc pe 76 și iese 77. Cît le jinduiesc, și nu pică... Ai puţintică răbdare, mă rog ; am ajuns unde voiam. Asta e norocul meu. Se pare, pardon, criminal, că îţi dai sfîrșitul azi. E știut că morţii ce pier așa, văd dinainte rezultatele la loterie. Făgăduiește-mi că vii mîine seară, ce te-ar deranja? Ca să-mi dai trei numere, din alea cîștigătoarele. Hă? Nu mă tem de stafii, fii pe pace. Uite adresa mea : Cazarma Popincourt ; scara A, nr. 26, în fundul coridorului. O să mă recunoști, nu-i așa ? Vino chiar astă-seară, dacă-ţi e mai comod.

Aş fi putut răspunde dispreţuitor prostălăului, dacă nu mi-ar fi trecut prin minte o nădejde nebunească. În starea desperată în care mă aflu, îţi vine cîteodată să crezi că poţi fărîma un lanţ cu un fir de păr.

— Ascultă, i-am spus, jucînd teatru, cît poate face cineva în pragul morții ; sînt în stare, într-adevăr, să te fac mai bogat decît este regele și te ajut să cîștigi milioane, cu o condiție.

Căscă ochii stupizi.

— Care ? Care ? Orice ți-ar face plăcere, criminal.

— În loc de trei numere, îți făgăduiesc patru. Schimbă hainele cu mine.

— Numai asta ?! Strigă desfăcînd primele agrafe ale uniformei.

Mă ridicasem de pe scaun. Îi urmăream fiece mișcare, inima îmi bătea tare ; vedeam de pe acum ușile deschizîndu-se în fața uniformei jandarmerești și piața, strada și Palatul Justiției rămînîndu-mi în urmă !

Dar, se întoarse cu un aer nehotărît :

— Cum adică ?! Să ieși de-aici ?

Am înțeles că totul era pierdut. Făcusem totuși un ultim efort, dar inutil și absurd !

— Pentru asta, i-am spus ; dar te fac om bogat...

Mă întrerupse.

— Așa nu ! Iete-te ! Și numerele mele ! Ca să fie cîștigătoare, trebuie să fii mort.

M-am reașezat, fără glas și cu atît mai deznădăjduit cu cît sperasem mai mult.

XXXII

Am închis pleoapele, mi le-am acoperit cu palmele și am încercat să uit de prezent, refugiindu-mă în trecut. Visînd, îmi revin amintiri din copilărie și din tinerețe, una după alta, dulci, calme, surîzătoare, ca niște ostroave înflorite, plutind în hăul acesta de gînduri negre și încîlcite ce se învîrtejesc în capul meu.

Mă revăd copil, școlar vesel și gingaș, jucîndu-mă, alergînd, strigînd dimpreună cu frații mei pe aleea verde și mare, în grădina aceea sălbatică unde s-au scurs primii mei ani, fostă curte a unor călugărițe, dominată de capul plumbuit al sumbrului dom' Val-de-Grâce.

Și apoi, iată-mă iarăși, tot copil, patru ani mai tîrziu, dar, de data aceasta, visător și pătimaș. O tînără fată într-o grădină singuratică.

Mica spaniolă, cu ochii săi mari și pletele lungi, cu pielea oacheșă și aurie, cu buzele roșii și obrajii trandafirii, andaluza de paisprezece ani, Pepa.

Mamele noastre ne-au spus să alergăm împreună ; noi ne plimbam.

Ni s-a spus să ne jucăm și noi discutam, copii de aceeași vîrstă, dar nu de același sex.

Totuși, numai cu un an în urmă, ne fugărisem, ne băteam. Mă certam cu Pepita pentru mărul cel mai frumos ; dădeam în ea, pentru un cuib de păsărele. Lăcrima ; spuneam : „Așa-ți trebuie!" și mergeam să ne plîngem fiecare mamelor noastre, care ne certau cu glas tare, dîndu-ne dreptate la ureche.

Acum se reazimă de brațul meu și nu mai pot de mîndru ce sînt și de emoție. Pășim încet, vorbim încet. Lasă să-i cadă batista ; i-o ridic. Mîinile ne tremură, atingîndu-se. Îmi vorbește despre păsărele, de steaua ce se vede acolo, despre apusul purpuriu din spatele copacilor sau despre prietenele de la pension, rochia sau panglicile ei. Spunem lucruri nevinovate și roșim amîndoi Fetița se preschimbă în tînără.

Era o seară de vară. Ne aflam sub castani, în fundul grădinii. După una dintre acele tăceri îndelungate ce ne umpleau plimbările, îmi dădu drumul brațului, la un moment dat, și-mi spuse :

— Hai să alergăm !

O văd și acum ; era înveștmîntată toată în negru, purtînd doliu după bunica ei. Îi trecu prin cap un gînd copilăresc ; Pepa redevenise Pepita ; îmi spuse :

— Hai să alergăm !

Și o luă la fugă, în fața mea, cu talia ei fină ca un corset de albină și cu picioarele sale mici ce îi săltau rochia pînă la jumătatea pulpei. O urmăream ; fugea ; pelerina neagră i se ridica din cînd în cînd, din pricina aerului stîrnit de alergare, și îi vedeam, astfel, spatele brun și proaspăt.

Nu mai eram stăpîn pe mine. Am ajuns-o în apropierea unui puț părăsit ; am strîns-o pe după șolduri, cu dreptul învingătorului, și am făcut-o să se așeze pe iarbă ; nu s-a opus. Gîfîia și rîdea. Eu, unul, eram serios și îi priveam ochii de bezne printre genele negre.

— Stai jos, îmi spuse. E încă zi, hai să citim ceva. Ai vreo carte ?

Aveam la mine cel de al doilea volum din „Călătoriile lui Spalianzani". Am deschis la voia întîmplării, m-am tras mai aproape de ea, și-a sprijinit umărul de umărul meu și am început să citim, fiecare pentru sine, aceeași foaie. Înainte de a întoarce pagina, era întotdeauna datoare să mă aștepte. Mintea îmi era mai înceată decît a ei.

— N-ai isprăvit ? îmi spunea, cînd de-abia începeam.

Iar capetele ni se atingeau, șuvițele de păr ni se împleteau, suflarea ni se apropia treptat, și gurile pe neașteptate.

Cînd am voit să ducem lectura mai departe, cerul se înstelase.

— Mămico, mămico, spuse la întoarcere, dac-ai ști ce-am mai fugit...

Eu tăceam.

— Nu spui nimic, îmi reproșă mama, pari trist.

În inima mea era însă rai.

De acea seară îmi voi aminti întreaga mea viață.

Viața mea întreagă !

XXXIII

A bătut ceasul, nu știu pentru ce oră ; aud prost orologiul. Parcă aș avea o orgă în urechi ; ultimele gînduri ce se învolbură.

În clipa aceasta supremă, cînd mă adun între amintirile mele, îmi regăsesc, cu spaimă, crima : dar aș dori să mă căiesc mult mai amarnic. Aveam remușcări mai mari înainte de condamnare ; de-atunci încoace s-ar părea că nu mai am loc decît pentru gîndurile legate de moarte. Totuși, cît aș vrea să mă căiesc.

Visînd o clipă la ce a trecut din viața mea și revenind la cuțitul ce va să o sfîrșească în curînd, mă cutremur ca de ceva nou. Copilăria mea frumoasă ! Tinerețea mea minunată ! Stofă aurită, cu marginea însîngerată ! Între atunci și prezent există un rîu de sînge : sîngele altcuiva și al meu.

Dacă, într-o bună zi, mi se va citi povestirea, nu le va veni să creadă că, după atîția ani de nevinovăție și fericire, să apară un an oribil care să debuteze cu o crimă și să se isprăvească într-un supliciu : pare lipit.

Și totuși, legi ticăloase și oameni ticăloși, n-am fost rău !

Ah ! Să mori peste cîteva ceasuri și să gîndești că, un an în urmă, în aceeași zi, eram slobod și curat, că-mi făceam plimbările de toamnă, că rătăceam sub copaci și călcam frunzele galbene !

XXXIV

În însăși clipa aceasta, de jur împrejurul meu, în casele acestea ce dau ocol Palatului și *Grèvei*, și pretutindeni în Paris, există oameni ce merg încoace, încolo, tăifăsuiesc și rîd, citesc ziarele, gîndesc la ale lor ; negustorii fac negoț ; tinere își pregătesc rochiile de bal, pentru diseară ; mamele se joacă cu copiii.

XXXV

Îmi amintesc, că, fiind copil, am mers să văd clopotul cel mare de la Notre-Dame.

Eram năucit de atîta cățărat pe scara întunecoasă, în spirală, de străbaterea galeriei nesigure ce leagă cele două turle, de a fi avut Parisul la picioare, cînd, m-am pomenit pătrunzînd în cușca de piatră și schelărie în care atîrna clopotul cel mare cu limba lui, ce cîntărește o mie de chilograme.

Înaintam tremurînd pe scîndurile ce nu erau destul de apropiate, privind de la distanță, buga aceea atît de vestită în lumea copiilor și a oamenilor de rînd din Paris, și, băgînd de seamă, nu fără groază, că streșinile acoperite cu ardezie ce înconjoară clopotnița cu planurile lor înclinate erau la nivelul picioarelor mele. Printre ele vedeam, ca din zborul unei păsări, piața Parvis Notre-Dame și trecătorii aidoma unor furnici.

Pe neașteptate, clopotul enorm sună ; o vibrație profundă mișcă aerul și făcu bătrîna turlă să oscileze. Podeaua sărea pe bîrne. Mai-mai ca zgomotul să mă răstoarne de-a-ndăratelea ; m-am clătinat, gata să cad, să alunec pe streșinile acelea de ardezie în pantă. De groază, m-am culcat pe scînduri ; strîngîndu-le la piept, fără să scot un sunet, uitînd să mai respir, cu mugetul formidabil umplîndu-mi pavilioanele, cu genunea sub priviri, piața aceea din adîncuri, în care se încrucișau atîția trecători potoliți și invidiați.

Ei, da ! Mi se pare că aș fi încă în turla clopotului mare. Trăiesc în același timp năucirea și uluirea. Cavitățile creierului meu sînt zguduite parcă de zgomotul unui clopot și nu mai zăresc în juru-mi viața aceea lineară și domoală pe care am părăsit-o și în care pășesc în continuare ceilalți oameni, decît ca printre crevasele unui hău îndepărtat.

XXXVI

Hotel de Ville este un edificiu cumplit.

Cu acoperișul său ascuțit și rigid, cu mica clopotniță bizară, marele lui cadran alb, caturile cu colonade mărunte, cele o mie de ferestre, scările sale tocite de pași, cele două arcade din dreapta și din stînga, stă, la același nivel cu *Grève,* sumbru, lugubru, cu chipul ros de bătrînețe și atît de întunecos, încît e negru și în fața soarelui.

În zilele în care au loc execuții, vomită jandarmi pe toate ușile și privește condamnatul cu toate ferestrele.

Seara, cadranul său, ce indicase ora fatală, rămîne luminos pe fațada lui întunecată.

XXXVII

E unu și un sfert.

Iată ce simt acuma :

O durere de cap năprasnică, rinichii înghețați, fruntea fierbinte. De cîte ori mă înalț sau mă aplec, e ca și cînd mi-ar pluti prin creier un lichid care se izbește de pereții craniului.

Am convulsii și, din cînd în cînd, îmi cade pana din mîini, ca de o zdruncinare galvanică.

Ochii mă ard, ca și cînd aș sta în fum.

Mă dor coatele.

Încă două ore și patruzeci și cinci de minute, și mă vindec.

XXXVIII

Se spune că e o nimica toată, că nu suferi, că e un sfîrșit blînd, că, astfel, moartea se simplifică mult.

Da ! Și ce e atunci această agonie de șase săptămîni și geamătul ăsta prelungit de o zi întreagă ?! Ce sînt chinurile acestei zile ireparabile ce se scurge, în același timp, atît de iute și atît de încet ?! Ce e scara aceasta a caznelor, ce duce la eșafod ?!

S-ar spune că nu asta înseamnă suferința.

Nu treci prin aceleași convulsii cînd ți se scurge sîngele, strop de strop, sau cînd ți se stinge inteligența, gînd cu gînd ?

Apoi, spun că nu suferi ; oare sînt siguri ? Cine le-a spus ? Se istorisește cumva că s-ar fi sculat vreun cap însîngerat vreodată, pe marginea coșului, și că ar fi strigat mulțimii : „Nu doare !"

Există morți, după acest tipic, care să fi venit să le mulțumească și să le spună : „Ați scornit-o bine. S-o păstrăm așa. Merge".

Nu, nimic. Nici un minut, nici o clipire, și gata. Au luat vreodată locul, măcar cu gîndul, celui care stă acolo, în clipa în care ascuțișul greu, ce cade, mușcă din carne, sfîrtecă nervii, fărîmă vertebrele ?.... Ce te vaieți atîta ! O jumătate de secundă ! Fără durere.... Oroare !

XXXIX

E ciudat că, necontenit, mă gîndesc la rege. Oricît mă împotrivesc, oricît clatin capul, tot timpul un glas îmi șoptește în urechi :

— Chiar în acest oraș, la această oră și nu departe de aici, în alt palat, se află un om care are, de asemeni,

gărzi la ușă, un om mic între ceilalți, ca tine, cu sigura deosebire că el e pe atît de sus pe cît ești tu de jos. Întreaga sa viață, minut de minut, e numai glorie, slavă, bucurii, beție. E înconjurat numai de dragoste, respect, evlavie. Cele mai puternice glasuri scad cînd i se adresează și cele mai mîndre frunți se apleacă. Privirile nu îi adastă decît pe mătăsuri și aur. La ora aceasta, ține, poate un consiliu de miniștri, la care toți sînt de părerea sa ; sau poate gîndește la vînătoarea de mîine, la balul din seara asta, sigur pe faptul că nu poate fi întîrziată serbarea și lăsînd pe alții să muncească pentru a-i pregăti plăcerile. Ei, și acest om e din carne și oase, ca și tine ! Și ca în chiar această clipă să se năruie eșafodul cumplit, ca să ți se redea tot, viață, libertate, avere, familie, ar fi suficient ca el să scrie cu pana aceasta cele șapte litere ale numelui său în josul unei bucăți de hîrtie sau chiar ca să vă întîlniți, el — în caleașca sa, tu — în căruța ta ! Și e bun, și poate că asta și vrea, dar nu se va întîmpla !

XL

Ci, hai ! Ai curaj în fața morții, apucă ideea asta cumplită cu ambele mîini și privește-o în ochi. Cere-i socoteală, să-ți spună ce e, află ce vrea de la tine, întoarce-o pe toate fețele, să silabisești enigma, să privim în mormînt din vreme.

Îmi pare că, de îndată ce mi se vor închide ochii, voi vedea o lumină puternică ; o genune de lumină prin care duhul meu se va rostogoli la nesfîrșit. Îmi pare că cerul va fi luminos prin propria sa fire, că aștrii vor alcătui pete de întuneric și în loc să fie, așa cum apar ochilor viețuitoarelor, paiete de aur pe o catifea neagră, ar arăta ca puncte negre pe borangic de aur.

Sau poate, nenorocitul de mine, va fi un hău hidos, adînc, ai cărui pereți vor fi tapisați cu întunecimi ; în adîncul căruia mă voi prăbuși necontenit, întrevăzînd forme clocăind în umbră.

Sau poate, trezindu-mă pe neașteptate, mă voi regăsi pe o suprafață netedă și umedă, tîrîndu-mă în obscuri-

tate și rotindu-mă ca un cap ce se rostogolește. Îmi pare că va bate un vînt vijelios ce mă va împinge, că voi fi izbit pretutindeni de alte capete dîndu-se de-a dura. Din loc în loc, voi da peste băltoace și rîuri cu un lichid neștiut și căldicel. Cînd, în rotirea lor, ochii îmi vor fi întorși spre înalt, nu voi zări decît un cer de umbră, ale cărui straturi groase vor apăsa asupra lor și, în depărtări, în adînc, mari arcade de fum mai întunecoase încă decît tenebrele. Voi vedea, de asemeni, zburînd, fără țel, mici scîntei roșii ce, apropiindu-se prin noapte, se vor preschimba în păsări de foc ; — și așa va fi veșnicia.

Se poate, la fel de bine, ca, la anumite date, morții din *Grève* să se adune în nopțile întunecoase ale iernii, în piața ce le aparține. O gloată lividă și însîngerată din care voi face parte. Fără lună ; se va vorbi în șoaptă. *Hotel de Ville* va fi de față, cu fațada sa roasă de viermi, cu acoperișul dărăpănat și cadranul ce nu a cunoscut mila pentru noi. În piață va exista o ghilotină a infernului la care un demon va executa un călău : la patru dinspre ziuă. Va fi rîndul nostru să alcătuim mulțimea din jur.

Probabil că așa trebuie să fie. Dar dacă morții de acest fel se întorc, sub ce chip o fac ? Ce păstrează din trupul lor incomplet și mutilat ? Ce aleg ? Capul sau trunchiul-fantomă ?

Ce o fi făcînd moartea cu sufletele noastre ? Ce fire vor avea ? Ce le dă în plus sau ce le răpește ? Unde le pune ? Le împrumută, oare, din cînd în cînd, ochii de carne, să privească pămîntul și să plîngă ?

Ah ! Un preot ! Un preot care să știe aceasta ? Vreau un preot și un crucifix, să-l sărut.

Doamne, e același !

XLI

L-am rugat să mă lase să dorm și m-am azvîrlit pe pat.

Într-adevăr, un val de sînge mi se năpustise în cap și m-a făcut să dorm. Ultimul meu somn, de felul acesta.

Am visat.

Am visat că era noapte. Se făcea că mă aflam în biroul meu, cu doi sau trei prieteni, nu mai știu care.

Soţia mea dormea cu copilul în dormitorul de alături.

Vorbeam cu glas scăzut, şi ceea ce spuneam, prietenii mei şi cu mine, ne înspăimînta.

La un moment dat, mi se păru că aud un zgomot, undeva, într-una din celelalte camere ale apartamentului : un zgomot uşor, straniu, nedefinit.

Auziseră şi prietenii mei. Ascultam : era ca o broască pe care o deschizi uşurel, ca un zăvor fierăstruit cît mai încet cu putinţă.

Era ceva care ne îngheţa : ne era teamă. Ne-am gîndit că erau, poate, nişte hoţi ce pătrunseseră. Era o oră înaintată a nopţii.

Am hotărît să mergem să vedem ce e. M-am ridicat, am luat lumînarea ; prietenii mă urmau, unul după celălalt.

Am străbătut dormitorul alăturat ; soţia mea dormea cu copilul.

Pe urmă, am trecut în salon ; i-am dat ocol. Păşeam întîiul. Uşa ce dădea pe scară era bine închisă, la fel şi ferestrele. Ajunşi în dreptul sobei, am văzut că şifonierul pentru lenjerie era întredeschis şi că uşa acestuia era trasă ca şi cînd ar fi trebuit să acopore colţul camerei.

Asta mă surprinse. Am socotit că se afla cineva în spatele uşii.

Am pus mîna pe uşă, să închid şifonierul ; rezistă. Mirat, am tras mai tare ; cedă brusc şi puturăm vedea o bătrînică, cu mîinile atîrnînd pe lîngă trup, cu ochii închişi, nemişcată, în picioare, ca lipită de colţul odăii.

Avea ceva oribil, mi se face părul măciucă numai cînd mi-o amintesc.

Am întrebat-o pe bătrînă :

— Ce cauţi aici ?

N-a răspuns.

Am întrebat-o :

— Cine eşti ?

N-a răspuns, nu s-a mişcat, a rămas cu ochii închişi.

Prietenii mei au spus :

— Sigur că e complice cu cei care au intrat cu gînduri rele ; au fugit, auzindu-ne venind ; ea n-a putut fugi şi s-a ascuns aici.

Am întrebat-o din nou ; a rămas tăcută, nemişcată, fără să ne privească.

Unul dintre noi a împins-o ; a căzut.

A căzut ca un lemn ; ca ceva mort.

Am mişcat-o cu piciorul, apoi doi dintre noi au ridicat-o şi au sprijinit-o din nou de perete. N-a dat nici un semn de viaţă. I-am urlat în ureche, a rămas mută, ca şi cînd nu ne-ar fi auzit.

Ne pierdeam răbdarea ; teroarea noastră se împletea cu mînie. Unul dintre noi îmi spuse :

— Puneţi-i lumînarea sub bărbie.

Am pus feştila aprinsă sub bărbie. Atunci, deschise un ochi pe jumătate, un ochi gol, spălăcit, cumplit, ce ne privea.

Am tras flacăra la o parte şi i-am spus :

— În sfîrşit ! Ai de gînd să răspunzi, vrăjitoare bătrînă ? Cine eşti ?

Ochiul se închise ca de la sine.

— Asta-i prea de tot ! spuseră ceilalţi. Adu iar lumînarea ! Mai sus ! Trebuie să vorbească !

Am ridicat iarăşi fitilul sub bărbia babei.

Atunci deschise ambii ochi, încet, ne privi unul după celălalt şi, aplecîndu-se pe neaşteptate, stinse lumînarea cu o suflare de gheaţă. În aceeaşi clipă, am simţit trei dinţi ascuţiţi înfingîndu-mi-se în mînă, pe întuneric.

M-am trezit, dîrdîind şi lac de sudoare rece.

Bunul preot şedea pe marginea patului meu şi citea rugăciuni.

— Am dormit mult ? l-am întrebat.

— Fiule, îmi spuse, ai dormit un ceas. Ţi-a fost adus copilul ; te aşteaptă alături. N-am vrut să fii trezit.

— Ah ! am strigat. Fetiţa mea ! Să fie adusă fetiţa mea !

XLII

E proaspătă, trandafirie, cu ochii mari, e frumoasă !

A fost îmbrăcată cu o rochiţă ce îi şade bine.

Am luat-o, am ridicat-o în braţe, am aşezat-o pe genunchi, i-am sărutat părul.

De ce nu e cu mama ei ? — Mama ei e bolnavă ; și bunica. E bine așa.

Mă privea uimită. Mîngîiată, îmbrățișată, devorată de sărutările mele, nu protesta, dar, cînd și cînd, arunca cîte o privire îngrijorată servitoarei, care plîngea într-un colț.

În sfîrșit, am putut vorbi.

— Marie, i-am spus, micuța mea Marie !

O strîngeam cu putere la pieptul ce mi se zguduia de gemete. Țipă.

— Mă doare, domnule, spuse.

Domnule ! Se împlinește un an de cînd nu m-a văzut, bietul copil ! M-a uitat, tot, chip, grai, fel de a vorbi ; pe deasupra, cine m-ar recunoaște cu barba asta, hainele acestea, lividitatea mea ? ! Cum ! Sînt gata șters din această memorie, singura în care aș fi vrut să persist ! Cum ! Nu mai sînt tată ! Sînt condamnat să nu mai aud acest cuvînt, cuvîntul acesta, din vocabularul copiilor, atît de dulce, încît nu supraviețuiește în cel al adulților : *tăticule !*

Și totuși, dacă l-aș auzi pe buzele ei încă o dată, o singură dată... Asta este tot ce ceream pentru cei patruzeci de ani ce mi se răpesc.

— Ascultă, Marie, i-am spus, împreunîndu-i mîinile într-ale mele, nu mă cunoști de loc ?

M-a privit cu ochii săi frumoși și a răspuns :

— Sigur că nu !

— Uită-te bine, am repetat. Cum, nu știi cine sînt ?

— Ba da, spuse. Un domn.

Doamne ! Să iubești cu patimă o singură ființă pe lume, să o iubești cu toată dragostea și s-o ai în fața ta, văzîndu-te ; să-ți vorbească, să-ți răspundă și să nu te cunoască ! Să nu aștepți altă mîngîiere decît de la ea și să fie singura care să nu știe că ai nevoie de ea pentru că urmează să mori !

— Marie, am reluat, ai un tătic ?

— Da, domnule, spuse copilul.

— Și, unde este ?

Își ridică ochii mirați :

— Ah ! Nu știați ? E mort.

Apoi a țipat, deoarece am fost pe punctul să cad jos.

— Mort ! am spus. Marie, știi tu ce e aia să fii mort ?

— Da, domnule, răspunse. E în pămînt și în cer.

Continuă fără să o mai provoc :

— Mă rog lui Dumnezeu în fiecare dimineață și seară, pe genunchii mămicii.

Am sărutat-o pe frunte.

— Marie, spune-mi rugăciunea ta.

— Nu pot, domnule. Rugăciunea nu se spune toată ziua bună-ziua. Veniți diseară la noi acasă ; o s-o spun.

Era prea mult. Am întrerupt-o :

— Marie, eu sînt tăticul tău.

— Ei ! exclamă ea.

Am adăugat :

— Vrei să fiu tăticul tău ?

Copilul întoarse capul.

— Nu ! Tăticu era mult mai frumos.

Am acoperit-o cu sărutări și lacrimi. Încercă să se smulgă din brațele mele, țipînd :

— Mă înțeapă barba dumneavoastră !

Atunci am reașezat-o pe genunchi, uitîndu-mă cu drag la ea și am întrebat-o :

— Marie, știi să citești ?

— Da, răspunse. Știu să citesc bine. Mămica mă pune să citesc.

— Ia, hai, citește puțin, i-am spus, arătîndu-i o hîrtie pe care o făcuse ghemotoc într-una din mîini.

Clătină din capul ei frumos :

— Păi, nu știu să citesc decît fabule.

— Încearcă, totuși. Hai, citește.

Desfăcu hîrtia și începu să silabisească, urmărind cu degetul, literă de literă :

— C, O, *CO*, M, U, *MU*, N, I, *NI*, C, A, T, *CAT*, *comunicat . . .*

I-am smuls-o din mînă. Citea sentința mea de moarte. Servitoarea obținuse hîrtia pe un ban. Pe mine mă costa mai mult.

Nu există cuvinte care să traducă ceea ce simțeam. Violența mea o speriase ; aproape că plîngea.

Deodată, îmi spuse :

— Daţi-mi hîrtia înapoi ; ia te uită ! Mă joc cu ea ! I-am înmînat-o servitoarei.

— Du-o.

Am căzut iar pe scaun, întunecat, trist, deznădăjduit. Trebuie să vină ; nu mai ţin la nimic ; ultima fărîmă a inimii mi-era zdrobită. Sînt tocmai bun pentru ce au ei de săvîrşit.

XLIII

Preotul e bun ; şi temnicierul. Cred că au lăcrimat cînd am cerut să-mi fie luat copilul.

Gata. Acum e nevoie să mă înţepenesc în mine însumi, să gîndesc cu hotărîre la călău, la căruţă, la jandarmi, la gloata de pe punte, la gloata de pe chei, la gloata de la ferestre şi la ce este pregătit special pentru mine în această lugubră *place de Grève*, ce ar putea fi pavată cu capetele ce le-a văzut căzînd.

Cred că mai am un ceas pînă mă voi obişnui cu ce am de făcut.

XLIV

Toţi oamenii aceştia vor rîde, vor bate din mîini, vor aplauda şi, între toţi oamenii aceştia slobozi şi necunoscuţi caraliilor, ce aleargă plini de veselie să vadă o execuţie, în mulţimea aceasta de capete care va acoperi piaţa, se va găsi cel puţin un cap sortit să urmeze capului meu în acest coş, mai devreme sau mai tîrziu.

Cel puţin unul dintre cei care vin pentru mine va veni şi pentru sine.

Pentru fiinţele acestea însemnate, există într-un anume punct din *place de Grève* un loc însemnat, un centru de atracţie, o capcană. Se tot învîrt în jurul ei, pînă ce calcă pe ea.

XLV

Micuţa mea Marie. A fost din nou dusă să se joace : priveşte gloata pe uşa trăsurii şi nici nu se mai gîndeşte la *domnul* acela.

Poate mai am răgaz să mai scriu pentru ea cîteva pagini, pe care să le citească într-o bună zi, ca, peste cincisprezece ani, să plîngă în numele zilei de astăzi.

Da, trebuie să afle povestea mea de la mine și de ce numele ce îi las moștenire este însîngerat.

XLVI

POVESTEA MEA

Nota editorului. Încă nu au putut fi regăsite filele ce alcătuiau acest capitol. Poate, după cum reiese din următoarele, condamnatul nu a avut vreme să le mai scrie. Era prea tîrziu atunci cînd s-a hotărît s-o facă.

XLVII

Într-o cameră de *Hôtel de Ville*. Sînt la *Hôtel de Ville !*... Deci, am ajuns. Drumul execrabil fusese străbătut. Aici este piața, și sub fereastră — liota cumplită ce latră, mă așteaptă, rîde.

De pomană am strîns din dinți, de pomană m-am crispat, nu m-a ajutat inima. Cînd am văzut cele două brațe roșii cu triunghiul lor negru în vîrf, dominînd piața, așa cum stăteau între cele două felinare de pe chei, nu m-a mai ajutat inima. Am cerut să fac o ultimă declarație. Am fost lăsat aici și s-au dus să caute un procuror regal. Îl aștept ; tot cîștig puțin timp.

Iată cum a fost :

Bătînd orele trei, veniră să mă anunțe că a sosit vremea. M-a apucat tremuratul, ca și cînd aș fi gîndit la altele în ultimele șase ore, în ultimele șase săptămîni, în ultimele șase luni. A fost complet neașteptat.

Am străbătut coridoarele, am coborît scările. M-au împins între două celule de la catul de jos, un loc murdar, întunecos, strîmt, abia luminat de o zi ploioasă și cețoasă. La mijloc era un scaun. Mi-au spus să stau jos ; m-am așezat.

Lîngă ușă și de-a lungul pereților, se aflau cîteva persoane în picioare, pe lîngă preoți și jandarmi ; și mai erau și alți trei oameni.

Întîiul, cel mai vînjos, mai în vîrstă, era gras și avea chipul roșu. Purta o redingotă și un tricorn ce își pierduse forma. El era.

Era călăul, valetul ghilotinei. Ceilalți doi erau valeții săi.

Abia mă așezasem, că ceilalți doi se și apropiară de mine, pe la spate, ca niște pisici ; apoi, deodată, am simțit răceala oțelului prin plete și am auzit scîrțîitul foarfecelor în urechi.

Părul, tăiat la nimereală, cădea, plete-plete, pe umerii mei, și omul cu tricorn le făcea, binișor, să cadă jos cu mîna.

În jurul meu se vorbea cu glas scăzut.

Afară, zgomotul era puternic, ca și cînd aerul ar fi fost vălurit de un freamăt. La început mi-a venit să cred că rîul făcea așa, dar, izbucnind niște hohote de rîs, mi-am dat seama că era gloata.

Un tînăr care scria ceva cu un creion, lîngă fereastră, îl întrebă pe unul dintre temnicieri cum se numea ceea ce avea loc atunci.

— Toaleta condamnatului, răspunse celălalt.

Am înțeles că asta urma să apară în ziarul de mîine.

Pe neașteptate, unul dintre valeți îmi scoase haina și celălalt îmi înșfăcă mîinile ce-mi atîrnau, mi le suci la spate, și atunci am simțit nodurile unei sfori strîngîndu-mi treptat pumnii apropiați. În același timp, celălalt îmi scotea cravata. Cămașa mea de batist, singurul lucru ce îmi rămăsese de altădată, îl făcu să ezite o clipă, după care porni să îi taie gulerul.

Cînd luară această oribilă precauție, la înfiorarea oțelului ce îmi atingea gîtul, îmi tresăriră coatele și am gemut înăbușit, fără să vreau.

— Vă rog să mă iertați, domnule, spuse. V-a durut ?

Călăii sînt oameni foarte cumsecade.

Gloata mugea cu și mai multă tărie, afară.

Bărbatul vînjos, cu chip înfloritor, îmi oferi o batistă muiată în oțet, să o duc la nas.

— Mulțumesc, i-am răspuns cît de tare am putut, n-are rost ; mă simt bine.

Atunci unul dintre ei se aplecă și îmi legă picioarele, cu o funie subțire ce îmi îngăduia să pășesc, dar numai cîte puțin. Această funie îmi fu prinsă și de mîini.

În continuare, omul cel vînjos îmi azvîrli haina pe spate și îi înnodă mînecile sub bărbie. Ce avuseseră de făcut aici se isprăvise.

Atunci, preotul se apropie cu crucifixul.

— Să mergem, fiule ! îmi spuse.

Slugile mă apucară de sub brațe ; m-am ridicat, am umblat ; îmi erau pașii moi și fără vlagă, ca și cînd aș fi avut cîte o pereche de genunchi la fiecare picior.

În acea clipă ușa de afară își desfăcu ambele aripi. Urletele furioase, aerul rece, lumina orbitoare irumpseră spre umbra în care mă aflam. Am zărit, brusc, mii de capete strigînd deodată, în ploaie, îngrămădite alandala pe rampa scării mari a Palatului ; în dreapta, la nivelul pragului, un rînd de cai de jandarmerie, ușa scundă neîngăduindu-mi să le văd decît picioarele din față și pieptul ; înaintea mea, un detașament de ostași, în ținută de luptă ; la stînga, spatele unei căruțe, de care era sprijinită o scară țeapănă. Sinistru tablou, admirabil încadrat într-o ușă de temniță.

Pentru această clipă temută îmi păstrasem curajul. Am făcut trei pași și am apărut în prag.

— Uite-l, uite-l ! urlă mulțimea. Gata, iese !

Și cei ce se aflau mai aproape de mine bătură din palme. Oricît este un rege de iubit, tot n-are parte de astfel de aclamații.

Căruța era ca oricare alta, cu un cal costeliv și un căruțaș cu o bluză groasă, albastră, cu desene roșii, asemenea celor ale zarzavagiilor de pe lîngă Bicêtre.

Bărbatul cel vînjos, cu tricorn, urcă întîiul.

— Bună ziua, domnule Samson ! strigau copiii spînzurați de garduri. Unul dintre valeți îl urmă.

— Bravo, Mardi ! strigară copiii din nou. Ambii luară loc pe bancheta din față.

Era rîndul meu : am urcat destul de stăpîn pe mine.

— Se ține tare, spuse o femeie din preajma jandarmilor. Această bandă atroce mă încurajă. Preotul veni să

şadă lîngă mine. Fusesem aşezat pe bancheta din spate, cu spatele la cal. M-am cutremurat înţelegînd această ultimă bunăvoinţă.

Fac treburile astea cu umanitate.

Am vrut să privesc în jurul meu : jandarmi înainte, jandarmi în urmă ; apoi mulţimea, gloată şi iar gloată : piaţa înecată într-o mare de capete.

Un pichet de jandarmi mă aştepta la poarta gardului Palatului.

Ofiţerul dădu ordin. Căruţa şi cortegiul se puseră în mişcare, ca şi cînd ar fi fost împinse înainte de urletele gloatei.

Trecurăm de gard. În clipa în care căruţa a cotit spre *Puntea Schimbului*, piaţa a tunat de la pavaj pînă pe acoperişuri, iar podurile şi cheiurile au răspuns, de îţi venea să crezi că urmează un cutremur de pămînt.

În locul acela, pichetul ce mă aştepta se adăugă escortei.

— Jos pălăria ! Jos pălăria ! strigau în acelaşi timp o mie de guri. Ca în faţa regelui.

Atunci am rîs şi eu cumplit şi i-am spus preotului :

— Ei — pălăria, eu — capul.

Mergeam la pas.

Cheiul cu flori exala miresme ; era zi de tîrg. Florăresele îşi părăsiseră buchetele de dragul meu.

Peste drum, puţin înainte de turnul pătrat ce alcătuieşte colţul Palatului, se află cabarete ale căror magazine erau ticsite de spectatori, îndeosebi femei, fericiţi de a fi pus mîna pe locuri atît de bune. Pesemne hangiii fac afaceri bune azi.

Se închiriau mese, scaune, eşafodaje, căruţe. Toate se încovoiau de atîţia spectatori. Neguţătorii de sînge de om strigau să-ţi spargă timpanele : „Cine mai vrea locuri ?“ Mă cuprinse furia împotriva acestor oameni. Îmi venea să le strig : „Cine vrea locul meu ?“

Dar căruţa nu stătea locului. La fiece învîrtire de roţi, mulţimea din spatele ei se reorganiza pe alte poziţii. Şi o urmăream, cu ochi buimaci, cum se îndreaptă spre alte porţiuni, pe unde urma să trec.

Trecînd peste *Puntea Schimbului*, am aruncat, din întîmplare, privirile spre dreapta mea, în urmă. Ochii mi s-au oprit de cealaltă parte a cheiului, deasupra caselor, asupra unei turle negre, izolată, acoperită de sculpturi, ca de niște spini, pe culmea căreia vedeam doi monștri de piatră șezînd în profil. Nu știu ce îmi veni să îl întreb pe preot ce anume era acea turlă ? — „Saint-Jacques — la — Boucherie [1]“, răspunse călăul.

Nu știu cum se făcea că nu îmi scăpa nimic din cele ce se petreceau în jurul meu, în pofida brumei și a ploii mărunte și albicioase care țeseau în aer o pînză de păianjen. Fiece amănunt îmi sporea chinul. Nu există cuvinte pentru emoții.

Pe la mijlocul acestei *Punți a Schimbului*, atît de largă, dar atît de strîmtorată încît ne făceam drum cu greu, am fost năpădit de groază. M-am temut să nu leșin : ultimă mîndrie ! Și m-am amețit singur, străduindu-mă să orbesc și să asurzesc la orice, afară de prezența preotului ale cărui cuvinte abia le auzeam, întretăiate de rumoare

Am luat crucifixul și l-am sărutat.

— Ai milă de mine, Dumnezeule ! am spus și m-am străduit să mă agăț de acest gînd.

Dar fiece zdruncinare a căruței mă zguduia. Apoi, la un moment dat, am resimțit un frig cumplit. Ploaia îmi străbătuse veștmintele, îmi uda pielea capului, prin părul tăiat scurt.

— Tremuri de frig, fiule ? s-a interesat preotul.

— Da, i-am răspuns. Dar, nu era numai frigul.

Trecînd de pod, femeile mă plînseră că eram atît de tînăr.

Am apucat-o pe cheiul fatal. Începusem să nu mai văd, să nu mai aud. Toate glasurile acelea, toate capetele de la ferestre, de la uși, de la gardurile prăvăliilor, de pe stîlpii felinarelor, spectatorii aceia nesățioși și cruzi ; mulțimea aceasta care, toată, mă cunoștea, eu necunoscînd pe nimeni ; drumul acesta pavat și zidit cu chipuri omenești... Eram beat, prostit, înnebunit. Apăsarea atîtor păreri de rău este de nesuportat.

---

[1] „Sfîntul Jacob — Măcelărirea“, N.T.

Mă clătinam, aşadar, pe bancă, nemaifiind atent nici măcar la preot cu crucifixul său.

În tumultul ce mă împresura, nu mai făceam deosebirea între strigătele de milă şi cele de bucurie, între rîs şi plîns, între glasuri şi zgomote ; toate alcătuiau o rumoare ce răsuna în capul meu ca alama lovită.

Ochii mei citeau mecanic firmele prăvăliilor.

O stranie curiozitate mă îndemnă, la un moment dat, să îmi întorc capul şi să privesc acel ceva către care înaintam. Era o ultimă bravadă a inteligenţei ; dar trupul nu voi aceasta, ceafa mea rămase inertă şi parcă moartă înaintea mea.

Am zărit numai, pe stînga, dincolo de rîu, turla lui Notre Dame, care, văzută de unde mă aflam, o ascundea pe cealaltă. Este accea cu steagul. Era multă lume acolo, şi vedea, desigur, bine.

Şi căruţa mergea înainte, înainte, şi prăvăliile rămîneau în urmă, şi firmele treceau, una după alta, scrise, pictate, aurite, şi gloata rîdea şi bătea din picioare în noroi, şi eu mă lăsam dus, aşa cum cei ce adorm se lasă purtaţi spre visurile lor.

Deodată, şirul prăvăliilor ce îmi preocupau ochii se tăie în unghiul unei pieţe ; mugetul mulţimii devenise mai cuprinzător, mai lătrător, tot mai vesel ; căruţa se opri, pe neaşteptate, de era cît pe ce să cad cu obrazul pe scînduri. Preotul mă susţinu. „Curaj“, şopti. Se adusese o scară în spatele căruţei ; îmi dădu braţul, am coborît, apoi am făcut un pas, m-am întors să mai fac unul şi n-am putut. Văzusem, între cele două felinare ale cheiului, un lucru înfiorător.

Ah ! Era realitatea !

M-am oprit, ca şi cînd aş şi fi primit o lovitură.

— Am o ultimă declaraţie de făcut ! am strigat fără glas.

Am fost urcat aici.

Am cerut să fiu lăsat să pun pe hîrtie ultimele mele voinţe. Mi-au dezlegat mîinile, dar funia este aici, gata ; şi restul este jos.

BUG - JARGAL

Autorul acestei cărți era în vîrstă de şaisprezece ani, în 1818; a pus pariu că va scrie un volum în cincisprezece zile. Redactă Bug-Jargal. La şaisprezece ani ai vîrsta cînd pariezi orişice şi improvizezi orice.

Această carte a fost scrisă, deci, cu doi ani înaintea lui Han de Islanda. Şi, deşi, cu şapte ani mai tîrziu, în 1825, autorul l-a refăcut şi rescris în bună parte, rămîne totuşi, prin fond şi multe detalii, întîia lucrare a autorului.

El cere iertare cititorilor săi că îi face să îşi irosească timpul cu amănunte atît de puțin importante; a socotit, însă, că micul număr de persoane cărora le place să orînduiască operele unui poet după rangul valorii şi în ordinea naşterii nu vor fi nemulțumite aflînd vîrsta Bug-Jargal-ului; cît despre autor, aidoma călătorilor ce adastă la jumătate de cale, străduindu-se să mai descopere, în undele brumate ale zării, locul de unde au pornit, el a voit să facă loc aici amintirii acelor vremi de seninătate, îndrăzneală şi încredere, cînd se năpustea fățiş asupra unui subiect atît de mare: revolta negrilor din San-Domingo, din 1791, luptă între uriaşi, trei lumi interesîndu-se de ea, Europa şi Africa, drept potrivnici, America, drept cîmp de bătălie.

24 martie 1832

Episodul ce urmează a fi citit şi al cărui fond este împrumutat din revolta sclavilor din San-Domingo, din 1791, are un aer de circumstanţă[1] *suficient pentru a-l împiedica pe autor să îl publice. Totuşi, deoarece o schiţă a acestui opuscul a fost publicată şi distribuită într-un număr restrîns de exemplare, în 1820, într-o epocă în care politica vremii era prea puţin preocupată de Haiti, pare limpede că dacă subiectul tratat a stîrnit un interes mărit de atunci încoace, aceasta nu s-a întîmplat din vina autorului. Evenimentele au avut loc în funcţie de carte, iar nu cartea a fost cea redactată în funcţie de evenimente.*

În orice caz, autorul nici nu visa să smulgă această lucrare semiobscurităţii în care era învăluită; dar, înştiinţat că un librar din capitală îşi propunea să retipărească schiţa sa anonimă, a socotit a fi de datoria lui să preîntîmpine această retipărire scoţînd el însuşi la lumină lucrarea sa revizuită şi, într-o oarecare măsură, refăcută, prevedere ce cruţă amorul propriu al autorului de un necaz, şi pe librar de o speculaţie murdară.

---

[1]) Prefaţa aceasta, ce a întovărăşit primele ediţii, datează din ianuarie 1826

Mai multe persoane distinse, care au fost amestecate în tulburările din San-Domingo, fie în calitate de coloni, fie în calitate de funcționari, aflînd de apropiata publicare a acestui episod, au avut bunăvoința de a comunica spontan autorului materiale cu atît mai prețioase, cu cît sînt aproape toate inedite. Autorul, cu acest prilej, le vădește via sa recunoștință. Aceste documente i-au fost deosebit de folositoare pentru îndreptarea a ceea ce povestirea căpitanului d'Auverney înfățișa incomplet, cît privește culoarea locală, și nesigur, în privința adevărului istoric.

În sfîrșit, autorul este dator să își prevină cititorii că povestea lui Bug-Jargal *nu e decît un fragment dintr-o lucrare mai întinsă, ce urma să fie compusă cu titlul :* Povestiri în cort. *Autorul presupune că, în timpul războaielor purtate de revoluție, mai mulți ofițeri francezi se înțeleg să scurteze, fiecare la rînd, lungimea nopților bivuacului, istorisind cîte una dintre aventurile lor. Episodul publicat aici făcea parte din această serie de narațiuni ; poate fi detașat fără nici un neajuns, și, de altfel, lucrarea în care urma să fie inclus nu este sfîrșită, nu va fi niciodată și nici nu este vrednică să fie*

BUG — JARGAL

I.

..... Venind rîndul căpitanului Léopold d'Auverney, acesta deschise ochii mari și mărturisi acelor domni că adevărul adevărat era că nu știa nici o întîmplare din viața sa, care să prețuiască într-atîta, încît să le rețină atenția.

— Dar, căpitane, îi vorbi locotenentul Henri, se spune că totuși ați călătorit și că ați văzut lumea. Nu e adevărat că ați fost în Antile, în Africa și în Italia, în Spania ? ... Ah, căpitane, iată cîinele dumneavoastră șchiop.

D'Auverney tresări, lăsă să-i cadă țigara de foi și se întoarse brusc spre intrarea cortului, în clipa în care un cîine imens alergă spre el șchiopătînd. Trecînd, cîinele stinse țigara căpitanului ; acesta nici nu băgă de seamă. Cîinele îi linse picioarele, dădu bucuros din coadă, lătră, se zbengui cît știa de frumos, după care se întinse lîngă el. Căpitanul, emoționat, întristat, îl mîngîia absent cu mîna stîngă, desfăcîndu-și cu cealaltă cureaua caschetei și repeta din cînd în cînd : „În sfîrșit, ai apărut, Rask ! Ai apărut !" În cele din urmă, exclamă : „Dar cine te-a adus ?"

— Cu îngăduința dumneavoastră, căpitane...

De cîteva minute, sergentul Thadée ridicase pînza cortului și stătea în picioare, cu brațul drept înfășurat în redingotă, cu ochii în lacrimi, contemplînd în tăcere încheierea odiseei. La urmă, îndrăzni să spună : „Cu îngăduința dumneavoastră, căpitane..." D'Auverney ridică privirile.

— Tu, Thad ? Şi cum dracului ai fost în stare ?... Bietul cîine ! Îl credeam în tabăra englezilor. Unde ai izbutit să-l găseşti ?

— Slavă domnului ! Sînt, căpitane, la fel de vesel ca domnul nepotul dumneavoastră cînd îl puneaţi să decline *cornu*-coarnă ; *cornu*-al coarnei . . .

— Dar, spune-mi odată unde ai izbutit să-l găseşti ?

— Nu l-am găsit, căpitane ; m-am cam dus să-l caut.

Căpitanul se ridică şi întinse sergentului mîna, dar mîna sergentului rămase mai departe înfăşurată în redingotă. Căpitanul nu luă seama la asta.

— Vedeţi că . . . adică, de cînd s-a pierdut Rask ăsta, săracul, am priceput, cu îngăduinţa dumneavoastră, căpitane, că vă lipsea ceva. Ca să n-ascund nimica, îmi vine să cred că în seara în care n-a venit, ca de obicei, să-mpart raţia de pîine cu el, n-a lipsit mult ca bătrînul Thad să-nceapă să se smiorcăie ca un plod. N-am făcut-o, slavă Domnului ; n-am plîns decît de două ori în viaţă : întîia oară cînd... în ziua în care... Şi sergentul îşi privi cu îngrijorare superiorul. A doua oară, cînd i-a dat prin minte nepricopsitului ăluia de Balthazar, caporalul dintr-a şaptea semibrigadă, să mă pună să curăţ o legătură de ceapă.

— Pare-mi-se, Thadée, izbucni în rîs Henri, că nu ne-ai spus cu ce prilej ai plîns întîia oară.

— Fără îndoială, bătrîne, cînd te-a îmbrăţişat Latour-d'Auvergne, prim grenadier al Franţei ? întrebă cu dragoste căpitanul, mîngîind cîinele mai departe.

— Nu, căpitane, dacă sergentul Thadée a putut plînge, asta nu s-a putut întîmpla, cred că sînteţi de părerea mea, decît în ziua în care a strigat *foc !* asupra lui Bug-Jargal, numit şi Pierrot.

Un nor trecu peste chipul lui d'Auverney. Se apropie iute de sergent şi voi să-i strîngă mîna ; dar, în ciuda acestui exces de cinstire, bătrînul Thadée o ţinu mai departe ascunsă sub mantie.

— Da, căpitane, continuă Thadée, dîndu-se înapoi cu cîţiva paşi, pe cînd d'Auverney îşi aţintea asupra lui privirile pline de o expresie penibilă ; da, am plîns cu prile-

jul acela ; şi, pe cinstea mea dacă nu era vrednic de asta ! Era negru, e adevărat, dar şi pulberea tunului tot neagră este şi . . . şi . . .

Bunul sergent ar fi dorit să încheie victorios bizara sa comparaţie. Se poate să fi existat ceva adevărat în această apropiere ce părea să aibă preţ în gîndirea sa, dar se strădui în van să îi dea o formă şi, ca să spunem aşa, după ce îşi atacă ideea în mai multe rînduri şi din toate poziţiile, aşa cum face un general ce nu izbuteşte să cucerească o cetate, ridică, pe neaşteptate asediul şi urmă fără să se sinchisească de zîmbetul tinerilor ofiţeri ce îl ascultau.

— Spuneţi, căpitane, vă mai amintiţi de păcătosul ăla de negru, cum a venit, abia trăgîndu-şi sufletul, tocmai în clipa în care fuseseră aduşi cei zece camarazi ai lui ? Trebuise să-i legăm . . . Eu comandam. Şi îi dezlegă el însuşi, ca să le ia locul, deşi ei nu voiau ; dar nu s-a lăsat. Ah ! Ce mai om ! Solid ca Gibraltarul ! Şi, ce spuneţi căpitane, cum stătea acolo, ca şi cînd l-aş fi poftit la dans ; şi cîinele lui, Rask ăsta, care a-nţeles ce urma să-i facem şi mi-a sărit în piept . . .

— Thad, de obicei nu laşi să treacă partea asta din poveste fără să-l mîngîi pe Rask ; ia te uită cum te priveşte !

— Aveţi dreptate, spuse Thadée stînjenit ; se uită la mine, săracul Rask, dar . . . bătrîna Malagrida-mi zicea că poartă ghinion să mîngîi cu mîna stîngă.

— Şi de ce nu-l mîngîi cu dreapta ? îl întrebă d'Auverney surprins, băgînd de seamă pentru întîia oară mîna înfăşurată în redingotă şi paloarea de pe chipul lui Thad. Tulburarea sergentului păru să sporească.

— Cu îngăduinţa dumneavoastră, căpitane, eu . . . Cîine şchiop aveţi ; mă tem c-o s-aveţi şi sergent ciung.

Căpitanul sări ca ars de pe scaun.

— Cum ? Ce ? Ce spui, bătrînul meu Thadée ? Ciung ! . . . Arată-mi mîna. Ciung, Doamne, Dumnezeule !

D'Auverney tremura ; sergentul îşi dădu binişor la o parte mantaua şi înfăţişă privirilor superiorului său braţul legat cu o batistă însîngerată.

— Doamne, Doamne ! şopti căpitanul dezlegînd pînza încetişor. Dar spune-mi, bătrîne, cum . . .

— Ei, simplu. V-am mai spus că băgasem de seamă necazul dumneavoastră de cînd ni-l luaseră ticăloşii de englezi pe Rask, dogul lui Bug... Mi-a fost de ajuns. Azi am hotărît să-l aduc înapoi, chiar şi cu preţul vieţii, iac-aşa, ca să pot cina cu poftă. D-aia, după ce i-am lăsat vorbă lui Mathelet, ordonanţei dumneavoastră, să vă perie bine uniforma de cîmp, că mîine luptăm, am şters-o pe nevăzutelea din tabără, înarmat numai cu sabia, şi am luat-o peste garduri, ca s-ajung mai degrabă în tabăra englezilor. Nici n-atinsesem primele linii de apărare, cînd, cu îngăduinţa dumneavoastră, căpitane, am zărit într-o pădurice de pe stînga o ceată de ostaşi roşii. Am înaintat să adulmec ce făceau şi, cum nu luau seama la mine, l-am văzut pe Rask, în mijlocul lor, legat de un copac, pe cînd doi milorzi, goi ca nişte păgîni, pînă-aicişa, îşi tot cărau la pumni de sunau ca toba mare a unei semibrigăzi. Erau doi englezi particulari care, dacă nu vă supăraţi, se băteau în duel pentru cîinele dumneavoastră. Numai că Rask m-a zărit, li s-a smucit odată din zgardă că i s-a rupt laţul şi m-am pomenit cu şmecherul pe urmele mele. Înţelegeţi că ceilalţi din şleahtă nu s-au lăsat mai prejos. Mă năpustesc asupra pădurii. Rask mă urmăreşte. Primele gloanţe îmi şuieră pe la urechi. Rask lătra : din fericire nu-l puteau auzi din pricina strigătelor lor — *cîine francez, cîine francez!* Ca şi cum cîinele dumneavoastră n-ar fi un cîine bun şi voinic din San-Domingo. Dar, ce contează ! Străbat lăstărişul şi tocmai mă găteam să ies din el, cînd doi roşii se proţăpesc în faţa mea. Scap de unul cu ajutorul sabiei, şi aşa m-aş fi descotorosit şi de celălalt dacă n-avea pistolul încărcat... Asta-i cu braţul drept. Nu face nimic ! *Cîinele francez* i-a sărit la beregată, ca şi cînd l-ar fi cunoscut de mult ; englezul a căzut sugrumat, că, pe cinstea mea, a fost o îmbrăţişare cam tare... Păi, dar de ce se încăpăţîna dracul ăla şi se ţinea de capul meu, ca săracul de seminarist ? Ei, şi iată-i şi pe Thad şi pe Rask din nou în tabără. Nu-mi pare rău decît că n-a vrut bunul Dumnezeu să-mi dăruie asta mîine, în luptă. Asta e !

Chipul bătrînului sergent se înnegrise la gîndul că nu fusese rănit în plină bătălie.

— Thadée!... strigă căpitanul pe un ton iritat. Apoi adăugă mai blînd: Cum poţi fi atît de nebun ca să te expui în halul ăsta pentru un cîine?...

— N-a fost pentru un cîine, căpitane; era pentru Rask.

Trăsăturile lui d'Auverney se înseninară iar.

Sergentul continuă:

— Pentru Rask, dogul lui Bug...

— Destul! Destul! Bătrînul meu Thad, strigă căpitanul, acoperindu-şi ochii cu mîinile. Hai, sprijină-te de mine, adăugă după o scurtă tăcere, să mergem la ambulanţă.

Thadée îl urmă după ce rezistă cît se cuvenea respectului datorat. Cîinele ce, în timpul acestei scene, rosese cu mare plăcere frumoasa blană de urs a stăpînului său, se ridică, luîndu-se după ei.

II.

Episodul acesta atrăsese puternic atenţia şi curiozitatea veselilor povestitori. Căpitanul Leopold d'Auverney era unul dintre acei oameni care, oriunde i-ar aşeza hazardurile naturii sau mişcările sociale, inspiră totdeauna o oarecare cinstire împletită cu interes. Deşi, poate, la prima vedere nu avea nimic izbitor; purtarea sa era rece, privirea indiferentă. Soarele tropicelor, bronzîndu-i chipul, nu îi împrumutase acea vioiciune a gesturilor şi a cuvîntului ce se uneşte la creoli cu o nonşalanţă deseori plină de graţie. D'Auverney vorbea puţin, asculta rareori şi era oricînd gata să acţioneze. Întotdeauna întîiul pe cal şi ultimul în cort, părea să caute în oboseala trupească o înşelare a gîndurilor. Gîndurile acestea, ce îşi săpaseră trista lor severitate în brazdele timpurii ale frunţii sale, nu făceau parte dintre cele de care scapi împărtăşindu-le, nici dintre acelea ce se pot îmbina, într-o conversaţie uşuratică, cu ideile altcuiva. Leopold d'Auverney, al cărui trup nu se încovoia sub poverile războiului, părea să sufere însă de o oboseală de nesuportat, ca urmare a războiului nevăzut al duhului. Fugea de discuţii cu aceeaşi energie cu care căuta bătăliile. De i se întîmpla, cînd şi cînd,

să se lase ispitit de un schimb de cuvinte, rostea două sau trei vorbe pline de bun simț și de adîncă înțelepciune ; apoi, în clipa cînd urma să își convingă adversarul, se oprea, tam-nesam, spunînd : *La ce bun ?*... și ieșea să îl întrebe pe comandant ce era de făcut în așteptarea ceasului șarjei sau al asaltului.

Camarazii îi treceau cu vederea obișnuita răceală, rezervă și tăcere, pentru că îl vedeau, în schimb, fiind viteaz, bun și binevoitor cu orice prilej. Salvase viața multora dintre ei, punînd-o în joc pe a sa, și era lucru știut că, dacă își deschidea rareori gura, punga lui, cel puțin, n-avea niciodată baierele legate. Cei din armată îl iubeau și era iertat chiar și pentru faptul că izbutea să se facă oarecum venerat.

Și totuși era tînăr. Îi dădeai treizeci de ani, deși era departe de a îi avea. Lupta de o bună bucată de vreme în rîndurile republicanilor, dar peripețiile sale nu erau cunoscute. Singura ființă care, împreună cu Rask, îi putea smulge vreo manifestare mai vie de prietenie, bătrînul și bunul sergent Thadée, ce venise o dată cu el în acel corp de armată și nu se despărțea de el pentru nimic în lume, mai povestea, cîteodată, cîte ceva, de departe, din viața sa. Se știa că Auverney trecuse prin mari nenorociri în America ; că, însurîndu-se în San-Domingo, își pierduse soția și întreaga familie în timpul masacrelor ce marcaseră invazia revoluției în această colonie. În acea epocă a istoriei noastre, nenorocirile de felul acesteia erau atît de obișnuite, că li se făcea față cu un soi de milă generală din care fiecare lua cît socotea că i se cuvine și își aducea propriul prinos. Căpitanul d'Auverney era, așadar, plîns mai puțin pentru pierderile avute, cît pentru felul său de a suferi. Asta deoarece, într-adevăr, dincolo de indiferența sa glacială, se putea întrevedea, cîteodată, o rană lăuntrică de nevindecat.

De îndată ce se isca o luptă, fruntea lui părea că se înseninează. Se dovedea întreprinzător în acțiune, ca și cum s-ar fi străduit să ajungă general și, după izbîndă, modest, ca și cum n-ar fi voit să fie decît ostaș de rînd. Camarazii săi, băgînd de seamă disprețul ce arăta pentru

cinstiri şi grade, nu înţelegeau de ce părea, înaintea luptei, a nădăjdui ceva şi nu ghiceau că, dintre toate şansele războiului, d'Auverney nu-şi dorea decît moartea. Reprezentanţii poporului în misiune în rîndurile armatei îl numiră, într-o bună zi, şef de brigadă, pe cîmpul de bătaie ; refuză, deoarece, despărţindu-se de companie, ar fi trebuit să-l părăsească pe sergentul Thadée. Peste cîteva zile se oferi să conducă o expediţie hazardată şi reveni viu şi nevătămat, în pofida părerii tuturora şi a propriilor sale nădejdi. Atunci fu auzit pronunţîndu-şi părerile de rău de a fi refuzat gradul acela.

— Asta, spuse el, pentru că tunul vrăjmaş, cruţîndu-mă într-una, ghilotina ce izbeşte pe toţi cei ce se înalţă m-ar fi voit poate.

III.

Acesta era omul despre care începură să tăinuiască cînd ieşi din cort.

— Pun rămăşag, strigă locotenentul Henri, ştergîndu-şi cizma roşie, pe care cîinele, trecînd, lăsase o pată mare de noroi, pun rămăşag că dom' căpitan n-ar da, pe cele zece coşuri de Madera, pe care le-am văzut zilele trecute în furgonul generalului, nici piciorul rupt al cîinelui său.

— Ssst ! Ssst ! făcu vesel aghiotantul Paschal, ar fi un tîrg prost... Coşurile sînt goale ; am aflat eu ceva ; şi, adăugă serios, treizeci de sticle deschise nu merită, cred că eşti de aceeaşi părere, locotenente, cît laba cîinelui ăsta, din care, fie vorba între noi, se poate face măcar capătul unui cordon de sonerie.

Ceilalţi se puseră pe rîs văzînd tonul grav cu care rostise aghiotantul aceste ultime cuvinte. Tînărul ofiţer al husarzilor basci, Alfred, care era singurul să nu rîdă, păru nemulţumit.

— Nu văd, domnilor, ce poate stîrni bătaia de joc în cele ce au avut loc. Cîinele şi sergentul acesta, pe care de cînd îl cunosc pe d'Auverney, i-am văzut nedespărţiţi de el, îmi par a fi în stare să ne atragă interesul. In sfîrşit, scena asta...

Paschal, fiind înțepat atît de nemulțumirea lui Alfred, cît și de buna dispoziție a celorlalți, îi tăie vorba :

— Scena este dulceagă. Să fim serioși ! Un cîine regăsit și un braț rupt !

— Căpitane Paschal ,n-aveți dreptate, spuse Henri azvîrlind din cort sticla pe care tocmai o golise, acel Bug, numit și Pierrot, îmi stîrnește în chip deosebit curiozitatea . . .

Paschal, gata să se înfurie, se potoli iarăși, băgînd de seamă că paharul său, pe care îl credea gol, era, de fapt, plin. D'Auverney reintră ; se îndreptă spre locul pe care șezuse, fără să spună nici un cuvînt. Avea un aer gînditor, dar chipul îi era mai calm. Părea atît de preocupat, încît nu auzea nimic din ce se spunea în jurul său. Rask, care îl urmase, se culcă la picioarele sale, uitîndu-se la el cu o privire îngrijorată.

— Paharul dumneavoastră, căpitane d'Auverney. Gustați dintr-acesta . . .

— Ei, slavă Domnului ! spuse căpitanul, crezînd că astfel îi răspunde lui Paschal, rana nu este periculoasă, brațul nu e rupt.

Stima involuntară pe care o inspira căpitanul tovarășilor săi de arme fu singura piedică ce îl făcu pe Henri să nu rîdă.

— Deoarece nu mai sînteți atît de îngrijorat în legătură cu Thadée, spuse, și cum am căzut la învoială să ne istorisim pe rînd aventurile pentru a scurta nopțile bivuacului, nădăjduiesc, dragă prietene, că n-ai nimic împotrivă de a-ți ține cuvîntul, povestindu-ne întîmplarea cîinelui celui șchiop și a lui Bug... nu mai știu cum, numit și Pierrot, despre care spuneați că era solid ca un Gibraltar !

La această rugăminte, făcută pe un ton pe jumătate serios, pe jumătate în glumă, d'Auverney n-ar fi răspuns, dacă nu interveneau și ceilalți de partea locotenentului.

— Vă voi da ascultare, domnilor ; dar nu vă așteptați la altceva decît la istorisirea unei anecdote foarte

simple în care rolul meu este foarte mărunt. Dacă prietenia ce există între Thadée, Rask și mine v-a făcut să nădăjduiți ceva deosebit, vă atrag atenția că greșiți. Să începem.

Toți tăcură. Paschal dădu peste cap plosca cu rachiu și Henri se înveli în pielea de urs roasă pe jumătate, să se apere de răceala nopții, Alfred isprăvi cu fredonatul cîntecului galician de *mataperros*. D'Auverney rămase o clipă pe gînduri, ca și cînd ar fi voit să-și amintească niște întîmplări demult înlocuite de altele; în cele din urmă luă cuvîntul, vorbind rar, cu glasul scăzut și cu dese întreruperi.

VI

Deși născut în Franța, am fost trimis de timpuriu la San-Domingo, la unul dintre unchii mei, un colon foarte bogat, cu a cărui fiică urma să mă însor. Locuința unchiului meu se învecina cu fortul Galifet și plantațiile sale se întindeau în cea mai mare parte a cîmpiei Acul. Această așezare nenorocită, a cărei pomenire vi se pare, desigur, fără interes, fu una dintre primele pricini ale dezastrelor și ruinei familiei mele.

Opt sute de negri cultivau domeniile imense ale unchiului meu. Trebuie să vă mărturisesc că starea tristă a acestor sclavi era cu atît mai înrăutățită de lipsa de sensibilitate a stăpînului lor. Unchiul meu se număra printre acei plantatori, din fericire nu mulți, a căror inimă se împietrise datorită unui despotism absolut, îndelung practicat. Obișnuit să se vadă ascultat de la prima privire, cea mai măruntă ezitare din partea unui sclav era pedepsită în chipul cel mai crud și intervenția copiilor săi, adesea, nu făcea decît să-i sporească mînia. Deci, în cele mai multe rînduri, ne vedeam nevoiți să ne mărginim la ușurarea năpastelor pe care le puteam preveni.

— Ce spui! O ține tot în fraze mari! spuse Henri, cu jumătate de glas, aplecîndu-se spre vecinul său. Sper că n-o să treacă peste nenorocirile *bieților negri* fără să facă și o mică dizertație asupra datoriilor impuse de spi-

ritul umanitar, *et caetera*. La clubul Massiac[1] nu scăpai fără asta.

— Îţi mulţumesc, Henri, că mă cruţi de ridicol, spuse cu răceală d'Auverney, care îl auzise. Urmă. Dintre toţi acei sclavi, unul singur izbutise să intre în graţiile unchiului meu. Era un pitic de culoare, spaniol *gheară*[2], ce îi fusese dăruit de lordul Effingham, guvernatorul Jamaicăi. Unchiul meu, care locuise îndelung în Brazilia, dobîndise obişnuinţa fastului portughez şi îi plăcea să fie înconjurat de toată morga corespunzătoare bogăţiei sale. Numeroşi sclavi, învăţaţi să slujească precum nişte servitori europeni, împrumutau reşedinţei sale o strălucire de tip senioral. Pentru a nu îi lipsi nimic, preschim-

---

[1] Cititorii noştri au uitat desigur că clubul Massiac, despre care vorbeşte locotenentul Henri, era o asociaţie a *negrofililor*. Clubul acesta, întemeiat la Paris, la începutul Revoluţiei, a provocat cea mai mare parte din insurecţiile ce izbucniseră în colonii.

S-ar putea să ne mire şi uşurinţa puţin cam îndrăzneaţă cu care tînărul locotenent îşi bate joc de *filantropii* ce mai domneau încă în epoca aceea, din mila călăului. Dar trebuie să ne amintim că, înainte şi după teroare, libertatea de gîndire şi exprimare se refugiase în taberele militare. Din cînd în cînd, acest nobil privilegiu îl costa, pe cîte un general capul ; dar absolvea de orice repros gloria atît de strălucitoare a acestor soldaţi pe care denunţătorii Convenţiei îi numeau „*domnii* din armata Rhinului".

[2] O explicaţie precisă ar fi, poate, necesară pentru înţelegerea acestui termen. D-ul Moreau de Saint-Méry, dezvoltînd sistemul lui Franklin, a clasat în specii generice diferitele nuanţe prezentate de amestecul cu populaţia de culoare. El presupune că omul formează un tot din o sută douăzecişiopt de părţi, albe — la albi şi negre — la negri. Plecînd de la acest principiu, stabileşte că eşti cu atît mai aproape sau mai departe de una sau de cealaltă dintre culori, pe măsură ce te apropii sau te depărtezi de media şaizecişipatru, ce le slujeşte drept medie proporţională. În baza acestui sistem, orice om care nu are opt părţi albe este socotit negru. Plecînd de la această culoare spre alb, pot fi distinse opt ramuri principale, ce mai conţin şi alte varietăţi, după numărul mai mic sau mai mare de părţi pe care îl reţin dintr-o culoare sau alta. Aceste nouă specii sînt : *sacatra*, *gheară*, *marabu*, *mulatru*, *cvarteron*, *metis*, *mameluc*, *cvarteronat*, *sînge-amestecat*. Cei din *sînge-amestecat*, continuîndu-şi amestecul cu albii, isprăvesc pînă a se confunda, oarecum, cu culoarea acestora. Dar ni se spune că păstrează totdeauna urma de neşters a originii lor, pe o anumită parte a trupului. *Gheara* este rezultatul a cinci combinaţii, şi poate avea între douăzeci şi patru şi treizeci şi două părţi albe şi nouăzeci şi şase pînă la o sută patru părţi negre.

base sclavul dăruit de lordul Effingham în *nebun*, imitîndu-i pe străvechii părinți feudali ce țineau bufoni la curțile lor. Trebuie să subliniez că alegerea era făcută de minune. *Gheara* Habibrah (acesta era numele său) era una dintre acele ființe a căror conformație fizică este atît de stranie, încît ar părea monștri dacă nu ne-ar face să rîdem. Acest hidos pitic era gras, scund, pîntecos și se mișca cu o repeziciune neobișnuită pe cele două picioare subțirele și fără vlagă, ce, atunci cînd ședea, se adunau sub el ca brațele unui păianjen. Capul enorm, adîncit greoi între umeri, acoperit, ca un arici, de o lînă roșie și creață, avea drept tovarășe două urechi atît de mari, încît cei de o seamă cu el aveau obiceiul să spună că se slujea de ele pentru a-și șterge ochii cînd plîngea. Chipul îi era necontenit o strîmbătură și niciodată aceeași ; ciudată mobilitate a trăsăturilor ce acordă urîțeniei sale avantajul variației. Unchiul meu îl iubea datorită diformității lui și a veseliei de neînfrînt. Habibrah era favoritul său. Pe cînd ceilalți sclavi erau aspru încovoiați sub muncă, Habibrah nu avea altă grijă decît să care un evantai mare, din pene ale păsării paradisului, să alunge muștele și țînțarii. Unchiul meu îl punea să mănînce la picioarele lui pe o rogojină de papură și, totdeauna, îi dădea, în propria sa farfurie, cîte un rest din bucatele preferate. Și Habibrah își dovedea recunoștința față de atîtea bunătăți ; nu se folosea de privilegiile bufonului, de dreptul de a face și spune orice decît pentru a-și distra stăpînul printr-o serie de cuvinte îmbinate cu scălîmbăieli și, la cel mai mărunt semn al unchiului meu, alerga cu agilitatea unei maimuțe și supunerea unui cîine.

Nu îmi plăcea acest sclav. Exista ceva prea slugarnic în servilitatea sa ; și, dacă sclavia nu dezonorează, slugărnicia înjosește. Resimțeam milă binevoitoare pentru negrii nenorociți pe care îi vedeam ziua întreagă muncind aproape fără nici un vestmînt pe ei ca să le ascundă lanțul ; dar saltimbancul diform, sclavul acesta puturos, cu straiele bălțate de galoane și încărcate cu clopoței, nu îmi inspira decît dispreț. De altfel, piticul nu folosea creditul pe care îl dobîndise, prin josniciile sale în fața stăpînului comun, ca un frate adevărat. Niciodată nu i s-a

întîmplat să ceară îndurare stăpînului care pedepsea atît de dese ori ; și, într-o zi, cînd se credea singur cu unchiul meu, fu chiar auzit îndemnîndu-l să se poarte mai înverșunat față de nefericiții săi camarazi. Sclavii ceilalți, care ar fi trebuit să îl privească cu neîncredere și gelozie, nu păreau totuși că îl urăsc. Le inspira un fel de teamă, plină de respect, care nu aducea cu dușmănia ; și, cînd îl vedeau trecînd printre colibele lor, cu cușma sa ascuțită, împodobită cu clopoței, pe care pictase, cu cerneală roșie, figuri ciudate, își spuneau unul altuia, în taină :

Este un *obi* [1] !

Aceste amănunte, asupra cărora vă rețin acum atenția, domnilor, aveau prea puțină importanță atunci pentru mine. Dăruit în întregime emoțiilor curate ale unei dragoste ce nu părea sortită să întîmpine nici o opreliște, unei dragoste încercate și împărtășite, din copilărie încă, de femeia ce îmi era hărăzită, nu îmi îngăduiam decît priviri foarte distrate la tot ce nu era Marie a mea. Obișnuit din cea mai fragedă vîrstă să o socotesc ca pe viitoarea mea soție pe aceea care, într-o oarecare măsură, îmi era soră, se legase între noi o prietenie ce n-ar putea fi înțeleasă nici dacă aș spune că iubirea noastră era un amestec de devotament fratern, de exaltare pătimașă și de încredere conjugală. La puțini oameni le-a fost dat să își petreacă cei dintîi ani într-o fericire mai mare ca a mea ; puțini oameni și-au simțit sufletul înflorindu-le sub un cer mai frumos, într-un acord mai armonios dintre fericirea prezentului și nădejdea viitorului. Înconjurat, încă de la naștere, de toate satisfacțiile avuției, de toate privilegiile rangului, într-o țară în care culoarea era suficientă pentru a ți-l conferi, petrecîndu-mi zilele alături de ființa care îmi subjugase dragostea toată, văzînd că amorul nostru era pe placul părinților, singurii care l-ar fi putut împiedica, toate acestea la o vîrstă cînd sîngele este fierbinte, într-un ținut în care vara este veșnică și natura uluitoare, ce îmi mai lipsea pentru a mă face să cred orbește în steaua mea norocoasă ? Mai este nevoie de ceva pentru a putea afirma că puțini oameni au avut parte de tinerețe, mai fericită ?... Căpitanul se

---

[1] Vrăjitor.

opri o clipă, ca și cînd n-ar mai fi avut glas să prețuiască aceste amintiri ale bucuriei. După care urmă, cu un accent foarte trist : adevărat este, însă, că acum am dobîndit și dreptul de a adăuga că nimeni nu își va petrece ultimele zile mai nenorocit.

Și ca și cînd ar fi dobîndit vlagă, meditînd la nefericirea sa, continuă cu o voce sigură.

V

Am ajuns la douăzeci de ani, legănat de aceste iluzii și nădejdi oarbe. Ziua mea de naștere era în august 1791 și unchiul meu hotărîse ca atunci să mă și căsătorească cu Marie.

Înțelegeți că gîndul atît de apropiatei fericiri îmi absorbea toate facultățile și cît de vagă, deci, mi-a rămas amintirea dezbaterilor politice ce agitau, în perioada aceea, colonia noastră, de doi ani. N-o să vă vorbesc, așadar, nici de contele de Peinier, nici de domnul de Blanchelande, nici despre acel nenorocit colonel de Mauduit, al cărui sfîrșit a fost atît de tragic. Nu vă voi descrie rivalitățile adunării *provinciale* din Nord, nici ale acelei adunări *coloniale*, care luă numele de adunare *generală*, socotind că numele de *colonială* mirosea a sclavie. Nimicurile acestea, ce atunci întorceau toate spiritele pe dos, azi nu mai prezină nici un interes decît prin dezastrele provocate. Cît despre mine, în privința geloziei reciproce ce despărțea Capul de Port-au-Prince, dacă ar fi fost să am și eu o părere, aș fi optat cu siguranță pentru Cap, de al cărui teritoriu locuiam și din a cărui adunare provincială făcea parte și unchiul meu.

O singură dată mi s-a întîmplat să iau parte mai activă la dezbaterile zilei. Asta, cu prilejul acelui decret dezastruos din 15 mai 1791, prin care adunarea națională a Franței îngăduia oamenilor de culoare liberi participare egală cu albii în privința drepturilor politice. La un bal oferit de guvernator în orașul Capului, mai mulți tineri coloni discutau vehement despre această lege ce rănea cu cruzime amorul-propriu, fondat poate, al albilor. Nu participam la conversația lor, cînd am zărit apropiin-

du-se de ei un plantator bogat pe care albii cu greu îl primeau în tovărășia lor și a cărui culoare îndoielnică îi făceau să îi suspecteze originea. M-am îndreptat brusc spre acel om și i-am spus cu glas tare : „Treceți mai departe, domnule ; se spun aici lucruri neplăcute pentru dumneavoastră, ce aveți *sînge amestecat* în vine". Această imputare îl irită într-atîta, încît mă provocă la duel. Ne-am rănit unul pe celălalt. Mărturisesc, greșisem jignindu-l ; dar e probabil că *prejudecata culorii* singură n-ar fi fost suficientă pentru a mă împinge la asta ; omul acela avea de cîtăva vreme îndrăzneala de a-și ridica privirile asupra verișoarei mele și atunci, cînd l-am umilit într-un chip atît de neașteptat, tocmai dansase cu ea.

În pofida a toate, vedeam, cu nespusă bucurie, apropiindu-se clipa în care Marie avea să fie a mea și rămîneam departe de fierberea tot mai mare ce făcea pe atîția din jur să își piardă capul. Avînd ochii ațintiți asupra fericirii ce se apropia, nu zăream norul înspăimîntător care începuse deja să acopere aproape în întregime orizontul nostru politic și ce urma, spărgîndu-se, să dezrădăcineze toate existențele noastre. Nu că spiritele, chiar și cele mai prompte în a intra în alarmă, s-ar fi așteptat, cu seriozitate, încă din acea vreme, la revolta sclavilor ; erau prea disprețuiți pentru a fi temuți ; dar exista chiar și între albii și mulatrii liberi destulă ură pentru ca acest vulcan, îndelungă vreme astupat, să nu răstoarne cu fața în jos colonia, în momentul temut cînd ar fi izbucnit. Încă din primele zile ale acelui august atît de dorit de firea mea, lăuntrică, un incident straniu adăugă o neprevăzută îngrijorare nădejdilor mele liniștite.

VI

Unchiul meu clădise, pe malul unui rîu frumos ce îi uda plantațiile, un mic pavilion din crengi, împrejmuit de arbori bătrîni și deși, în care Marie venea zilnic să respire dulceața acelor brize de mare care, în cursul lunilor cele mai călduroase ale anului, adie cu regularitate la San-Domingo, din zori și pînă seara, și a căror răcoare crește sau scade o dată cu temperatura zilei.

Aveam eu însumi grijă să împodobesc acest loc de retragere cu cele mai frumoase flori pe care le puteam culege.

Într-o zi, Marie alergă spre mine înspăimîntată. Intrase ca de obicei în cămara sa de verdeață și văzuse acolo, surprinsă și îngrozită, toate florile cu care o înfrumusețasem, rupte și călcate în picioare ; un mănunchi de gălbinele sălbatice, proaspăt culese, era proptit pe locul unde avea ea obiceiul să șadă. Nu își revenise încă din uimire, cînd auzi sunetele unei ghitare izvorînd din desișul ce înconjura pavilionul ; apoi, un glas, ce nu îmi aparținea, porni să cînte cu gingășie un cînt ce i se păru spaniol și din care tulburarea și, de bună seamă, pudoarea sa de fecioară o împiedică să priceapă altceva în afara numelui său, deseori repetat. Atunci o luă la goană și, din fericire, nimeni n-o împiedică să fugă. Povestirea ei mă umplu de indignare și gelozie... Primele mele deducții m-au dus spre acel *sînge-amestecat* liber cu care avusesem, nu de mult, o altercație, dar, în uluirea în care mă aflam, am hotărît să nu întreprind nimic cu ușurință. Am asigurat-o pe biata Marie, și mi-am făgăduit să veghez necontenit asupra sa, pînă în clipa în care îmi va fi dat s-o apăr cu adevărat.

Presupunînd că îndrăznețul, a cărui obrăznicie o îngrozise pe Marie, nu avea să se oprească la această primă tentativă de a îi face cunoscută, după cum bănuiam, dragostea sa, am început să stau la pîndă, începînd chiar din seara aceea, pe lîngă corpul de clădire în care se odihnea logodnica mea, de îndată ce se duseră la culcare toți cei de pe plantație. Ascuns în desișul trestiilor de zahăr, înarmat cu pumnalul, am început să aștept. Nu fu în zadar. Către mijlocul nopții, un preludiu melancolic și grav, străpungînd tăcerea la cîțiva pași de mine, îmi atrase, pe neașteptate, atenția. Zgomotul mă cutremură : era o ghitară ; sub fereastra Mariei ! Furios, înălțîndu-mi cuțitul, m-am azvîrlit asupra locului de unde ieșeau sunetele, rupînd sub pași tulpinele trestiei de zahăr. Deodată m-am simțit înșfăcat și dărîmat cu o putere ce mi se păru prodigioasă ; pumnalul îmi fu smuls cu violență și îl văzui lucind deasupra capului meu. În aceeași clipire, sticliră în umbră, în imediata apropiere a ochilor

mei, doi ochi de foc și două șiraguri de dinți albi, pe care îi întrevedeam prin beznă, se întredeschiseră pentru a lăsa să scape cuvintele următoare, rostite cu accentul furiei : *Te tengo ! Te tengo*[1]!

Mai mult mirat decît speriat, mă zbăteam în van să scap de formidabilul meu adversar și vîrful de oțel începuse să își facă drum prin îmbrăcămintea mea, cînd Marie, pe care ghitara și zgomotul pașilor și al cuvintelor o trezise, apăru pe neașteptate la fereastră. Îmi recunoscu glasul, văzu pumnalul strălucind și țipă de groază... Țipătul acela sfîșietor paraliză, într-o oarecare măsură, brațul antagonistului meu victorios ; se opri, ca împietrit de o vrajă, plimbă cu nehotărîre, timp de cîteva secunde, vîrful cuțitului pe pieptul meu, apoi azvîrlindu-l spuse, de data aceasta în franceză :

— Nu ! Nu ! Ar plînge prea mult !

Rostind aceste cuvinte ciudate, dispăru între pîlcurile de trestie și, înainte chiar ca să mă ridic, rănit de această luptă inegală, și neobișnuită, nici un zgomot, nici o urmă nu mai rămăsese din prezența sau trecerea sa.

Mi-ar fi greu să spun ce s-a petrecut cu mine în clipa în care, pierind prima stupoare, mi-am revenit în brațele dulcei mele Marie, căreia în mod atît de bizar, îi fusesem păstrat chiar de acela ce părea să-mi fie rival. Eram cu atît mai indignat împotriva acestui vrăjmaș neașteptat și eram rușinat să îi datorez viața. De fapt, îmi sugera vanitatea mea, lui Marie i-o datorez, deoarece glasul ei a făcut să cadă pumnalul. Totuși, nu puteam nega că exista o generozitate în simțămîntul ce îl făcuse pe necunoscutul meu rival să mă cruțe. Dar rivalul acesta, cine să fi fost ? Mă încîlceam în bănuieli ce se dărîmau una pe cealaltă. Nu putea fi plantatorul cu *sînge amestecat* pe care îl desemnase la început gelozia mea. Era departe de a avea forța aceea extraordinară și, de altfel, nu era glasul său. Insul cu care mă luptasem mi se păruse gol pînă la grîu. Numai sclavii coloniei erau despuiați pe jumătate. Dar nu putea fi un sclav ; simțăminte de felul celui ce îl făcuse să arunce cuțitul nu mi se păreau să țîș-

[1] *Te țin ! Te țin !*

nească din pieptul unui sclav ; de altfel, tot adîncul meu se răzvrătea împotriva presupunerii revoltătoare că aș fi avut un sclav drept rival. Cine să fi fost deci ? Am hotărît să aștept și să pîndesc.

VII

Marie o trezise pe bătrîna dădacă ce îi ținea locul mamei, pe care o pierduse încă din leagăn. Am petrecut ce mai rămăsese din noapte alături de ea și, de îndată ce se ivi ziua, îl încunoștiințarăm pe unchiul meu asupra întîmplărilor acestora inexplicabile. Fu foarte surprins ; dar orgoliul său, ca și al meu, îl împiedică să se oprească asupra gîndului că acel om îndrăgostit de fiica sa putea fi un sclav. Dădaca primi ordinul de a nu o mai părăsi pe Marie ; și cum ședințele adunării provinciale, grijile pe care le aveau colonii cei mai de seamă din pricina situației tot mai amenințătoare a afacerilor coloniale și munca pe plantații nu îi lăsau unchiului meu nici un răgaz, el îmi îngădui să o întovărășesc pe fiica sa în orice plimbare, pînă la ziua căsătoriei mele, hotărîtă pentru 22 august. În același timp, presupunînd că noul adorator nu putuse veni decît din afară, ordonă ca incinta domeniilor lui să fie, de atunci înainte, păzită zi și noapte, cu mai multă strictețe ca oricînd.

O dată luate aceste precauții, am vrut să fac o încercare, fiind de acord cu unchiul meu. M-am dus la pavilionul de la rîu și, îndreptînd dezordinea din ajun, l-am împodobit iar cu florile cu care obișnuiam să-l împodobesc pentru Marie.

Cînd sosi ceasul la care ea avea în obicei să se odihnească, m-am înarmat cu carabina pe care o încărcasem, și i-am propus verișoarei mele să o întovărășesc la pavilion. Bătrîna dădacă ne urmă.

Mariei, căreia nu îi spusesesm că făcusem să dispară urmele ce o speriaseră deunăzi, intră prima în umbrarul de frunze.

— Uită-te, Leopold, îmi spuse, leagănul meu se află în aceeași stare de pîngărire în care l-am lăsat ieri ; toată munca ta este irosită, florile tale rupte, veștede ; ce mă uimește adăugă, luînd un mănunchi de gălbinele

sălbatice de pe banca de gazon, ce mă uimește e că buchetul ăsta urît nu s-a veștejit de ieri pînă astăzi. Uită-te, iubitule, pare cules de curînd.

Rămăsesem nemișcat din pricina uluirii și mîniei. Într-adevăr, munca acelei dimineți îmi fusese distrusă ; și florile acelea sărăcăcioase, a căror prospețime o mirase pe biata mea Marie, luaseră cu neobrăzare locul trandafirilor pe care îi împrăștiasem.

— Liniștește-te, îmi spuse Marie, văzîndu-mi agitația, liniștește-te ; e un lucru trecut ; insolentul acela nu va reveni, bineînțeles ; să dăm uitării toate astea, așa cum facem și cu acest buchet odios.

M-am păzit să-i dezvălui adevărul, de teamă să nu o înfricoșez ; și, fără a-i spune că cel care, după părerea mea, *nu avea să mai revină*, revenise, am lăsat-o să calce gălbinelele în picioare, plină de o inocentă indignare. Apoi, nădăjduind că sosise vremea să îmi cunosc rivalul misterios, am pus-o să stea între dădaca sa și mine.

Abia ne așezasem, că Marie își puse degetul pe buzele mele ; auzise niște sunete, slăbite de vînt și de șușotirea apei. Am ascultat și eu ; același preludiu trist și lent ca și cel care în noaptea precedentă îmi stîrnise furia. Am voit să sar de unde ședeam ; un gest al Mariei mă reținu.

— Leopold, îmi spuse încet, abține-te, poate o să cînte, și ceea ce-o să spună ne va face să înțelegem cine este.

Într-adevăr, un glas al cărui timbru avea, în același timp, și ceva bărbătesc și ceva plîngător, se făcu auzit peste o clipă din adîncul pădurii și împleti notele grave ale ghitarei cu o romanță spaniolă, ale cărei cuvinte îmi răsunară profund în urechi, astfel încît memoria mea poate și azi să le refacă aproape în întregime.

„De ce fugi de mine, Maria ?[1] de ce fugi de mine, copilo ? De ce să te temi cînd m-auzi ? Cu adevărat sînt îngrozitor ! știu să iubesc, să sufăr și să cînt !

Cînd văd lunecînd trupul tău pur și ușor printre trunchii cocotierilor de pe rîu, o vrajă îmi tulbură vederea, o, Maria, și cred că văd cum trece un duh !

---

[1] S-a socotit inutil a se reproduce aici cuvintele întregului cîntec spaniol : *Porque me huyes, Maria ?* etc.

Iar de aud, o, Maria, cuvintele fermecate ce trec de buzele tale ca o melodie, îmi pare că inima o aud bătîndu-mi în ureche și că îmbină un zumzet înlăcrimat glasului tău armonios.

Vai, glasul tău mai dulce-mi e ca trilul însuși al păsăretului tînăr ce aripa-și bate în cer, venind dinspre patria mea ;

Din patria mea în care rege am fost, din patria-n care-am fost slobod !

Slobod și rege, copilo, toate acestea le-aș uita de-al tău drag ; tot aș uita, regat, familie, îndatoriri, răzbunare ; da, chiar răzbunarea, deși clipa culegerii fructului acestuia amar și gustos, ce se coace atît de tîrziu, curînd va veni !"

Glasul cîntase strofele acestea cu pauze dese și dureroase ; dar rostind aceste ultime cuvinte dobîndise un accent cumplit.

„O, Maria ! semeni palmierului zvelt și molcom legănat pe tulpină și te-oglindești în ochiul tînărului ce te iubește, precum palmierul în apa străvezie a izvorului.

Dar n-o știai ? se-ntîmplă, din adîncul deșertului, să se stîrnească un uragan gelos pe fericirea izvorului iubit ; aerul și nisipul se-amestecă sub zborul aripilor sale grele ; învăluie copacul și izvorul într-un vîrtej de foc ; izvorul secătuiește, palmierul simte chircindu-se sub răsufletul morții cercul verde al frunzelor sale ce avuseseră măreția unei coroane și grația unor plete.

Tremură, o, albă fiică a Hispaniolei [1] ! Tremură de teamă să nu se preschimbe totul în jurul tău, curînd, în uragan și pustiu ! Atunci părea-ți-va rău după dragostea ce te-ar fi putut mîna spre mine, aidoma zglobiei Katha, pasărea mîntuirii, ce îndrumă prin nisipul Africii călătorul spre cisternă.

Și de ce mi-ai respinge iubirea, Maria ? Rege sînt și fruntea-mi e mult mai presus de alte frunți omenești.

---

[1] Cititorii noștri știu desigur că acesta este primul nume dat insulei San Domingo, de către Cristofor Columb, în epoca descoperirii sale, în decembrie 1492.

Ești albă, sînt negru ; dar ziua de noapte nevoie are, unindu-se, aurora să nască și-apusul, ce mult mai frumoase sînt decît ea !“

VIII

Un suspin adînc, prelungit, pe coardele fremătătoare ale ghitarei, întovărăși aceste ultime cuvinte. Îmi ieșeam din fire : „Rege-negru-sclav !“ O mie de idei fără nici o legătură, trezite de cîntul inexplicabil pe care tocmai îl auzisem, se învîrtejeau în creierul meu. Am fost cuprins de o dorință violentă de a isprăvi cu ființa necunoscută ce îndrăznea să lege, în felul acesta, numele Mariei de cîntecele de dragoste și amenințare. Cu o mișcare convulsivă, mi-am apucat carabina și m-am năpustit afară. Marie, înspăimîntată, rămăsese cu brațele întinse pentru a mă reține, cînd eu mă și adîncisem în desișul dinspre care venise glasul. Am scotocit pădurea în toate direcțiile, am vîrît țeava puștii în toate tufișurile, am dat ocol tuturor copacilor groși, am mișcat din loc toate ierburile înalte... Nimic ! nimic și iar nimic ! Căutarea aceasta, fără rezultat, împletită cu reflecții inutile asupra romanței pe care o ascultasem, strecură o mare confuzie înăuntrul mîniei mele. Acel rival neobrăzat va izbuti, așadar, să scape mereu brațului meu precum și gîndirii mele. Nu voi putea, deci, nici să îl ghicesc, nici să îl întîlnesc !... În acea clipă, un zgomot de clopoței mă trezi din meditare. M-am întors. Piticul Habibrah era alături de mine.

— Bună ziua, stăpîne, îmi vorbi și se înclină cu respect ; dar privirea lui sașie, ridicată pieziș spre mine, părea să remarce, cu expresia unei șiretenii de nedefinit și de triumf, grija însemnată pe fruntea mea.

— Vorbește, i-am strigat brusc, ai zărit pe cineva în pădure ?

— Pe nimeni altul decît pe dumneavoastră, *señor mio*, îmi răspunse liniștit.

— N-ai auzit un glas ? reluai.

Sclavul rămase tăcut o clipă, căutînd parcă ce să îmi răspundă. Fierbeam.

— Repede, i-am spus, răspunde repede, nenorocitule, ai auzit un glas aici ?

Își aținti cu îndrăzneală privirile asupra privirilor mele ; avea ochii rotunzi ca ai unui tigru.

— *Que quiere decir usted*[1] printr-un glas, stăpîne ? Există glasuri pretutindeni și pentru orice ; există glasul păsărilor, glasul apei, glasul vîntului printre frunze...

L-am întrerupt, scuturîndu-l cu brutalitate.

— Bufon ticălos ! Încetează de a mă lua drept jucăria ta sau te fac să auzi pe pielea ta glasul care iese din țeava unei puști. Răspunde în două cuvinte. Ai auzit în pădure un om cîntînd o melodie spaniolă ?

— Da, *señor*, îmi răspunse fără a părea emoționat, și avea și cuvinte melodia... Iaca, stăpîne, o să vă povestesc cum a fost. Mă plimbam pe liziera acestui boschet, ascultînd ce-mi șopteau clopoțeii de argint ai acestei *gorra*[2] a mele. Deodată, vîntul adăugă concertului meu cîteva cuvinte dintr-o limbă pe care o numiți spaniolă, prima în care am gîngăvit, cînd mi se socotea vîrsta cu lunile, nu cu anii, și cînd mama mă atîrna în spinare, cu fîșii de lînă roșie și galbenă. Îmi place limba aceasta : îmi amintește de timpul cînd eram numai mic și nu eram încă pitic, cînd eram un copil, nu încă un nebun. M-am apropiat de glas, și am auzit sfîrșitul cîntului.

— Și, asta-i tot ? am reluat cu nerăbdare.

— Da, stăpîne *hermoso*, dar, de voiți, vă voi spune cine e omul ce cînta.

Am crezut că aveam să îl îmbrățișez pe bietul bufon.

— Ah, vorbește, am strigat, vorbește ! Uite punga mea, Habibrah ! Și ai zece pungi și mai înțesate dacă îmi spui cine este omul.

Luă punga, o deschise și zîmbi.

— *Diez bolsas* mai înțesate ca aceasta ! dar, *demonio !* asta înseamnă o *fanega* plină cu scuzi buni, cu chipul *del rey Luis quince*, cam cît ar fi trebuit ca să însămînțezi cîmpul magului Altornino, din Grenada, ce cunoștea meșteșugul de a cultiva *buenos doblones ;* dar,

---

[1] Ce vreți să spuneți ?

[2] cușmă.

nu vă supărați, tinere stăpîn, ajung la ce vă interesează. Reamintiți-vă, *señor*, ultimele cuvinte ale cîntului : „Ești albă, eu sînt negru ; dar ziua de noapte nevoie are, unindu-se, aurora să nască și-apusul, ce mult mai frumoase sînt ca ea !" Or, dacă acest cîntec spune adevărul, *gheara* Habibrah, smeritul domniei-voastre rob, născut dintr-o negreasă și un alb, e mai frumos decît sînteți, *señorito de amor*. Eu sînt produsul unirii dintre zi și noapte, sînt aurora și apusul despre care vorbește cîntecul spaniol, iar dumneavoastră sînteți numai ziua. Așadar sînt mai frumos decît sînteți, *si usted quiere*[1], mai frumos decît un alb... Piticul amesteca această divagare cu hohote lungi de rîs. L-am întrerupt iarăși.

— Unde vrei să ajungi cu aceste extravaganțe ? O să aflu din ele cine este cel care a cîntat în codru ?

— Exact, stăpîne, reluă bufonul, cu o privire șireată. E limpede că *el hombre* care a putut cînta aceste *extravaganțe*, cum le numiți, nu poate fi și nu este decît un nebun ca mine ! Am cîștigat *las diez bolsas !*

Mîna se ridică spre a pedepsi gluma insolentă a sclavului emancipat, cînd un țipăt înfiorător răsună pe neașteptate în boschet, înspre pavilionul de lîngă rîu. Era glasul Mariei. Mă afund în desiș, alerg, zbor, întrebîndu-mă dinainte, îngrozit, ce nouă nenorocire mă putea paște. Ajung gîfîind, la chioșcul cu frunze. Un spectacol înspăimîntător mă aștepta. Un crocodil monstruos, al cărui trup era ascuns pe jumătate sub trestiile și rădăcinile de pe țărmul rîului, își băgase capul enorm printr-una dintre arcadele de verdeață ce susțineau acoperișul pavilionului. Botul său întredeschis și hidos amenința un negru tînăr, de o statură colosală, ce cu un braț o susținea pe tînăra fată speriată, iar cu celălalt vîrîse între fălcile de oțel ale monstrului vîrful de fier al unei unelte. Crocodilul se lupta cu furie împotriva acestei mîini îndrăznețe și vînjoase ce îl ținea la distanță. În clipa în care am apărut în pragul frunzarului, Marie a scos un țipăt de bucurie, se smulse din brațele negrului și căzu într-ale mele, strigînd : „Sînt salvată !" La mișcarea sa, la aceste cuvinte ale lui Marie, negrul se întoarse pe

---

[1] Dacă nu vă supărați

neaşteptate, îşi încrucişă braţele pe pieptul bombat, şi, privind-o pe logodnica mea cu tristeţe, rămase nemişcat, fără a părea să îşi dea seama că crocodilul se afla acolo, alături, că scăpase de unealtă, că avea să îşi înfigă colţii în el. Acesta ar fi fost sfîrşitul curajosului negru, dacă, lăsînd-o repede pe Marie pe genunchii dădacei sale, ce şedea pe aceeaşi bancă, mai mult moartă decît vie, nu m-aş fi apropiat de monstru şi n-aş fi descărcat toată încărcătura carabinei mele în gura lui, de la un pas. Animalul, fulgerat, îşi deschise şi îşi închise de cîteva ori botul însîngerat şi ochii stinşi, dar nu mai avea decît o mişcare convulsivă ; pe neaşteptate, se răsturnă, pe spate, cu zgomot puternic, înţepenindu-şi cele două labe mari şi solzoase. Murise.

Negrul pe care îl salvasem, din fericire, îşi întoarse capul şi privi ultimele tresăriri ale monstrului ; după aceasta îşi aţinti ochii în pămînt şi, ridicîndu-i încet spre Marie, care mi se sprijinea de piept, luîndu-şi astfel ultimele asigurări că primejdia trecuse, îmi spuse, accentul vocii sale fiind mai mult decît deznădăjduit : *Porque le has matado*[1] ? După care se îndepărtă cu paşi mari, fără a mai aştepta răspunsul, şi se adînci iar în tufiş, unde se făcu nevăzut.

IX

Această cumplită scenă, acest deznodămînt neobişnuit, emoţiile atît de variate ce precedaseră, întovărăşiseră şi succedaseră căutărilor mele zadarnice prin pădure, îmi lăsaseră în cap un haos. Marie, din pricina terorii, rămăsese gînditoare şi trecu o vreme destul de îndelungată fără ca noi să ne comunicăm gîndurile, incoerente de altfel, decît prin mijlocirea privirilor şi a strîngerilor de mînă. În cele din urmă, am spart tăcerea :

— Vino, i-am spus Mariei, să ieşim de aici ! Locul ăsta are ceva funest în el !

Se ridică cu grabă, ca şi cînd nu ar fi aşteptat decît încuviinţarea mea, îşi sprijini braţul de al meu şi ieşirăm.

---

[1] De ce l-ai omorît ?

Am întrebat-o atunci cum se întîmplase că primise ajutorul miraculos al negrului în clipa primejdiei cumplite prin care trecuse și dacă știe cine era acel sclav, deoarece pantalonii lui de pînză aspră, ce abia îi acopereau goliciunea, vădeau suficient că aparținea acestei ultime clase de locuitori ai insulei.

— Omul acesta, îmi spuse Marie, e, fără îndoială, unul dintre negrii tatălui meu și muncea prin preajma rîului în clipa în care ivirea crocodilului m-a făcut să scot țipătul care te-a anunțat că mă aflam în primejdie. Tot ce îți pot spune e că, în aceeași clipă, a țîșnit din pădure să mă ajute.

— Din ce parte a venit ? am întrebat-o.

— Din cea opusă direcției din care se auzise glasul de mai înainte și încotro ai pătruns tu în desiș.

Acest amănunt dăună apropierii pe care mintea mea nu putuse să nu o facă între cuvintele spaniole pe care mi le adresase negrul la plecare și romanța pe care o cîntase rivalul meu necunoscut în aceeași limbă. Se mai stabiliseră în mine și alte legături. Negrul acesta, de o talie aproape uriașă, de o forță prodigioasă, putea fi foarte bine adversarul dur împotriva căruia luptasem în noaptea precedentă. Circumstanța nudității devenea, de altfel, un indiciu izbitor. Cîntărețul din boschet spusese : „Sînt negru..." Similitudine în plus. Se numise rege, iar acesta era numai un sclav ; dar îmi aminteam, nu fără mirare aerul dur și majestuos întipărit pe chipul său, indiferent de semnele caracteristice rasei africane, strălucirea ochilor, albul dinților, și negrul strălucitor al pielii, fruntea lată, surprinzătoare pentru un negru, rotunjimea disprețuitoare ce acorda grosimii buzelor și nărilor sale ceva atît de semeț și de plin de putere, noblețea ținutei, frumusețea formelor ce, deși slăbite și degradate de truda muncii zilnice, erau dezvoltate herculean ; recompuneam în închipuire întregul aspect impunător al sclavului și îmi spuneam că s-ar fi potrivit unui rege. Atunci, făcînd socoteala unei mulțimi de alte incidente, presupunerile mele s-au oprit, cu o cutremurare de mînie, asupra acestui negru insolent ; voiam să pun să fie căutat și să îl pedepsesc... După care, redeveneam neho-

tărît. În realitate, care era fundamentul atîtor bănuieli? Insula San-Domingo, fiind în mare parte posesiune spaniolă, mulți negri fie că aparținuseră la început colonilor din San-Domingo, fie că se născuseră acolo, amestecau spaniola cu jargonul lor. Şi deoarece sclavul acesta rostise în fața mea cîteva cuvinte în spaniolă, aveam în asta o dovadă suficientă pentru a-l socoti autorul unei romanțe în acea limbă, lucru ce presupunea în mod necesar un anumit grad de cultură, după mine, complet neatins de negri ? Cît despre ciudatul reproş pe care mi-l făcuse, de a fi ucis crocodilul, el sublinia la sclav un dezgust de viață explicabil prin însăşi poziția lui, fără să mai fie necesar să apelezi la ipoteza unei dragoste imposibile pentru fiica stăpînului său. Prezența sa în tufişurile din preajma pavilionului putea fi absolut întîmplătoare ; forța şi statura lui erau departe de a fi destul pentru constatarea identității antagonistului meu nocturn. Oare, cu indicii atît de şubrede, l-aş fi putut acuza atît de cumplit în fața unchiului meu şi să las pradă răzbunării implacabile a orgoliului său un biet sclav ce dovedise atîta curaj în ajutorarea lui Marie ?... În clipa în care aceste idei se ridicau împotriva mîniei mele, Marie o împrăştie pe de-a întregul, spunîndu-mi cu glasul său dulce :

— Leopold, îi datorăm recunoştință acestui negru de treabă ; fără el, aş fi fost pierdută !... Ai fi ajuns prea tîrziu.

Aceste puține cuvinte avură un efect hotărîtor. Nu îmi schimbară intenția de a pune să fie căutat sclavul ce o salvase pe Marie, dar scopul acestei căutări fu altul. Fusese în vederea unei pedepsiri, era în vederea unei recompense.

Unchiul meu află de la mine că datora viața fiicei sale unui sclav şi îmi făgădui libertatea lui dacă îl puteam regăsi în turma acelor nenorociți.

X

Pînă la acel prilej, firea mea mă ținuse departe de plantațiile în care munceau negrii. Mă durea prea mult să văd suferind nişte ființe pe care nu le puteam ajuta.

Dar începînd cu ziua următoare, unchiul meu, propunîndu-mi să îl întovărășesc în rondul său de supraveghere, am primit de îndată, nădăjduind să întîlnesc printre muncitori pe izbăvitorul iubitei mele Marie. Am avut prilejul să văd, datorită acelei plimbări, cîtă putere are asupra sclavilor privirea stăpînului, dar, în același timp, cît de scump te costă această putere ! Negrii, tremurînd în fața unchiului meu, își înzeceau eforturile și activitatea, la trecerea sa; dar cîtă ură se ascundea în spatele terorii acesteia !

Irascibil din obicei, unchiul meu era pe punctul de a se supăra tocmai pentru că nu găsea temei de mînie, cînd bufonul Habibrah, care îl urma întotdeauna, îi atrase atenția asupra unui negru ce, doborît de oboseală, adormise într-un boschet de curmali. Unchiul meu se năpusti asupra nenorocitului, îl trezi cu brutalitate și îi porunci să își reia munca. Negrul, înspăimîntat, se trezi și dezvălui, ridicîndu-se, o trestie tînără de Bengal, pe care se culcase din nebăgare de seamă, specie pe care unchiul meu îl plăcea să o cultive. Planta era pierdută. Stăpînul, gata iritat de ceea ce numea puturoșenia sclavului, se înfurie acum de-a binelea. Ieșindu-și din fire, își smulse de la brîu biciul cu curele împletite cu sîrmă pe care îl purta cu sine cînd se plimba și ridică brațul să lovească negrul căzut în genunchi. Biciul nu căzu. Nu voi putea uita niciodată clipa aceea. O mînă de fier oprise pe neașteptate mîna colonului. Un negru (acela însuși pe care îl căutam !) îi strigă în franceză :

— Pedepsește-mă, deoarece te-am jignit, dar nu face nimic fratelui meu care a atins numai trestia ta !

Acest amestec neașteptat al omului căruia îi datoram mîntuirea lui Marie, gestul său, privirea, accentul imperios al glasului, mă uluiră. Dar imprudența sa generoasă, departe de a-l face să roșească pe unchiul meu, nu făcură decît să mărească furia stăpînului și să i-o întoarcă de la cel răbdător asupra celui ce îi lua apărarea. Unchiul meu, exasperat, se smulse din brațele negrului vînjos, potopindu-l cu amenințări și din nou ridică biciul, de data asta în dorința de a-l lovi pe el. Acum biciul îi fu smuls din mînă. Negrul sfărîmă mînerul împodobit cu ținte, așa cum rupi un fir de pai, și călcă în picioare această rușinoasă

unealtă a răzbunării. Împietrisem de surprindere, iar unchiul de furie ; era ceva nemaipomenit pentru el să își vadă astfel înjosită autoritatea. Ochii i se mișcau gata să îi iasă din orbite ; buzele, albastre, îi tremurau. Sclavul îl privi calm o clipă, apoi, pe neașteptate, îi spuse, întinzîndu-i cu demnitate o secure pe care o ținea în mînă :

— Albule, dacă vrei să mă lovești, ia cel puțin această secure.

Unchiul meu, care nu mai știa de sine, cu siguranță i-ar fi ascultat sfatul și s-ar fi năpustit asupra securii, dacă nu aș fi intervenit, la rîndul meu ; am apucat cu sprinteneală securea și am azvîrlit-o în puțul unei *noria* din preajmă.

— Ce faci ? tună unchiul meu.

— Te izbăvesc de nenorocirea de a-l lovi pe apărătorul fiicei tale. O datorezi pe Marie acestui sclav : e negrul a cărui libertate mi-ai făgăduit-o. Momentul era prost ales pentru a-i reaminti promisiunea. Cuvintele mele abia de atinseră duhul ulcerat al colonului.

— Libertatea ! replică întunecat. Da, și-a meritat sfîrșirea sclaviei. Libertatea ! O să vedem ce fel de eliberare îi vor dărui judecătorii curții marțiale.

Aceste cuvinte cumplite mă înghețară. Marie și cu mine l-am rugat stăruitor, în zadar. Negrul a cărui neglijență pricinuise această scenă fu pedepsit cu bastonada, iar apărătorul său fu vîrît în temnița fortului Galifet, ca vinovat de a fi ridicat mîna asupra unui alb. De la sclav la stăpîn, crima era capitală.

XI

Înțelegeți, domnilor, cît îmi stîrniseră curiozitatea și interesul aceste circumstanțe. M-am informat în legătură cu deținutul. Am aflat particularități neobișnuite. Mi s-a spus că tovarășii săi păreau să poarte acestui tînăr negru un mare respect. Deși sclav, ca și ei, îi era destul un singur semn ca să se facă ascultat. Nu se născuse în colibe ; nu se știa cine sînt tatăl și mama sa ; un vas ce transporta negri îl zvîrlise în San-Domingo, de puțini ani. Acest

amănunt îi mărea și mai mult imperiul pe care îl exercita asupra tuturor camarazilor săi, fără a fi exceptați nici măcar *creolii* care, o știți, domnilor, desigur, aveau, de obicei, cel mai crunt dispreț pentru negri *congo*, expresie improprie și prea generală, ce denumea, în colonie, toți sclavii aduși din Africa. Deși părînd cufundat într-o adîncă melancolie, forța sa extraordinară, împerecheată cu o minunată îndemînare, îl făcea să fie de mare preț pentru cultura plantațiilor. Roțile *norias*-ului el le putea întoarce mai repede și mai îndelung decît ar fi făcut-o cel mai bun cal. Deseori i se întîmpla să săvîrșească într-o zi munca a zece tovarăși de ai săi, pentru a-i sustrage pedepselor aplicate neglijenței sau ostenelii. Și de aceea era adorat de sclavi ; dar venerația cu care era înconjurat, complet deosebită de teroarea superstițioasă provocată de nebunul Habibrah, părea să ascundă și altceva, — era un fel de cult.

Ceea ce era straniu, era să-l vezi atît de blînd, atît de simplu cu cei de o seamă cu el, ce își făceau o glorie din a-i fi supuși, pe cît era de mîndru și de trufaș față de vechilii noștri. Și este cazul să menționăm că acești sclavi privilegiați, inele de legătură între lanțul servituții și cel al despotismului, împerechind josnicia stării lor cu neobrăzarea autorităților, se distrau împovărîndu-l cu muncă și vexîndu-l la tot pasul. Se pare că, totuși, nu se putuseră împiedica de a respecta simțămîntul mîndriei ce îl făcuse să îl jignească pe unchiul meu. Nici unul dintre ei nu îndrăznise vreodată să îl umilească cu vreo pedeapsă. Dacă s-ar fi întîmplat să o facă, douăzeci de negri se ridicau să sufere pedeapsa în locul său ; iar el, neclintit, privea executarea ei cu gravitate, ca și cum și-ar fi îndeplinit simpla datorie. Acest om ciudat era cunoscut în lumea colibelor sub numele de Pierrot.

XII

Toate detaliile acestea exaltară închipuirea mea încă tînără. Marie, plină de recunoștință și milă, mă aplaudă și fu cuprinsă de același entuziasm ; Pierrot devenise într-atîta centrul interesului nostru, încît hotărîrăm să îl

vedem și să îl ajutăm. Visam la descoperirea unor mijloace de a-i vorbi :

Deși foarte tînăr, ca nepot al unuia dintre cei mai înstăriți coloni ai Capului, eram căpitan al milițienilor din parohia Acul. Fortul Galifet era încredințat pazei lor și a unui detașament de dragoni galbeni, al cărui șef, de obicei un subofițer al companiei acesteia, era și comandant al fortului. Întîmplarea făcea ca comandantul din acea perioadă să fie chiar fratele unui biet colon căruia avusesem fericirea să îi fac foarte mari servicii și care îmi era devotat pe de-a-ntregul.

La acest punct, întregul auditoriu îl întrerupse pe Auverney, numindu-l pe Thadée.

— Ați ghicit, domnilor, reluă căpitanul. Vă e ușor să înțelegeți că nu mi-a fost greu să îl înduplec să îmi dea permisiunea de a pătrunde în celula negrului. Aveam dreptul să vizitez fortul, în calitate de căpitan al miliției. Totuși, pentru a nu trezi bănuielile unchiului meu, a cărui mînie era încă aprinsă, am avut grijă să nu mă duc decît la ora cînd își făcea somnul de după-amiază ; toți ostașii dormeau, cu excepția celor de gardă. Îndrumat de Thadée, am ajuns la ușa celulei ; Thadée o deschise și se retrase. Am intrat.

Negrul ședea, neputînd sta în picioare din pricina staturii sale. Nu era singur ; un dog enorm se ridică, mîrîind la mine. — „Rask !“ strigă negrul. Tînărul dog tăcu și se reînapoie să se culce la picioarele stăpînului său, unde se puse pe înfulecatul unor rămășițe de mîncare proastă.

Eram în uniformă ; lumina răspîndită de răsuflătoare în celula strîmtă era atît de slabă, încît Pierrot nu putea distinge cine eram.

— Sînt gata, mi se adresă pe un ton calm. Rostind aceste cuvinte, se pregăti să se ridice. Sînt gata, repetă.

— Credeam, i-am spus, surprins de libertatea mișcărilor sale, credeam că ești în lanțuri.

Glasul îmi tremura de emoție. Deținutul nu păru să mă recunoască. Împinse cu piciorul niște resturi ce răsunară.

— Lanțuri ! Le-am fărîmat.

În accentul cu care spusese asta exista ceva ce părea să spună : *Nu sînt făcut să port lanţuri.*

Am reluat :

— Nu mi s-a spus că ţi-a fost lăsat cîinele.

— Eu i-am dat drumul.

Eram din ce în ce mai mirat. Uşa celulei era închisă pe dinafară cu trei zăvoare. Răsuflătoarea, dacă avea şase degete lăţime, era dotată cu două bare de fier. Păru să înţeleagă unde îmi băteau gîndurile ; se ridică, pe cît îi îngăduia bolta joasă, desprinse fără efort o piatră enormă aşezată sub răsuflătoare, scoase cele două bare şi făcu astfel drum unei deschideri prin care doi oameni ar fi putut trece cu uşurinţă. Această deschidere dădea de-a dreptul asupra pădurii de bananieri şi cocotieri ce acoperea muntele ascuţit pe care se sprijinea fortul. Amuţisem ; pe neaşteptate o rază îmi lumină chipul. Deţinutul se ridică ca şi cum ar fi călcat din nebăgare de seamă un şarpe şi fruntea i se izbi de pietrele bolţii. Un amestec de nedefinit a o mie de simţăminte contradictorii, o expresie stranie a urii, bunăvoinţei şi inimii îndurerate îşi făcură loc în privirile sale. Dar, redevenind stăpîn pe gîndurile, pe fizionomia lui, în mai puţin de o clipă, redeveni calm şi rece şi îşi aţinti cu indiferenţă ochii asupra ochilor mei. Mă privea drept în faţă, ca pe un necunoscut.

— Mai pot trăi două zile fără să mănînc, spuse.

Am făcut un gest de oroare : abia atunci mi-am dat seama de slăbiciunea nenorocitului. Adăugă.

— Cîinele meu nu mănîncă decît din mîna mea. Dacă n-aş fi putut lărgi răsuflătoarea, săracul Rask murea de foame. Decît să moară el, mai bine mor eu ; şi-aşa trebuie să mor.

— Nu, am strigat, nu, n-o să mori de foame ! Nu mă înţelese.

— Bineînţeles, reluă surîzînd cu amărăciune, aş mai fi putut trăi două zile fără mîncare, dar sînt gata, domnule ofiţer ; cu-atît mai bine azi, decît mîine ; să nu-i faceţi rău lui Rask.

Atunci abia am priceput ce însemnase acel *sînt gata.* Acuzat de o crimă ce era pedepsită cu moartea, bănuia că venisem să îl duc la supliciu ; şi omul acesta, dotat cu o

forță colosală, atunci cînd avea toate mijloacele la îndemînă pentru a fugi, blînd și liniștit, repeta ca un copil : *Sînt gata !*

— Să nu-i faceți rău lui Rask, spuse din nou.

Nu m-am putut abține.

— Cum ! am exclamat. Nu numai că mă iei drept călăul tău, îți și închipui că sînt atîta de lipsit de omenie încît să-i fac vreun rău acestui cîine care nu mi-a făcut nimica !

Se înduioșă, glasul i se schimbă.

— Albule, spuse întinzîndu-mi mîna, albule, iartă-mă, îmi iubesc cîinele și..., adăugă după o scurtă pauză, ai tăi mi-au făcut mult rău.

L-am înbrățișat, i-am strîns mîna și l-am întrebat :

— Nu mă cunoști ?

— Știam că ești alb și, pentru albi, oricît de buni ar fi, negrul înseamnă atîta de puțin !... De altfel și de tine mă plîng.

— De ce ? am spus, mirat.

— Nu mi-ai dat viața de două ori ?

Această ciudată vină mă făcu să zîmbesc. O remarcă și urmă cu amărăciune :

— Da, ar trebui să-ți port pică. M-ai salvat de un crocodil și de un colon ; și, ceea ce este și mai rău, mi-ai luat dreptul de a te urî. Sînt foarte nenorocit !

Ciudățenia limbajului și ideilor sale aproape că nu mă mai surprindeau. I se potriveau.

— Îți datorez mult mai mult decît tu mie, i-am spus, îți datorez viața logodnicei mele, Marie.

Parcă l-ar fi trecut un fior electric.

— *Maria !* spuse cu glasul înăbușit ; și capul îi recăzu în palmele ce crispau cu violență, în timp ce pieptul său larg era scuturat de suspine. Mărturisesc că bănuielile mele adormite se treziră iarăși, dar fără mînie, nici gelozie, de data aceasta. Eram prea aproape de fericire și el prea apropiat de moarte, pentru ca un astfel de rival, dacă îmi era rival, să poată stîrni în mine altfel de simțăminte decît bunăvoința și mila. Își înălță capul :

— Du-te ! îmi spuse. Nu-mi mulțumi !

După un răstimp, adăugă :

— Să nu crezi că sînt dintr-un rang inferior ție !

Cuvintele acestea păreau să lumineze ceva ce îmi trezea curiozitatea ; l-am rugat să îmi spună cine era și ce suferise. Se întunecă. Tăcea. Demersul meu îl mișcase ; serviciile pe care i le oferea, rugămințile mele părură să zdrobească dezgustul său de viață. Ieși și aduse niște banane și o nucă enormă de cocos. Reastupă deschizătura și începu să mănînce. Discutînd cu el, am băgat de seamă că vorbea cu ușurință franceza și spaniola și că nu părea lipsit de cultură ; știa romanțe spaniole pe care le cînta cu expresie. Omul acesta era atît de inexplicabil sub nenumărate alte raporturi, încît nu mă mai izbise și puritatea limbajului său. Am încercat încă o dată să aflu cauza ei ; tăcu. În sfîrșit, l-am lăsat, ordonîndu-i credinciosului meu să îl menajeze și să fie atent cu el, pe cît îi stă în putință.

XIII

Îl vedeam zilnic, la aceeași oră. Procesul său mă îngrijora ; în pofida rugăminților, unchiul meu se încăpățîna să îl urmărească. Nu îi ascundeam lui Pierrot temerile ce aveam ; mă asculta cu indiferență. Adeseori, pe cînd discutam împreună, sosea Rask, purtînd în jurul gîtului o frunză mare de palmier. Negrul o detașa, citea semnele necunoscute ce se aflau scrise pe ea, apoi o rupea. Mă obișnuisem să nu îi pun întrebări. Într-o zi, am intrat fără să mă bage în seamă. Era întors cu spatele la ușa celulei și cînta cu un ton melancolic melodia spaniolă : *Yo que soy contrabandista* [1]. Cînd isprăvi, se întoarse spre mine pe neașteptate și îmi strigă.

— Frate, făgăduiește-mi că dacă te vei îndoi vreodată de mine, vei alunga orice neîncredere, cînd mă vei auzi cîntînd melodia aceasta.

Privirea sa avea ceva impunător ; i-am făgăduit să îi îndeplinesc dorința, fără a pricepe prea bine ce înțelegea prin cuvintele : *dacă te vei îndoi vreodată de mine*... Apucă coaja mare a nucii pe care o culesese cu prilejul primei mele vizite și o păstrase de atunci și o umplu cu

[1] *Eu, care sînt contrabandist.*

vin de palmier, mă îndemnă să îmi moi buzele în ea și o dădu peste cap. Începînd cu ziua aceea, nu mă mai numi decît *fratele* său.

Între timp, dobîndii oarecari nădejdi. Unchiul meu nu mai era atîta de pornit. Bucuria apropiatei mele nunți cu fiica sa îi îndrumase mintea spre gînduri mai blînde. Marie se alătura rugăminților mele. Îi explicam, zi de zi, că Pierrot nu voise să îl jignească, ci numai să îl împiedice să săvîrșească un gest poate prea sever ; că negrul acesta o salvase pe Marie, printr-o curajoasă luptă, de la o moarte sigură ; că îi datoram, el — pe fiica sa, eu — pe logodnica mea ; că, de altfel, Pierrot era cel mai vînjos sclav al său (căci nu mai visam eliberarea lui, ci numai să îl scap cu viață) că, de unul singur, făcea față muncii a zece și că brațul său era de ajuns pentru a pune în mișcare cilindrii unei mori de zahăr. Mă asculta și îmi da de înțeles că punerea sub acuzare nu urma, poate, să aibă nici un rezultat. Nu îi destăinuiam negrului nimic din schimbarea unchiului meu, voind a mă bucura de plăcerea veștii eliberării sale, dacă aș fi dobîndit-o. Ceea ce mă mira era să văd că, deși se știa sortit morții, nu se slujea de nici unul dintre mijloacele de fugă ce îi stăteau la îndemînă. I-am vorbit despre aceasta.

— Trebuie să rămîn, mi-a răspuns cu răceală ; s-ar putea crede că m-am temut.

XIV

Într-o dimineață, Marie veni la mine. Radia, și pe chipul său citeam ceva mai îngeresc decît bucuria unei dragoste curate. Era conștiința unei acțiuni bune.

— Ascultă, îmi spuse, 22 august este peste trei zile și atunci va fi nunta noastră. Curînd...

— Marie, am întrerupt-o, nu spune „curînd“, din moment ce mai sînt numai trei zile.

— Nu mă întrerupe, Leopold ; mi-a venit un gînd ce te va ferici. Știi că ieri am mers în oraș cu tata, să-mi cumpere podoabele pentru nuntă. Nu țin la aceste bijuterii, la diamante, că doar n-o să-ți par mai frumoasă, datorită lor. Aș da toate perlele din lume pentru una, măcar

una dintre florile pe care mi le-a rupt ticălosul acela cu buchetul de gălbinele ; dar nu asta voiam să spun. Tata vrea să mă copleşească cu lucrurile acestea şi eu mă prefac că le doresc pentru a-i face plăcere. Ieri ne-am oprit în faţa unei *basquina* de satin chinezesc, închisă într-un cufăraş din lemn aromat ; m-am uitat lung la ea. Era foarte costisitoare. Tata a băgat de seamă că rochia mă atrăgea. Ajungînd acasă, l-am rugat să îmi făgăduiască un dar, după obiceiul străvechilor cavaleri ; ştii că îi place să fie comparat cu cavalerii de demult. Îmi jură pe cinstea sa să îmi dea orice i-aş fi cerut. Socoteşte că e vorba despre acea *basquina* din satin chinezesc ; nici prin gînd : e vorba de viaţa lui Pierrot. Va fi darul meu de nuntă.

Nu m-am putut împiedica să nu strîng îngerul acela în braţe. Cuvîntul unchiului meu era sfînt ; şi, pe cînd Marie se îndreptă spre el să îi ceară îndeplinirea făgăduinţei, eu am dat fuga la fortul Galifet să îi vestesc lui Pierrot slobozirea sa, pe deplin sigură.

— Frate ! i-am strigat, pe dată ce am intrat. Frate ! Bucură-te ! Viaţa ta nu mai este în primejdie. Marie a cerut-o tatălui său drept dar de nuntă !

Sclavul tresări.

— Marie ! Nunta ! Viaţa mea ! Cum se pot îmbina aceste lucruri ?

— Simplu, am continuat. Marie, căreia i-ai salvat viaţa, se mărită . . .

— Cu cine ? exclamă sclavul ; şi privirea sa părea rătăcită şi cumplită.

— Nu o ştiai ? am răspuns încet ; cu mine.

Formidabilul său chip redeveni binevoitor şi resemnat.

—Ah, e adevărat, spuse, cu tine ! În ce zi ?

— 22 august.

— 22 august ! Ai înnebunit ? reluă cu o expresie chinuită şi îngrozită.

Se opri. Îl priveam, uluit. După o clipă îmi strînse mîna cu tărie :

— Frate, îţi datorez atîtea, încît trebuie să primeşti un sfat de la mine. Ascultă-mă, du-te la Cap şi căsătoreşte-te înainte de 22.

În zadar m-am străduit să aflu înțelesul acestor cuvinte enigmatice.

— Adio, îmi spuse solemn. Am vorbit poate prea multe ; dar mai tare urăsc nerecunoștința decît sperjurul.

L-am părăsit foarte nehotărît și neliniștit, aceste simțăminte pierzîndu-se treptat în fața amintirii fericirii mele. Unchiul meu își retrase plîngerea în aceeași zi. M-am reîntors la fort pentru a-l vesti pe Pierrot. Thadée, știindu-l liber, pătrunse cu mine în temniță. Nu se mai afla acolo. Rask, ce era singur, se apropie de mine, gudurîndu-se ; o frunză de palmier era agățată de gîtul său ; o luai și citii următoarele cuvinte : *Mulțumesc, mi-ai salvat viața pentru a treia oară. Frate, nu-ți uita făgăduiala.* Drept semnătură, se aflau dedesubt cuvintele : *Yo que soy contrabandista.*

Thadée era și mai uimit decît mine ; nu știa nimic despre taina răsuflătorii și își închipuia că negrul se preschimbase în cîine. L-am lăsat să creadă ce voia, mulțumindu-mă să îi cer să păstreze tăcerea asupra celor văzute. Am vrut să îl iau pe Rask cu mine. Ieșind din fort, sări peste gardurile vii din preajmă și se făcu nevăzut.

XV

Evadarea sclavului îl indignă la culme pe unchiul meu. Dădu poruncă să fie căutat și scrise guvernatorului să i-l încredințeze pe Pierrot, de va fi găsit.

Sosi și 22 august. Căsătoria fu oficiată cu pompă la parohia din Acul. Ce fericită fu ziua aceea ce urma să vestească începutul nenorocirilor mele ! Mă amețea o bucurie pe care nu o poate înțelege cine nu a simțit-o. Îl uitasem cu desăvîrșire pe Pierrot, precum și înștiințările sale sinistre. Se lăsă și seara, așteptată cu atîta nerăbdare. Tînăra mea soție se retrase în camera nupțială, unde nu am putut-o urma pe cît de repede voiam. Mai aveam de îndeplinit înainte o datorie plictisitoare, dar indispensabilă. Slujba mea de căpitan al miliției îmi cerea să efectuez o rundă pe la postul din Acul ; în perioada aceea, această prevedere era absolut necesară, din pricina turburărilor din colonie, din pricina zavistiilor locale ale ne-

grilor, care, deși înăbușite cu promptitudine, izbucniră în lunile iunie și iulie, chiar și în primele zile ale lui august, în așezările Thibaud și Lagoscette și, îndeosebi, din pricina proastei dispoziții a mulatrilor liberi pe care recenta executare a răzvrătitului Ogé o înăsprise. Unchiul meu fu întîiul care îmi reaminti de datoria mea ; am fost dator să mă resemnez. Mi-am îmbrăcat uniforma și am plecat. Am trecut pe la primele gărzi fără vreo pricină de îngrijorare : dar, către miezul nopții, pe cînd mă plimbam în apropiere de bateriile golfului, văzui întinzîndu-se de-a lungul zării o licărire roșiatică ce cuprindea părțile dinspre Limonade și Saint-Louis du Morin. Ostașii și cu mine o puserăm pe seama unui incendiu întîmplător ; dar, peste o clipă, incendiul fu atît de evident, fumul, purtat de vînt, se îndesi într-atît, încît m-am reîntors degrabă spre fort, să dau alarma și să trimit ajutoare. Trecînd prin dreptul colibelor negrilor, am fost suprins de agitația neobișnuită ce domnea acolo. Mai toți erau treji și vorbeau cu înflăcărare. Un nume ciudat, *Bug-Jargal*, rostit cu cinstire, revenea adesea în argoul lor de neînțeles. Am desprins, totuși, cîteva cuvinte, al căror sens păru să fie că negrii din cîmpia de miază-noapte se răzvrătiseră și dădeau foc locuințelor și plantațiilor așezate de cealaltă parte a Capului. Străbătînd o mlaștină puțin adîncă, am izbit cu piciorul, pe fundul ei, o grămadă de securi și de tîrnăcoape ascunse sub trestii și arbuștii de mango. Îngrijorat pe bună dreptate, am alarmat miliția din Acul și am ordonat să fie supravegheați sclavii; totul reintră în calm.

Între timp, ravagiile păreau să se înmulțească, clipă de clipă, și să se apropie de Limbé. Se părea chiar că puteau fi distinse în depărtare zgomotele canonadei și ale puștilor. În jurul orei două dinspre zi, unchiul meu, pe care îl trezisem, nemaistăpînindu-și grija, îmi porunci să las în Acul o parte dintre milițieni, sub comanda unui locotenent ; și, pe cînd biata mea Marie dormea sau mă aștepta, eu, unul, ascultînd de unchiul meu care era, după cum am mai spus-o, membru al adunării provinciale, am luat cu mine restul de ostași, conducîndu-i pe drumul Capului. Nu voi uita nicicînd cum mi se înfățișă acest oraș pe cînd mă apropiam de el. Pălălaia, ce devora plantațiile din jurul ei, răspîndea o sumbră lumină, întu-

necată de torente de fum pe care vîntul le gonea de-a lungul străzilor. Vîrtejuri de scîntei, alcătuite din rămășițele mărunte ale trestiilor de zahăr arzînd și mînate cu putere, aidoma zăpezii dese, asupra acoperișurilor caselor și a agrementului corăbiilor ancorate în radă, amenințau, în orice clipă, orașul Capului cu un incendiu nu mai puțin important ca acela căruia împrejurimile sale îi căzuseră pradă. Era o priveliște îngrozitoare și măreață, în același timp, să vezi, pe de o parte locuitorii livizi continuînd să își expună viețile, încercînd să smulgă incendiului unicul acoperiș ce avea să le rămînă singurul bun din atîtea bogății și, pe de altă parte, navele, temîndu-se de aceeași soartă și, cel puțin, favorizate de vîntul acela atît de funest nenorociților coloni, ce se îndepărtau cu toate pînzele sus, pe marea boită de focul însîngerat al incendiului.

XVI

Năucit de tunurile fortului, de strigătele fugarilor și de mugetul îndepărtat al prăbușirilor, nu mai știam încotro să îmi îndrum ostașii cînd îl întîlnii, în piața garnizoanei, pe căpitanul de dragoni galbeni ce ne sluji de ghid. Nu voi adăsta, domnilor, pentru a vă descrie tabloul oferit de cîmpia cuprinsă de flăcări. Mulți alții au descris începutul dezastrului Capului și simt nevoia să trec repede peste aceste amintiri înecate în foc și sînge. Mă voi mărgini la a vă spune că sclavii rebeli erau stăpîni, se spunea, la Dondon, la Terrier-Rouge, în burgul Ouanaminte și chiar și pe nenorocitele de plantații din Limbé, lucru ce mă umplea de îngrijorare, din pricina vecinătății cu Acul. M-am repezit spre hotelul guvernatorului, domnul de Blanchelande. Toate erau întoarse pe dos, inclusiv capul stăpînului. I-am solicitat ordine, rugîndu-l să mediteze cît putea de iute la siguranța lui Acul, ce se bănuia a fi amenințat. Alături de el se afla domnul de Rouvray, general de brigadă, și unul dintre proprietarii cei mai de seamă ai insulei, domnul de Thouzard, locotenent-colonel al regimentului Capului, cîțiva membri ai adunărilor coloniale și provinciale și o

seamă dintre colonii cei mai vestiţi. În clipa în care m-am prezentat, acest neobişnuit consiliu era în pline dezbateri tumultuoase.

— Domnule guvernator, spunea un membru al adunării provinciale, acesta este tristul adevăr ; sînt sclavii, şi nu metişii liberi ; de mult am prorocit-o şi am tot atras atenţia asupra acestei posibilităţi.

— O spuneaţi fără s-o credeţi, comentă acid un membru al adunării coloniale numită *generală*. O spuneaţi ca să dobîndiţi credit în defavoarea noastră ; şi eraţi atît de departe de a vă aştepta la o răzmeriţă autentică a sclavilor, încît intrigile adunării voastre au simulat, încă din 1789, acea faimoasă şi ridicolă revoltă a trei mii de sclavi din munţii Capului, revoltă cu prilejul căreia nu a fost ucis decît un singur voluntar naţional, şi acela de către propriii săi camarazi !

— Vă repet că noi am văzut situaţia mai limpede decît voi, reluă *provincialul*. Era simplu. Noi am rămas pe loc, pentru a purta de grijă treburilor coloniei, pe cînd adunarea voastră s-a deplasat în masă în Franţa, pentru a dobîndi acolo batjocoritoare ovaţii a căror încheiere fu cu prilejul admonestărilor reprezentanţei naţionale. *Ridiculusmus !*

Membrul adunării coloniale răspunse cu un amar dispreţ :

— Concetăţenii noştri ne-au reales în unanimitate !

— Voi, replică celălalt, exagerările voastre au făcut ca să fie plimbat capul acelui nenorocit ce apăruse într-o cafenea fără cocardă tricoloră şi ele au dus la spînzurarea mulatrului Lacombe din pricina unei petiţii ce începea cu cuvintele *neobişnuite :* „În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh !“

— Minciuni ! strigă membrul adunării generale. E vorba de lupta dintre principii şi privilegii, dintre *cocoşaţi* şi *încîrligaţi !*

— Mi-am dat demult seama, domnule, că sînteţi un *independent !*

La acest reproş al membrului adunării provinciale, adversarul său răspunse triumfător :

— Asta înseamnă că mărturisiţi a fi un *pompon alb ;* Vă las sub povara unei astfel de mărturisiri.

Cearta poate că ar fi continuat dacă nu intervenea guvernatorul :

— Ei, domnilor ! Ce legătură au lucrurile acestea cu pericolul ce ne amenință ? Sfătuiți-mă și nu vă insultați. Iată rapoartele ce mi-au sosit. Revolta a izbucnit în cursul nopții acesteia, la orele zece seara, în sînul negrilor din Turpin. Sclavii, comandați de un negru englez, pe nume Bouckmann, au antrenat atelierele din localitățile Clément, Trémès, Flaville și Noë. Au incendiat toate plantațiile și au masacrat colonii cu o cruzime nemaiauzită. Veți înțelege pe deplin grozăvia, citindu-vă un singur amănunt. Steagul lor reprezintă un trup de prunc purtat în vîrful unei sulițe...

Domnul de Blanchelande fu întrerupt de un freamăt.

— Iată ce se întîmplă în afara zidurilor orașului, continuă el. Înlăuntrul lor, toate sînt răvășite. Mai mulți locuitori ai Capului și-au ucis sclavii ; frica îi face cruzi. Cei mai blînzi sau mai curajoși s-au mărginit la a-i închide cu zeci de zăvoare. Micii albi[1] pun aceste dezastre pe seama mulatrilor liberi. Mai mulți mulatri au fost cît pe ce să cadă victimă furiei populare. I-am adăpostit într-o biserică păzită de un batalion. Acum, pentru a face dovadă că nu sînt de conivență cu negrii revoltați, mulatrii mi-au cerut arme și un post întărit pe care să îl apere.

— Pentru nimic în lume ! strigă un glas pe care îl recunoscui ; era al plantatorului bănuit de a fi metis, cu care mă bătusem în duel. Să nu faceți una ca asta, domnule guvernator, nu dați arme mulatrilor.

— Nu doriți să vă bateți ? fu întrebat pe neașteptate de către un colon.

Celălalt păru să nu audă și continuă :

— Cei cu sîngele amestecat sînt vrăjmașii noștri cei mai de seamă. Numai de ei trebuie să ne fie teamă ; era de așteptat o revoltă a lor și nu a sclavilor. Oare sclavii pot reprezenta ceva ?

Bietul de el nădăjduia că prin aceste invective la adresa mulatrilor să pună un zid definitiv între ei și sine și să năruiască opinia albilor care îl ascultau, ce îl

---

[1] Albi ce nu erau proprietari, meseriași ai coloniei.

azvîrlea în casta aceasta dispreţuită. Dar această combinaţie se bizuia pe prea multă laşitate pentru a izbîndi. Se auzi un murmur de dezaprobare.

— Da, domnule, spuse bătrînul general de brigadă de Rouvray, da, sclavii reprezintă ceva ; sînt patruzeci împotriva a trei ; şi am fi de plîns dacă nu le-am putea opune negrilor şi mulatrilor decît albi ca dumneavoastră.

Colonul îşi muşcă buzele.

— Domnule general, reluă guvernatorul, ce părere aveţi despre cererea mulatrilor ?

— Daţi-le arme, domnule guvernator ! răspunse domnul de Rouvray ; să folosim orice mijloc ! Şi, întorcîndu-se spre colonul suspect, adăugă : Aţi înţeles, domnule ? Mergeţi să vă înarmaţi.

Colonul umilit ieşi, purtînd pe chip semnele unei furii abia stăpînite.

Între timp, răsunau, din cînd în cînd, ajungînd chiar pînă aici, la guvernator, zgomotele disperate ale oraşului, reamintind celor ce participau la conferinţă subiectul pentru care se adunaseră. Domnul de Blanchelande înmînă unui adjunct un ordin scris în fugă cu creionul şi întrerupse sumbra tăcere în care adunarea asculta rumoarea înspăimîntătoare.

— Mulatrii vor fi înarmaţi, domnilor ; dar mai avem de luat multe măsuri.

— Trebuie convocată adunarea provincială, spuse membrul acestei adunări ce vorbise în clipa în care eu am intrat.

— Adunarea provincială ! reluă antagonistul său din adunarea colonială. Ce este adunarea provincială ?

— Vă e ciudă pentru că sînteţi membru al adunării coloniale ! replică cel numit *pompon alb*.

Independentul îl întrerupse :

— Nu există nici *colonială*, nici *provincială*. Nu există decît adunarea generală, pricepeţi, odată, domnilor !

— Ei, na ! izbucni *pompon alb*, aflaţi de la mine că nu există decît adunarea naţională din Paris.

— Să convocăm adunarea provincială ! repeta, rîzînd, independentul ; ca şi cînd nu ar fi fost dizolvată odată ce *generala* a hotărît să îşi ţină şedinţele aici.

Auditoriul izbucni în imprecaţii generalizate, plictisit de această discuţie fără rost.

— Domnilor deputaţi, strigă un arendaş, în timp ce vă ocupaţi cu aceste fleacuri, ce se întîmplă cu culturile mele de bumbac şi de coşenilă ?

— Şi cu cele patru sute de mii de răsaduri de indigo pe care le am în Limbé ? adăugă un plantator.

— Şi cu negrii mei, plătiţi cu treizeci de dolari de cap, unul peste altul ? spuse un căpitan de galere pentru negri.

— Fiecare minut pe care îl irosiţi, continuă un alt colon, mă costă, cu ceasul şi cu tariful în mînă, zece chintale de zahăr, adică, socotind şaptesprezece piaştri buni la chintal, asta face o sută treizeci de livre şi zece cenţi în bani peşin francezi !

— Coloniala, pe care o numiţi generală, e aceea ce uzurpă ! reluă celălalt oponent, dominînd tumultul cu puterea glasului ; să rămînă la Port-au Prince să fabrice decrete valabile pe o întindere de două mii de leghe, şi timp de două zile şi să ne lase în pace. Capul aparţine congresului provincial de miază-noapte şi numai lui !

— Pretind că, reluă independentul, Excelenţa Sa, domnul guvernator, nu are dreptul de a convoca o altă adunare generală a reprezentanţilor coloniei decît aceea prezidată de domnul de Cadusch.

— Dar unde este preşedintele dumneavoastră, domnul de Cadusch ? întrebă *pomponul alb* ; unde este adunarea dumneavoastră ? Lipsesc încă patru membri, pe cînd provinciala se află în întregime aici. Sau, poate, doriţi să reprezentaţi singur întreaga adunare ori chiar toată colonia ?

Rivalitatea dintre aceşti doi deputaţi, ecouri fidele ale adunărilor respective, necesită încă o dată intervenţia guvernatorului.

— Domnilor, unde voiţi să ajungeţi, cu aceste eterne *provinciale, generale, coloniale* şi *naţionale* ?... Ajutaţi cu ceva hotărîrile acestei adunări invocînd altele trei sau patru ?

— *Morbleu* ! tună vocea generalului de Rouvray, care izbi cu violenţă în masa consiliului ; vorbăreţii naibii !

Aş prefera să trag cu umerii un tun de douăzeci şi patru. Ce ne pasă de aceste două adunări ce îşi dispută întîietatea ca două companii de grenadieri ce merg la atac ? Ei, bine, convocaţi-le pe amîndouă, domnule guvernator, o să le preschimb în două regimente pe care le voi pune faţă în faţă cu negrii; să vedem atunci dacă puştile lor ştiu să facă un zgomot la fel de mare cu al limbilor.

După această izbucnire viforoasă, se aplecă spre vecinul său, eu eram acela, şi spuse cu jumătate de glas :

— Ce vreţi să poată face un guvernator al regelui Franţei, între două adunări din San-Domingo, ce se pretind suverane ? Palavragiii şi avocaţii strică tot, aici ca şi în metropolă. Dacă aş avea cinstea să fiu domnul locotenent-general, aş zvîrli pe uşă afară toată plebea asta. Aş spune : Regele domneşte şi eu guvernez. Sub nasul lor aş da la toţi dracii răspunderea şi cu douăsprezece cruci Saint-Louis, făgăduite în numele Majestăţii Sale, aş mătura toţi rebelii din insula *La Tortue*, ce a fost cîndva locuită de alţi briganzi ca ei, corsarii. Ţine minte, tinere, ce îţi spun. *Filozofii* au dat naştere *filantropilor*, care i-au procreat pe *negrofili*, ce îi produc pe mîncătorii de albi, numiţi aşa pînă li se va găsi un nume grec sau latin. Aceste pretinse idei liberale, cu care se îmbată cei din Franţa, sînt otravă pentru tropice. Negrii trebuiau trataţi cu blîndeţe, nu să li se propună o eliberare neaşteptată. Toate ororile pe care le vedeţi azi la San-Domingo s-au născut la clubul Massiac şi insurecţia sclavilor nu e decît un ecou al dărîmării Bastiliei.

În timp ce bătrînul ostaş îmi expunea politica sa îngustă, dar plină de cinste şi de convingere, disputa furtunoasă continua. Un colon, din micul număr al celor ce se adăpau din frenezia revoluţionară, care cerea să i se spună *cetăţeanul general C****, deoarece prezidase anumite execuţii sîngeroase, strigă :

— Ne trebuie mai multe condamnări la moarte, decît lupte. Naţiunile sînt însetate de exemple cumplite, să îi speriem pe negri ! Eu sînt cel ce a înăbuşit revoltele din iunie şi iulie, plantînd cincizeci de capete de sclavi pe cele două laturi ale aleii ce duce la locuinţa mea, în loc de palmieri. Să voteze toată lumea următoarea propu-

nere. Să apărăm vecinătatea Capului cu negrii pe care îi mai avem !

— Cum ! Ce imprudenţă ! răspunse toată lumea.

— Nu m-aţi înţeles, domnilor, reluă *cetăţeanul-general.* Să facem un cordon de capete de negri care să împrejmuiască oraşul, de la fortul Picolet pînă la capul Caracal. Tovarăşii lor răzvrătiţi nu vor îndrăzni să se apropie. Trebuie să ne sacrificăm pentru cauza comună, într-o asemenea clipă. Eu sînt întîiul ce mă voiu sacrifica. Am cinci sute de sclavi care nu s-au revoltat : îi ofer.

O cutremurare de groază întîmpină execrabila propunere.

— Este abominabil ! Este oribil ! strigară toate glasurile.

— Măsuri de teapa acestora au distrus tot, spuse un colon. Dacă nu ne-am fi grăbit atîta ca să executăm răzvrătiţii din iunie, iulie şi august, am fi putut da de firul conspiraţiei lor pe care, astfel, l-a despicat securea călăului.

Cetăţeanul C*** tăcu o clipă înciudat, apoi scrîşni din dinţi :

— Mă aşteptam totuşi să nu fiu suspectat. Sînt prieten cu negrofilii ; port corespondenţă cu Brissot şi cu Pruneanu de Pomme-Gouge, din Franţa ; cu Hans-Sloane, din Anglia ; cu Magaw, din America ; cu Pezll, din Germania ; cu Olivarius, din Danemarca ; cu Wadstrohm, din Suedia; cu Peter Paulus, din Olanda ; cu Avendano din Spania ; şi cu abatele Pierre Tamburini, din Italia ! Vocea i se întărea cu cît înainta în nomenclatorul său de negrofili. În sfîrşit încheie, spunînd : dar aici nu se află nici un filozof !

Domnul de Blanchelande solicită pentru a treia oară, ca fiecare să îşi dea obolul de sfaturi.

— Domnule guvernator spuse un glas, iată sfatul meu Să ne îmbarcăm toţi pe Leopard, care e ancorat în radă.

— Să dăm o recompensă pe capul lui Bouckmann, spuse altul.

— Să informăm de ce se petrece aici pe guvernatorul din Jamaica, spuse un al treilea.

— Da, ca să ne trimită încă o dată ajutorul derizoriu a cinci sute de puști ! reluă cuvîntul un deputat al adunării provinciale. Domnule guvernator, să expediem un vas-ștafetă în Franța și să așteptăm !

— Să așteptăm ! Să așteptăm ! întrerupse domnul de Rouvray cu energie. Și vor aștepta și negrii ? Și flacăra, care dă ocol de pe acum orașului, va aștepta ? Domnule de Thouzard, puneți să se dea alarma generală, luați tunuri și întîmpinați grosul răzvrătiților cu grenadierii și cu vînătorii. Domnule guvernator, faceți tabere în parohiile din răsărit ; puneți posturi de gardă la Trou și la Vallières ; eu, unul, iau asupra mea cîmpiile fortului Dauphin. Voi conduce eu acolo ; bunicul meu care a fost comandant în regimentul Normandiei a slujit sub domnul mareșal de Vauban ; i-am studiat pe Florad și pe Bezout și am oarecare practică în ce privește apărarea unei țări. De altfel, cîmpiile fortului Dauphin sînt aproape complet hotărnicite de mare și de granițele spaniole, au forma unei peninsule și dispun de o apărare oarecum naturală ; peninsula Môle oferă un avantaj similar. Să folosim toate acestea şi să acționăm !

Limbajul energic și pozitiv al veteranului impuse subit tăcere tuturor discordanțelor dintre glasuri și opinii. Generalul avea dreptate. Conștiința pe care fiecare o avem despre adevăratele noastre interese îmbină toate oficiile celei a domnului de Rouvray ; și pe cînd guvernatorul, printr-o strîngere generoasă de mînă, mărturisi bravului ofițer că simțea valoarea sfaturilor sale, și importanța lor, deși fuseseră enunțate ca niște ordine toți colonii solicitau executarea promptă a măsurilor indicate. Numai cei doi deputați ai adunărilor rivale păreau să nu se alăture adeziunii generale și murmurau prin colțurile lor cuvinte ca : *încălcare a puterii executive, decizii pripite* și *răspundere.* Am profitat de această clipă pentru a obține de la domnul de Blanchelande ordinele pe care le solicitam cu nerăbdare și am ieșit să mă alătur trupei mele și să mă reîntorc, pe dată, la Acul, în pofida oboselii resimțită de toți, cu excepția mea.

Mijeau zorii. Mă aflam în garnizoană, trezind milițienii ce dormeau înveliți cu mantăile, într-un talmeș-balmeș cu dragoni galbeni și roșii, cu fugarii din cîmpie, animalele ce behăiau și mugeau, și bagaje de tot soiul, aduse de către plantatorii din împrejurimi în oraș. Tocmai izbutisem să îmi descoper mica trupă în această harababură, cînd am văzut un dragon galben, plin de colb și nădușeală, alergînd spre mine cît îl țineau puterile. Mă îndreptai spre el și, din puținele cuvinte ce bolmoji, am aflat cu consternare că temerile mele se adeveriseră ; răzmerița ajunsese în cîmpiile din Acul și negrii asediau fortul Galifet, unde se închiseseră milițienii și colonii. Trebuie să vă spun că acest fort Galifet nu făcea multe parale ; orice ridicătură de pămînt era numită *fort* la San-Domingo. Nu era deci nici o clipă de pierdut. Ostașii pe care izbutisem să îi găsesc încălecară și, îndrumați de dragon, am ajuns pe domeniile unchiului meu către orele zece ale dimineții.

Abia am putut privi plantațiile imense ce se preschimbaseră într-o mare de flăcări săltînd pe cîmp cu valuri înalte de fum printre care vîntul, din cînd în cînd, prăvălea și gonea, ca pe niște simple scîntei, trunchiuri mari de arbori împletoșați cu flăcări. Pîrîituri înspăimîntătoare, amestecate cu trosnete și șușotiri, păreau a răspunde urletelor îndepărtate ale negrilor pe care le și auzeam, deși pe ei nu îi vedeam încă. Nu aveam decît un singur gînd, și pierderea atîtor bogății ce urmau să îmi aparțină nu mă fura de la el ; mă gîndeam la salvarea Mariei. Marie mîntuită, restul ce importanță mai avea ? O știam închisă în fort și nu-i ceream lui Dumnezeu decît să pot ajunge la timp. Numai această nădejde mă susținea, cum eram cotropit de temeri, dîndu-mi curaj și puteri de leu.

În cele din urmă, un cot al drumului ne dezvălui fortul Galifet. Steagul tricolor mai plutea pe platformă și un foc zdravăn îi încununa marginile zidurilor. Mi-a scăpat un strigăt de veselie.

— În galop ! Cît puteți de iute ! am strigat camarazilor mei.

Şi, gonind îndoit de repede, am străbătut cîmpiile spre fortul la poalele căruia puteam zări casa unchiului meu, cu uşile şi ferestrele sfărîmate, dar încă în picioare, şi înroşită de lumina flăcărilor ce nu o atinseseră, fiindcă vîntul bătea dinspre mare, iar ea era izolată de plantaţii. O mulţime de negri, ascunşi în casă, apăreau la toate ferestrele şi chiar pe acoperiş ; şi împuşcăturile lor necontenite îndreptate împotriva fortului făceau să licărească securile, torţele, în timp ce alţi tovarăşi de ai lor urcau, cădeau şi iar se căţărau, fără întrerupere, pe zidurile asediate, încărcate de scări. Valul acesta de negri, într-una respins şi într-una revărsîndu-se pe murii cenuşii, aducea din depărtare, cu un furnicar zbătîndu-se să se urce pe carapacea unei broaşte ţestoase enorme şi de care lentul animal se scutura din cînd în cînd. În sfîrşit, ajunseserăm la ultimele tranşee ale fortului ; cu privirile aţintite asupra drapelului ce îl domina, îi încurajam pe ostaşi în numele familiilor lor închise, ca şi a mea, între pereţii cărora urma să le venim într-ajutor. Îmi răspunseră printr-o aclamaţie generală şi, organizîndu-mi în coloană micul escadron, mă pregăteam să dau semnalul şarjei împotriva turmei atacatorilor. În acea clipă, izbucni un strigăt din interiorul fortului, un vîrtej de fum învălui întregul edificiu, îşi despleti faldurile cîtăva vreme în jurul zidăriei dinlăuntrul căreia îşi făcea drum o rumoare asemănătoare celei a unui cuptor şi, la o bruscă limpezire a zăduhului, am văzut un steag roşu deasupra fortului Galifet. Totul luase sfîrşit !

XVIII

Nu are rost să vă spun prin ce am trecut fiind martorul acestui spectacol oribil. Trebuie să mărturisesc că, spre ruşinea mea, ocuparea fortului, masacrarea apărătorilor săi, tăierea în bucăţi a douăzeci de familii, întregul dezastru nu mă atinseră nici o clipă. O pierdusem pe Marie ! O pierdusem la numai cîteva ceasuri de cînd îmi fusese dăruită pentru o viaţă întreagă! O pierdusem din vina mea căci, de nu aş fi părăsit-o în noaptea precedentă pentru a alerga spre cap, în urma ordinelor unchiului meu, aş fi putut-o cel puţin apăra sau să fi murit cu ea,

ceea ce, într-o anume măsură, nu ar fi însemnat să o pierd! Durerea îmi fu înzecită, de aceste gînduri, pînă în marginea nebuniei. Numele disperării mele era remuşcarea. Fraţii mei de arme strigînd: *Răzbunare!* ne năpustirăm cu săbiile în dinţii şi cîte un pistol în fiecare mînă, în mijlocul răzvrătiţilor învingători. Deşi superiori din punct de vedere numeric, apropiindu-ne, negrii o luară la fugă ; îi puteam vedea cu precizie tăind albii şi grăbindu-se să isprăvească incendierea fortului, pe dreapta şi pe stînga noastră, înainte şi înapoi. Furia noastră fu sporită de laşitatea lor. În dreptul unei porţi secrete a fortului, Thadée, acoperit de răni, se înfăţişă în faţa mea :

— Căpitane, mi se adresă, Pierrot al dumneavoastră este un vrăjitor, un *obi,* cum spun negrii ăştia păcătoşi sau, măcar, un diavol. Ne ţineam bine, soseaţi şi totul era salvat, cînd a dat buzna în fort, nu ştiu pe unde, şi iată rezultatele!... Cît despre domnul, unchiul dumneavoastră, familia lui, doamna...

— Marie! l-am întrerupt ; unde e Marie?

În clipa aceea chiar, din spatele unei palisade în flăcări, ţîşni un negru vînjos, ţinînd în braţe o tînără ce urla şi se zbătea. Tînăra era Marie, iar negrul-Pierrot.

— Perfidul! am strigat. L-am ţintit, dar unul dintre sclavii revoltaţi se azvîrli în direcţia glonţului şi căzu lat. Pierrot se întoarse şi părea să îmi spună ceva; apoi se strecură cu prada sa în desişul tufelor de trestie ce ardea. Un moment mai tîrziu, un cîine solid, ţinînd între fălci un leagăn în care era cel mai mic dintre copiii unchiul meu, îl urmă. L-am recunoscut ; era Rask. Năuc de furie, mi-am descărcat al doilea pistol asupra lui ; dar nu l-am nimerit.

Am alergat nebuneşte după el ; dar cele două marşuri din timpul nopţii, atîtea ceasuri petrecute fără hrană, nici o odihnă, temerile mele pentru Maria, trecerea instantanee de la culmea fericirii la ultima treaptă a deznădejdii, toate aceste emoţii violente mă sleiseră mai mult chiar decît oboseala trupească. După numai cîţiva paşi m-am clătinat, ochii îmi fură acoperiţi de ceaţă şi mi-am pierdut cunoştinţa.

XIX

Revenindu-mi, m-am trezit în casa devastată a unchiului meu, în brațele lui Thadée. Admirabilul Thadée mă privea cu ochii îngrijorați.

— Victorie ! strigă de îndată ce îmi simți pulsul reîncepînd să bată normal. Victorie ! Negrii sînt în derută și căpitanul a înviat !

I-am întrerupt strigătele de bucurie cu eterna mea întrebare :

— Unde este Marie ?

Încă nu îmi puteam aduna gîndurile ; simțeam uneori nenorocirea, nu mi-o reaminteam. Thadée își coborî privirile. Atunci îmi reveni memoria ; mi-am revăzut oribila seară a nunții și pe negrul cel zdravăn cărînd-o în brațe, printre flăcări, pe Marie ; era o viziune infernală. Lumina atroce care inundase colonia și dezvăluise albilor că negrii le erau vrăjmași, mă făcu, și pe mine, să descopăr în Pierrot acesta, pe care îl știam atît de bun, atît de generos, atît de devotat, un ingrat, un monstru, un rival. Răpirea soției mele în chiar noaptea unirii noastre era dovada a ceea ce apucasem să bănuiesc și, în sfîrșit, pricepeam că cel ce cîntase în pavilion nu era altul decît execrabilul fur al Mariei. Cîte schimbări, în atît de puține ceasuri ! Thadée îmi spuse că îi urmărise, pe Pierrot și pe cîinele său, în van ; că negrii se retrăseseră deși numărul lor ar fi putut zdrobi cu ușurință trupa mea slabă și că incendiul proprietăților familiei mele se întindea fără a fi cu putință să fie stins. L-am întrebat dacă exista vreo știre despre unchiul meu, în camera căruia fusesem adus. Îmi luă mîna în tăcere și, ducîndu-mă spre alcov, trase draperia.

Acolo, pe patul însîngerat, zăcea nenorocitul meu unchi, avînd un pumnal adînc înfipt în inimă. După liniștea răspîndită pe chipul său, puteai citi că fusese lovit pe cînd dormea. Așternutul piticului Habibrah, ce dormea de obicei la picioarele sale, era și el pătat de sînge și pete asemănătoare puteau fi văzute pe haina cu fireturi a bietului nebun, zvîrlită pe podea, la cîțiva pași de pat.

Fără îndoială, bufonul fusese ucis, victimă a dragostei ce o purta unchiului meu, știută de toți, făcut bucăți de tovarășii săi, poate pe cînd își apăra stăpînul.

Îmi reproșam cu amărăciune prejudecățile ce mă făcuseră să-i judec atît de greșit pe Habibrah și pe Pierrot ; o parte din lacrimile smulse de moartea timpurie a unchiului meu fuseseră pentru nebunul său. Dînd ordin, trupul îi fu căutat, dar a fost în zadar. Am presupus că negrii îl căraseră și aruncaseră piticul în mijlocul flăcărilor. Am cerut să fie spuse și cîteva rugăciuni întru odihna sufletului fidelului Habibrah, cu prilejul slujbei, de înmormîntare a socrului meu.

XX

Fortul Galifet era distrus, locuințele noastre pieriseră, nu mai avea rost și chiar nu mai era cu putință să zăbovim acolo. În aceeași seară ne-am reîntors la Cap.

Acolo, m-a doborît o puternică febră. Efortul făcut pentru stăpînirea disperării mele era prea mare. Arcul, prea întins, se rupse. Am început să delirez. Toate nădejdile mele înșelate, dragostea profanată, prietenia jignită, viitorul pierdut și, mai presus de orice, gelozia necruțătoare, îmi rătăciră mințile. Mi se părea că îmi șuvoiesc flăcări prin artere; simțeam cum capul stă să îmi plesnească ; inima îmi bătea să îmi spargă pieptul de furie. Mi-o închipuiam pe Marie sub puterea altui bărbat, a unui stăpîn, a unui sclav, a lui Pierrot. Mi s-a povestit că săream din pat și că șase oameni abia mă puteau împiedica să îmi sfărîm țeasta în colțul camerei. De ce n-am murit atunci ?! Criza trecu. Medicii, îngrijirea lui Thadée și nu știu ce vlagă a tinereții învinseseră răul, ce ar fi putut fi un bine atît de mare ! La capătul a zece zile, m-am vindecat, și asta nu m-a întristat. Am fost mulțumit că mai pot trăi cîtăva vreme, să mă răzbun !

Abia intrat în convalescență, m-am înfățișat domnului de Blanchelande să îi cer să mă trimeată la luptă. Voia să îmi dea un post de apărat ; l-am implorat să mă încorporeze ca voluntar într-una dintre coloanele mobile ce se trimiteau, din cînd în cînd, împotriva negrilor, pentru a se curăți ținutul.

Capul fusese fortificat în grabă. Insurecția făcuse progrese înspăimîntătoare. Începeau să se agite și negrii din Port-au-Prince ; Biassou îi conducea pe cei din Limbé, din Dondon și din Acul ; Jean-François se proclamase generalissim al răzvrătiților din cîmpia Maribarou ; Bouckmann, celebru, mai tîrziu, pentru moartea sa tragică, mergea de-a lungul țărmurilor Limonadei cu tîlharii săi și, în sfîrșit, bandele din Morne-Rouge îl recunoscuseră ca șef pe un negru numit Bug-Jargal. Caracterul ultimului, dacă ar fi fost să dai crezare zvonurilor, se deosebea uluitor de ferocitatea celorlalți. Pe cînd Bouckmann și Biassou născoceau o mie de morți diferite pentru ostatecii ce le încăpeau pe mînă, Bug-Jargal se grăbea să le pună la dispoziție mijloace pentru a părăsi insula. Cei dintîi s-au înțeles cu niște corăbii spaniole ce dădeau ocol coastelor și le vindeau dinainte prăzile luate de la nenorociții puși pe fugă, Bug-Jargal scufundă mai mulți corsari. Domnul Colas de Maigné și alți opt coloni de seamă fură dezlegați, din ordinul său, de pe roata pe care îi legase Bouckmann. Se citau o mie și una de fapte generoase pe care, dacă vi le-aș reproduce în totalitate, ne-am lungi prea mult.

Nădejdea răzbunării mele nu părea a fi pe punctul de a se îndeplini. Nu mai auzisem vorbindu-se despre Pierrot. Rebelii conduși de Biassou dădeau, mai departe, tîrcoale Capului. Odată chiar îndrăznise să ocupe muntele din preajma orașului și cu greu tunul cetății îl putu respinge. Guvernatorul hotărî să îi împingă spre interiorul insulei. Armata noastră activă era constituită din milițiile din Acul, din Limbé, din Ouanaminte și din Maribarou, atașate regimentului Capului și redutabilelor companii roșii și galbene. Garnizoana orașului era formată din milițiile din Dondon și din Quartier-Dauphin, întărite cu un corp de voluntari sub ordinele negustorului Poncignon. Guvernatorul voi să scape mai întîi de Bug-Jargal a cărui diversiune îl alarma. Trimise împotriva sa milițienii din Ouanaminte și un batalion al Capului. Acest corp de armată se reîntoarse după două zile, total distrus. Guvernatorul se încăpățînă să îl învingă pe Bug-Jargal; trimise același corp întărit cu cincizeci de dragoni galbeni și cu patru sute de milițienii din Maribarou. Această a

doua armată — și mai rău maltratată decît cealaltă. Thadée, ce făcea parte din această expediție, fu adînc rănit și îmi jură, la întoarcere, că se va răzbuna pe Bug-Jargal.

Lui d'Auverney îi alunecă o lacrimă pe obraz ; își încrucișă brațele pe piept și, timp de cîteva minute, păru adîncit într-o visare dureroasă ; în sfîrșit, reluă firul de unde îl lăsase.

XXI

Sosi știrea că Bug-Jargal părăsise Morne-Rouge și își îndrepta trupa către munți, pentru a se însoți cu Biassou. Guvernatorul nu mai putea de bucurie.

— Am pus mîna pe ei, spuse, frecîndu-și mîinile.

A doua zi, armata colonială se află la o leghe de Cap. Răzvrătiții, la venirea noastră, părăsiră în grabă Port-Magot și fortul Galifet, unde aveau un post apărat de tunuri mari de asediu, luate de la bateriile de pe coastă ; toate bandele se repliară spre munți. Guvernatorul triumfa. Ne urmăreau marșul. Fiecare dintre noi, cu privirile triste, ne luam rămas-bun de la locul unde se aflau ogoarele, locuința, bogățiile noastre, în mijlocul acestor cîmpii aride și dezolate. Cîteodată ne era oprit marșul de incendiul cîmpiilor cultivate ce se întinsese în păduri și savane. În clima aceea, unde pămîntul e încă virgin, unde vegetația este mult prea abundentă, incendiul unei păduri este întovărășit de fenomene neobișnuite. Il auzi din depărtare, deseori chiar înainte de a-l vedea, țîșnind și fremătînd cu zgomotul unei cataracte diluviene. Trunchiurile copacilor explodînd, crengile trosnind, rădăcinile plesnind în glod, înaltele ierburi înfiorate, fierberea lacurilor și a mlaștinilor zăvorîte în codru, șuieratul flăcării mistuind văzduhul, toate varsă un zumzet cînd potolit, cînd pornit, pe măsură ce focul crește. Cîteodată poți zări o lizieră verde de arbori încă neatinși înconjurînd vatra prăpădului. Își face loc pe neașteptate o limbă de foc la un capăt al acestui brîu de prospețime ? Un șarpe de flăcări albastre se tîrăște cu iuțeală de-a lungul tulpinelor și, într-o clipită, fruntea pădurii piere sub un văl auriu mișcător. Toate ard în același timp. Un bal-

dachin de fum se înclină, cînd și cînd, sub suflarea vîntului, și impresoară flăcările. Se rostogolește și se desnoadă, se înalță și se prăbușește, se risipește și se îngroașă, devine pe neașteptate negru ; apoi, un fel de franjuri de foc îi crestează cu grabă marginile ; se aude un zgomot infernal, ciucurii dispar, fumul urcă iar și vomită, ridicîndu-se talazuri de cenușă stacojie ce plouă îndelung asupra țărînei.

XXII

În seara celei de a treia zi, am străpuns în cheile lui Grande-Rivière. Socoteam că negrii se aflau la douăzeci de leghe, în munți. Ne-am așezat tabăra pe o culme ce părea, după felul în care o jumuliseră, să le fi slujit pentru același scop. Nu era o poziție prea bună, dar e adevărat că nu ne supăra nimeni. Culmea era dominată de pretutindeni de piscuri stîncoase, acoperite de păduri dese. Sălbăticia acestor coaste le dăduse denumirea de Dompte-Mulâtre. Grande-Rivière curgea prin spatele taberei ; strînsă între două steiuri, era, în locul acela, îngustă și adîncă. Malurile sale, aplecate brusc, erau acoperite cu tufișuri ce nu îngăduiau privirii să le străbată. Adesea chiar și apele îi erau ascunse în spatele împletiturilor de liane ce, agățîndu-se de crengile arțarilor cu flori roșii răsărind dintre tufe, și mutîndu-și șiragurile de la un țărm la celălalt, încrucișîndu-și-le în sute de chipuri, alcătuiau deasupra fluviului coturi încăpătoare de verdeață. Ochiul, contemplîndu-le de pe înălțimea rocilor învecinate, putea crede că vede preerii încă umede de rouă. Numai cîte un sunet surd ori vreo lișiță sălbatecă, străbătînd pe neprevăzute prin această perdea înflorită, mai vădeau rîul. Curînd, soarele încetă să aurească ascuțișul culmii munților îndepărtați ai Dondonului ; umbra se întinse încetul cu încetul peste tabără și tăcerea nu mai fu întreruptă decît de strigătele cocorilor și de pasul egal al sentinelelor. Pe neașteptate, cîntecele cumplite Oua-Nassé și Tabăra din Grand-Pré răsunară deasupra capetelor noastre ; palmierii și cedrii ce încununau stîncile luară foc și pîlpîirile livide ale incendiu-

lui ne dezvăluiră numeroase bande de negri și de mulatri pe vîrfurile învecinate, al căror chip arămiu părea, la lumina flăcărilor, roșu. Erau cei ai lui Biassou.

Pericolul era iminent. Căpeteniile, sărind din somn, alergară să își adune ostașii ; tamburul bătu alarma generală ; trompeta îl întovărăși ; liniile noastre se alcătuiră într-o furtună și revoltații, în loc să profite de dezordinea ce ne ținea neputincioși, ne priveau cîntînd Oua-Nassé. Un negru uriaș, apăru, singur, pe cel mai înalt pisc dintre cele ce strîngeau la piept Grande-Rivière ; pe frunte îi plutea o pană de culoarea focului ; în mîna dreaptă ținea o secure, în stînga un drapel roșu ; l-am recunoscut pe Pierrot ! Dacă aș fi găsit o carabină la îndemînă, furia m-ar fi împins să săvîrșesc un act de lașitate. Negrul repetă refrenul lui Oua-Nassé, implîntă drapelul în pisc, își azvîrli securea în mijlocul nostru și pieri în apele fluviului. Am resimțit un profund regret, crezînd că nu va muri de mîna mea. Negrii porniră să rostogolească peste rîndurile noastre blocuri enorme de piatră ; o grindină de gloanțe și de săgeți căzură. Soldații noștri, furioși că nu își puteau atinge atacatori, își dădeau duhul ca niște disperați, zdrobiți sub stînci, ciuruiți de gloanțe sau străbătuți de săgeți. Armata era pradă unei confuzii cumplite. Deodată, un zgomot oribil păru să țîșnească din mijlocul lui Grande-Rivière. Se desfășura o scenă extraordinară : dragonii galbeni, extrem de înghesuiții de masele pe care rebelii le împingeau de pe înălțimile muntelui, avură ideea de a se refugia, pentru a se salva, sub bolțile flexibile ale lianelor ce acopereau fluviul. Thadée fusese primul ce puse în aplicare acest mijloc, de altfel ingenios... la aceasta povestitorul fu oprit pe neașteptate.

XXIII

Sergentul Thadée, cu brațul drept într-o eșarfă, se strecurase de mai bine de un sfert de ceas într-un colț al cortului, fără a fi văzut de nimeni, participînd la povestirea căpitanului numai cu gesturile sale, pînă în clipa

aceasta cînd, socotind că respectul îi impunea să nu lase să treacă un elogiu atît de direct fără a mulțumi căpitanului, bîlbîi pe un ton confuz :

— Sînteți prea bun, căpitane.

Un hohot general de rîs izbucni. D'Auverney se întoarse și îi strigă pe un ton sever :

— Cum ? Ești aici, Thadée ! Și brațul dumitale ?

La un atare limbaj, cu care nu era obișnuit, trăsăturile bătrînului ostaș se întunecară ; se clătină și dădu capul pe spate, ca și cînd ar fi vrut să oprească lacrimile ce îi jucau între pleoape.

— N-aș fi crezut, spuse în cele din urmă cu glas scăzut, n-aș fi crezut că mă poate jigni căpitanul meu, vorbindu-mi cu „dumneata".

Căpitanul se ridică într-o clipită.

— Iartă-mă, bătrînul meu prieten, iartă-mă, nu știam ce-mi iese din gură ; hai, Thad, mă ierți ?

Lacrimi țîșniră din ochii sergentului fără voia sa.

— Iată-le pentru a treia oară, se împletici el ; dar astea sînt de bucurie. Am încheiat pace.

Se lăsă o scurtă tăcere.

— Dar spune-mi, Thad, îl întrebă căpitanul cu blîndețe, de ce ai plecat de la ambulanță ?

— Pentru că, cu voia dumneavoastră, voiam să vă întreb, căpitane, dacă trebuie să vă îmbrăcăm mîine calul cu husa galonată, în cinstea bătăliei.

Henri începu să rîdă :

— Făceai mai bine, Thadée, dacă-l întrebai pe chirurgul-major dacă nu trebuie să pui mîine două uncii de feșe pe brațul rănit.

— Sau să te informezi, reluă Paschal, dacă n-ai avea voie să dai peste cap puțin vin, să te mai răcorești ; pînă atunci, uite niște rachiu, că ăsta nu-ți face rău ; gustă, viteazule.

Thadée făcu un pas, salută cuviincios, se scuză că lua paharul cu mîna stîngă și îl goli în numele celor de față. Se învioră.

— Rămăseserăți, căpitane, la clipa în care... ei, da ! Eu propusesem să ne băgăm sub liane, să împiedicăm ca niște creștini să fie uciși cu pietre. Ofițerul nostru, care

nu știa să înoate, temîndu-se să nu se înece, — și nu era nici o rușine — se opunea cît îl țineau puterile, pînă ce văzu, cu îngăduința dumneavoastră, domnilor, o piatră mare cît pe ce să-l facă zob, căzînd în rîu, dar neajungînd la undă din pricina bălăriilor. Atunci spuse : Mai curînd să mori ca faraonul Egiptului decît ca sfîntul Ștefan. Nu sîntem sfinți, și faraonul a fost militar ca și noi. Ofițerul, un savant, după cum vedeți, căzu de acord cu mine cu condiția să încerc eu întîiul. Mă duc. Cobor de-a lungul țărmului, sar sub leagănul de plante, agățîndu-mă de crengile mai înalte și, ce să vezi, căpitane, simt că mă trage cineva de picior : mă zbat, strig după ajutor, primesc mai multe lovituri de sabie și iată că toți dragonii se năpustesc ca dracii, talmeș-balmeș, sub liane. Negrii din Morne-Rouge se ascunseseră acolo, fără să bănuim, pentru ca, de bună seamă, peste o clipă, să ne cadă în spinare, ca un sac prea încărcat. Nu era prilejul cel mai potrivit pentru pescuit. Ne băteam, înjuram, strigam. Fiind goi, erau mai iuți ca noi ; dar loviturile noastre erau mai sigure. Cu un braț înotam, cu celălalt ne luptam, așa cum faci întotdeauna în cazurile astea. Ăia de nu știau înota, hai, spuneți, căpitane, se agățau cu cîte o mînă de liane și negrii îi trăgeau de picioare. În mijlocul învălmășagului, văzui un negru mare ce se apăra ca Scaraoschi împotriva a opt sau nouă camarazi de-ai mei ; am înotat într-acolo și l-am recunoscut pe Pierrot, zis și Bug.... Dar asta nu trebuie s-o spun decît la urmă, nu-i așa, căpitane ? L-am recunoscut pe Pierrot. De cînd cu asediul fortului, nu ne aveam bine unul cu celălalt ; i-am sărit de gît ; voia să-mi facă de petrecanie cu un pumnal, cînd, privindu-mă, se predă în loc să mă ucidă ; asta a fost nenorocirea, căpitane, că dacă nu s-ar fi predat... Dar asta o s-o aflați mai tîrziu. De îndată ce negrii îl văzură prins, se năpustiră asupra noastră, să-l salveze ; tocmai se hotărau și milițienii să intre în apă, să ne vină în ajutor, cînd Pierrot, pricepînd, fără îndoială, că negrii lui urmau să fie toți măcelăriți, spuse cîteva cuvinte, ca dintr-o carte de vrajă, că i-a pus pe fugă pînă la unul. Plonjară și pieiră cît ai zice pește... Bătălia asta sub apă ar fi fost plăcută, și m-ar fi distrat, dacă n-aș fi pierdut un deget și n-aș fi muiat zece cartușe și dacă... săracul

— dar așa i-a fost scris, căpitane... Și sergentul, după ce își duse mîna stîngă la cozoroc, se ridică cu un aer inspirat.

D'Auverney părea foarte agitat.

— Da, spuse, da, ai dreptate, bătrîne Thadée, noaptea aceea a fost o noapte fatală. S-ar fi adîncit într-una din visările cu care era obișnuit, dacă cei de față nu ar fi insistat să continue. Urmă.

XXIV

Pe cînd se desfășură scena pe care a descris-o Thadée — Thadée, triumfător, merse în spatele căpitanului — pe cînd scena pe care a descris-o Thadée se desfășura în spatele culmii pe care ne aflam, izbutisem, împreună cu unii dintre ceilalți, să mă cațăr, din tufă în tufă, pe un pisc, numit Piscul Păunului, din pricina nuanțelor irizate pe care mica risipită pe suprafața lui le răspîndește în soare. Piscul era la aceeași înălțime cu negrii. Odată drumul deschis, vîrful fu curînd acoperit de milițieni ; am pornit un schimb viu de focuri. Negrii, mai prost înarmați decît noi, nu putură da o ripostă la fel de puternică ; se descurajaseră ; noi ne-am înverșunat și, curînd, rebelii părăsiră rocile cele mai apropiate după ce rostogoliră cadavrele tovarășilor lor peste armata noastră de jos. Atunci am coborît cîteva trunchiuri enorme de arbori sălbatici de bumbac, din care primii locuitori ai insulei își tăiau pirogile de o sută de vîslași, și îi legarăm la un loc, cu liane și funii. Cu ajutorul acestei punți improvizate, am trecut pe piscurile abandonate și o parte din armată se găsi astfel într-o poziție avantajată. Asta le scăzu revoltaților curajul. Focul nostru era susținut ; țipete dureroase, printre care distingeam numele lui Bug-Jargal, rămaseră pe neașteptate în rîndurile armatei lui Biassou. Se părea că sînt cuprinși de o mare spaimă. Pe stînca pe care fîlfîia drapelul stacojiu, apărură cîțiva negri din Morne-Rouge ; se prosternară, smulseră drapelul și își dădură drumul cu el în hăurile lui Grande-Rivière. Asta părea să însemne că șeful lor era mort sau ostatec.

Îndrăzneala noastră crescu într-atîta, încît am hotărît să alungăm rebelii, cu arma albă, de pe stîncile pe care le mai ocupau. Am pus să se coboare o punte de arbori pe cea mai apropiată rocă și m-am azvîrlit întîiul în mijlocul negrilor. Ai mei tocmai se pregăteau să mă urmeze, cînd unul dintre rebeli dintr-o lovitură de secure făcu să zboare puntea în bucățele. Fărîmele căzură în prăpastie, izbindu-se de stînci cu un zgomot înfiorător. Mi-am întors capul : în același timp, m-am simțit înșfăcat de șase sau șapte negri ce mă dezarmară. Mă zbăteam ca un leu ; mă legară cu funii împletite din scoarță, fără să le pese de gloanțele ca grindina, pe care le trăgeau oamenii mei. Disperarea mea nu fu domolită decît de strigătele de victorie pe care le-am auzit de îndată în jurul meu ; curînd, i-am văzut pe negri și pe mulatri cățărîndu-se, unul peste celălalt, pe culmile cel mai greu de escaladat, strigîndu-și nenorocirea. Paznicii mei le urmară pilda ; cel mai viguros dintre ei mă luă pe umeri și mă cără spre codru, sărind, din stîncă în stîncă, cu o agilitate de capră sălbatică. Nu peste mult timp, lumina flăcărilor încetă să îl mai îndrume ; vaga licărire a lunii îi era de ajuns ; își încetini pasul.

XXV

După ce am străbătut un desiș și am trecut peste niște torente, am ajuns la o vale cu un aspect deosebit de sălbatic. Locul îmi era complet necunoscut. Era așezat în inima munților, în ceea ce, la San-Domingo, e cunoscut ca *munții dubli.* O savană mare, verde, întemnițată de pereți de stîncă nudă, presărați cu pîlcuri de pini, gayaci și palmieri pitici. Frigul puternic ce domnește aproape fără întrerupere în acest ținut, deși nu îngheață, sporea din pricina nopții care era pe ducă. Zorii începeau să lumineze. Albul înălțimilor învecinate și valea, adîncită într-o întunecime totală, nu era iluminată decît de mulțimea focurilor aprinse de negri, acestea fiind locul lor de întîlnire. Membrii armatei lor fărîmițate se regrupau în neorînduială. Negrii și mulatrii soseau fără răgaz, trupe înspăimîntate ce scoteau țipete jalnice sau răcnete de furie.

Focuri noi, strălucind ca niște ochi de tigri în bezna savanei, arătau că cercul taberei se mărea văzînd cu ochii.

Negrul, al cărui ostatic eram, mă depusese la picioarele unui stejar, de unde priveam, cu nepăsare, acest spectacol neobișnuit. Mă legă cu centura de trunchiul copacului de care mă sprijineam, strînse legătura, neîngăduindu-mi nici o mișcare, îmi acoperi capul cu o cușmă roșie de lînă, pentru a indica, de bună seamă, că îi aparțineam și, după ce se asigură astfel că nu puteam nici să fug, nici să îi fiu luat de altcineva, se pregăti să se îndepărteze. Atunci m-am hotărît să îi vorbesc și l-am întrebat în grai creol dacă făcea parte din banda din Dondon sau din cea din Morne-Rouge. Se opri și mi se adresă pe un ton orgolios : Morne-Rouge ! Îmi veni o idee. Auzisem vorbindu-se despre generozitatea șefului acestei bande, Bug-Jargal, și, deși eram pregătit să mor, fără a face vreun efort, lucru ce ar fi pus capăt nenorocirilor mele, gîndul că mă puteam aștepta la cumplite torturi, din partea lui Biassou, mă umplea totuși de spaimă. Nici nu puteam cere mai mult decît să mor fără supliciu. Era o slăbiciune poate, dar cred că în astfel de clipe firea omenească se răzvrătește totdeauna. Socoteam deci că, dacă mă puteam sustrage mîinii lui Biassou, aș fi dobîndit, de bună seamă, de la Bug-Jargal, o moarte fără chinuri, o moarte de soldat. Îi cerui negrului aceluia să mă ducă la căpetenia sa, Bug-Jargal. Tresări.

— Bug-Jargal ! spuse, izbindu-și fruntea cu disperare ; apoi, trecînd la o expresie de furie, îmi strigă arătîndu-mi pumnul :

— Biassou ! Biassou ! Și mă părăsi, după repetarea acestui nume. Mînia și jalea negrului îmi amintiră de acea circumstanță a luptei ce se încheiase cu prinderea sau omorîrea șefului bandelor din Morne-Rouge. Nu mai aveam nici o îndoială și m-am resemnat cu răzbunarea lui Biassou, cu care negrul părea să mă amenințe.

XXVI

Întunericul domnea încă asupra văii în care mulțimea negrilor și numărul focurilor creșteau necontenit. O mînă de negrese aprinseră lîngă mine un foc. După cîte brățări

de sticlă albastră, roşie şi violetă luceau suprapuse pe brațele şi picioarele lor, după cerceii rotunzi ce le încărcau urechile, după inelele ce le împodobeau fiecare deget al mîinilor şi al picioarelor, după amuletele legănate între sîni, după legătura cu farmece atîrnînd de gîtul lor, după şorţul de pene pestrițe, vestmînt unic ce le acoperea goliciunea, şi, îndeosebi, după strigătele lor cadenţate, după privirile lor tulburi şi rătăcite am recunoscut *griotele*. Ignorați, de bună seamă, fiindcă, printre negrii diverselor ținuturi ale Africii, există unii dăruiţi cu un fel de talent elementar pentru poezie şi improvizaţie ce se aseamănă cu nebunia. Negrii aceştia, rătăcind din regat în regat, sînt, pentru acele ţări barbare, ceea ce reprezentau pentru noi rapsozi antici, şi, în evul mediu, *minstrelsii* Angliei, *minnesingerii* Germaniei şi *truverii* Franţei. Sînt numiţi *grioţi*. Soaţele lor, *griotele*, posedate şi ele de demoni, întovărăşesc cîntecele barbare ale soţilor lor cu dansuri lubrice şi înfăţişează o grotească parodie a baiaderelor Industanului şi a almeelor Egiptului. Aşadar, cîteva din acele femei se aşezară în cerc, la cîţiva paşi de mine, cu picioarele încrucişate după moda africană, în jurul unei grămezi mari de crengi uscate ce ardeau făcînd să le tremure, pe chipul hidos, o licărire roşie. De îndată ce se alcătui cercul lor se apucară de mîini şi cea vîrstnică, ce purta o pană de bîtlan înfiptă în păr, începu să strige : *Uanga !* Am priceput că aveau să treacă la o vrajă denumită astfel. Toate repetară : *Uanga !* Cea mai bătrînă îşi smulse, după o clipă de reculegere, un smoc din propriul păr şi îl zvîrli în foc, spunînd următoarele cuvinte sacre : *Male o ghiab !* ceea ce, în argoul negrilor creoli, înseamnă : „Mă dărui diavolului". Toate *griotele*, imitîndu-şi conducătoarea, puseră pe foc smocuri de păr, repetînd cu gravitate : *Male o ghiab !*

Această stranie invocare, strîmbăturile caraghioase ce o întovărăşeau îmi smulseră acel ceva involuntar care năpădeşte, adesea, şi asupra omului cel mai serios sau cel mai îndurerat şi care e numit *un hohot de rîs nebun*. Degeaba am vrut să îl stăpînesc, explodă. Hohotul acesta, al unui suflet, de fapt, foarte trist, provocă o scenă îngrozitoare. Toate negresele, tulburate din slujba lor, se ridi-

cară pe dată, ca și cînd le-aș fi trezit din somn. Pînă atunci nu mă remarcaseră. Alergară într-un suflet spre mine, strigînd : *Blanco ! Blanco !* Nu mi-a fost dat niciodată să văd o adunătură mai sinistră de chipuri oribile, copleșite de furie, negre, cu dinți albi, ochi străbătuți de vine mari, sîngerii. Voiau să mă sfîșie în bucăți. Bătrîna cu pana de bîtlan făcu un semn și strigă în mai multe rînduri : *Zote corde ! Zote corde !* Dementele se opriră brusc și le văzui, fără ca să mă mai surprindă nimic, dezlegîndu-și, toate, șorțurile de pene, lepădîndu-le pe iarbă și pornind în jurul meu hora aceea lascivă, numită de negri *șica.* Dansul acesta, ale cărui atitudini grotești și al cărui pas iute nu pot exprima decît plăcerea și veselia, dobîndea acum cîteva mișcări accesorii, de un caracter sinistru. Privirile fulgerătoare pe care mi le azvîrleau griotele, în mijlocul evoluției lor vioaie, accentul lugubru pe care îl dădeau melodiei vii a *șicăi,* geamătul ascuțit și prelung pe care îl smulgea, din cînd în cînd, venerabila conducătoare a sanhedrinului negru, din *balafoul* ei, un fel de spinetă ce sună ca o mică orgă și se compune din vreo douăzeci de tuburi de lemn, a căror grosime și lungime scad treptat și, îndeosebi, rîsul cumplit pe care mi-l arunca în obraz fiece vrăjitoare goală, pe rînd, la anumite pauze ale dansului, vîrîndu-și obrazul într-al meu, îmi dădeau din plin a înțelege ce putea aștepta un *blanco* profanator al *bangăi* lor. Îmi aminteam de obiceiul acestor popoare sălbatice ce dănțuiesc în jurul ostatecilor înainte de a-i măcelări și urmăream cu răbdare cum femeile își executau baletul dramei al cărui deznodămînt trebuia să îl însîngerez eu. Totuși, nu m-am putut împiedica să nu mă cutremur văzînd, la un moment subliniat de *balafo,* cum fiecare *griotă* trecea prin foc ascuțișul unei săbii sau tăișul unei securi, vîrful prelung al vreunui ac pentru pînzele de corabie, fălcile unui cleşte sau dinții unui fierăstrău.

Dansul se apropia de sfîrșit ; uneltele pentru caznă erau înroșite. La un semnal al bătrînei, negresele, în procesiune, se îndreptară, una după cealaltă, să culeagă o armă cumplită din foc.

Cele ce nu se putură înarma cu un fier înroșit apucară un cărbune încins. Abia atunci am înțeles ce fel de tortură îmi era pregătită și că fiece dansatoare în parte reprezenta pentru mine cîte un călău. La un alt ordin al corifeului lor, reîncepură o ultimă horire, jeluindu-se cumplit. Am închis ochii, cel puțin să nu mai fiu martorul zbaterii acestor femele demoni care, gîfîind din pricina oboselii și a furiei, își izbeau ritmic deasupra capetelor fierăraia pălălăind ce producea un zgomot ascuțit și miriade de scîntei. Așteptam, încordîndu-mi toți mușchii, clipa în care aveam să îmi simt carnea chinuită, oasele calcinîndu-mi-se, nervii zvîrlocindu-mi-se sub mușcăturile arzătoare ale cleștilor și fierăstraielor, și mă trecu un fior din creștet pînă în tălpi. Fu o clipă atroce. Noroc că nu dură mult. *Șica griotelor* își atingea punctul culminant, cînd am auzit, de departe, glasul negrului ce mă luase prizonier. Alerga strigînd : *Que haceis, mugeres de demonio ? Que haceis alli ? Dexais mi prisoniero* [1]. Am redeschis ochii. Se luminase. Negrul, dovedindu-și mînia prin mii de gesturi, se grăbea. *Griotele* se opriseră ; dar nu păreau atît de emoționate de amenințările lui, cît stupefiate de prezența unui personaj bizar ce îl întovărășea pe negru.

Era un om foarte gras și foarte mic, un fel de pitic al cărui chip era ascuns după un văl alb găurit în trei locuri, pentru ochi și gură, după portul penitenților. Vălul, ce îi cădea peste gît și umeri, îi lăsa gol pieptul păros, a cărui culoare mi se păru a fi aceea a *ghearelor ;* pe el strălucea, atîrnînd de un lanț de aur, soarele unui chivot ciuntit, din argint. Mînerul în formă de cruce al unui pumnal grosolan ieșea din centura sa stacojie ; ultima înconjura o fustă cu dungi verzi, galbene și negre ai cărei ciucuri coborau pînă la labele picioarelor sale butucănoase și diforme. Brațele, goale ca și pieptul, agitau o bîtă albă ; de centură îi spînzurau niște mătănii cu boabe de *adrezarah*, plasate alături de pumnal ; pe cap avea o căciulă ascuțită, împodobită cu clopoței, în care, la apropierea sa, nu mică mi-a fost mirarea să recunosc acea *gorra* a lui Habibrah. Numai că,

[1] Ce faceți, femeile dracului ? Ce faceți aici ? Lăsați-mi prizonierul !

printre hieroglifele cu care era acoperit soiul acesta de mitră, se puteau remarca pete de sînge. Fără îndoială, era sîngele fidelului bufon. Aceste noi semne ale uciderii mi se părură o dovadă nouă a morții lui și treziră în inima mea un ultim regret. În clipa în care *griotele* îl zăriră pe acest moștenitor al cușmei lui Habibrah, strigară toate într-un glas : **O***biul !* și se prosternară. Am ghicit că era vraciul armatei lui Biassou.

— *Basta !* **B***asta !* le spuse, apropiindu-se de ele, cu vocea gravă și înceată, *dexais el prisionero de Biassou*[1] ! Toate negresele se ridicară zgomotos, azvîrliră instrumentele morții pe care le aveau în mîini, își reluară șorțurile de pene și, la un gest al *obiului*, se risipiră ca un nor de lăcuste. În acea clipă, obiul păru să își fixeze privirile asupra mea ; a tresărit, s-a dat un pas înapoi, a întins bîta albă spre *griote*, ca și cînd ar fi voit să le recheme. Totuși, după ce mormăi printre dinți cuvîntul *maldicho*[2], spuse negrului cîteva cuvinte la ureche și se retrase încrucișîndu-și încet brațele, într-o atitudine de meditație.

XXVII

Paznicul meu îmi comunică faptul că Biassou voia să mă vadă, și că trebuia să mă pregătesc pentru întrevederea ce urma să aibă loc cu șeful, peste un ceas.

Fără îndoială, mai cîștigasem o oră de viață. În așteptare, privirile îmi rătăceau prin tabăra rebelilor, dezvăluindu-mi, în cele mai mărunte amănunte, fizionomia ei ciudată. Dacă aș fi fost în altă stare de spirit, nu m-ar fi putut împiedica să nu rîd de prosteasca mîndrie a negrilor, aproape toți încărcați cu podoabe militare sau religioase, pradă de război. Majoritatea acestor podoabe nu mai erau decît zdrențe însîngerate. Puteai vedea la tot pasul strălucind un guler tare sub un guler preoțesc, din cele ce atîrnă pe piept, un epolet pe un patrafir. Pentru a se odihni după o muncă la care fuseseră condamnați pe toată viața, negrii stăteau într-o inactivitate complet străină

[1] Destul ! Destul ! Lăsați prizonierul lui Biassou !
[2] Blestematul.

soldaţilor noştri, chiar cînd aceştia s-ar afla în corturi. Unii dormeau în plin soare, cu capul în dreptul unui foc puternic ; alţii, cu privirile cînd fără nici o expresie, cînd furioase, cîntau o melodie monotonă, stînd pe vine în faţa colibelor lor din frunze de bananieri ori de palmier, numite *agupa*, a căror formă conică seamănă cu corturile noastre mici, femeile lor, negre sau arămii, pregăteau hrana luptătorilor. Le vedeam mişcînd cu furcile ignamul, bananele, guliile, mazărea, nucile de cocos, porumbul, varza de Caraïbe, numită de ei *tayo*, şi o mulţime de alte fructe indigene ce fierbeau în jurul hălcilor de carne de porc, de broască ţestoasă şi de cîine, în cazane mari, furate de pe plantaţii. În depărtare, la marginea taberei, *grioţii* şi *griotele* alcătuiau hore mari în jurul focurilor şi auzeam, aduse de vînt, frînturi din cîntecele lor barbare, întretăiate de sunetele ghitarei şi ale balafoului. Cîteva santinele, plasate pe crestele stîncilor din jur, iluminau împrejurimile cartierului general al lui Biassou, al cărui unic mijloc de apărare, în caz de atac, era un cordon circular de căruţe, încărcate cu pradă şi muniţii. Aceste caraule negre, stînd în picioare pe vîrfurile ascuţite ale piramidelor de granit ce răsar pretudindeni în acei munţi, adesea se întorceau la o sută optzeci de grade, ca giruetele unei catedrale gotice, strigînd unul către celălalt, cu toată puterea plămînilor : *Nada ! Nada* [1], cuvinte ce asigurau liniştea lagărului. Din cînd în cînd, se adunau în jurul meu grupuri de negri curioşi. Toţi mă priveau amenintători.

XXVIII

În sfîrşit, un pluton de soldaţi de culoare, destul de bine înarmaţi, se îndreptă spre mine. Negrul căruia se părea că aparţin mă dezlegă de stejarul de care eram prins şi mă înmînă căpeteniei escuadei, din mîinile căruia primi un sac destul de plin, pe care îl deschise pe loc. Erau piaştri. Pe cînd negrul îngenuncheat pe iarbă îi număra cu aviditate, soldaţii mă luară cu ei. Le priveam echipa-

---

[1] Nimic ! Nimic !

mentul cu curiozitate. Purtau uniforme dintr-o pînză groasă brun-roşcată şi galbenă, tăiată după moda spaniolă. Un fel de montera castiliană, împodobită cu o mare cocardă roşie [1], le ascundea părul ca lîna. În loc de tolbă de cartuşe, aveau, pe o parte, un fel de tolbă de vînătoare. Armele lor erau : o puşcă greoaie, o sabie şi un pumnal. Mai tîrziu aveam să aflu că aceasta era uniforma gardei personale a lui Biassou. După ce dădurăm ocol mai multor colibe, aşezate în dezordine, ce încurcau locul în tabără, am ajuns la intrarea unei grote naturale, la picioarele unuia dintre acei pereţi ce împrejmuiau savana. Intrarea ei era închisă de o cortină mare din stofă tibetană, numită de caşmir, şi ce se distinge mai puţin prin strălucirea culorilor sale decît moliciunea şi desenele ei diverse. Peştera era înconjurată de mai multe rînduri duble de ostaşi echipaţi aidoma celor ce mă aduseseră. După ce schimbase parola cu santinele ce se plimbau prin faţa ei, şeful escuadei ridică draperia de caşmir şi mă introduse, lăsînd-o să cadă în urma mea.

O lampă de aramă, cu cinci lumini, atîrnată de boltă prin nişte lanţuri, răspîndea o lumină tremurătoare pe pereţii umezi ai cavernei în care nu pătrundea lumina zilei. Am văzut, între două rînduri de ostaşi mulatri, un bărbat de culoare, aşezat pe un trunchi enorm de mahon, acoperit pe jumătate de un covor din pene de papagal. Omul aparţinea grupei *sacatra*, pe care o singură nuanţă, adesea imperceptibilă, o deosebeşte de negri. Costumul său era ridicol. O splendidă centură din împletituri de mătase, de care atîrna o cruce Saint-Louis, strîngea, la nivelul buricului, o pereche de izmene albastre, din pînză grosolană ; o haină din bazea albă, prea scurtă ca să îi acopere talia, îi completa costumul. Era încălţat cu cizme cenuşii, avea o pălărie rotundă de care era prinsă o cocardă roşie, şi epoleţi, dintre care unul era de aur, al unui general de brigadă, celălalt din lînă galbenă. Două stele de aramă ce păreau să fi fost rotiţe pentru pinteni erau fixate pe ultimul, pentru a-l face, desigur, demn de lucitorul său tovarăş. Aceşti doi epoleţi nu erau prinşi în

[1] Se ştie că această culoare este a cocardei spaniole.

locul lor obişnuit prin bucmele crucişe, ci pendulau pe pieptul căpeteniei. O sabie și nişte pistoale bogat încrustate erau așezate pe covorul de pene, lîngă el.

În spatele scaunului său, stăteau în picioare, tăcuţi şi nemişcaţi, doi copii îmbrăcaţi în veşminte de sclav şi ţinînd fiecare cîte un evantai enorm din pene de păun. Aceşti doi copii sclavi erau albi. Două petece pătrate din catifea roșie ca racul, ce păreau a fi aparţinut vreunui altar presbiterian, desemnau două locuri la dreapta și la stînga buturugii de mahon. Unul dintre ele, cel din dreapta era ocupat de către *obiul* ce mă răpise furiei *griotelor*. Şedea cu picioarele sub el, ţinîndu-şi cîrja nemişcată, imobil ca un idol de porţelan într-o pagodă chinezească. Prin găurile vălului său îi vedeam strălucind ochii arzători, necontenit aţintiţi asupra mea. De fiecare parte a căpeteniei erau mai multe drapele, stindarde şi fanioane de tot felul, printre care am remarcat drapelul alb cu floare de crin, drapelul tricolor și steagul Spaniei. Celelalte erau opera fanteziei. Era și un drapel mare, negru. În fund, deasupra capului șefului, am văzut alt obiect ce îmi atrase atenţia. Era protretul acelui mulatru. Ogé, ce fusese tras pe roată cu un an în urmă la Cap, pentru crimă și rebeliune, împreună cu locotenentul său, Jean Baptiste Chavanne, și alţi douăzeci de negri și de metiși. În acest portret, Ogé, fiu al unui măcelar din Cap, era reprezentat așa cum obișnuia să ceară să fie pictat, în uniformă de locotenent-colonel, cu crucea Saint-Louis și ordinul Mérite du Lion, pe care le cumpărase din Europa, de la prinţul de Limbourg.

Şeful sacatra, în faţa căruia fusesem adus, era un bărbat de talie mijlocie. Figura sa cumplită era un rar amestec de fineţe și cruzime. Îmi ceru să mă apropii și mă privi cîtva timp în tăcere, în sfîrșit începu să rîdă ca o hienă.

— Sînt Biassou, îmi spuse.

Mă aşteptam la numele acesta, dar nu îl putui auzi rostit de acea gură, între hohotele acelea de rîs feroce, fără să mă cutremur, pe dinăuntru. Chipul meu izbuti, totuși, să rămînă calm și mîndru. Nu am răspuns nimic.

— Ei ! continuă într-o franceză destul de stricată, te-am și tras în ţeapă de nu poţi să îndoi șira spinării,

în fața lui Jean Biassou, generalissim al țărilor cucerite și general de brigadă al armatelor lui *su majestad catolica*? (Tactica principalilor șefi rebeli era să lase să se creadă că acționau cînd în numele regelui Franței, cînd în cel al Revoluției, cînd în acela al regelui Spaniei).

Mi-am încrucișat brațele pe piept și l-am privit țintă în ochi. Se porni pe rîs. Ticul îi era familiar.

— Ha! Ha! *Me pareces hombre de buen corazon*[1]. Așa! Ascultă ce îți spun. Ești creol?

— Nu, am răspuns, sînt francez. Siguranța mea îl făcu să își încrunte sprîncenele.

Reluă rîzînd:

— Cu atît mai bine; după uniformă, pricep că ești ofițer. Ce vîrstă ai?

— Douăzeci de ani.

— Cînd i-ai împlinit?

La această întrebare, ce deștepta în mine amintiri foarte dureroase, am stat o clipă cufundat în gînduri. O repetă cu glas mai tare. I-am răspuns:

— În ziua în care a fost spînzurat tovarășul tău, Leogri.

Trăsăturile i se crispară; rîsul i se prelungi. Se abținu, totuși.

— Leogri a fost spînzurat acum douăzeci și trei de zile, îmi spuse. Francezule, o să îi spui diseară, din partea mea, că ai trăit cu douăzeci și patru de zile mai mult ca el. Vreau să te mai țin o zi pe lume, ca să îi poți povesti cum stau frații săi cu libertatea, ce ai văzut la cartierul general al lui Jean Biassou, general de brigadă, și ce autoritate are acest generalissim asupra slujbașilor regelui.

Cu acest titlu, Jean-François, care cerea să i se spună *mare amiral al Franței*, și camaradul său Biassou desemnau hoardele lor de negri și de mulatri revoltați. Dădu ordin să fiu așezat între doi paznici într-un colț al grotei și făcu un semn cu mîna cîtorva negri îmbrăcați ridicol, cu straie de adjutanți:

---

[1] *Îmi pari un om foarte curajos.*

— Să se bată apelul, să se adune toată armata în jurul cartierului general ; facem o trecere în revistă. Și dumneavoastră, domnule capelan, spuse întorcîndu-se spre *obi*, îmbrăcați veșmintele sacerdotale și celebrați pentru noi și ostașii noștri slujba sfintei liturghii.

Obiul se ridică, se închină adînc în dreptul lui Biassou și îi șopti la ureche cîteva cuvinte pe care căpetenia le întrerupse brusc cu glas tare.

— Nu aveți altar, care va să zică, *sennor cura !* [1] Ce e de mirare în munții ăștia ?! Ce contează ! De cînd are bunul *Giu* [2] nevoie pentru slujire de un templu măreț și de altar împodobit cu aur și dantele ? Ghedeon și Josuah l-au adorat în fața stîncilor ; să facem ca ei, *bon per* [3] ; bunului *Giu* îi e destul să fie inimile fierbinți. N-aveți altar ! Cum ?! Nu puteți folosi lada asta de zahăr, luată alaltăieri de slujbașii regelui din casa Dubuisson ?

Propunerea lui Biassou fu prompt executată. Într-o clipită, interiorul grotei fu orînduit pentru această parodie a slujbei divine. Fu adus un tabernacol și un sfînt artofor, luate de la parohia din Acul, din aceeași biserică în care unirea mea cu Marie primise o cerească binecuvîntare, atît de repede urmată de nenorocire. Lada de zahăr furată fu pusă ca altar, acoperită cu un cearșaf alb, în loc de antimis, ceea ce nu te împiedica să citești pe pereții ei laterali : *Dubuisson et C , pour Nantes.*

Cînd au fost puse vasele sacre pe cearșaf, *obiul* își dădu seama că îi lipsea o cruce ; scoase pumnalul, a cărui gardă orizontală închipuia această formă și îl înfipse, în picioare, între potir și chivot, în fața tabernacolului. Atunci, fără să își scoată cușma de vraci, nici vălul de penitent, își aruncă cu repeziciune, peste umeri și pieptul gol, sfita furată preotului din Acul, deschise ceaslovul cu încuietori de argint de lîngă tabernacol, după care se citiseră rugăciuni la nunta mea fatală și, întorcîndu-se către Biassou, al cărui jeț era la numai cîțiva pași de altar, anunță că era gata, printr-o plecăciune adîncă. Pe loc, la un semn al șefului, se ridică draperia de cașmir și văzurăm în-

[1] În jargon creol : *Doamne Dumnezeule !*
[5] Dumnezeu.
[6] Jargon creol : *bunule părinte.*

treaga oaste de negri rînduiţi în pătrate concentrice şi dese în faţa deschiderii grotei. Biassou îşi scoase pălăria rotundă şi îngenunche în faţa altarului.

— În genunchi ! răcni.

— În genunchi ! repetară căpeteniile fiecărui batalion. Se auzi un ropot de tambururi. Îngenunche întreaga hoardă. Numai eu rămăsesem nemişcat pe scaunul meu, revoltat de oribila profanare ce avea să fie săvîrşită sub ochii mei ; dar cei doi mulatri vînjoşi ce mă păzeau smulseră scaunul de sub mine şi se lăsară cu toată greutatea pe umerii mei ; am căzut în genunchi, ca şi ceilalţi, obligat să arăt un simulacru de respect unui simulacru de cult. *Obiul* oficie cu gravitate. Cei doi mici paji albi ai lui Biassou slujeau de diacon şi de ajutor de diacon. Mulţimea rebelilor, ce continua să stea prosternată, asista la ceremonie cu o reculegere al cărui prim exemplu îl dădea *generalissimul*. În clipa înfăţişării darurilor, *obiul*, ridicînd agneţul sfinţit în mînă, se întoarse spre oştire şi strigă în jargon creol : *Zote cone bon Giu ; ce li mo fa zote voer. Blan tuye li, tuye blan yo tute* [1] *!* La aceste cuvinte, rostite de un glas puternic, dar pe care mi se părea să îl mai fi auzit pe undeva, cîndva, toată liota izbucni într-un răget ; îşi zăngăniră armele îndelung şi, de n-ar fi fost persoana lui Biassou, acest zgomot sinistru mi-ar fi sunat ultimul ceas. Am înţeles la ce excese de curaj şi de atrocitate se puteau deda nişte oameni pentru care un pumnal putea reprezenta o cruce şi asupra spiritului cărora orice impresie era promptă şi adîncă.

XXIX

Terminîndu-se slujba, *obiul* se întoarse spre Biassou cu o reverenţă respectuoasă. Căpetenia se ridică şi mi se adresă în franceză :

— Sîntem acuzaţi că nu aveam nici o religie, vezi bine că este o calomnie şi că sîntem buni catolici. Nu ştiu dacă

[1] *„Îl cunoaşteţi pe bunul Dumnezeu ; pe el vi-l arăt. Albii l-au ucis ; ucideţi albii toţi".* Mai tîrziu, Toussaint-Louverture avea obiceiul să adreseze aceleaşi cuvinte negrilor, după ce se împărtăşeau.

vorbea ironic sau cu bună credință. Peste o clipă, ceru să i se aducă un vas de sticlă, plin de boabe de porumb negru, zvîrli și cîteva boabe de porumb alb ; apoi, înălțînd vasul deasupra capului, ca să fie mai bine văzut de armată :

— Fraților, voi sînteți porumbul negru, albii, vrășmașii voștri, sînt porumbul alb !

La aceste cuvinte, mișcă vasul astfel, încît boabele albe aproape dispărură sub cele negre și strigă, cu un aer inspirat și triumfător : *Guette blan ci la la* [1] *!* Parabola șefului fu întîmpinată de noi aclamații repetate de toate ecourile munților. Biassou continuă, amestecînd într-una franceza sa stricată cu fraze în creolă și în spaniolă.

— *El tiempo de la mansuetud es pasado* [2]. Am fost îndelung răbdători, ca mieii cu a căror lînă compară albii părul nostru ; acum, să fim necruțători ca panterele și jaguarii ținuturilor din care am fost smulși. Numai forța poate dobîndi drepturile : celor ce se dovedesc puternici și fără milă le aparține tot. Sfîntul Lup are două zile de sărbătorire în calendarul gregorian, Mielul pascal una singură ! Nu e adevărat, domnule capelan ? *Obiul* se înclină în semn de adeziune la spusele sale. Au venit, continuă Biassou, au venit dușmanii regenerării umanității, albii aceștia, acești coloni, acești plantatori, acești oameni ai negoțului, *verdaderos demonios* vomați de gura lui Alecto ! *Son venidos con insolencia* [3] erau acoperiți, mîndrii ăștia, cu arme, cu panașe, cu veșminte de îți luau ochii și ne disprețuiau pentru că sîntem negri și goi. Socoteau, în orgoliul lor, că ne pot risipi tot atît de lesne cum risipesc aceste pene de păun roiurile negre de țînțari ! Făcînd această comparație, smulse din mîinile unui sclav alb unul dintre evantaliile din spatele său și îl agită deasupra capului cu nenumărate gesturi vehemente. Continuă : Dar, o, frații mei ! Oastea noastră s-a năpustit asupra armatei lor ca gîzele asupra unui hoit ; au căzut,

---

[1] *Iată ce sînt albii pe lîngă voi !*
[2] *Vremea blîndeții a trecut.*
[3] *Au venit cu insolență.*

cu uniformele lor frumoase, cu tot, sub brațele acestea goale pe care le credeau a fi fără vlagă, neștiind că lemnul bun e mai tare cînd e cojit de scoarță. Tremură acum tiranii aceștia pe care îi urîm! *Yo gagné peur*[1]!

Un urlet de bucurie și de triumf răspunse acestui strigăt al căpeteniei și toată liota repetă îndelung: *Yo gagné peur!*

— Negri, creoli și congolezi, adăugă Biassou, răzbunare și libertate! Mulatri, nu vă lăsați seduși de *los diabolos blancos*. Tații voștri se află în rîndurile lor, dar mamele voastre — în ale noastre. Odihniți-vă, *o hermanos de mi alma*[2]! Niciodată nu s-au purtat cu voi ca niște părinți, ci ca niște stăpîni: ați fost sclavi aidoma negrilor. Pe cînd un șorț nenorocit abia de vă acoperea șoldurile arse de soare, părinții voștri barbari se legănau sub *buenos sombreros* și purtau haine de nankin în zilele de lucru și în cele de sărbătoare haine de buracan sau de catifea, *a diez y siete quartos la vara*[3]. Blestemați ființele acestea denaturate. Dar, cum poruncile lui Dumnezeu o interzic, nu loviți voi înșivă pe părinții voștri. Dacă vă întîlniți tatăl printre vrășmași, cine vă împiedică, *amigos*, să vă spuneți unul altuia: „*Touyé papa moé, ma touyé quena toué*[4]!" Răzbunarea, slujbași ai regelui! Libertate pentru toți oamenii! Ecoul acestui strigăt poate fi auzit pe toate insulele. A plecat din *Quisqueya*[5], trezește Tobago-ul și Cuba. Un șef al celor o sută douăzeci și cinci de negri fugari din muntele Albastru, un negru din Jamaica, Bouckmann, a ridicat stindardul nostru. Primul său act de fraternitate cu negrii din San-Domingo fu o izbîndă. Să îi urmăm exemplul glorios, cu torța într-o

[1] Jargon creol: *Le e frică!*

[2] *O, frați ai sufletului meu!*

[3] De șaptesprezece *quartos vara* (măsură spaniolă echivalînd aproximativ un cot)

[4] *Ucide-l pe tata, îl ucid pe-al tău.* Au fost, într-adevăr, auziți mulatri, ce pactizau cu paricidul, rostind aceste cuvinte execrabile.

[5] Nume străvechi al lui San-Domingo, ce înseamnă Pămînt mare. Indigenii i-au spus și Aïty.

mînă, cu securea în cealaltă ! Nici o milă pentru albi, pentru plantatori ! Să le măcelărim familiile, să le devastăm plantațiile, să nu lăsăm pe pămînturile lor nici un copac ale cărui rădăcini să nu privească în sus. Să întoarcem pămîntul pe dos, să îi înghită pe albi ! Curaj deci, prieteni și frați ! Vom merge să ne luptăm și să exterminăm. Vom învinge sau vom muri. Învingători, ne vom bucura, la rîndul nostru, de toate plăcerile vieții ; morți, vom merge în cer, unde ne așteaptă sfinții, în rai, unde fiecare viteaz va primi o măsură dublă de *aguardiente*[1] și un piastru pe zi !

Acest gen de predică militară, ce nu vi se poate părea, domnilor, decît ridicolă, avu un efect excepțional asupra rebelilor. Este adevărat că extraordinara pantomimă a lui Biassou, accentul inspirat al glasului său, rîsul ciudat ce îi întretăia cuvintele, dădeau discursului său nu știu ce putere de prestigiu și fascinație. Arta cu care își îmbinau declarațiile cu amănunte făcute să stîrnească patima sau interesul revoltaților adăuga, în plus, o notă de forță elocinței lui, potrivită acestui auditoriu. Nu voi încerca, așadar, să vă descriu entuziasmul sumbru ce se manifestă în armata răzvrătiților după cuvîntarea lui Biassou. Fu un concert discordant de țipete, de jelanii, de urlete. Unii își izbeau pieptul, alții își loveau ghioagele și săbiile. Mai mulți, în genunchi sau prosternați, rămăseseră în atitudinea imobilă a extazului. Negresele își zgîriau sînii și brațele cu oasele de pește pe care le foloseau drept pieptene. Ghitarele, tam-tam-urile, tamburile, balafourile își amestecau sunetele cu pocniturile puștilor. Era ceva de sabat. Biassou făcu un semn cu mîna ; tumultul încetă ca printr-o minune ; toți negrii trecură la locul lor, în tăcere. Disciplina aceasta, pe care Biassou o impusese egalilor săi, numai prin ascendența gîndirii și a voinței sale, mă obligă, dacă o pot spune, să îl admir. Toți acești ostași ai armatei răzvrătiților vorbeau și se mișcau sub mîna căpeteniei, ca niște clape de clavecin sub degetele virtuosului.

---

[1] rachiu.

XXX

Atenția îmi mai fu atrasă și de un alt spectacol, un alt exemplu de șarlatanism și de fascinație : tratarea răniților. *Obiul*, ce îndeplinea în cadrul oștirii atît rolul de medic al sufletului cît și al trupului, începu vizita bolnavilor. Își lepădase podoabele sacerdotale și ceruse să i se aducă o ladă mare, cu despărțituri, în care își ținea leacurile și instrumentele. Folosea arareori instrumentele chirurgicale, și, în afară de o lanțetă dintr-un os de pește, cu care lăsa sînge cu multă îndemînare, părea destul de stîngaci la folosirea cleștilor ce îi utiliza drept pensetă și a cuțitului ce îi ținea loc de bisturiu. Se mărginea, mai tot timpul, să prescrie ceaiuri de portocale sălbatice și de salsaparilă și cîteva înghițituri de rachiu de melasă. Remediul său favorit și pe care îl socotea a toate vindecător, erau trei pahare de vin roșu în care amesteca pulberea unei nucșoare și a unui gălbenuș de ou, bine coapte sub cenușă. Folosea această combinație pentru tămăduirea oricărei plăgi sau boli. E ușor de înțeles că acest leac era tot atît de nul ca și cultul al cărui slujitor se pretindea ; și este de bănuit că puținele vindecări, datorate numai întîmplării, nu ar fi fost de-ajuns pentru a-și păstra încrederea negrilor, dacă nu ar fi însoțit leacul cu tot soiul de jonglerii și de nu s-ar fi străduit să stăpînească cu atît mai dihai închipuirea negrilor, cu cît se îngrijea mai puțin de durerile lor. Astfel, cînd se mărginea să le atingă rănile, făcînd un număr de semne mistice, cînd, folosind cu șmecherie urmele străvechilor superstiții îmbinate cu catolicismul recent adoptat de ei, strecura în rană cîte o pietricică fetiș învelită în tifon, suferindul atribuind pietrii binefacerile feșei. Dacă era încunoștiințat că cutare bolnav îngrijit de el își dăduse sfîrșitul, din pricina rănii sau, poate, a pansamentului, răspundea cu glas solemn :

— O prevăzusem. A fost un trădător. Cînd cu incendierea cutărei locuințe, a salvat un alb. Moartea lui este o pedeapsă !

Și gloata răzvrătiților aplauda cu gura căscată, tot mai adîncită în simțămintele de ură și răzbunare. Șarlatanul, printre alte mijloace de vindecare, folosea unul atît de

neobişnuit, încît m-a uluit. Era născocit pentru una dintre căpeteniile negre, destul de grav rănită în ultima bătălie. Examină rana îndelung, o înfăşă cum se pricepu, apoi spuse, urcînd la altar :

— O nimica toată ! Rupse trei sau patru pagini din ceaslov, le arse la flacăra lumînărilor furate din biserica din Acul şi, amestecînd cenuşa acestei hîrtii sfinţite cu cîteva picături de vin turnate în potir, adăugă : Bea ! Aşa o să te vindeci. [1] Celălalt sorbi prosteşte, aţintindu-şi privirea plină de încredere asupra jonglerului, ce sta cu mîinile ridicate asupra lui, ca şi cînd ar fi implorat binecuvîntarea cerească ; poate că convingerea că va fi vindecat contribui la tămăduirea sa.

XXXI

Urmă o altă scenă, în care rolul principal îl deţinea tot *obiul* cu văl ; medicul luase locul preotului, vrăjitorul îl înlocui pe doctor.

— *Hombres, escuchate* [2] *!* strigă *obiul* sărind cu o agilitate neaşteptată pe altarul improvizat, pe care căzu de-a dreptul cu picioarele îndoite sub fusta în dungi. *Escuchate hombres !* Să se apropie cei ce vor să citească cuvintele vieţii lor, în cartea destinului, le voi spune : *Hé estudiado la ciencia de los Gitanos* [3].

O mulţime de negri şi de mulatri se apropiară în grabă.

— La rînd, rosti *obiul,* a cărui voce reţinută şi interiorizată redobîndea, cînd şi cînd, acel accent strident ce mi-l făcea cunoscut. Dacă vă îmbulziţi, o să crăpaţi toţi.

Se opriră. În acea clipă, un om de culoare, îmbrăcat cu haină şi pantaloni albi, acoperit pe cap cu o stofă din

---

[1] Acest remediu e folosit încă destul de des în Africa, îndeosebi de către maurii din Tripoli ce îşi toarnă cenuşa unei pagini din scrierea lui Mahomed în băutură ; atribuie acestui filtru virtuţi nedesminţite. Un călător englez, nu mai ştiu care, numeşte băutura aceasta : *o infuzie de Aleoran.*

[2] *Ascultaţi, oameni !* Sensul dat de spanioli cuvîntului *hombre,* în cazul acesta, nu poate fi tradus. E mai mult decît *om* şi mai puţin decît *prieten.*

[3] *Am studiat ştiinţa ţiganilor.*

bumbac și mătase, după moda colonilor bogați, se apropie de Biassou.

— Ce e ? ! șopti *generalissimul*, ce-i cu tine, Rigaud ?

Era căpetenia mulatră din Cayes, cunoscut mai tîrziu sub numele de *generalul Rigaud*, om șiret, cu înfățișare candidă, crud, cu un aer de blîndețe. L-am scrutat cu atenție.

— Generale, răspunse Rigaud (vorbea foarte încet, dar mă aflam în imediata apropiere a lui Biassou și puteam auzi), la hotarul taberei se află un sol al lui Jean-François. Bouckmann a fost ucis într-o încăierare cu domnul Touzard și e probabil că albii i-au expus capul în oraș, ca pe un trofeu.

— Atîta ? se miră Biassou ; iar ochii îi străluciră datorită bucuriei tainice pe care o simțea văzînd cum scade numărul căpeteniilor, astfel crescînd propria lui însemnătate.

— Trimisul lui Jean-François are și un mesaj pentru dumneavoastră.

— Bine, răspunse Biassou. Și lasă mutra asta de înmormîntare, dragă Rigaud.

— Dar, obiectă Rigaud, nu vă temeți, generale, de efectul pe care îl poate avea vestea morții lui Bouckmann asupra oștirii ?

— Nu ești chiar atît de prost cum pari, Rigaud, replică șeful. O să ai prilejul să vezi cine-i Biassou. Solul, însă, să zăbovească un sfert de ceas.

Se apropie de *obi* care, în timp ce se desfășura acest dialog, își începuse activitatea de ghicitor, punînd întrebări negrilor ce se minunau, examinîndu-le semnele frunților și pe cele din palme și împărțindu-le mai multă sau mai puțină fericire pe viitor, după sunetul, culoarea și grosimea monedei pe care o arunca fiece negru într-o farfurioară pentru ostie, ce se afla la picioarele sale. Biassou îi spuse cîteva cuvinte la ureche. Vraciul își continuă, fără întrerupere operațiile metoscopice.

— Acela care poartă în mijlocul frunții, pe ridul soarelui, un pătrat sau un triunghi, va face mare avere fără să trudească, nici să muncească.

De trei ori litera S, aproape oriunde s-ar găsi pe frunte, e semnul nenorocirii ; cel ce poartă acest semn se va îneca, fără doar și poate, dacă nu se ferește de apă.

Patru linii ce pleacă de la nas și se îndoaie împerechiate pe frunte, deasupra ochilor, vestesc că purtătorul va fi ostatec și se va chinui printre străini.

Obiul se întrerupse :

— Prieteni, adăugă cu gravitate, am văzut acest semn pe fruntea lui Bug-Jargal, căpetenia vitejilor din Morne-Rouge.

Aceste cuvinte, ce îmi confirmară încă o dată prinderea lui Bug-Jargal, fură urmate de jelaniile unei hoarde alcătuită numai din negri și ale cărei căpetenii purtau izmene stacojii : erau cei din Morne-Rouge. *Obiul* continuă :

— Dacă la dreapta frunții, pe linia lunii, aveți ceva care să semene cu o furcă, temeți-vă de lene sau de prea mult dezmăț.

Un mic semn de mare însemnătate, cifra arabă a numărului trei, pe linia soarelui, prevestește lovituri de bîtă...

Un bătrîn negru spaniol-dominghez îl întrerupse pe vrăjitor. Se tîrî spre el implorîndu-l să îl panseze. Fusese rănit și un ochi îi atîrna însîngerat, fiind smuls din orbită. *Obiul* îl uitase cînd făcuse vizita medicală. În clipa cînd îl zări, strigă :

— Cercuri în partea dreaptă a frunții, pe linia lunii, desemnează boli de ochi. *Hombre !* îi spuse nenorocitului rănit, iată acest semn, limpede scris pe fruntea ta ; ia să-ți văd mîna.

— *Alas ! excelentissimo señor,* vorbi celălalt, *mir' usted mi ojo !* [1].

— *Fatras* [2], răspunse *obiul* cu umor, crezi că mai e nevoie să-ți văd ochiul !... palma, ți-am spus !

Nenorocitul își întinse mîna, murmurînd într-una :

— *Mi ojo !*

---

[1] *Vai ! Prea bunule domn, priviți-mi ochiul !*

[2] Nume cu care era numit un bătrîn negru ce nu mai putea sluji.

— Exact ! Dacă avem pe linia vieţii un punct înconjurat de un cerculeţ, vom fi chiori. Iată punctul şi cerculeţul ; vei fi chior.

— *Ya le soy*[1], răspunse amărîtul gemînd de-ţi făcea milă. Dar *obiul*, ce nu mai era chirurg, îl respinse şi continuă, fără să îi pese de tristeţea bietului chior.

— *Escuchate, hombres !* Dacă cele şapte linii ale frunţii sînt mici, încîlcite, abia însemnate, purtătorul lor va trăi puţin.

Cel ce are, pe linia lunii, spre sprîncene, două săgeţi întretăiate, moare într-o bătălie.

Dacă linia vieţii ce străbate mîna are la capăt, lîngă încheietură, o cruce, prevesteşte suirea pe eşafod... Aici se cuvine să vă spun, *hermanos*, că unul dintre cei mai îndrăzneţi stîlpi ai independenţei, Bouckmann, are aceste trei semne ale nenorocirii.

Auzind aceste cuvinte, toţi negrii îşi reţinură suflarea : privirile lor, nemişcate, nedezlipite de jongler, exprimau o atenţie foarte apropiată de stupiditate.

— Totuşi, nu pot spune exact ce înseamnă acest semn ce îl ameninţă pe Bouckmann, moartea în bătălie sau pe eşafod. Dar meşteşugul meu e atotştiutor.

Se opri şi schimbă o privire cu Biassou. Biassou şopti cîteva cuvinte la urechea unuia dintre adjutanţii ce ieşi imediat din peşteră.

— O gură căscată şi fără culoare, continuă *obiul*, reîntorcîndu-se spre ascultătorii săi cu un accent batjocoritor şi zeflemitor, o atitudine şleampătă, braţele bălăbănite şi mîna stîngă întoarsă spre în afară fără pricină, vestesc prostia din fire, nerozia, golul, o curiozitate de tont.

Biassou rînjea. În clipa aceea, reveni adjutantul ; aducea cu sine un negru murdar de noroi şi praf, ale cărui picioare, zgîriate de mărăcini şi pietre, dovedeau că alergase îndelung. Era solul pomenit de Rigaud. Într-o mînă, ţinea un pachet sigilat, în cealaltă un pergament deschis, a cărui pecete închipuia o inimă în flăcări. În mijlocul ei, erau slovele caracteristice M şi N, îmbrăţişate, ce de-

---

[1] *Sînt.*

semnau, desigur, unirea dintre mulatrii slobozi și negrii sclavi. Alături de ele am putut citi : „Prejudecata învinsă ; vergeaua de fier sfărîmată ; *trăiască regele !*“ Acest pergament era o hîrtie de liberă trecere eliberată de Jean-François. Emisarul o prezentă lui Biassou și, după ce se închină pînă la pămînt, îi întinse hîrtia sigilată. Generalissimul o deschise grăbit, parcurse depeșele ce se aflau în ea, puse una în buzunarul hainei și spuse, mototolind-o pe cealaltă în pumn :

— Slujbași ai regelui !... Negrii se înclinară. Slujbași ai regelui ! Iată ce îi spune lui Jean Biassou, generalissim al ținuturilor cucerite, mareșal al taberelor și armatelor Majestății Sale catolice, Jean-François, mare amiral al Franței, locotenent-general al oștilor numitei Majestăți, regele Spaniei și al Indiilor :

Bouckmann, căpetenie a o sută douăzeci de negri din munții Albaștri, din Jamaica, recunoscut independent de către guvernul general din Bell-Combe, Bouckmann a căzut victimă în numele glorioasei lupte pentru libertate, și umanitate împotriva despotismului și barbariei. Această generoasă căpetenie a fost ucisă într-o încăierare cu tîlharii albi ai generalului Touzard. Monștrii i-au tăiat capul și au dat veste că îl vor arăta mulțimilor, în chip rușinos, pe un eșafod, în garnizoana orașului lor, Cap. Răzbunare !

O tăcere descurajată urmă după citire. Dar *obiul* se ridică în picioare pe altar și strigă mișcînd iute bîta albă, cu gesturi triumfătoare :

— Solomon, Zorobabel, Eliazar Thaleb, Cardan, Iuda Bowtharicht, Averoes, Albert cel Mare, Bohabdil, Jean de Hagen, Anna Baratro, Daniel Ogrumof, Rachel Flintz, Altornino ! Vă mulțumesc ! Știința clarvăzătorilor nu m-a înșelat. *Hijos, amigos, hermanos, muchachos, mozos, madres, y vosotros todos qui me escuchais aqui* [1], ce am prezis ? *qué habia dicho ?* Semnele de pe fruntea lui Bouckmann mă înștiințaseră că va trăi puțin și că va muri într-o luptă ; liniile palmei sale — că se va sui pe

[1] *Fii, prieteni, frați, flăcăi, copii, mame și voi toți ce mă ascultați aici !*

un eşafod. Dezvăluirile meşteşugului meu se împlinesc întocmai şi întîmplările se orînduiesc de la sine pentru a îndeplini, pînă la cele mai neînsemnate amănunte, lucruri pe care noi nu le putem îmbina, cum ar fi moartea pe cîmpul de luptă şi eşafodul ! Minunaţi-vă, fraţilor !

Descurajarea negrilor se preschimbă, pe parcursul acestei cuvîntări, într-un fel de uimire înspăimîntată. Ascultau *obiul* cu o încredere împletită cu groază ; acesta, îmbătat de sine însuşi, se plimba de ici-colo, pe lada de zahăr, a cărei suprafaţă oferea suficient spaţiu pentru ca paşii săi mărunţi să se poată desfăşura în voie. Biassou rînjea. I se adresă *obiului :*

— Domnule căpitan, deoarece ştiţi ce va să se întîmple, ne-aţi bucura să binevoiţi a citi care va fi norocul nostru, al lui Jean Biassou, *mariscal de campo.*

Obiul, adăstînd, plin de mîndrie, în dreptul grotescului altar unde era slăvit de credulitatea negrilor, vorbi acestui *mariscal de campo :*

— *Venga vuestra merced*[1]*!* În acest moment, *obiul* era omul cel mai de seamă al armatei. Puterea militară ceda în faţa puterii religioase. Biassou se apropie. I se putea citi ciuda în priviri. Daţi-mi mîna, generale, spuse *obiul,* aplecîndu-se să o ia. *Empezo* [2]. Linia închieturii, însemnată egal pe toată lungimea, vă făgăduieşte bogăţii şi fericire. Linia vieţii, lungă, adîncă, vă prezice o viaţă fără nenorociri, o bătrîneţe sprintenă ; deoarece e strîmtă, ea desemnează înţelepciunea voastră, duhul treaz, bunătatea inimii ; în sfîrşit, văd ceea ce *chiromancas,* numesc semnul cel mai ferice dintre toate, o mulţime de riduri mărunte ce se îmbină sub chipul unui arbore încărcat de ramuri ce se înalţă spre partea de sus a palmei ; acesta e pronosticul sigur al avuţiei şi al măririlor. Linia sănătăţii, foarte lungă, dă aceleaşi semne ca şi linia vieţii ; mai desemnează curajul ; se îndoaie spre degetul mic, unde formează un fel de cîrlig. Generale, acesta este semnul unei severităţi utile. Spunînd aceste cuvinte, ochii strălucitori ai micului *obi* se aţintiră asupra mea,

---

1 *Vie mîntuirea ta !*
2 *Încep !*

prin deschizăturile vălului său și, încă o dată, am recunoscut accentul lui, oarecum tăinuit de gravitatea obișnuită a glasului său.

— Încărcată de cerculețe, linia sănătății voastre vă vestește un mare număr de execuții necesare pe care trebuie să le porunciți. Se întrerupe către mijloc, pentru a forma un semicerc : semn că veți fi pradă unor mari primejdii datorate animalelor sălbatice, adică albilor, dacă nu îi ucideți. Linia norocului, înconjurată, ca și linia vieții, de rămurele ce urcă spre partea de sus a palmei, confirmă, pentru viitor, puterea supremă pentru care aveți chemare ; la partea superioară fiind dreaptă și dezlegată, ea vestește arta stăpînirii. A cincea linie, aceea a triunghiului, prelungită către rădăcina degetului mijlociu, făgăduiește izbîndă deplină în orice lucrare. Acum, să vedem degetele. Degetul mare, străbătut pe întreaga lungime de linii mărunte ce merg de la unghie pînă la încheietură, făgăduiesc o mare moștenire : desigur, aceea a gloriei lui Bouckmann ! adăugă *obiul* cu glas puternic. Mica ridicătură ce alcătuiește rădăcina arătătorului e încărcată cu dungi mici, abia văzute : cinste și demnități ! Mijlociul nu anunță nimic. Inelarul vă este brăzdat de linii încrucișate : veți învinge toți vrăjmașii, veți domina toți rivalii ! Aceste linii alcătuiesc crucea sfîntului Andrei : semnul geniului și al credinței ! Legătura ce unește degetul mic de mînă e plină de riduri chinuite : norocul vă va aduce numai favoruri. Mai văd un cerc : prezicere ce se adaugă celorlalte, vestind putere și măriri !

Fericit, spune Eliazar Thaleb, cel ce poartă toate aceste semne ! Soarta poartă grija îndestulării sale și steaua sa îi dăruie geniul ce îl va duce la strălucire. Iar acum, generale, îngăduiți-mi să vă iscodesc fruntea. Acela care poartă în mijlocul frunții, spune Rachel Flintz, țiganca, pe ridul soarelui, un pătrat sau un triunghi, va avea o viață îmbelșugată. Iată-l bine pronunțat. Dacă acest semn este în dreapta, făgăduiește o moștenire de seamă... E vorba tot de aceea a lui Bouckmann. Semnul unei potcoave între sprîncene, deasupra ridului lunii, vestește că știți să vă răzbunați împotriva tiraniei și a jignirii. Și eu port acest semn...

Felul în care *obiul* rosti aceste cuvinte, „și eu port acest semn“, mă izbi din nou.

— E de găsit, adăugă cu același ton, la vitejii ce știu să pregătească o răzvrătire bărbătească și să sfărîme lanțurile robiei prin luptă. Gheara leului pe care o aveți deasupra sprîncenei vădește curajul vostru fără seamăn. În sfîrșit, generale Jean Biassou, fruntea voastră înfățișează cel mai strălucit semn dintre toate semnele prosperității : o îmbinare de linii ce închipuie slova M, întîia din numele Fecioarei. În orice parte a frunții, pe orice brazdă ar apare, acest semn vestește geniul, gloria și puterea. Cel ce o poartă va duce întotdeauna la izbîndă pe ai săi ; cei ai căror căpetenie este nu vor deplînge nici o pierdere : el singur va prețui cît toți la un loc. Sînteți acest ales al sorții !

— *Gratias*, domnule capelan, spuse Biassou, pregătindu-se să se întoarcă pe tronul de mahon.

— Așteptați, generale, urmă *obiul*, am uitat un semn. Linia soarelui, puternic însemnată pe frunte, dovedește cunoașterea prețului bunurilor lumești, dorința de a ferici pe alții, multă dărnicie și o înclinare către tot ce e măreț.

Biassou păru să înțeleagă că mai curînd uitase el decît *obiul*. Scoase din buzunar o pungă destul de grea și îi dădu drumul în tipsia de argint, pentru ca să se dovedească faptul că linia soarelui nu minte. Între timp, uluitorul horoscop al căpeteniei rodise în oștire. Toți răzvrătiții, asupra cărora cuvintele obiului erau, de cînd cu moartea lui Bouckmann, mai puternice decît oricînd, trecură de la descurajare la înflăcărare și, încredințîndu-se orbește vraciului lor ce nu putea greși și generalului însemnat de soartă, se porniră pe urlete de toată frumusețea : *Trăiască obiul ! Trăiască Biassou !* Obiul și Biassou priviră unul la celălalt și mi se păru că aud rîsul înăbușit al *obiului* răspunzînd rînjetului generalissimului. Nu înțeleg de ce acest *obi* îmi obseda gîndul ; mi se părea că aș mai fi văzut ori auzit aiurea pe cineva ce semăna leit acestei ființe ciudate. Am vrut să îl trag de limbă :

— Domnule *obi, señor cura, doctor medico*, domnule capelan, *bon per!* m-am adresat lui. Se întoarse brusc. Mai există cineva aici, căruia nu i-ați citit horoscopul : eu sînt acela. Își încrucișă brațele sub soarele de argint ce îi acoperea pieptul păros și nu răspunse. Am urmat : Aș vrea să aflu ce prevestiți asupra viitorului meu ; dar cinstiții tovarăși ai dumneavoastră mi-au luat ceasul și punga și nu faceți parte dintre vrăjitorii ce prooroceso pe nimica.

Înaintă în grabă spre mine și îmi șopti în taină :

— Te înșeli ! Ia să-ți văd mîna.

I-am întins-o, privindu-l drept în ochi. Îi scînteiau privirile ; păru că îmi examina mîna.

— Dacă linia vieții e tăiată la mijloc de două linii transversale foarte vizibile, acesta este semnul morții apropiate. Moartea ți se apropie !

Dacă linia sănătății nu se află în mijlocul palmei și nu se poate vedea decît linia vieții și a norocului, adunate la un loc, în chip de unghi, nu ne putem aștepta, avînd acest semn, la un sfîrșit firesc... Să nu te aștepți la un sfîrșit firesc !

Dacă spatele arătătorului este străbătut de o dungă, pe toată lungimea, ne e dat să ne săvîrșim datorită unei morți violente. Auzi ? Fii gata să întîmpini o moarte violentă !

Acest glas sepulcral ce vestea moartea avea ceva vesel ; îl ascultam cu indiferență și dispreț.

— Vrăjitorule, i-am spus, cu un zîmbet disprețuitor, ești îndemînatic, ghicești ce știi că trebuie să aibă loc.

Se apropie și mai mult :

— Te îndoiești de știința mea ! Atunci, mai ascultă. Întreruperea liniei soarelui de pe fruntea ta mă învață că iei un vrăjmaș drept prieten și un prieten drept vrăjmaș...

Înțelesul acestor cuvinte părea să fie în legătură cu Pierrot, pe care îl iubeam și care mă trădase și cu acel credincios Habibrah, pe care îl uram și ale cărui veșminte însîngerate mărturiseau moartea sa curajoasă și devotată.

— Ce vrei să spui ? am izbucnit.

— Ascultă pînă la capăt, urmă *obiul*. Ţi-am vorbit despre viitor, ascultă acum despre trecut : linia lunii e uşor curbată pe fruntea ta... Asta înseamnă că ţi-a fost răpită soţia... Am tresărit ; mi-a venit să sar de pe jeţ ; paznicii mă opriră s-o fac. Nu eşti răbdător, reluă vraciul ; ascultă pînă la sfîrşit. Cruciuliţa ce întretaie capătul acestei curburi limpezeşte lucrurile. Soţia ţi-a fost răpită în noaptea nunţii...

— Ticălosule, am strigat, ştii unde se află ! Cine eşti? M-am zbătut să mă eliberez şi să smulg vălul ; dar a trebuit să cedez în faţa numărului şi a forţei, şi, plin de furie, l-am văzut pe misteriosul *obi* îndepărtîndu-se pe cînd îmi spunea :

— Acum mă crezi ? Pregăteşte-te pentru apropiata ta moarte !

XXXII

Pentru ca gîndurile să îmi fie risipite de la nedumerirea în care mă lăsase această scenă stranie, fu nevoie ca o nouă dramă să urmeze comediei ridicole pe care o jucaseră Biassou şi *obiul* în faţa hoardei lor căscate.

Biassou luase din nou loc pe jilţul său de mahon, *obiul* se reaşezase în dreapta sa, Rigaud la stînga, pe cele două pătrate din preajma tronului căpeteniei. *Obiul*, cu braţele încrucişate pe piept, părea adîncit într-o profundă contemplaţie ; Biassou şi cu Rigaud mestecau tutun şi un adjunct se apropie să îl întrebe pe *mariscal de campo* dacă oastea trebuie să defileze, cînd trei cete zgomotoase de negri veniră împreună spre intrarea peşterii, strigînd furios. Fiecare dintre ele aduceau cîte un ostatec pe care voiau să îl dea pe mîna lui Biassou, nu atît pentru a afla dacă voia să îl cruţe, cît pentru a afla care îi era voia în privinţa felului de ucidere pe care nenorociţii trebuiau să îl îndure. Strigătele lor sinistre vădeau asta din plin :

— Moarte ! Moarte ! *Muerte ! Muerte !*

— *Death ! Death !* urlau cîţiva negri englezi, fără îndoială din ceata lui Bouckmann, ce se alipiseră negrilor spanioli şi francezi ai lui Biassou. *Mariscal de campo* le făcu semn din mînă să tacă şi ceru să fie aduşi cei trei

captivi în pragul cavernei. Cu surprindere, i-am recunoscut pe doi dintre ei : unul era *cetățeanul-general* C***, acel filantrop ce corespondа cu toți negrofilii de pe glob și care născocise în consiliul de la guvernator acel sfat atît de crud în privința sclavilor ; celălalt era plantatorul echivoc, atît de scîrbit de mulatri, (albii îl numărau și pe el printre ei). Al treilea părea să aparțină clasei *micilor albi ;* purta un șorț de piele și avea mînecile suflecate pînă deasupra coatelor. Fiecare din cei trei fusese surprins separat, pe cînd încerca să se ascundă în munți. *Micul alb* fu interogat cel dintîi.

— Cine ești ? îl întrebă Biassou.

— Sînt Jacques Belin, dulgher al spitalului călugărilor, din Cap. În ochii *generalissimului țărilor cucerite* se putea citi surpriză și rușine.

— Jacques Belin! spuse, mușcîndu-și buzele.

— Da, răspunse dulgherul ; nu mă recunoști ?

— Să începi tu prin a mă recunoaște și a mă saluta, spuse acel *mariscal de campo.*

— Nu îl salut pe sclavul meu ! răspunse dulgherul.

— Sclavul tău, nenorocitule! izbucni *generalissimul.*

— Da, răspunse dulgherul, da, sînt primul tău stăpîn. Te faci că nu mă recunoști; dar amintește-ți, te-am vîndut pe treisprezece piaștri unui negustor dominghez.

O furie puternică încrîncenă trăsăturile lui Biassou.

— Cum asta ! urmă *micul alb,* s-ar părea că ți-e rușine că m-ai slujit ! Jean Biassou nu trebuie să se simtă cinstit de a fi fost proprietatea lui Jacques Belin ? Maică-ta, bătrînă nebună, mi-a măturat adesea dugheana dar am vîndut-o domnului majordom al spitalului călugărilor ; era atît de rablagită că nu mi-a dat decît treizeci și doi de franci și șase cenți pe ea. Asta e adevărata voastră poveste ; se pare însă că v-ați făcut tare mîndri, voi, negrii și mulatrii, și că ai uitat de vremurile cînd îl slujeai în genunchi pe meșterul Jacques Belin, dulgher din Cap.

Biassou îl ascultase rînjind cumplit, ceea ce îi dădea un aer de tigru.

— Bine ! spuse. Se întoarse spre negrii ce i-l aduseseră pe meșterul Belin : luați două bancuri, două scîn-

duri și un fierăstrău și duceți-l pe acest om. Jacques Belin, dulgher din Cap, mulțumește-mi, îți făgăduiesc o moarte de dulgher.

Rîsul său isprăvi explicitarea oribilei cazne ce avea să pedepsească orgoliul fostului său stăpîn. M-am cutremurat ; dar Jacques Belin nici măcar nu se încruntă ; se întoarse, mîndru, spre Biassou :

— Da, spuse, trebuie să îți mulțumesc, căci te-am vîndut pe treisprezece piaștri și am cîștigat, desigur, mai mult decît meriți.

Fu luat.

XXXIII

Ceilalți doi prizonieri asistaseră, mai mult morți decît vii, la acest înspăimîntător prolog al propriei lor tragedii. Atitudinea lor umilă și înspăimîntată contrasta cu fermitatea, puțin teatrală, a dulgherului : tremurau din tot trupul. Biassou îi privi țintă, unul după celălalt, cu căutătura lui de vulpoi ; după care, savurînd prelungirea agoniei lor, începu să converseze cu Rigaud despre diferitele soiuri de tabac, afirmînd că tutunul din Havana nu era bun decît sub formă de țigări de foi, iar, pentru prizat, cel mai bun tabac i se părea cel de Spania, din care răposatul Bouckmann îi trimisese două balerci, luate de la domnul Lebattu, proprietarul insulei Tortue. Apoi, adresîndu-se brusc cetățeanului-general C***, îi spuse :

— Ce părere ai ?

Această intervenție neașteptată îl făcu pe cetățean să se clatine.

— Am încredere, generale, în părerea Excelenței-Voastre...

— Vorbe de lingușitor ! i-o tăie Biassou. Eu cer părerea ta, nu pe a mea. Cunoști vreun sortiment de tabac pentru prizat, superior celui al domnului Lebattu ?

— Nu, monseniore, spuse C***, a cărui turburare îl distra pe Biassou.

— Generale ! Excelență ! Monseniore ! repetă nervos căpetenia; ești un aristocrat !

— Nu, zău că nu ! strigă cetățeanul-general ; sînt un bun patriot de pe vremea lui '91 și un fervent negrofil...

— *Negrofil,* îl întrerupse generalisimul ; ce-i aia, negrofil ?...

— Un prieten al negrilor, se bîlbîi cetățeanul.

— Nu e suficient să fii prieten al negrilor, se repezi cu severitate Biassou ; trebuie să fii și prietenul oamenilor de culoare.

Cred că am apucat să spun că Biassou era *sacatra.*

— Al oamenilor de culoare, asta voiam să spun, răspunse, smerit, negrofilul. Sînt amic cu cei mai faimoși partizani ai negrilor și ai mulatrilor.

Biassou, fericit să poată umili un alb, îl întrerupse din nou :

— *Negri și mulatri !* Ce înseamnă asta ? Ai venit aici ca să ne insulți cu numele acestea odioase, născocite de albi, în disprețul lor ? Aici nu regăsesc decît oameni de culoare și negri ; ați auzit, domnule colon ?

— E din pricina unei deprinderi prostești din copilărie, explică C***, iertați-mă, n-a fost intenția mea să vă insult, monseniore...

— Lasă baltă acest *monseniore ;* îți repet că nu-mi plac obiceiurile astea de aristocrat.

C*** voia iar să se scuze ; începu să se bîlbîie din nou;

— Dacă m-ați cunoaște, cetățene...

— *Cetățene !* Drept cine mă iei ? strigă Biassou cu forță. Urăsc jargonul acesta al iacobinilor. Nu cumva ești iacobin ? Gîndește-te bine că vorbești generalissimului slujbașilor regelui ! *Cetățene !...* Obrăznicătura !

Bietul negrofil nu mai știa cum să îi vorbească omului acestuia ce respingea atît titlul de *monseniore,* cît și pe cel de *cetățean,* limbajul aristocratic și cel patriotic ; era distrus. Biassou, a cărui mînie era simulată numai, exulta văzîndu-i încurcătura.

— Vai ! spuse cetățeanul-general, în cele din urmă, mă judecați greșit, nobile apărător al drepturilor imprescriptibile a jumătate din omenire.

În dilema de a da o calificare, oricare ar fi fost, șefului acestuia ce părea să le refuze pe toate, recursese la una dintre acele perifraze sonore pe care revoluționarii o substituie, cu dragă inimă, numelui și titlului persoanei căreia i se adresează.

Biassou îl privi țintă și îi spuse :

— Așadar îi iubești pe negri și pe cei cu sîngele amestecat ?

— Îi iubesc ! strigă cetățeanul C*** ; țin corespondență cu Brissot și cu...

Biassou îl întrerupse, rînjind :

— Ha ! Ha ! Sînt încîntat să găsesc în tine un prieten al cauzei noastre. În acest caz, trebuie că îi urăști pe ticăloșii de coloni ce au pedepsit dreapta noastră răzvrătire cu torturile cele mai crude ; trebuie să gîndești, ca și noi, că adevărații rebeli sînt albii și nu negrii, deoarece se ridică împotriva naturii și a umanității ; de bună seamă îi detești pe acești monștri !

— Îi detest ! răspunse C***

— Așa, da ! urmă Biassou. Ce părere ai despre un om care, pentru a înăbuși ultimele tentative ale sclavilor, a înfipt în țepi cincizeci de capete de negri, mărginindu-și cu ele, aleea ce duce spre locuința sa, din ambele părți.

Paloarea lui C*** fu înspăimîntătoare.

— Ce ai spune despre un alb care a propus să fie înconjurat orașul Capului cu o centură de capete de sclavi ?

— Milă ! Milă !spuse cetățeanul-general îngrozit.

— Te-am amenințat ? reluă cu răceală Biassou. Stai să isprăvesc... De o centură de capete care să înconjoare orașul de la fortul Picolet pînă la capul Caracal ! Ce părere ai de asta ? Hă ? Răspunde !

Cînd Biassou a rostit cuvintele : *Te-am amenințat ?* C*** redobîndi oarecari nădejdi ; gîndi că șeful aflase, poate despre aceste orori fără a-l cunoaște pe autorul lor și răspunse cu oarecare fermitate, pentru a preveni orice bănuială ce ar fi putut exista.

— Socotesc că sînt niște crime atroce.

Biassou rînjea.

— Bine ! Și ce pedeapsă ai da vinovatului ?

La aceasta, nenorocitul de C*** ezită.

— Ei, reluă Biassou, ești prietenul negrilor au ba ?

Dintre cele două alternative, negrofilul o alese pe cea mai puțin primejdioasă ; și nebăgînd de seamă nimic ce îi putea fi dușmănos în privirea lui Biassou, spuse cu glas moale :

— Vinovatul merită moartea.

— Aşa e bine răspuns, spuse liniştit Biassou, scuipînd tabacul pe care îl mesteca.

Aerul său de nepăsare dădu iarăşi o anume siguranţă sărmanului negrofil ; făcu un efort pentru a înlătura orice bănuială ar fi putut pluti asupra sa.

— Nimeni, spuse, n-a dorit mai tare ca mine triumful cauzei voastre. Fac un schimb de scrisori cu Brissot şi cu Pruneau de Pomme-Gouge, din Franţa ; cu Magaw, din America ; cu Peter Paulus, din Olanda ; cu abatele Tamburini, din Italia,.. Porni să desfăşoare cu plăcere această litanie filantropică, pe care o recita de bună voie, şi pe care o debitase, cu alt prilej, în împrejurări deosebite şi cu alt ţel, la domnul de Blanchelande, cînd Biassou îl opri.

— Şi ce-mi pasă mie de toate aceste scrisori ! Spune-ne numai unde îţi sînt magazinele şi magaziile : oastea mea are nevoie de muniţii. De bună seamă, ai plantaţii bogate şi o casă de comerţ puternică, din moment ce corespondezi cu toţi marii negustori ai lumii.

Cetăţeanul C*** îndrăzni să facă o observaţie timidă :

— Eroi ai umanităţii, nu negustori, filozofi, filantropi şi negrofili.

— Iar te întorci la cuvintele tale fără înţeles, fir-ar ale dracului, spuse Biassou, clătinîndu-şi capul. Cum vine asta ! N-ai nici magazine, nici magazii bune de jefuit, atunci la ce eşti bun ?

Această întrebare trezi o licărire de nădejde în mintea lui C***, de care ultimul se agăţă cu aviditate.

— Nobile luptător, răspunse, aveţi un economist în rîndurile armatei ?

— Asta ce mai e ? întrebă şeful.

— Este, spuse prizonierul, cu atîta îndrăzneală cîtă îi îngăduia teama sa, este un om deosebit de necesar, acela ce singur poate aprecia, după valoare, resursele materiale ale unui imperiu, le orînduieşte în ordinea importanţei lor, le clasează după valoarea lor, le îmbunătăţeşte combinînd sursele şi rezultatele lor, le distribuie cum se cuvine, aşa cum ar ţîşni dintr-un fluviu al utilităţii generale, canale roditoare, fluviul îngroşînd marea prosperităţii publice.

— Caramba! Spuse Biassou, aplecîndu-se spre *obi*. Ce naiba vrea să spună cu cuvintele astea, puse unu-n coada áluilalt, ca boabele mătăniilor tale ?

Obiul ridică din umeri în semn de ignoranță și dispreț. Dar cetățeanul C*** continuă :

— ... Am studiat, viteazule șef al bravilor regeneratori ai San-Domingoului, am studiat marii economiști : Turgot, Raynol și Mirabeau, prietenul oamenilor ! Am pus teoriile lor în practică. Cunosc știința indispensabilă guvernării regatelor și oricăror state...

— Economistul nu face economie de cuvinte ! spuse Rigaud, cu surîsul său blînd și zeflemitor.

Biassou strigă :

— Ia-n ascultă, moară stricată ! Am eu regate și state de guvernat ?

— Nu încă, mărețe om, se lansă C***, dar poate să vină ; și, de altfel, știința mea coboară, fără să își piardă calitățile, la amănuntele necesare gestiunii unei armate.

Generalissimul îl întrerupse din nou, pe neașteptate :

— Eu nu îmi administrez oastea, domnule plantator, o comand.

— Așa se și cuvine, remarcă cetățeanul ; veți fi generalul, iar eu voi fi intendentul. Am cunoștințe speciale pentru înmulțirea vitelor...

— Crezi că creștem vite ? spuse Biassou rînjind : le mîncăm. Cînd colonia franeczá n-o să mai aibă vite, voi trece munții de pe hotar și voi lua vitele și oile spaniolilor, pe care le cresc în cîmpiile din Cotuy, Vega, San-Jago și pe malurile Yunei ; ba o s-ajung de va fi nevoie, să le iau pe cele ce pasc în peninsula Samana și pe coastele munților Cibos, de la gura Neybului pînă dincolo de San-Domingo. De altfel, aș fi încîntat să-i pedepsesc pe îndrăciții de plantatori spanioli ; ei l-au predat pe Ogé ! Vezi că nu mă încurcă lipsa hranei și că nu-mi e de trebuință știința ta *deosebit de necesară !*

Această declarație viguroasă îl desumflă pe sărmanul economist ; încercă, totuși, o ultimă portiță de scăpare.

— Studiile mele nu s-au mărginit la creșterea vitelor. Mai am și alte cunoștințe speciale ce vă pot fi de mare folos. Vă voi arăta felul cum pot fi exploatate rășina, și minele de cărbuni.

— Ce-mi pasă de ele! spuse Biassou. Cînd am nevoie de cărbuni, dau foc la trei leghe de codru.

— Vă voi învăța la ce poate folosi cît mai bine fiecare specie de lemn, urmă ostatecul.

— *Que te lleven todos los demonios de los diez y siete infiernos*[1]! strigă Biassou, scos din răbdări.

— Ce-ați spus, bunule stăpîn? spuse tremurînd tot, economistul ce nu înțelegea boabă de spaniolă.

— Ascultă, reluă Biassou, n-am nevoie de lemnele tale. Nu există decît un singur loc vacant în suita mea; nu e acela de *mayor-domo*, ci de valet de odaie. Gîndește-te, *senor filosofo*, dacă ți se potrivește. O să mă slujești în genunchi, îmi vei aduce pipa, *carlalu*-ul[2] și supa de broască țestoasă; și, așa cum fac ăștia doi paji pe care îi vezi, va trebui să porți în urma mea evantaiul din pene de păun sau de papagal. Ei?! Răspunde! Vrei să fii valetul meu?

Cetățeanul C***, care nu visa decît cum să își salveze viața, se înclină pînă la pămînt, manifestîndu-și în tot chipul bucuria și recunoștința.

— Primești, deci? îl întrebă Biassou.

— Vă puteți îndoi, generosul meu stăpîn, că aș ezita o clipă în fața unei favori atît de însemnate ca aceea de a vă sluji personal?

La acest răspuns, rînjetul diabolic al lui Biassou se preschimbă în hohote. Își încrucișă brațele, se ridică cu un aer triumfător și, respingînd, cu piciorul, capul albului prosternat în fața sa, spuse cu glas tare:

— Am fost foarte încîntat să văd pînă unde poate merge lașitatea albilor, după ce am văzut pînă unde ajunge cruzimea lor! Cetățene C***, ție îți datorez acest dublu exemplu. Te cunosc! Cum ai putut fi atît de prost să n-o vezi?! Tu ai prezidat caznele din iunie, iulie și august; tu ai tras în țeapă cincizeci de capete de negri, de-a lungul celor două laturi ale aleii tale, în locul palmierilor; tu voiai să măcelărești cinci sute de negri pe care izbutiseși să-i ții înlănțuiți, după izbucnirea răzme-

[1] Să te ia toți dracii celor șaptesprezece iaduri!
[2] Mîncare, cu sos, creolă.

riței și să dai ocol orașului Capului, cu o centură de capete de sclavi, de la fortul Picolet la capul Caracal. Dacă ai fi putut, ai fi făcut un trofeu din capul meu ; și, acum, te-ai socoti fericit dacă aș fi vrut să mi te fac valet. Nu! Nu ! Mă îngrijorează cinstea ta mai mult decît pe tine ; nu te voi înjosi astfel. Pregătește-te să mori !

Făcu un semn și negrii îl depuseră alături de mine pe nenorocitul negrofil care, fără a mai putea scoate o vorbă, căzuse la picioarele lui ca trăznit.

XXXIV

— Ți-a venit și ție rîndul ! spuse șeful, întorcîndu-se spre ultimul dintre prizonieri, colonul suspectat de albi că ar fi avut sîngele amestecat și care mă provocase la duel pentru această jignire. Strigătele tuturor rebelilor înăbușiră răspunsul colonului.

— *Muerte ! Muerte !* Moarte ! *Death ! Tonyé ! Tonyé!* urlară, scrîșnind din dinți și amenințînd cu pumnii pe nenorocitul captiv.

— Generale, spuse un mulatru ce se exprima mai limpede decît ceilalți, e un alb ; trebuie să moară !

Sărmanul plantator, tot țipînd și gesticulînd, izbuti să se facă auzit :

— Nu, nu, domnule general ! Nu, fraților, nu sînt alb! E o calomnie înfiorătoare ! Sînt mulatru, am sîngele amestecat ca și voi ; sînt fiul unei negrese ca și mamele și surorile voastre !

— Minte ! spuneau negrii furioși. E alb. Întotdeauna i-a urît pe oamenii de culoare și pe negri.

— Niciodată! reluă prizonierul. Pe albi îi detest. Sînt un frate de al vostru. Totodeauna am spus împreună cu voi : *Nègre cé blan, blan cé nègre*[1].

— Nu-i adevărat ! Nu-i adevărat ! striga mulțimea ; *Touyé blan ! Touyé blan*[2].

---

[1] Dicton popular al negrilor revoltați, a cărei traducere literală este : Negrii sînt albi, albii sînt negri. O traducere mai exactă ar fi : Negrii sînt stăpînii, albii sînt sclavii.

[2] Ucideți pe alb ! Ucideți pe alb !

Nenorocitul repeta, jeluindu-se cumplit:

— Sînt mulatru! Sînt de al vostru.

— Dovada! spuse cu răceală Biassou.

— Dovada, răspunse celălalt în turburarea lui, e că albii m-au dispreţuit de cînd mă ştiu.

— S-ar putea să fi adevărat, replică Biassou; dar eşti un obraznic.

Un tînăr cu sînge amestecat îi vorbi iute colonului:

— Albii te dispreţuiau, e adevărat; în schimb, tu te străduiai să-i dispreţuieşti pe cei cu sînge-amestecat, dintre care se credea că eşti. Mi s-a spus chiar că ai provocat la duel un alb ce te învinuise că ai face parte dintre noi.

O rumoare generală se făcu auzită din dreptul mulţimii indignate şi strigate îndemnînd la moarte, mai violente ca întotdeauna, acoperiră justificarea colonului care azvîrlindu-mi priviri dezamăgite şi implorînd mila, repeta plîngînd:

— E o calomnie! Nu cunosc altă laudă şi altă fericire decît de a face parte din lumea negrilor. Sînt mulatru.

— Dacă ai fi mulatru cu adevărat, nu te-ai sluji de acest cuvînt [1].

— Vai de mine! Păi, mai ştiu eu ce să spun! reluă nenorocitul. Domnule general-şef dovada că am sîngele amestecat e cercul acesta negru pe care îl puteţi vedea în jurul unghiilor mele [2].

Biassou respinse mîna ce îl implora.

— Nu m-am învrednicit cu ştiinţa domnului capelan, care poate ghici cine eşti, privindu-ţi mîna. Dar ascultă-i: ostaşii noştri te acuză, unii că ai fi alb, alţii că eşti un frate trădător. Dacă este aşa, trebuie să mori. Tu zici că eşti de-al nostru, şi nu un renegat. Nu ai decît un singur mijloc să dovedeşti cele spuse şi să te salvezi.

---

[1] Ne reamintim că oamenii de culoare respingeau, plini de furie, această calificare, născocită, după cum spuneau ei, de dispreţul albilor.

[2] Mulţi dintre mulatri prezintă, într-adevăr, acest semn la baza unghiilor; el dispare cu vîrsta, dar reapare la copiii lor.

— Care, generale, care ? se grăbi să întrebe colonul. Sînt gata.

— Iată-l, spuse Biassou cu răceală. Ia pumnalul ăsta și ucide-i tu însuți pe cei doi prizonieri albi.

Spunînd aceasta, ne arătă din privire și cu un gest al mîinii. Colonul se retrase îngrozit în fața pumnalului pe care Biassou i-l întindea cu un zîmbet infernal.

— Ei ?! spuse șeful. Cumpănești ! E, totuși, singurul mijloc de a-mi dovedi, mie și oștirii mele, că nu ești alb și că ești de-ai noștri. Hai, hotărăște-te ; pierdem timpul.

Privirile prizonierului erau rătăcite. Făcu un pas spre pumnal, apoi lăsă mîinile să-i cadă din nou, se opri și întoarse capul. Un fior îi cutremura tot trupul.

— Haide odată ! strigă Biassou, nerăbdător și mînios. Sînt grăbit. Alege ; sau îi ucizi tu, sau mori cu ei. Colonul rămase nemișcat ca o stană de piatră. Foarte bine! spuse Biassou, întorcîndu-se spre negri ; nu vrea să fie călău, va fi executat. Mi-am dat seama că e un alb ; luați-l...

Negrii înaintară pentru a-l duce pe colon. În mintea sa, această mișcare hotărî între moartea dată și moartea primită. Excesul de lașitate e curajos în felul său. Se năpusti asupra pumnalului pe care i-l întindea Biassou și, fără a-și mai lua răgazul de a gîndi la ce face, nenorocitul se azvîrli asupra cetățeanului C***, care zăcea întins alături de mine. Începu o luptă cumplită. Negrofilul, pe care încheierea interogatoriului cu care îl chinuise Biassou îl înfundase într-o disperare apatică și stupidă, privise scena dintre căpetenie și plantator, cel cu sînge amestecat, cu ochii ficși și atît de robit de teroarea viitoarei sale cazne, că părea să nu o înțeleagă ; dar, cînd îl văzu pe colon tăbărînd asupra sa și fierul lucindu-i deasupra capului, pericolul netăgăduit îl deșteptă. Se ridică în picioare și opri brațul ucigașului, strigînd cu un glas nenorocit :

— Milă ! Milă ! Ce vreți de la mine ? Ce v-am făcut ?

— Trebuie să muriți, domnule, răspunse cel cu sîngele amestecat, străduindu-se să își slobozească brațul și privindu-și victima, cu ochii înspăimîntați. Îngăduiți-mi s-o fac, n-o să vă doară.

— Să mă omorîţi ! strigă economistul, dar de ce ? Cruţaţi-mă ! Îmi purtaţi pică pentru că v-am spus cîndva că aveţi sîngele amestecat ? Dăruiţi-mi viaţa, jur că vă recunosc ca alb. Da, sînteţi alb, am s-o spun pretutindeni, dar aveţi milă...

Negrofilul îşi alesese prost apărarea.

— Taci ! Taci ! strigă furios mulatrul, temîndu-se să nu audă negrii această declaraţie. Dar celălalt urla, fără să îi dea ascultare, că ştia că este alb şi din rasa cea mai pură. Mulatrul făcu un ultim efort pentru a-l face să tacă, înlătură cu violenţă cele două mîini ce îl reţineau şi cercetă cu pumnalul prin vesmintele cetăţeanului C***. Nefericitul simţi vîrful de fier şi, ca turbat, muşcă braţul ce îl mînuia.

— Monstrule ! Nebunule ! Mă asasinezi ! Îi aruncă lui Biassou o privire.

— Apără-mă, răzbunător al omenirii ! . . .

Dar ucigaşul apăsă cu străşnicie pumnalul, un val de sînge ţîşni din jurul mîinii lui, spre faţa sa. Genunchii bietului negrofil se îndoiră subit, mîinile îi căzură fără vlagă, ochii i se stinseră, un geamăt surd îi ieşi din gură. Căzu mort.

XXXV

Această scenă, în care mă aşteptam să îmi joc curînd rolul, mă îngheţase de groază. *Răzbunătorul omenirii* urmărise cu o privire rece lupta celor două victime ale sale. Cînd totul se isprăvi, se întoarse către pajii înspăimîntaţi :

— Aduceţi-mi alt tutun, le ceru şi reîncepu să mestece liniştit.

Obiul şi cu Rigaud stăteau nemişcaţi şi negrii înşişi păreau timoraţi de spectacolul oribil pe care li-l dăduse căpetenia lor.

Mai era de ucis un alb, eu ; îmi venise rîndul. I-am aruncat o privire asasinului ce urma să-mi fie călău. Îmi făcu milă. Buzele îi erau vinete, dinţii îi clănţăneau ; o mişcare convulsivă, din pricina căreia i se cutremurau toate membrele, îl făcea să se clatine ; mîna îi revenea necontenit şi aproape maşinal, pe frunte, ca să şteargă

urmele de sînge, și privea cu un aer demențial cadavrul ce fumega, întins la picioarele sale. Ochii săi năuci nu se dezlipeau de victimă. Mă aflam într-o poziție ciudată față de acest om : mai fusese o dată pe punctul de a mă ucide, vrînd să dovedească faptul că era alb ; acum avea să mă ucidă pentru a dovedi că era mulatru.

— Hai, îi spuse Biassou, e bine, sînt mulțumit de tine, prietene ! îmi aruncă o privire și adăugă : te iert de celălalt. Mergi. Te declarăm frate bun și te numim călăul armatei.

La aceste cuvinte, dintre rînduri, ieși un negru, se înclină, de trei ori, în fața lui Biassou și strigă în jargonul său, pe care îl voi traduce în franceză pentru a ușura înțelegerea :

— Și eu, generale ?

— Ce-i cu tine ? Ce vrei să spui ? întrebă Biassou.

— Pentru mine nu faceți nimic, generale ? spuse negrul. Văd că-l avansați pe cîinele ăsta de alb, ce ucide pentru a fi recunoscut ca al nostru. Pe mine nu, care sînt negru adevărat ?

Această cerere neașteptată păru să-l încurce pe Biassou ; se aplecă spre Rigaud și căpetenia cetei din Cayes îi vorbi în franceză :

— Nu se poate, încercați să ocoliți cererea ăstuia.

— Să te avansăm ? se întoarse Biassou către negrul adevărat ; asta mă și gîndeam. Ce grad poftești ?

— Aș vrea să fiu *oficial* [1].

— Ofițer ! reluă generalissimul. Aha ! Dar pe ce bază ceri epoletul ?

— Eu ,răspunse negrul cu emfază, sînt cel ce a dat foc locuinței Lagoscette, încă din primele zile ale lui august. Eu l-am măcelărit pe domnul Clément, plantatorul, și am dus capul rafinatorului său în vîrful unei lăncii. Am tăiat gîtul a zece femei albe și a șapte copii ; unul dintre ei a slujit chiar drept stindard vitejilor negri ai lui Bouckmann. Mai tîrziu, am ars patru familii de coloni într-o cameră a fortului Galifet, pe care o încuiasem de două ori înainte de a o incendia. Tatăl meu a fost tras pe roată la

[1] Ofițer.

Cap, fratele mi-a fost spînzurat la Rocrou, și eu era cît pe ce să fiu împușcat. Am dat foc la trei plantații de cafea, șase plantații de indigo, două sute de ogoare de trestie de zahăr ; mi-am ucis stăpînul, pe domnul Noë și pe mama lui...

— Scutește-ne de jalnicele tale servicii, spuse Rigaud, a cărui indulgență prefăcută ascundea o cruzime autentică, dar care era feroce cu decență și nu putea suferi cinismul tîlhăresc.

— Aș mai putea cita multe, se lăudă negrul plin de trufie ; dar, de bună seamă, e destul pentru a fi la înălțimea gradului de *oficial* și pentru a purta pe haină epoletul de aur, asemenea camarazilor aceștia.

Îi arăta cu mîna pe adjuncții și pe cei din statul major al lui Biassou. Generalissimul păru să chibzuiască o clipă, după care adresă, cu gravitate, următoarele cuvinte negrului :

— Sînt încîntat să îți dau gradul de ofițer ; sînt mulțumit de serviciile tale ; dar mai e nevoie de ceva. Știi latinește?

Hoțul căscă ochii mari, în prostie, spunînd :

— Aud, generale ?

— Da, da, reluă iute Biassou ; știi latinește ?

— La-latinește !... repetă negrul stupefiat.

— Da, da, da, latinește ! Știi latinește ? urmă șiret căpetenia. Și, desfășurînd un stindard pe care era înscris versetul psalmului : *In exitu Israël de Aegypto*, adăugă : explică-ne ce vrea să spună cu asta.

Negrul, în culmea surprizei, rămase nemișcat și mut și-și frămînta mașinal șorțul dimprejurul izmenelor, în timp ce ochii săi înspăimîntați alergau de la general la drapel și de la drapel înapoi la general.

— Ei, ai de gînd să răspunzi ? spuse Biassou cu nerăbdare.

După ce se scărpină pe cap, negrul deschise și închise gura în mai multe rînduri și scoase, în sfîrșit, următoarele cuvinte :

— Nu înțeleg ce vrea să spună generalul.

Chipul lui Biassou se schimbă, luînd, brusc, o expresie de mînie și de indignare :

— Cum ! Caraghiosule ! strigă ; Cum ? ! Vrei să fii ofițer și nu știi latinește !

— Dar, generale... se bîlbîi negrul rușinat și tremurînd.

— Gura, continuă Biassou, a cărui furie părea să crească. Nu știu de ce nu pun să fii împușcat pe loc, așa cum meriți pentru mîndria ta. Închipuie-ți, Rigaud, ce mai ofițer, să nu știe nici măcar latinește ! Uită-te, pramatie, dacă nu înțelegi ce scrie pe steag, să-ți explic eu : *In exitu*, tot ostașul, *Israël*, ce nu știe latinește, *de Aegypto* nu poate fi numit ofițer. Nu-i așa, domnule capelan ?

Micul *obi* dădu din cap în semn afirmativ. Biassou urmă :

— Acest frate pe care l-am numit călău al armatei, și pe care ești gelos, știe latinește. Se suci spre noul *călău :* Nu-i așa, prietene ? Dovedește tontului ăstuia că știi mai multe decît el... *Dominus vobiscum ?*

Nenorocitul de colon mulatru, smuls din visarea sa patetică de acel glas înfricoșat, ridică privirile și, deși era încă rătăcit datorită uciderii lașe pe care tocmai o săvîrșise, groaza îl hotărî să dea ascultare. Era ceva ciudat în felul în care acest om se străduia să regăsească o amintire din colegiu printre gîndurile sale pline de spaimă și de remușcări și în felul lugubru cu care rosti explicația copilărească :

— *Dominus vobiscum*... asta înseamnă... „Domnul fie cu tine !“

— *Et cum spiritu tuo !* adăugă solemn misteriosul *obi.*

— *Amen !* spuse Biassou. Apoi, reluîndu-și iritarea și împrumutînd mîniei sale simulate cîteva fraze într-o latină de baltă, după modelul lui Sganarelle, pentru a-și convinge negrii de știința șefului lor : *Sursum corda !* Să nu-ți mai treacă prin minte să ceri rangul șefilor tăi, ce știu latinește, *orate, fratres,* că te spînzur ! *Bonus, bona, bonum.*

Minunîndu-se și îngrozit, în același timp, negrul se reîntoarse în rînduri cu capul în pămînt, din pricina rușinii, în mijlocul huiduielilor generale ale tovarășilor săi, ce erau indignați de niște pretenții atît de absurde și își aținteau privirile pline de admirație asupra doctului generalissim. Această scenă avea o latură burlească ce is-

prăvi prin a mă convinge cît de îndemînatic era Biassou. Ridicolul mijloc folosit cu atîta succes[1] pentru a descuraja ambiţiile la fel de exigente ale unei bande de rebeli mă lămuri, în acelaşi timp, asupra stupidităţii negrilor şi asupra abilităţii căpeteniei lor.

XXXVI

Între timp venise ora *almuerzo*-ului[2] lui Biassou. O carapace mare de broască ţestoasă fu adusă în faţa lui *mariscal de campó de Su Magestad católica,* în care fumega un fel de *olla podrida,* plină de bucăţi de slănină, carnea de boască ţestoasă înlocuind *carneroul*[3] şi gulia — *garganzas-ul*[4]. O varză enormă de caraibe plutea la suprafaţa acestei *puchero.* La dreapta şi la stînga carapacei, ce folosea atît drept oală cît şi drept castron de supă, se aflau două cupe din scoarţă de cocos pline cu stafide, *sandias*[5], igname şi smochine : era *postre-ul*[6]. Un mălai copt şi un burduf din piele de capră, plin cu vin, desăvîrşeau ospăţul. Biassou îşi scoase din buzunar nişte căţei de usturoi şi-şi frecă mălaiul cu ei ; apoi, fără ca măcar să pună să fie luat leşul, încă palpitînd, întins în faţa ochilor săi, începu să mănînce şi îl îmbie şi pe Rigaud să facă la fel. Pofta de mîncare a lui Biassou avea ceva înspăimîntător. *Obiul* nu mîncă cu ei. Am priceput că, aidoma tuturor celor din tagma sa, nu mînca niciodată în public, pentru a-i face pe negri să creadă că e de origine supranaturală şi că trăia fără hrană.

Pe cînd prînzea, Biassou ordonă unui adjunct să pornească trecerea în revistă şi bandele începură să defileze prin faţa peşterii, în ordine. Negrii din Morne-Rouge trecură cei dintîi ; erau în jur de patru mii, împărţiţi în plutoane mici, cu rîndurile strînse, conduse de căpetenii împodobite, aşa cum am mai spus, cu izmene sau centuri

---

[1] Toussaint-Louverture s-a slujit mai tîrziu de acelaşi expedient cu acelaşi rezultat avantajos.

[2] Prînz.

[3] Miel.

[4] Năutul.

[5] Pepeni verzi.

[6] Desert.

stacojii. Negrii aceştia, aproape toţi masivi şi vînjoşi, erau înarmaţi cu puşti, securi şi săbii ; un mare număr dintre ei aveau arcuri, săgeţi şi suliţe scurte, pe care le făuriseră în lipsă de alte arme. Nu aveau steag şi păşeau în tăcere. Privind cum defila banda aceasta, Biassou se aplecă spre urechea lui Rigaud şi îi spuse, în franţuzeşte :

— Cînd o să mă scape de aceşti tîlhari din Morne-Rouge mitralierele lui Blanchelande şi ale lui Rouvray ? Îi urăsc ; aproape toţi sînt congolezi ! Şi nu sînt în stare să ucidă decît în timpul luptei ; iau pilda idiotului lor de şef, idolul lor — Bug-Jargal, nebunul ăla milos ce voia să facă pe generosul şi pe nobilul. Nu-l cunoşti, Rigaud ? Nădăjduiesc să nu-l cunoşti niciodată. L-au luat albii prizonier şi or să se descotorosească de el cum au făcut-o şi cu Bouckmann.

— Că veni vorba de Bouckmann, răspunse Rigaud. Uite, defilează negrii lui Macaya şi îl văd pe cel pe care ţi l-a trimis Jean-François să-ţi vestească moartea lui Bouckmann. Vă daţi seama că omul ăsta ar putea distruge tot efectul profeţiilor *obiului* asupra morţii şefului, dacă ar povesti că a fost oprit o jumătate de ceas la avanposturi şi că mi-a încredinţat ştirea înainte de clipa cînd l-aţi chemat ?

— *Diabolo !* spuse Biassou, ai dreptate, dragul meu, trebuie să-i închidem gura. Ia stai ! Ridică glasul : Macaya ! strigă.

— Să iasă din rînduri, vorbi Biassou, negrul pe care-l văd acolo şi care nu face parte dintre ostaşii tăi.

Era solul lui Jean-François. Macaya îl aduse generalissimului, al cărui chip adoptă pe dată acea expresie a mîniei pe care ştia s-o simuleze atît de bine.

— Cine eşti ? îl întrebă pe negrul înmărmurit.

— Sînt un negru, generale.

— *Caramba !* Asta văd şi eu ! Dar cum te cheamă ?

— Numele meu de războinic este Vavelan ; patronul meu între cei de sus este sfîntul Sabas, diacon şi martir, a cărui sărbătoare e cu douăzeci de zile înaintea Naşterii Domnului.

Biassou îl întrerupse :

— Cu ce obraz îndrăzneşti să te prezinţi la paradă, înconjurat de puşti strălucitoare şi de centiroane albe, cu sabia asta fără teacă, cu izmenele rupte şi labele pline de noroi ?

— Generale, răspunse negrul, nu e vina mea ; am fost însărcinat de marele amiral Jean-François să vă aduc ştirea morţii şefului negrilor englezi, Bouckmann ; şi, dacă-mi sînt hainele sfîşiate şi picioarele murdare, asta e pentru că am alergat pînă n-am mai putut, să vin mai repede ; dar am fost oprit la marginea taberei şi...

Biassou încruntă sprîncenele :

— Nu despre asta-i vorba *gavacho*, ci de îndrăzneala ta de a veni la trecerea în revistă în halul ăsta ! Încredinţează-ţi sufletul sfîntului Sabas, diacon şi martir, patronul tău. Du-te de le spune să te împuşte.

Asta a fost o nouă dovadă a stăpînirii morale pe care o exercita Biassou asupra răzvrătiţilor săi. Nefericitul om, căruia i se comandase să aducă singur la îndeplinire ordinul propriei sale ucideri, nu crîcni ; lăsă capul în pămînt, îşi încrucişă braţele pe piept, îşi salută, de trei ori, judecătorul nemilos, şi, după ce îngenunche în dreptul *obiului* ce îl absolvi, în grabă şi serios, de păcate, ieşi din cavernă. După numai cîteva minute, o detunătură de arme îi vesti lui Biassou moartea negrului ce trăise şi îl ascultase ! Şeful, slobod de grijă, se întoarse spre Rigaud, cu ochii scînteind de plăcere şi cu un rînjet care părea a spune : admiră ! [1]

---

[1] Toussaint-Louverture, ce se formase la şcoala lui Biassou şi care, dacă nu îi era superior cît priveşte îndemînarea, era foarte departe de a-l egala în privinţa perfidiei şi a cruzimii, Toussaint-Louverture, mai tîrziu, a oferit acelaşi spectacol al puterii discreditare asupra negrilor fanatizaţi. Această căpetenie, despre ai cărui strămoşi se spune că ar fi fost de neam regesc african, primise, ca şi Biassou, o anume educaţie rudimentară, pe care o completa cu geniul. Apăru un fel de tron republican la San Domingo, în acelaşi timp cînd Bonaparte fonda o monarhie, în Franţa, pe o victorie. Toussaint îl admira, cu naivitate, pe primul consul ; dar primul consul, nevăzînd în Toussaint decît un parodist, ce îi stingherea destinul, respinse într-una, dispreţuitor, orice corespondenţă cu sclavul eliberat ce îndrăznea să îi scrie : *Întîiului dintre albi, întîiul dintre negri.*

XXXVII

Între timp, trecerea în revistă continua. Această armată, a cărei dezorganizare îmi oferise, cu cîteva ceasuri mai înainte, un tablou atît de extraordinar, nu era mai puțin bizară nici sub arme. Cînd negri, absolut goi, înarmați cu măciuci, tomahawkuri, ghioage, pășind în sunetul cornului, ca niște sălbatici ; cînd batalioane de mulatri, echipați după moda spaniolă sau engleză, bine înarmați și disciplinați, măsurîndu-și pașii după bătaia unor tobe ; apoi, o îmbulzeală de negrese și pui de negri, purtînd furci și frigări ; ramoliți împovărați cu puști vechi ce nu mai aveau nici cocoș, nici țevi ; *griote* cu podoabele lor dungate ; *grioți*, înspăimîntători din pricina strîmbăturilor și contorsiunilor, cîntînd melodii fără cap și coadă la ghitară, tam-tam și balafo. Această procesiune stranie era, cînd și cînd, întreruptă de detașamente eterogene de *gheare, marabu, sacatra, mameluci, quarteroni*, cei cu sîngele amestecat și liberi sau hoarde nomade de negri castanii cu o ținută mîndră, carabine strălucitoare, trăgîndu-și căruțele încărcate sau niște tunuri luate de la albi, ce le slujeau mai puțin ca arme cît ca trofee, urlînd cît îi ținea gura imnurile taberei din Grand-Pré și din Oua-Nassé. Deasupra tuturor acestor capete pluteau drapele în toate culorile, cu toate devizele, albe, roșii, tricolore, cu flori de crin, cu cușma libertății, cu inscripțiile : *Moarte preoților și aristocraților ! Trăiască religia ! Libertate ! Egalitate ! — Trăiască regele ! Jos — metropola — Viva España — Jos cu tiranii !* etc. Confuzie izbitoare ce arăta că forțele rebelilor erau o simplă îngrămădire de mijloace fără țel și că, în armata aceasta, ideile erau în aceeași dezordine ca și oamenii.

Trecînd, pe rînd, prin fața grotei, bandele își înclinau steagul și Biassou le răspundea. Fiecărei trupe îi adresa o dojană sau o laudă ; și fiecare cuvînt din gura lui, sever sau lingușitor, era primit de ai săi cu un respect fanatic și un fel de teamă superstițioasă. Valul acesta de sălbatici și de barbari izbuti în cele din urmă să se scurgă. Trebuie să mărturisesc că priveliștea atîtor tîlhari, ce începuse prin a mă distra, sfîrși prin a-mi fi apăsătoare. Dar ziua tre-

cea și, în clipa în care defilau ultimele rînduri, soarele nu mai azvîrlea decît o lumină de aramă roșie pe fruntea de granit a munților din răsărit.

XXXVIII

Biassou părea să viseze. Cînd se isprăvi trecerea în revistă, cînd dădu ultimele ordine, cînd toți rebelii reintrară în *ajoupele* lor, îmi vorbi :

— Tinere, ți-ai putut da singur seama de înțelepciunea și de puterea mea. Acum ți-a sunat ceasul să îl încunoștiințezi de ele pe Leogri.

— N-a atîrnat de mine întîrzierea acestui ceas, i-am răspuns cu răceală.

— Ai dreptate, replică Biassou. Zăbovi o clipă, ca și cînd ar fi voit să pîndească efectul celor ce urma să îmi spună și adăugă : Dar ține numai de tine ca el să nu mai sune.

— Cum adică ? am izbucnit mirat ; ce vrei să spui ?

— Da, viața ta stă în mîinile tale ; ți-o poți izbăvi dacă vrei.

Acest acces de clemență, primul și ultimul pe care l-ar fi putut avea vreodată Biassou, mi se păru o minune. *Obiul*, surprins ca și mine, sărise de pe jilțul pe care păstrase atîta vreme aceeași atitudine extatică, după modelul fachirilor indieni. Se așeză în fața generalissimului și ridică glasul, mînios :

— *„Que dice el excelentisimo señor marsical de campo ?“* [1] Își amintește ce mi-a făgăduit ? Nu mai are nici el, nici bunul *Giu*, vreo putere asupra acestei vieți : este a mea.

Încă o dată, auzindu-i accentul iritat, mi se păru că mi-l reamintesc pe blestematul omuleț ; dar fu o clipă trecătoare și care nu mă lumină de loc.

Biassou se ridică fără să se lase impresionat, vorbi un moment în taină cu *obiul*, îi arătă drapelul negru pe care n mai băgasem de seamă și, după ce schimbară cîteva cuvinte, vraciul coborî și ridică bărbia în semn de adeziune. Ambii își reluară locurile și atitudinile.

---

[1] Ce spune preabunul *mariscal de campo* ?

— Ascultă, îmi spuse atunci generalissimul, scoțîndu-și din buzunarul hainei cealaltă depeșă a lui Jean-François, pe care o ascunsese acolo : lucrurile merg prost pentru noi ; Bouckmann a pierit într-o luptă. Albii au măcelărit două mii de negri în districtul Cul-de-Sac. Colonii continuă să se fortifice și să împînzească de posturi militare cîmpia. Din chiar greșeala noastră am pierdut prilejul să punem mîna pe Cap : mult timp n-o să-l mai întîlnim. În răsărit, calea ne e tăiată de un rîu : albii, ca să-l păzească, au instalat, pe pontoane, o baterie și au cîte o tabără pe fiece mal. La miazăzi, există un drum mare ce străbate ținutul muntos numit Haut-du-Cap ; viermuiește de trupe și artilerie. Poziția este fortificată și în partea ogoarelor printr-un zid zdravăn, la care au muncit toți locuitorii, și i s-au adăugat și capre cu sîrmă ghimpată. Așadar, Capul nu se mai teme de armatele noastre. Ambuscada pe care o avem în cheile lui *Dompte-Multre* nu-și mai are rostul. Colac peste pupăză, după atîtea înfrîngeri, ne-a mai picat și febra de Siam ce îi rărește rîndurile lui Jean-François. Deci, marele amiral al Franței [1], socotește, și noi îi împărtășim părerea, că s-ar cuveni să tratăm cu guvernatorul Blanchelande și cu adunarea colonială.

Iată epistola pe care o trimitem adunării în legătură cu asta ; ascultă :

„Domnilor deputați,

Mari nenorociri au cotropit această colonie bogată și de seamă ; am fost victima lor și nu ne mai rămîne nimic de spus întru apărarea noastră. Într-o bună zi veți înțelege pe deplin situația noastră. Trebuie să beneficiem de amnistia generală a regelui Louis XVI. Dacă nu, regele Spaniei, fiind un rege bun, care se poartă foarte frumos cu noi și ne *dă recompense*, vom urma a îl sluji cu zel și devotament. Înțelegem că, prin legea din 28 septembrie 1791, Adunarea națională și regele lasă la voia voastră să hotărîți pentru totdeauna asupra stării persoanelor ce nu sînt libere și asupra situației politice a oamenilor

---

[1] Am mai spus că Jean-François ia acest titlu.

de culoare. Vom apăra decretele Adunării naţionale şi pe ale voastre, îmbrăcînd formalităţile necesare, pînă la ultima picătură a sîngelui vostru. Ar fi chiar interesant să *declaraţi*, printr-o hotărîre sancţionată de domnul general, că aveţi în intenţie să vă ocupaţi de soarta sclavilor. Aflînd, prin mijlocirea şefilor lor, cărora le veţi comunica această lucrare, că sînt obiectul solicitudinii voastre, vor fi mulţumiţi, şi echilibrul stricat se va restabili în puţină vreme.

Să nu vă bizuiţi însă, domnilor reprezentanţi, că am consimţi să ne armăm pentru voia adunărilor revoluţionare. Sîntem supuşi a trei regi : regele Congoului, stăpîn înnăscut al tuturor negrilor ; regele Franţei, ce îi reprezintă pe părinţii noştri, şi regele Spaniei, care ne reprezintă mamele. Aceşti trei regi sînt urmaşii acelora care, conduşi de o stea, s-au închinat Omului Dumnezeu. Dacă am sluji adunărilor, am fi poate mînaţi să pornim război împotriva fraţilor noştri, supuşi acestor trei regi, cărora le-am făgăduit credinţă. Mai mult, nu ştim ce se înţelege prin voinţa naţiunii, avînd în vedere că, *de cînd e lumea*, n-am îndeplinit-o decît pe aceea a regelui. Prinţul Franţei ne iubeşte, cel al Spaniei nu încetează de a ne ajuta. Îi ajutăm şi ei ne ajută : e pentru binele omenirii. Şi, de altfel, am duce lipsa acestor majestăţi foarte curînd după ce am *înscăuna un rege*. Acestea ne sînt intenţiile, mijlocind care am primi să încheiem pacea.

Semnat : Jean-François, general ; Biassou, general de brigadă ; Desprez, Manzeau, Toussaint, Aubert, comisari ad hoc[1]".

— Vezi, adăugă Biassou, după citirea acestei dovezi a diplomaţiei negre, a cărei amintire mi s-a întipărit în memorie, cuvînt de cuvînt, vezi că sîntem paşnici. Însă iată ce vreau de la tine. Nici Jean-François, nici eu n-am umblat prin şcolile albilor, unde se învaţă vorbirea frumoasă. Ştim să ne batem, dar nu şi să scriem. Şi vrem să nu rămînă nimic, în epistola noastră către adunare, care să poată excita *burlesiasurile* trufaşe ale foştilor noştri

[1] Se pare că această scrisoare, ridicol de caracteristică, a fost, într-adevăr trimisă Adunării.

stăpîni. S-ar părea că tu ai învăţat ştiinţa asta uşuratică ce ne lipseşte. Îndreaptă greşelile ce ar putea să-i facă pe albi să rîdă : ăsta-i preţul vieţii tale.

În rolul acesta de corector al greşelilor de ortografie diplomatică ale lui Biassou era ceva ce displăcea profund mîndriei mele, ca să mai ezit o clipă. Şi, de altfel, ce să îmi dea viaţa ? I-am refuzat oferta.

Păru surprins.

— Cum ! strigă. Preferi să mori decît să îndrepţi cîteva trăsături de pană pe un pergament ?

— Da, i-am răspuns.

Hotărîrea mea părea să îl pună în încurcătură. După o clipă de visare, îmi spuse :

— Ascultă-mă bine, tinere nebun, eu nu sînt atît de încăpăţînat ca tine. Ai timp pînă mîine seară să te hotărăşti să mă asculţi ; mîine, la apusul soarelui, vei fi readus în faţa mea. Hotărăşte-te să-mi dai ascultare. Adio ! Noaptea dă sfat bun. Gîndeşte-te bine ; moartea la noi nu este numai moarte.

Înţelesul acestor cuvinte, subliniate de un rîs îngrijorător, nu era echivoc ; şi caznele, pe care Biassou obişnuia să le născocească pentru victimile sale, le explica definitiv.

— Candi, du prizonierul, urmă Biassou ; încredinţează-l pazei negrilor din Morne-Rouge ; vreau să mai trăiască preţ de încă o rotire a soarelui şi ceilalţi ostaşi ai mei n-or să aibă răbdare să se scurgă douăzeci şi patru de ore. Mulatrul Candi, şeful gărzii mele, îmi legă braţele la spate. Un soldat apucă frînghia de celălalt capăt şi ieşirăm din cavernă.

XXXIX

Cînd evenimente extraordinare, angoase, catastrofe explodează, pe neaşteptate, în mijlocul unei vieţi fericite şi delicioase prin uniformitatea ei, aceste emoţii neaşteptate, loviturile acestea ale sorţii întrerup pe neaşteptate somnul sufletului ce se odihnea în monotonia prosperităţii. Totuşi nenorocirea ce soseşte astfel nu pare trezire, ci numai vis. Pentru cel ce a fost fericit totdeauna, despe-

rarea începe cu stupoare. Adversitatea neprevăzută seamănă cu o torpilă ; te scutură, dar te amorțește ; și lumina înspăimîntătoare pe care ți-o azvîrle brusc sub ochi nu este aceea a zilei. Oamenii, lucrurile, faptele, trec atunci prin fața noastră, avînd o fizionomie oarecum fantastică și se mișcă așa cum se întîmplă în vis. Toate cele din viața noastră se schimbă, atmosferă și perspectivă : dar trece îndelungă vreme pînă cînd ochii noștri pierd acel soi de icoană luminoasă a fericirii trecute ce îi urmează și, interpunîndu-se necontenit între ei și prezentul sumbru, îi schimbă culoarea și împrumută ceva fals realității. Atunci toate cîte sînt ni se par imposibile și absurde : abia de credem în însăși propria noastră existență, căci, negăsind nimic în jurul nostru din ceea ce ne alcătuia ființa nu înțelegem cum a putut să piară tot, fără să ne tragă și pe noi, și cum se face că din întreaga noastră viață nu am mai rămas decît noi. Dacă această poziție violentă a sufletului se prelungește, ea tulbură echilibrul gîndirii și se preschimbă în nebunie, stare fericită, poate, în care viața nu mai e pentru nefericit decît o viziune în care el însuși e numai fantomă.

XL

Nu știu, domnilor, de ce vă expun aceste idei. Nu sînt dintre acelea ce se pot înțelege sau pe care le faci de înțeles. Trebuie să le fi simțit. Eu unul le-am trăit. Aceasta a fost starea sufletului meu în clipa în care paznicii lui Biassou mă predară negrilor din Morne-Rouge. Mi se părea că niște spectre mă predau altor spectre și, fără a opune rezistență, i-am lăsat să mă lege cu centura de un copac. Îmi aduseră niște gulii fierte, pe care le-am mîncat sub îndemnul acelui instinct mașinal pe care Dumnezeu, în bunătatea sa, îl lasă omului în toiul preocupărilor spiritului. Se lăsase noaptea : paznicii mei se retrăseseră sub *ajoupele* lor și numai șase dintre ei rămăseseră lîngă mine, șezînd sau stînd întinși alături de marele foc pe care îl aprinseră ca să se apere de frigul nopții. Nu trecură bine cîteva minute, și adormiră adînc. Osteneala trupească ce mă covîrșea își aducea cu prisos obolul în privința visări-

lor ce îmi tulburau gîndirea. Îmi aminteam de zilele senine, și întotdeauna de aceleași, pe care, cu puține săptămîni în urmă, le petrecusem alături de Marie, fără ca măcar să întrevăd pentru viitor vreo altă posibilitate decît aceea a unei fericiri veșnice. Le puneam în cumpănă cu ziua ce tocmai se scursese, zi în care atîtea lucruri stranii se perindaseră prin fața mea, ca și cînd ar fi vrut să mă facă să mă îndoiesc de existența lor, zi în care viața îmi fusese de trei ori condamnată și nu fusese salvată. Meditam la viitorul meu, ce nu mai era alcătuit decît din ziua următoare și nu îmi mai oferea altă certitudine decît aceea a nenorocirii și a morții, din fericire apropiate. Mi se părea că lupt cu un coșmar înfiorător. Mă întrebam de era cu putință ca tot ce avusese loc să se fi întîmplat, ca tot ce mă înconjura să fi fost tabăra sîngerosului Biassou, ca Marie să fi fost pentru totdeauna pierdută pentru mine și ca acel ostatic păzit de șase barbari, legat și sortit unei morți sigure, acel prizonier pe care îl vedeam la lumina unui foc de tabără a unor tîlhari, să fi fost într-adevăr, eu însumi. Și, în pofida tuturor sforțărilor mele de a fugi de obsesia unui gînd și mai sfîșietor, inima îmi revenea la Marie. Mă întrebam, înfricoșat, ce soartă putea avea ; mă zbăteam în legăturile mele ca și cînd aș fi vrut să îi zbor într-ajutor, încă nădăjduind că visul cumplit se va împrăștia și că Dumnezeu nu voia, de fapt, să dea liberă trecere tuturor ororilor, alături de care nu îndrăzneam să adăst cu cugetul, asupra destinului îngerului pe care mi-l dăduse drept soție. Înlănțuirea dureroasă a gîndurilor mele mi-l readuse în față pe Pierrot și furia mă orbi pînă la demență ; mi se părea că mi se vor sparge arterele de pe frunte ; mă uram, mă blestemam, mă disprețuiam pentru o clipă, dragostei pentru Marie ; și fără a încerca să îmi explic ce rațiune îl putuse împinge să se azvîrle singur în apele lui Grande-Rivière, plîngeam de a nu îl fi ucis. Era mort ; aveam să mor și eu ; și singurul lucru pe care îl regretam din viața sa și dintr-a mea era răzbunarea mea neînfăptuită.

Ațipirea în care mă cufundase epuizarea îmi era agitată de toate aceste emoții. Nu știu cît se prelungi ; dar am fost smuls din ea pe neașteptate de sunetul unei voci

bărbătești cîntînd limpede, dar departe : *Yo que soy contrabandista.* Am deschis ochii, tresărind ; era beznă, negrii dormeau, focul se stingea. N-am mai auzit nimica : am bănuit că glasul acela era o iluzie a somnului și mi se închiseră iar pleoapele îngreunate. Le-am deschis a doua oară, în grabă ; vocea reîncepuse și cînta cu tristeţe și pe undeva mai aproape această strofă a unei romanţe spaniole :

En los campos de Ocaña,
Prisionero cai ;
Me, llevan à Cotadilla :
Desdichado fui. [1]

De data aceasta, nu mai era un vis. Era glasul lui Pierrot. O clipă mai tîrziu, se înălţă din nou în întuneric și tăcere, cîntînd cunoscuta melodie, pentru a doua oară, aproape în urechia mea : *Yo que soy contrabandista.* Un dog se prăbuși, tăvălindu-se vesel, la picioarele mele, era Rask. Mi-am ridicat ochii. În faţa mea, se afla un negru și lumina focului îi proiecta, alături de cîine, umbra colosală : era Pierrot. Simţămîntul răzbunării mă copleși, surpriza mă imobiliză și mă amuţi. Nu dormeam. Așadar, morţii reveneau ! Nu era deci un vis, era o apariție. Mi-am întors privirile îngrozit. Văzînd aceasta, își lăsă capul pe pieptul meu.

— Frate, șopti cu glas scăzut, mi-ai făgăduit să nu te îndoiești de mine cînd m-ai auzi cîntînd această melodie ; spune-mi, frate, ţi-ai uitat făgăduiala ?

Furia îmi dărui iar puterea de a cuvînta. Am strigat :

— Monstrule ! În sfîrșit, te regăsesc ; călăule, ucigaș al unchiului meu și răpitor al Mariei ! Îndrăznești să mă numești „frate" ? Să nu te apropii de mine ! . . . Uitasem că eram legat astfel, încît să îmi fie împiedicată orice mișcare. Mi-am coborît, fără să vreau, privirile spre stînga, să îmi caut spada. Intenţia mea vizibilă îl izbi. Fu emoţionat, dar blînd :

---

[1] În cîmpiile Ocanei
M-au făcut ostatic :
M-am purtat la Cotadilla :
Ce nenorocire !

— Nu, spuse, nu, nu mă voi apropia. Ești nenorocit, te plîng ; tu nu mă plîngi, deși sînt și mai nefericit decît tine. Am ridicat din umeri. Înțelese acest reproș mut. Mă privi visător. Da, ai pierdut mult ; dar, crede-mă, am pierdut mai mult ca tine.

Între timp, zgomotul vocilor îi trezise pe cei șase negri ce mă păzeau. Văzînd un străin, se ridicară degrabă, apucîndu-și armele ; dar, de îndată ce privirile li se opriră asupra lui Pierrot, strigară de bucurie și, din pricina surprizei, căzură cu frunțile la pămînt.

Dar cinstirea dovedită de negri lui Pierrot, mîngîierile pe care le acorda alternativ Rask stăpînului său și mie, privindu-mă neliniștit, ca și cînd primirea mea rece l-ar fi îngrijorat, nimic nu mă impresiona în aceea clipă ; mă dăruiam în întregime furiei mele, neputincioasă datorită legăturilor ce mă țineau.

— Ah ! am strigat în cele din urmă, plîngînd de mînie, sub piedicile ce mă covîrșeau, ah, ce nenorocit sînt !... Regretam că acest ticălos își făcuse singur dreptate : îl crezusem mort și îmi deplîngeam răzbunarea nesăvîrșită. Și iată-l, acum, viu, venind să își bată joc de mine ; stă aici, trăind, sub ochii mei, și nu mă pot bucura înfigînd cuțitul în el. Ah, cine o să mă elibereze ? !

Pierrot se întoarse către negrii ce continuau să îl adore :

— Camarazi, le spuse, dezlegați prizonierul.

XLI

Fu ascultat cu promptitudine. Cei șase paznici îmi tăiară, în grabă, funiile ce îmi dădeau ocol. M-am ridicat, slobod, dar am rămas nemișcat ; eram uluit, la rîndul meu.

— Asta nu este tot, reluă Pierrot. Și, smulgînd pumnalul unuia dintre negrii săi, mi-l întinse, spunînd : Poți să îți îndeplinești dorința. S-ar supăra Dumnezeu dacă te-aș împiedica să dispui cum vrei de viața mea. Mi-ai salvat-o de trei ori ; îți aparține de drept ; lovește, de vrei să lovești. În glasul său nu puteam citi nici amărăciune, nici dojană. Era numai trist și resemnat.

Această poartă neașteptată deschisă răzbunării mele de către însuși acela pe care ea ardea să îl ajungă avea, în sine, ceva prea straniu și prea lesnicios. Simțeam că toată ura mea împotriva lui Pierrot, toată dragostea mea pentru Marie nu erau suficiente pentru a mă împinge la un asasinat ; de altfel, oricare ar fi fost aparențele, în adîncul inimii mele un glas striga că un vrășmaș și un vinovat nu se înfățișau astfel în fața răzbunării și a pedepsei. Să o mărturisesc ? În prestigiul imperios care înconjura această ființă extraordinară era ceva ce mă subjuga și pe mine, în aceea clipă, în pofida mea însumi. Am respins pumnalul.

— Nenorocitule ! i-am spus ; sigur că vreau să te ucid într-o luptă dreaptă ; dar nu vreau să te asasinez ; apără-te !

— Să mă apăr ! răspunse mirat ; împotriva cui ?

— Împotriva mea.

Avu un gest de stupoare :

— Împotriva ta ! E singurul lucru în care nu-ți pot da ascultare. Uită-te la Rask ! Pot să îi tai gîtul ; mă lasă s-o fac ; dar nu l-aș putea obliga să lupte împotriva mea ; nu m-ar înțelege. Nu te înțeleg ; eu sînt Rask pentru tine. După o tăcere, adăugă : Văd ura din ochii tăi, așa cum ai văzut-o și tu, poate, într-o zi, într-ai mei. Știu că ai trecut prin multe nenorociri ; unchiul tău a fost măcelărit, cîmpurile ți-au fost incendiate, prietenii sugrumați ; casele ți-au fost făcute una cu pămîntul, moștenirea ți-a fost devastată : dar nu eu am făcut-o, ci ai mei. Ascultă, ți-am spus, cîndva, că ai tăi mi-au făcut mult rău; mi-ai răspuns că nu tu ai fost acela : ce am făcut atunci ?

Chipul i se lumină ; se aștepta să mă vadă căzîndu-i în brațe. L-am privit fioros.

— Dezaprobi tot ce mi-au făcut ai tăi, i-am spus mînios, și nu vorbești despre ce mi-ai făcut tu însuți !

— Ce ți-am făcut ? mă întrebă.

M-am apropiat cu violență de el și glasul mi se preschimbă în tunet :

— Unde este Marie ?

La numele acesta, chipul păru că i se întunecă de un nor : păru încurcat o clipă. În cele din urmă, îmi răspunse, rupînd tăcerea :

— Maria ! Da, ai dreptate... dar sînt prea multe urechi în jurul nostru...

Încurcătura lui, aceste cuvinte, *ai dreptate*, reaprinseră infernul din inima mea. Mi se păru că vrea să scape de întrebarea mea. Mă privi drept în ochi, avînd un chip deschis, și îmi spuse adînc emoţionat :

— Pot să te numesc „frate" ?

Dar mînia geloziei mele își redobîndise întreaga violență, și aceste cuvinte tandre, ce mi se părură ipocrite, nu făcură decît să mă exaspereze. Am strigat :

— Îndrăznești să-mi amintești de acele vremuri, ingrat ticălos ?

Mă întrerupse. Îmi alunecau lacrimi mari din ochi :

— Eu nu sînt ingrat.

— Atunci, vorbește ! am continuat nerăbdător. Ce ai făcut cu Marie ?

— Într-altă parte, într-altă parte ! îmi răspunse. Aici urechile noastre nu sînt singurele care aud ce spunem. De altfel, nu mi-ai crede cuvintele și, vezi, timpul trece. Se face zi și trebuie să te scot de-aici. Ascultă, totul s-a isprăvit, dacă te îndoiești de mine, și ai face bine să-mi pui capăt zilelor cu pumnalul acesta ; dar mai așteaptă puțin, înainte de a săvîrși ceea ce numești răzbunarea ta. Trebuie să te eliberezi întîi. Vino cu mine la Biassou.

Felul acesta de a se purta și de a vorbi tăinuia un mister pe care nu îl puteam înțelege. În ciuda a tot ce aș fi avut împotriva acestui om, glasul său continua să facă să vibreze o coardă a sufletului meu. Ascultîndu-l, nu înțeleg ce putere mă stăpînea. Mă surprindeam oscilînd între răzbunare și milă, teamă și o încredințare oarbă în el. L-am urmat.

XLII

Ieșirăm din locul unde se aflau negrii din Morne-Rouge. Mă miram să pot merge slobod în tabăra aceasta de barbari în care fiecare tîlhar, în seara precedentă, părea să fie însetat de sîngele meu. Departe de a încerca să ne oprească, negrii și mulatrii se prosternau în calea noastră cu aclamații de surpriză, bucurie și respect. Nu știam ce

rang ocupa Pierrot în armata răzvrătiţilor ; dar mi-am amintit de puterea pe care o avea asupra tovarăşilor săi din sclavie şi mi-am explicat fără greutate importanţa de care părea să se bucure printre camarazii săi de revoltă. Ajunşi în dreptul străjii ce veghea la intrarea peşterii lui Biassou, mulatrul Candi, şeful lor, se îndreptă spre noi, întrebîndu-ne, de la distanţă, cu ameninţări, cum de ne încumetam să ne apropiem atît de mult de general ; dar cînd ajunserăm destul de aproape să poată distinge limpede trăsăturile lui Pierrot, îşi scoase căciula brodată cu aur şi, ca îngrozit de propria sa îndrăzneală, se închină pînă în pămînt şi ne introduse în faţa lui Biassou, cerîndu-şi iertare de o mie de ori, la care Pierrot nu răspunse decît printr-un gest de dispreţ. Respectul ostaşilor negri simpli faţă de Pierrot nu mă mirase ; dar văzîndu-l pe Candi, unul dintre ofiţerii lor cei mai de seamă, smerindu-se în faţa sclavului unchiului meu, am început să mă întreb cine putea fi acest om a cărui autoritate părea atît de mare. Şi cu totul altceva a fost cînd l-am văzut pe generalissim, care se afla singur cînd am intrat, mîncînd în linişte un *calalu*, sărind ca ars la vederea lui Pierrot şi ascunzîndu-şi surpriza îngrijorată şi violenta părere de rău sub aparenţele unei adînci cinstiri, înclinîndu-se cu umilinţă în faţa tovarăşului meu şi oferindu-i propriul său tron de mahon. Pierrot refuză :

— Jean Biassou, spuse el, nu am venit să-ţi iau locul, ci, pur şi simplu, să-ţi cer un hatîr.

— *Alteza,* răspunse Biassou, salutînd şi mai adînc, ştiţi prea bine că puteţi dispune de tot ce ar depinde de Jean Biassou, de tot ce-i aparţine lui Jean Biassou, de Jean Biassou însuşi.

Titlul de *alteza,* echivalent cu acela de *alteţă* sau de *înălţimea ta,* acordat de Biassou lui Pierrot, îmi mări şi mai mult uimirea.

— Nu vreau atît de multe, reluă iute Pierrot : vă cer numai viaţa şi libertatea acestui ostatic. Mă arătă cu mîna.

Biassou păru zăpăcit pentru o clipă ; stinghereala sa însă nu ţinu mult :

— O mîhniţi pe biata voastră slugă, *Alteza :* îi cereţi mult mai mult decît vă poate da, spre mare sa durere. A-

cest prizonier nu e al lui Jean Biassou, nu îi aparţine lui Jean Biassou şi nu depinde de Jean Biassou.

— Ce vreţi să spuneţi ? îl întrebă Pierrot cu severitate. De cine depinde atunci ? Mai există altă putere ?

— Din păcate, da, *Alteza.*

— Cine ?

— Armata mea.

Vorba blîndă şi vicleană cu care Biassou îndepărta întrebările mîndre şi cinstite ale lui Pierrot vesteau că era hotărît să nu acorde celuilalt respectul pe care se părea că i-l datorează.

— Cum ! strigă Pierrot, al armatei ? Şi nu îi sînteţi comandant ?

Biassou, păstrînd avantajul cîştigat, fără a-şi părăsi atitudinea de inferioritate, totuşi, răspunse cu o aparenţă de sinceritate.

— *Su Alteza* socoteşte că poţi comanda cu adevărat unor oameni care se răzvrătesc numai pentru a nu da ascultare ?

Puneam prea puţin preţ pe viaţă ca să vorbesc ; dar ceea ce văzusem în ziua precedentă cît privea autoritatea neţărmuită a lui Biassou asupra acelor hoarde mi-ar fi putut da prilejul să îl dezmint şi să dau în vileag duplicitatea sa. Pierrot îi replică :

— Dacă este adevărat că nu ştiţi să vă comandaţi propria armată şi că ostaşii vă sînt şefi, ce pricini de ură ar putea avea aceştia împotriva prizonierului ?

— Bouckmann a fost ucis de trupele guvernamentale, spuse Biassou, compunîndu-şi un chip trist, dar feroce şi batjocoritor, cum îi era în obicei ; ai mei au hotărît să răzbune moartea căpeteniei negrilor din Jamaica cu acest alb ; vor trofeu pentru trofeu şi doresc să cumpănească acest cap de tînăr ofiţer cu capul lui Bouckmann în balanţa în care bunul *Giu* cîntăreşte cele două tabere.

— Cum aţi putut, spuse Pierrot, să cădeţi la învoială pentru represalii atît de cumplite ? Ascultaţi-mă, Jean Bissou, astea sînt cruzimi ce vor duce la pieire cauza noastră dreaptă. Fiind prizonier în tabăra albilor, din care am izbutit să evadez, nu ştiam de moartea lui Bouckmann, de care aflu acum. E o cuvenită răsplată a cerurilor pen-

tru crimele sale. O să îți dau și eu o veste : Jeannot, acel șef al negrilor ce slujise drept ghid albilor pentru a-i atrage în ambuscada de la Dompte-Mulâtre, Jeannot a murit și el. Știți, și nu mă întrerupeți, Biassou, că rivaliza în cruzime cu Bouckmann și cu dumneavoastră ; și nu treceți aceasta cu vederea ; nu trăznetele cerului, nici măcar albii nu l-au lovit, ci Jean-François însuși a făcut dreptate. Biassou, ce asculta cu o încruntare respectuoasă, avu o exclamație de surpriză. În acea clipă, intră Rigaud, îl salută pînă la pămînt pe Pierrot și șopti ceva la urechea generalissimului. De afară veneau zgomotele unei mari agitații. Pierrot urmă :

— ... Da, Jean-François, care nu are alt defect decît luxul său funest și mîndrirea cu acea trăsură ridicolă cu șase cai ce îl poartă zilnic din tabăra sa spre liturghia preotului din Grande-Rivière, Jean-François a pedepsit ororile lui Jeannot. În ciuda rugăminților înfricoșate ale tîlharului, deși în ultima clipă se agățase cu atîta groază de preotul lui Marmelade, însărcinat să îl încurajeze, că a trebuit să fie smuls cu forța, monstrul a fost împușcat ieri, chiar la picioarele acelui copac în care se aflau înfipte cîrligele de care își spînzura victimele de vii. Biassou, gîndește-te la aceasta ! Ce rost au aceste masacre ce îi obligă și pe albi la cruzimi ? De ce să folosim jonglerii ca să excităm furia bieților noștri camarazi, și așa prea exasperați ? La Trou-Coffi există o șarlatană mulatră, numită Romaine Proroaca, ce fanatizează o bandă de negri : profanează Sfînta liturghie ; îi convinge că are legături cu Fecioara, ale cărei pretinse oracole le ascultă punîndu-i capul într-un tabernacol ; și își împinge camarazii spre crimă și tîlhărie, în numele Mariei! ...

Cînd Pierrot rosti acest nume, mi se păru că deslușesc o expresie și mai caldă decît aceea a venerării religioase. Nu știu nici cum s-a întîmplat, dar m-am simțit jignit și iritat. Și, urmă sclavul, aveți în tabără un nu știu ce fel de *obi ;* un fel de jongler, din specia acestei Romaine Proroaca. Nu neg faptul că, trebuind să conduci o oaste alcătuită din oameni de pretutindeni, din tot felul de neamuri, culori, aveți nevoie de ceva comun tuturor ; dar acest ceva nu poate fi găsit decît într-un fanatism feroce și în superstiții ridicole ? Crede-mă, Biassou, albii sînt

mai puţin cruzi decît noi. Am văzut mulţi plantatori apărînd viaţa sclavilor lor ; ştiu prea bine că, pentru mai mulţi dintre ei, asta nu însemna salvarea vieţii unui om, ci a unei sume de bani ; cel puţin, apărîndu-şi interesul, dobîndeau o virtute. Să nu fim mai puţin clemenţi decît ei : acesta este şi interesul nostru. Va fi cauza noastră mai sfîntă, mai dreaptă, atunci cînd vom extermina femei, cînd vom tăia gîtul copiilor, cînd vom supune la cazne pe bătrîni, cînd vom arde pe coloni în casele lor ? Şi totuşi cu asta ne lăudăm zi de zi. Răspundeţi, trebuie ca singura urmă a trecerii noastre să rămînă mereu sîngele şi focul ?
Tăcu. Sclipirea privirii lui, accentul glasului, dădeau cuvintelor sale o putere de convingere şi o autoritate de nedescris. Întocmai ca o vulpe prinsă de un leu, cu privirea coborîtă pieziş, Biassou părea să caute şiretlicul cu ajutorul căruia s-ar fi putut elibera de sub acea forţă. Pe cînd gîndea, şeful bandei *Cayilor*, acelaşi Rigaud pe care îl văzusem în ziua precedentă privind cu fruntea senină atîtea grozăvii săvîrşite în faţa sa, părea indignat de cele zugrăvite de Pierrot şi striga cu o ipocrită consternare :

— Doamne, Doamne ! Ce înseamnă furia poporului !

XLIII

Între timp, zgomotul de afară creştea şi părea să-l neliniştească pe Biassou. Am aflat, mai tîrziu, că rumoarea se datora negrilor din Morne-Rouge, care străbăteau tabăra vestind întoarcerea eliberatorului meu şi exprimîndu-şi intenţia de a-l susţine, oricare ar fi fost pricina pentru care îl căuta pe Biassou. Rigaud tocmai îl informase pe generalissim de acestea şi teama unei sciziuni funeste îl hotărî pe şiretul şef să abdice, în felul său, în faţa dorinţelor lui Pierrot.

— *Alteza*, spuse cu ciudă parcă, dacă noi sîntem aspri cu alţii, tu eşti aspru cu noi. Greşeşti acuzîndu-mă de violenţa torentului : mă mînă şi pe mine. Dar, în sfîrşit *que podria hacer ahora*[1] ca să-ţi fie pe plac ?

— V-am mai spus, *señor*, Biassou, răspunse Pierrot îngăduiţi-mi să iau acest ostatic cu mine.

[1] *Ce pot face acum ?*

Biassou rămase pe gînduri puțin, apoi izbucni, străduindu-se să-și impună trăsăturilor o mască a cinstei, pe cît îi sta în putință.

— Atunci, *Alteza*, voi să vă dovedesc cît de mare îmi este dorința de a vă fi pe plac. Îngăduiți-mi numai să spun ostaticului două vorbe în taină ; după aceea, va fi slobod să vă urmeze.

— Bineînțeles că puteți, răspunse Pierrot. Și chipul său, pînă atunci mîndru și nemulțumit, strălucea de bucurie. Se depărtă cîțiva pași.

Biassou mă luă cu el într-un colț al peșterii și îmi șopti :

— Nu-ți pot dărui viața decît cu o condiție ; știi care ; primești ? Îmi arătă telegrama lui Jean-François. Consimțirea mi se părea o josnicie.

— Nu ! i-am spus.

— Aha ! reîncepu el să rînjească. Tot atît de hotărît ! Te bizui mult, deci, pe protectorul tău ! Știi cine e ?

— Da, am replicat pe dată, un monstru aidoma ție, numai că mai ipocrit ! Își îndreptă umerii, uimit și încercînd să ghicească după privirea mea dacă vorbeam serios.

— Cum ! se minună ; așadar nu-l cunoști ?

Am răspuns disprețuitor :

— Nu recunosc în el decît pe Pierrot, sclavul unchiului meu. Biassou se porni iar pe rînjit.

— Ha ! Ha ! Grozavă ! Îți cere viața și libertatea și tu îl numești „un monstru ca mine“ !

— Ce are a face ! am răspuns. Dacă mi-ar fi îngăduită o clipă de libertate, n-aș folosi-o ca să-mi redobîndesc viața, ci ca s-o pierd pe a lui !

— Cum vine asta ? se miră Biassou. Și totuși s-ar părea că acesta ți-e gîndul și bănuiesc că nu-ți arde să-ți bați joc de viața ta. E ceva în asta ce nu înțeleg. Ești protejat de un om pe care îl urăști ; pledează pentru viața ta și tu îi vrei moartea ! De fapt, mi-e tot una. Dorești o clipă de libertate — e singurul lucru pe care ți-l pot dărui ; ești slobod să-l urmezi ; dar dă-mi cuvîntul de cinste că te vei preda două ceasuri înainte de apus. Ești francez, nu ?

Este nevoie să vă mai spun, domnilor ? Viața îmi era o povară ; îmi repugna, dealtfel, să-mi fie dăruită de

acest Pierrot, pe care atîtea aparențe îl acuzau, făcîndu-mă să-l urăsc. Nu știu dacă nu cumva hotărîrea mea fusese influențată de certitudinea că Biassou, care nu dădea drumul unei prăzi cu ușurință, nu va consimți nicicînd la eliberarea mea ; într-adevăr, nu rîvneam decît la cîteva ore de libertate, pentru a izbuti să înțeleg, înainte de a muri, ce se întîmplase cu Marie. Cuvîntul pe care mi-l cerea Biassou, încrezîndu-se în onoarea francezilor, era un mijloc sigur și ușor de a mai cîștiga o zi : îl dădui. Apoi, legîndu-mă astfel, șeful se apropie de Pierrot :

— *Alteza*, rosti slugarnic, ostaticul alb e al tău ; îl poți lua, e liber să te întovărășească. Niciodată nu văzusem atîta bucurie în ochii lui Pierrot.

— Îți mulțumesc, Biassou, strigă, întinzîndu-i mîna ; mulțumesc ! M-ai îndatorat pe veci ! Rămîi mai departe căpetenie peste frații mei de la Morne-Rouge, pînă la reîntoarcerea mea.

Apoi, adresîndu-mi-se :

— Dacă ești slobod, spuse, vino ! Și mă luă cu o vigoare neobișnuită. Biassou ne privi ieșind cu un aer uimit ce se lăsa descifrat chiar în toiul demonstrațiilor de respect cu care întovărășea plecarea însoțitorului meu.

XLIV

Așteptam cu nerăbdare să rămîn singur cu Pierrot. Tulburarea sa, cînd îl întrebasem despre soarta Mariei, gingășia insolentă cu care îndrăznea să-i rostească numele, adînciseră simțămintele de ură și de gelozie ce încolțiseră în inima mea în clipa în care îl văzusem răpind-o, prin flăcările incendiului de la fortul Galifet, pe aceea pe care cu greu o puteam numi soția mea. Ce importanță mai aveau, după toate astea, reproșurile pline de generozitate, pe care le adresase sîngerosului Biassou de față cu mine, grija pe care o purta vieții mele și chiar ciudățenia aceasta uluitoare a tuturor cuvintelor și acțiunilor sale ? Ce importanță avea taina care părea să-l învăluie, care îl făcea să apară viu în fața ochilor mei, cînd credeam că asistasem la moartea lui ; care mi-l înfățișa captiv al albilor, cînd eu îl văzusem scufundîndu-se în

Rîul-Mare ; care preschimba sclavul în alteță, ostaticul în eliberator ? Dintre toate aceste lucruri de neînțeles, singurul limpede pentru mine era răpirea odioasă a Mariei, o insultă cerînd răzbunare, o crimă ce trebuia pedepsită. Toate lucrurile stranii, cîte se petrecuseră sub ochii mei, abia de izbuteau să-mi întîrzie hotărîrea și așteptam cu nerăbdare momentul în care aveam să-mi oblig rivalul să-mi dea explicații. Și clipa aceasta sosi, în sfîrșit. Străbăturăm întreitele rînduri de negri prosternați în calea noastră și strigînd surprinși : *Miraculo ! Yo no esta prisonero !*[1]. Nu știu dacă despre mine sau despre Pierrot vorbeau. Am trecut și de ultimul hotar al taberei ; am lăsat în urmă, printre copaci și stînci, ultimele străji ale lui Biassou : Rask, vesel, o lua înaintea noastră apoi revenea ; Pierrot mergea repede ; pe neașteptate, îl oprii.

— Ascultă, i-am spus, n-are rost să mergem mai departe. Urechile de care te temeai nu ne mai pot auzi ; vorbește. Ce-ai făcut cu Marie ?

Emoția, ținută în frîu, mă făcea să gîfîi. Mă privi cu blîndețe.

— Tot asta ! răspunse.

— Da, tot asta ! Am strigat, furios. Tot asta ! Îți voi pune această întrebare pînă ce-ți dai ultima suflare și pînă ce mi-o dau și eu : unde este Marie ?

— Nimic, deci, nu-ți poate înlătura îndoielile în privința cinstei mele ? O să afli curînd.

— Curînd, monstrule ! m-am repezit. Acum vreau s-o știu. Unde e Marie ? Unde e Marie ? Mă auzi ?! Răspunde sau îți iau viața ! Apără-te !

— Ți-am mai spus, reluă trist, că asta nu se poate. Torentul nu se luptă cu izvorul său ; viața mea, pe care ai salvat-o în trei rînduri, nu poate lupta cu viața ta. Chiar de-aș voi, tot n-ar fi cu putință. N-avem decît un singur pumnal.

Spunînd acestea scoase pumnalul de la brîu și mi-l înfățișă :

— Ia-l, spuse.

---

[1] *Ce minune ! Nu mai este ostatic !*

Îmi ieşisem din cumpăt. Apucai pumnalul și îl făcui să lucească pe pieptul său. Nici prin gînd nu-i trecea să se dea în lături.

— Ticălosule, i-am spus, nu mă obliga să comit un asasinat. Îți înfig vîrful ăsta-n inimă, dacă nu-mi spui pe dată unde-mi e soția.

Îmi răspunse fără mînie :

— Faci ce doreşti. Dar te rog din tot sufletul, îngăduie-mi încă o oră de viață și urmează-mă. Te îndoiești de cel care-ți datorează trei vieți, de cel pe care obișnuiai să-l numeşti „fratele tău", dar, ascultă, dacă te vei mai îndoi peste un ceas, ești slobod să mă ucizi. Nu va fi prea tîrziu. Vezi bine că nu mă opun. Te conjur, pe numele însuşi al *Mariei*...

Şi adăugă cu greutate :

— Al soției tale. Încă o oră ; și dacă te rog așa, doar n-o fac pentru mine, ci pentru tine !

Accentul glasului său avea o expresie inefabilă de persuasiune și de durere. Părea că spunea adevărul, că numai grija pentru propria viață nu ar fi fost de-ajuns ca să dea vocii sale această căldură, această dulceață rugătoare, și că pleda pentru un lucru mai mare decît sine însuşi. Am cedat încă o dată în fața ascendentului pe care îl avea asupra mea, și de care roșeam, recunoscîndu-l în acea clipă.

— Bine, i-am vorbit, îți dau un răgaz de o oră; te urmez.

Am vrut să-i întind pumnalul.

— Nu, mi-a răspuns, păstrează-l ; n-ai încredere în mine. Vino, să nu pierdem timpul.

XLV

Din nou trecu în frunte. Rask, care în timpul convorbirii noastre încercase de mai multe ori s-o pornească la drum, revenind de fiecare dată spre noi și întrebîndu-ne, cum se pricepea, de ce ne opream, Rask își reluă goana vesel. Am pătruns într-o pădure virgină. Pînă într-o jumătate de ceas, am ieșit într-o frumoasă savană verde, străbătută de unda unui izvor de stîncă, mărginită

de o lizieră adîncă şi răcoroasă, cu arbori centenari enormi. O peşteră a cărei tîmple erau înverzite de plante agăţătoare, de clocoticiu, de liane, de iasomie, se deschidea în savană. Rask sălta lătrînd. Pierrot îi ceru, printr-un semn, să tacă şi, fără a spune un cuvînt, mă trase de mînă, în grotă. O femeie şedea în peşteră cu spatele întors spre lumină, pe un covor împletit din rogoz. La zgomotul paşilor noştri, se întoarse... Era Marie, prieteni ! Era îmbrăcată într-o rochie albă, ca şi cu prilejul nunţii noastre, mai purta încă în păr o cunună de flori de portocal, ultima podoabă feciorelnică a tinerei soţii, pe care mîna mea nu avusese răgazul să i-o desprindă de pe frunte. Mă zări, mă recunoscu, strigă și căzu în brațele mele, pierzîndu-şi cumpătul de atîta bucurie şi surpriză. Şi eu mă pierdusem.

La ţipătul ei, o bătrînă ce ţinea în braţe un copil dădu fuga dintr-o adîncitură făcută în peretele grotei. Era dădaca Mariei, cu ultimul copil al nenorocitului meu unchi. Pierrot plecă să aducă apă de la un izvor din apropiere. O stropi pe Marie pe obraz cu cîteva picături. Răcoreala lor o dezmetici:

— Leopold, îmi spuse, Leopold al meu !

— Marie ! i-am răspuns, celelalte cuvinte ale noastre oprindu-se într-un sărut.

— Cel puţin nu faţă de mine ! se auzi strigînd o voce sfîşietoare.

Ridicarăm ochii : era Pierrot. Era acolo, mîngîierile noastre fiindu-i ca o tortură. Pieptul umflat îi gîfîia, pe frunte i se prelingeau picuri mari de sudoare rece. Membrele i se zguduiau. Deodată, își ascunse chipul în plame și se năpusti afară, repetînd cu un accent îngrozitor :

— Nu faţă de mine !

Marie se desprinse pe jumătate din braţele mele și spuse, urmărindu-l cu privirile :

— Doamne ! Leopold, dragostea noastră pare să-l doară. Nu cumva e îndrăgostit de mine ?

Strigătul sclavului îmi dovedise că îmi era rival ; exclamaţia Mariei îmi dovedea că îmi era și prieten.

— Marie ! i-am răspuns, și o fericire fără seamăn îmi cotropi inima în același timp cu un regret imens. Marie ! N-ai știut-o ? !

— Nici acum nu sînt sigură, îmi spuse roșindu-se rușinată. Cum ! Mă iubește ! Niciodată nu mi-am dat seama !

Am strîns-o, ameţit, la piept.

— Mi-am regăsit soţia şi prietenul ! am strigat ; cît pot fi de fericit şi de vinovat ! Mă îndoiam de el.

— Cum ! se miră Marie ; de el ?! De Pierrot ?! Da, atunci ești tare vinovat ! Îi datorezi de două ori viața mea și poate și mai mult, adăugă coborîndu-și privirile. Fără el, crocodilul acela din rîu m-ar fi sfîșiat ; fără el, negrii... Pierrot este acela care m-a smuls din mîinile lor, în clipa în care, fără îndoială, urma să mă trimită la nenorocitul meu tată ! Se întrerupse, izbucnind în plîns.

— Și de ce, am întrebat-o, nu te-a trimis Pierrot la Cap, la soţul tău ?

— A încercat, răspunse, dar n-a putut. Fiind obligat să se ascundă atît de albi cît și de negri, i-a fost foarte greu. De altfel, nu se mai ştia nimic despre tine. Unii spuneau că te văzuseră căzînd, Pierrot mă asigură că nu e adevărat, și nici eu n-o credeam ; era ceva care îmi spunea... Și, dacă ai fi murit, aş fi murit și eu în aceeași clipă.

— Așadar, Pierrot te-a adus aici ?

— Da, Leopold : caverna asta izolată n-o știe decît el. O dată cu mine a salvat tot ce mai rămăsese din familia mea, buna mea dădacă și cu frățiorul meu ; ne-a ascuns. E foarte comodă ; şi, dacă n-ar fi războiul ce vînzolește tot ţinutul, acum, că sîntem la pămînt, mi-ar place să locuim aici amîndoi. Pierrot avea grijă de tot ce puteam avea nevoie. Venea adesea ; purta o pană roșie pe cap. Mă consola, îmi vorbea despre tine, mă asigura că te voi întîlni. Totuși, nevăzîndu-l trei zile, începusem să fiu îngrijorată, cînd, uite, s-a întors cu tine. Ce prieten bun ! S-a dus, deci, să te caute ?

— Da, i-am răspuns.

— Dar cum îmbină aceasta, reluă ea, cu dragostea pentru mine ? Ești sigur ?

— Acum sînt sigur, i-am spus. El e cel care, fiind pe punctul de a înfige cuţitul în mine, s-a lăsat învins de teamă să nu te supere ; el e cel care îți cînta acele versuri de dragoste, în pavilionul de la rîu.

— Adevărat! exclamă Marie, cu o surpriză naivă. E rivalul tău ! Omul rău cu gălbinele este acest bun Pierrot ! Nu pot crede una ca asta ! Cu mine se purta atît de umil, de respectuos ! Mai mult chiar decît atunci cînd ne-a fost sclav ! E adevărat că mă privea cîteodată într-un fel ciudat ; dar era vorba numai despre tristețe și puneam asta pe socoteala nenorocirii mele. Dac-ai ști cu cît devotament pătimaș îmi vorbea despre Leopold al meu ! Prietenia lui te descria aproape la fel ca și dragostea mea.

Aceste explicații ale Mariei mă și încîntau și mă întristau. Mi-am amintit cît de crud mă purtasem cu acest Pierrot și simțeam întreaga tărie a reproșului său cald și resemnat : *Eu nu sînt ingrat.* În această clipă, Pierrot apăru. Fizionomia îi era sumbră și îndurerată. Părea a unui condamnat care se reîntoarce de la cazne, dar care a fost mai presus de ele. Înaintă spre mine încet și îmi spuse cu o voce gravă, arătîndu-mi pumnalul pe care îl aveam în centură :

— A trecut timpul nostru.

— Timpul ? Care timp ? l-am întrebat.

— Ceasul pe care mi l-ai dat ; mi-a fost necesar pentru a te aduce aici. Te-am rugat, atunci, să îmi dărui viața, acum te implor să mi-o iei.

Cele mai calde simțăminte omenești, dragostea, prietenia, recunoștința, se împleteau în clipa aceea în inima mea, să mi-o sfîșie. Am căzut la picioarele sclavului fără a putea spune o vorbă, plîngînd amarnic. Mă ridică de îndată :

— Ce faci ? îmi spuse.

— Îți dau omagiul pe care ți-l datorez ; nu mai sînt demn de o prietenie ca a ta. Recunoștința ta nu poate merge atît de departe, încît să-mi ierte ingratitudinea.

Chipul său mai păstră cîtăva vreme urme de asprime ; se părea că înlăuntrul lui se desfășura o mare bătălie ; făcu un pas spre mine, apoi se dădu îndărăt, deschise buzele, dar tăcu. Toate acestea durară foarte puțin ; își întredeschise brațele și îmi spuse :

— Acum, pot să-ți spun „frate"?

I-am răspuns strîngîndu-l la piept.

După o scurtă, pauză, adăugă :

— Ești bun ; nenorocirea te făcuse nedrept.

— Mi-am regăsit fratele, i-am spus, nu mai sînt nenorocit, dar rămîn foarte vinovat.

— Vinovat, frate ! Și eu am fost și mai mult decît tine ! Tu nu mai ești nenorocit ; eu voi fi veșnic.

XLVI

Bucuria pe care primele elanuri ale prieteniei o aprinsese pe chipul lui se stinse ; trăsăturile îi vădeau o tristețe neobișnuită și adîncă.

— Ascultă, îmi spuse cu răceală. Tatăl meu a fost rege în țara Kakongo. Împărțea dreptate supușilor săi, în pragul ușii și, cu fiecare judecată, bea, după obiceiul regilor, o cupă plină de vin de palmier. Trăiam fericiți și puternici. Au venit niște europeni ; ei mi-au dat spoiala de cunoștințe pe care ai băgat-o de seamă. Șeful lor era un căpitan spaniol ; făgădui tatălui meu ținuturi mai întinse decît ale sale și femei albe ; tata îl urmă, împreună cu familia lui... Ne-au vîndut, frate ! Pieptul negrului se bombă, ochii îi sclipiră ; rupse mașinal un moșmol tînăr ce se afla lîngă el ; cotinuă, fără să pară că îmi vorbește mie : Stăpînul țării Kakongo dobîndi un stăpîn, iar fiul său își încovoie spinarea pe brazdele din San-Domingo. Fu despărțit tînărul leu de bătrînul său părinte, pentru a fi mai ușor îmblînziți. Soția fu smulsă de lîngă soțul ei pentru a se scoate un nou cîștig din unirea lor cu alții. Copiii își căutau mama care îi hrănise, tatăl care îi scăldase în torente ; nu găsiră decît tirani barbari și dormiră la un loc cu cîinii.

Tăcu : buzele i se mișcau fără a mai vorbi, privirea îi era fixă și rătăcită. În cele din urmă, mă apucă brusc de braț :

— Auzi, frate ? Am fost vîndut, ca o vită, mai multor stăpîni. Îți amintești de supliciul din Ogé ? În acea zi mi-am revăzut tatăl ; ascultă : pe roată !

M-am cutremurat. Adăugă :

— Soția mea a fost prostituată pentru albi. Ascultă, frate : a murit și mi-a cerut să o răzbun. Să ți-o spun ?

adăugă, ezitînd și coborîndu-și privirile ; m-am făcut vinovat, am iubit-o pe alta... Dar să trecem peste asta ! Toți ai mei îmi cereau să îi eliberez și să îi răzbun. Rask îmi aducea mesajele lor. Nu le puteam face voia, eu însumi eram în închisoarea unchiului tău. În ziua în care ai dobîndit grațierea mea, am plecat să-mi smulg copiii din mîinile unui stăpîn feroce ; am ajuns. Frate, ultimul dintre nepoții regelui din Kakongo își dăduse duhul sub loviturile unui alb ! Ceilalți o făcuseră mai înainte. Se întrerupse și mă întrebă cu răceală ; Frate, ce-ai fi făcut tu ?

Această povestire patetică mă înghețase de oroare. Am răspuns întrebării sale printr-un gest amenințător. Mă înțelese și începu să zîmbească cu amărăciune. Urmă :

— Sclavii se răzvrătiseră împotriva stăpînilor lor și îi pedepsiră pentru uciderea copiilor mei. Mă aleseră căpetenie. Cunoști nenorocirile aduse de această rebeliune. Am aflat că cei ai unchiului tău se pregăteau să le urmeze exemplul. Am sosit la Acul chiar în noaptea insurecției. Lipseai. Unchiul tău tocmai fusese ucis, cu pumnalul, în pat. Negrii începuseră să dea foc plantațiilor. Neputînd să le stăpînesc furia, crezînd că mă răzbună incendiind proprietățile unchiului tău, a trebuit să salvez ce rămăsese din familia ta. Am pătruns în fort prin deschizătura pe care o făcusem. Am încredințat-o pe doica soției tale unui negru credincios. Mi-a fost mai greu să o salvez pe Maria. Fugise în partea fortului ce era cuprinsă de flăcări, pentru a-l scoate pe cel mai mic frate al ei, singurul care scăpase măcelăririi. O înconjurau negrii ; voiau s-o omoare. Le-am spus cine eram și le-am poruncit să mă lase să mă răzbun singur. S-au retras ; am luat-o pe soția ta în brațe și, încredințîndu-i lui Rask copilul, i-am adus pe ambii în această peșteră, de care știam numai eu... Asta este crima mea, frate.

Tot mai frămîntat din pricina remușcărilor și a recunoștinței, am vrut să mă arunc din nou la picioarele lui Pierrot ; mă opri, părînd jignit :

— Hai, vino, spuse peste o clipă, luîndu-mă de mînă; ia-ți soția și să plecăm toți cinci.

L-am întrebat, surprins, unde voia să ne ducă.

— În tabăra albilor, îmi spuse. Această ascunzătoare nu mai este sigură. Mîine, în zori, albii trebuie să atace tabăra lui Biassou ; cu siguranță că se va da foc pădurii. Și n-avem nici o clipă de pierdut ; pentru capul meu răspund alte zece capete. Ne putem grăbi ; ești slobod ; trebuie : eu nu sînt. Aceste cuvinte îmi măriră surpriza; i-am cerut să mi le explice. Încă n-ai auzit că Bug-Jargal este prizonier ? spuse nerăbdător.

— Ba da, dar ce ai tu comun cu Bug-Jargal ăsta ?

Păru mirat, la rîndul său, și răspunse grav :

— Eu sînt Bug-Jargal ăsta.

XLVII

Mă obișnuisem, ca să spun așa, cu surprizele acestui om. Nu fără mirare asistasem, cu o clipă înainte, la preschimbarea lui Pierrot, sclavul, într-un rege african. Admirația mea era cu atît mai mare, cu cît recunoșteam acum în el pe temutul și magnanimul Bug-Jargal, căpetenia răzvrătiților de la Morne-Rouge. În sfîrșit, pricepeam de unde izvora cinstirea de care se bucura în rîndurile rebelilor, chiar în fața lui Biassou, regele Kakongoului. Nu păru să își dea seama de impresia lăsată asupra mea de ultimele sale cuvinte.

— Mi s-a spus, continuă el, că și tu erai prizonier în tabăra lui Biassou ; am venit să te eliberez.

— De ce mi-ai spus adineauri că tu nu ești liber ?

Mă privi, ca și cînd ar fi încercat să ghicească de unde îmi venea această întrebare, de altfel naturală.

— Ascultă, îmi spuse, azi dimineață eram încă ostatic la ai tăi. Am auzit vestindu-se în tabără că Biassou declarase că intenționa să ucidă pînă la apusul soarelui un tînăr captivat, numit Leopol d'Auverney. Fu întărită garda ce mă păzea. Am aflat că voi fi executat după tine și că, dacă aș fi evadat, urmau să fie sacrificați în locul meu zece camarazi. Vezi, deci, că sînt grăbit.

L-am mai reținut :

— Ai fugit, nu ?

— Cum altfel să ajung aici ? Nu trebuia să te salvez ? Nu-ți datorez viața ? Hai, vino acum. Sîntem la un ceas,

pe jos, atît de tabăra albilor, cît și de-a lui Biassou. Uite, umbra cocotierilor se lungește și coroana lor rotundă pare ca un ou mare, de condor, pe iarbă. Peste trei ore, soarele apune. Vino, frate, timpul trece.

Peste trei ore soarele apune ! Aceste cuvinte atît de simple mă înghețară ca o nălucă funestă. Îmi reamintiră de făgăduința fatală pe care i-o făcusem lui Biassou. Dar vai ! revăzînd-o pe Marie, nu mă mai gîndisem la apropiata noastră despărțire veșnică ; fusesem ca beat ; atîtea emoții îmi învăluiseră memoria, și, de atîta fericire, uitasem de moartea mea. Cuvîntul prietenului meu mă readîncise în nenorocirea mea cu violență. *Peste trei ore soarele apune !* Îmi trebuia un ceas pentru a ajunge în tabăra lui Biassou... Datoria mea era imperios hotărîtă ; îi dădusem cuvîntul tîlharului și mai curînd muream decît să îi dau acelui barbar dreptul de a disprețui singurul lucru în care părea să mai creadă : cinstea unui francez. Alternativa era cumplită ; am ales ceea ce trebuia să aleg ; dar, sînt dator să o mărturisesc, domnilor, am avut un moment de ezitare. Sînt vinovat ?

XLVIII

În cele din urmă, oftînd, am apucat cu o mînă mîna lui Bug-Jargal și cu cealaltă pe a sărmanei Marie, care observa îngrijorată norul sinistru ce îmi acoperise trăsăturile.

— Bug-Jargal, am spus făcînd un efort, îți încredințez singura ființă de pe lume pe care o iubesc mai mult decît pe tine, pe Marie... Întoarce-te în tabără fără mine ; nu te pot urma.

— Doamne ! strigă Marie, abia respirînd. O nouă nenorocire !

Bug-Jargal tresărise. Ochii săi trădau o uimire plină de durere.

— Ce spui, frate ?

Groaza ce o cuprinsese pe Marie, numai la gîndul unei nenorociri pe care dragostea ei prea prevăzătoare părea să o ghicească, mă obligă să îi ascund adevărul și să o cruț de o despărțire atît de zdrobitoare ; m-am aplecat spre urechea lui Bug-Jargal și i-am spus cu glas coborît :

— Sînt captiv. I-am jurat lui Biassou să mă reîntorc, pentru a sta la dispoziţia lui, cu două ceasuri înainte de apus : i-am făgăduit să mor.

Sări, împins de mînie ; vocea lui tună :

— Monstrul? De asta a vrut să-ţi vorbească între patru ochi ; ca să-ţi smulgă această făgăduială. Ar fi trebuit să mă aştept la asta din partea ticălosului de Biassou. Cum de nu mi-a trecut prin minte că pregăteşte un act perfid ? Nu e negru ; e mulatru.

— Ce s-a întîmplat ? Ce perfidie ? Ce făgăduinţă ? întrebă Marie însăpimîntată. Cine este acest Biassou ?

— Taci, taci, îi repetam lui Bug-Jargal, să nu o speriem pe Marie.

— Bine, îmi spuse pe un ton amar. Dar cum ai putut consimţi să făgăduieşti asta ? De ce ai făgăduit ?

— Te credeam un ingrat, credeam că o pierdusem pe Marie. Ce-mi mai păsa de viaţă ?

— Dar o făgăduială orală nu te poate angaja faţă de acel tîlhar.

— Mi-am dat cuvîntul de cinste.

Păru a se strădui să înţeleagă ce voiam să spun.

— Cuvîntul de cinste ! Ce-i aia ? N-aţi băut din aceeaşi cupă ! N-aţi rupt împreună un inel sau o creangă de arţar cu flori roşii ? ?

— Nu.

— Atunci, ce vorbeşti ?! Ce poate să te angajeze ?

— Cinstea mea, i-am răspuns.

— Nu ştiu ce înseamnă asta. Nu te leagă nimic de Biassou. Vino cu noi.

— Nu pot, frate, am făgăduit.

— Nu ! N-ai făgăduit, strigă furios ; ridică vocea : soră, alătură-mi-te, împiedică-ţi soţul să ne părăsească ; vrea să se întoarcă în tabăra negrilor de unde l-am smuls, pretextînd că a făgăduit căpeteniei, lui Biassou, că va muri.

— Ce-ai făcut ! am strigat.

Era prea tîrziu ca să pot preveni efectul acestei generoase porniri ce îl făcea să implore ajutorul celei pe

care o iubea, pentru salvarea vieţii rivalului său. Marie mi se azvîrli în braţe cu un strigăt desperat. Mîinile împreunate în jurul gîtului meu o sprijineau pe inima mea; nu mai avea vlagă, aproape că nu mai putea sufla.

— Oh, de-abia de şopti ; ce vrea să spună, Leopold ? Nu-i aşa că mă înşeală şi că nu vrei să mă părăseşti ca să mori chiar în clipa în care ne-am regăsit ? Spune-mi iute sau mor. N-ai dreptul să-ţi dai viaţa pentru că nu trebuie s-o dai pe a mea. Nu vrei să te desparţi de mine, ca să nu ne mai revedem nicicînd.

— Marie, am reluat, nu crede asta ; e adevărat că te părăsesc ; trebuie, dar ne vom revedea altundeva.

— Altundeva, repetă ea înfiorată ; altundeva ! Unde?

— În cer, i-am răspuns, neputînd minţi acel înger.

Leşină din nou, dar, de data aceasta, din pricina nenorocirii. Timpul trecea ; hotărîrea mea era luată. Am încredinţat-o braţelor lui Bug-Jargal, ai cărui ochi se umplură de lacrimi.

— Nimic nu te poate reţine ? mă întrebă. Eu unul nu mai am nimic de adăugat la cele ce vezi. Cum îi poţi rezista *Mariei ?* Pentru unul singur dintre cuvintele pe care ţi le-a spus, eu i-aş fi sacrificat lumea întreagă, şi tu nu vrei să-i sacrifici propria ta moarte ?

— Cinstea ! i-am răspuns. Adio, Bug-Jargal ; adio, frate, ţi-o las ţie.

Îmi luă mîna ; era gînditor ; abia de părea să mă audă.

— Frate, în tabăra albilor se află o rudă de a ta, o să i-o dau pe *Maria ;* eu, unul, nu pot primi acest dar. Îmi arătă un pisc al cărui vîrf domina întreaga regiune din jur. Priveşte această stîncă: cînd se va ridica acolo semnul morţii tale, nu va dura mult şi se va împrăştia zvonul morţii mele.

— Adio ! Fără a mai adăsta să îi înţeleg ultimele cuvinte, l-am îmbrăţişat ; am sărutat şi fruntea palidă a Mariei, pe care îngrijirile doicii sale începeau să o trezească, şi am luat-o la goană nebuneşte, de teamă ca întîia sa privire, primul ei geamăt, să nu îmi răpească toată energia.

XLIX

Am fugit, m-am adîncit în pădurea deasă, urmărind semnele ce le lăsasem, fără a mai îndrăzni să privesc în urma mea. Ca și cînd aș fi voit să îmi amețesc gîndurile ce mă obsedau, fugeam necontenit prin desișuri, savane, pe dealuri, pînă ce, în cele din urmă, pe culmea unei stînci, tabăra lui Biassou, cu șirurile sale de căruțe, rîndurile de *ajoupe*, furnicarul de negri, îmi apăru sub priviri. Acolo, m-am oprit. Acesta era capătul goanei și al existenței mele. Oboseala și emoția îmi frînseră puterile ; m-am rezemat de un copac, să nu cad, și mi-am lăsat privirile să rătăcească pe tabloul ce se desfășura la picioarele mele în fatala savană. Pînă în acea clipă, crezusem că am gustat din toate cupele amarului și ale fericirii. Nu îmi cunoșteam încă nenorocirea cea mai mare : aceea de a fi împins de o forță morală, mai puternică decît aceea a evenimentelor, să renunț de bună voie, fericit — la fericire, viu — la viață. Cu cîteva ceasuri mai înainte, ce îmi păsa că exist pe pămînt ? Nu trăiam ; culmea desperării este un fel de moarte ce te face să o dorești pe cea autentică. Dar fusesem smuls din această desperare ; Marie îmi fusese redată ; bucuria mea moartă fusese, ca să spun așa, în viață ; trecutul mi se preschimbase în viitor, și toate visele mele eclipsate răsăriră mai strălucitoare ca oricînd ; viața, în sfîrșit, o viață a tinereții, a dragostei și a încîntării, se întindea iar, însorită, pe un orizont imens, înaintea mea. Această viață o puteam reîncepe ; totul, din lăuntrul și din afara mea, mă poftea la asta. Nici un obstacol material, nici o piedică vizibilă. Eram slobod, eram fericit, și totuși trebuia să mor. Abia făcusem un pas în acest paradis și nu știu ce datorie, care nici măcar nu era importantă, mă obliga să dau înapoi, spre un supliciu. Moartea nu înseamnă nimic pentru sufletul obosit sau înăsprit, împietrit de adversități ; dar cît îi e atingerea de sfîșietoare, cît de rece pare mîna ei, cînd cade pe o inimă înflorită și încălzită de bucuriile existenței ! O simțeam! Ieșisem din mormînt pentru o clipă ; în acea clipă, mă îmbătasem cu tot ce exista ceresc pe pămînt, cu dragostea, devotamentul, libertatea ; și acum trebuie să cobor, de îndată din nou în mormînt.

L

Cînd descurajarea trecu, fui cuprins de un fel de furie ; am coborît cu pași mari în vale ; simțeam nevoia să scurtez. M-am înfățișat avanposturilor negre. Părură surprinși și nu voiau să îmi îngăduie să intru. Ciudat lucru ! Am fost aproape obligat să îi rog. În cele din urmă, doi dintre ei puseră mîna pe mine și primiră să mă conducă la Biassou. Am intrat în grota lui. Era preocupat să tragă de arcurile mai multor instrumente de tortură de care era înconjurat. La zgomotul pe care l-au făcut paznicii mei aducîndu-mă, întoarse capul ; faptul că mă aflam acolo nu păru să îl mire.

— Ia uită-te, îmi spuse arătîndu-mi mașinăriile cumplite ce erau în apropiere. Am rămas calm ; cunoșteam cruzimea *eroului omenirii* și eram hotărît să îndur tot, fără să îngălbenesc.

— Nu-i așa, reluă rînjind, nu-i așa că Leogri a fost fericit fiind numai spînzurat ?

L-am privit fără a-i răspunde, cu dispreț rece.

— Anunță-l pe domnul capelan, spuse unui adjutant.

Am rămas o clipă în tăcere amîndoi, privindu-ne în ochi ; mă spionă. În acea clipă, intră Rigaud ; părea agitat și îi vorbi generalissimului încet.

— Să fie adunate toate căpeteniile oștii, spuse Biassou liniștit. Peste un sfert de oră, toate căpeteniile, în veșmintele lor bizare și diferite se adunaseră în fața cavernei.

Biassou se ridică :

— Ascultați, *amigos !* Albii vor să ne atace mîine, în zori, aici. Poziția este proastă ; trebuie s-o părăsim. Vom porni înainte de apus și vom ajunge la hotarul spaniol ; Macaya, vei forma avangarda, cu negrii tăi. Padrejan va astupa cu cuie ochiurile tunurilor luate din artileria din Pralato ; nu le putem lua cu noi în munți. Vitejii din Crois-des-Bouquets vor porni după Macaya. Toussaint va urma cu negrii din Léogani și din Trou. Dacă *grioții* și *griotele* fac cel mai mic zgomot, îi dau pe mîna călăului. Locotenentul-colonel Cloud va distribui puștile debarcate la capul Cabrou și îi va conduce pe mulatri pe

cărările Vistei. Prizonierilor să li se taie gîtul, dacă a mai rămas vreunul ; să fie pilite gloanțele ; să se otrăvească săgețile. Să se arunce trei tone de arsenic în izvorul de la care ia apă tabăra ; colonii vor lua asta drept zahăr și vor bea fără teamă. Trupele din Limbé, Dondon și Acul vor merge după Cloud și Toussaint. Astupați cu roci toate drumurile din savană, stricați-le ; incendiați pădurile, Rigaud, rămîi alături de noi. Negrii din Morne-Rouge vor forma ariergarda și nu vor părăsi savana pînă la răsăritul soarelui.

Se aplecă spre Rigaud și îi spuse în taină :

— Sînt negrii lui Bug-Jargal ; de i-ar distruge măcar ! *Muerta la tropa, muerto el gefe*[1]. Haideți, *hermanos,* reluă, îndreptîndu-și bustul. Candi vă va comunica parola. Căpeteniile se retraseră.

— Generale, spuse Rigaud, trebuie expediată depeșa lui Jean-François. Stăm prost ; poate că îi oprește pe albi.

Biassou o scoase pripit din buzunar :

— Bine că mi-ai adus aminte ; dar are atîtea greșeli de gramatică, cum le spun ei, că or să rîdă de ea.

Îmi întinse hîrtia.

— Ascultă, vrei să-ți salvezi viața ? Bunătatea mea pune din nou această întrebare încăpățînării tale. Ajută-mă să refac această epistolă ; o să-ți dictez ideile mele ; tu o să le pui în *stil alb.* Am făcut un semn negativ. Păru nervos. Nu ? spuse.

— Nu ! am răspuns.

Insistă.

— Gîndește-te bine. Și privirea sa păru să o atragă pe a mea asupra uneltelor de călău cu care se juca.

— Pentru că m-am gîndit, refuz. Pari să te temi pentru pielea ta și alor tăi ; nădăjduiești că scrisoarea către adunare va întîrzia marșul și răzbunarea albilor. N-am nevoie de o viață ce ar sluji ca s-o scape pe a ta. Dă-i drumul cu cazna.

— Ha ! Ha ! *Muchacho !* replică Biassou împingînd cu piciorul instrumentele de tortură, mi se pare că te-ai obișnuit cu astea. Îmi pare rău, dar n-avem vreme să te

[1] *Moartă trupa, mort și șeful !*

pui să le încerci. Poziția noastră e periculoasă ; trebuie să ies cît mai iute. Refuzi să îmi slujești de secretar ! Să știi că ai dreptate, că tot te-aș fi omorît după asta. Nu poți trăi cînd cunoști o taină de-a lui Biassou ; apoi, dragul meu, am făgăduit domnului capelan să mori.

Se întoarse spre *obiul* care tocmai intrase.

— *Bon per*, e gata escuada voastră ?

Acesta făcu un semn afirmativ.

— Ați luat în ea negri din Morne Rouge ? Sînt singurii din armată care nu-s ocupați cu pregătirea plecării.

Obiul răspunse *da* printr-un al doilea semn.

Atunci Biassou îmi arătă cu degetul marele drapel negru pe care îl mai remarcasem și care se afla într-un colț al grotei.

— Asta îi va avertiza pe ai tăi de clipa cînd pot ceda epoleții tăi locotenentului ce îți urmează în grad. Ințelegi că în clipa aia trebuie să fiu plecat. Că veni vorba, ai făcut o mică plimbare ; cum găsești împrejurimile ?

— Am remarcat, am răspuns cu răceală, destui copaci ca să fiți spînzurați, tu și banda ta.

— Află, spuse rînjind forțat, că există un loc pe care, fără îndoială, l-ai scăpat din vedere și cu care *bon per* îți va face cunoștință. Adio, tinere căpitan, bună-seara lui Leogri. Mă salută cu acel rîs ce îmi amintea de zgomotul șarpelui cu clopoței, făcu un semn, îmi întoarse spatele și negrii mă luară. *Obiul* cu văl ne întovărășea, cu mătăniile în mînă.

LI

Mergeam între ei fără a opune nici o rezistență, adevărul fiind că, de altfel, ar fi fost fără rost. Ne urcarăm pe șeaua unei culmi așezată la apusul savanei, unde ne odihnirăm o clipă ; de-acolo am aruncat o ultimă privire soarelui ce cobora fără a mai răsări pentru mine. Paznicii mei se ridicară, am făcut la fel. Am coborît într-o mică vale care în orice altă clipă m-ar fi încîntat. Un torent o străbătea în toată lărgimea și împrumuta pămîntului o umezeală rodnică ; acest torent se năpustea, la capătul văii, într-unul dintre acele iezere albastre ce

nu au număr în munții din San-Domingo. De cîte ori, în vremuri mai fericite, nu mă așezasem, visător, pe malul acestor lacuri frumoase, la ceasul crepusculului, atunci cînd azurul lor se preschimbă într-o întindere argintată în care primele stele ale serii însămînțează paiete de aur ! Curînd trebuia să sosească acel moment, iar noi aveam de mers mai departe ! Cît de frumoasă mi se păru acea vale ! Puteai vedea platani înfloriți, arțari de o vigoare și o înălțime prodigioase ; buchete stufoase de *mauritias*, un fel de palmier ce exclude orice altă formă de vegetație din preajma lui, curmali, magnolii cu caliciile lor mari, măreți catalpași dezvăluindu-și frunzele lucioase, apărînd printre ciorchinii aurii ai falșilor abanoși. Odierul canadian își amesteca florile galbene aureolelor albastre cu care se încarcă acel soi de caprifoi sălbatic căruia negrii îi spun *coali*. Draperii verzui de liane răpeau privirii vederea șoldurilor brune ale stîncilor învecinate. Din toți porii acestui pămînt virgin se înălța o mireasmă primitivă aidoma aceleia pe care o inspirase întîiul om din primii trandafiri ai paradisului. Pășeam de-a lungul unei poteci însemnate pe malul torentului. Am fost surprins să văd cărarea ducînd, pe neașteptate, la o stîncă ascuțită, la poalele căreia am remarcat o deschidere în formă de boltă, prin care ieșea torentul. Din această boltă naturală țîșnea un zgomot surd și bătea un vînt năvalnic. Negrii o apucară la stînga, pe un drum încurcat și greu, ce pare să fi fost săpat de apele unui torent secat de multă vreme. Ne aflarăm în fața unei noi bolți, pe jumătate astupată de mărăcini, ilice și spini sălbatici ce se împleteau între ei. Un zgomot asemănător celui din arca din vale se auzi și aici. Negrii se duseră înăuntru. În clipa în care am făcut primul pas în acest subteran, *obiul* se apropie de mine și îmi vorbi cu un glas ciudat :

— Iată ce am să îți prezic acum : numai unul dintre noi doi va mai ieși pe sub această boltă și va mai coborî pe acest drum.

Nu mi-a venit să îi răspund. Înaintam în întuneric. Zgomotul era din ce în ce mai puternic ; nu ne puteam auzi pășind. Bănuiam că era produs de o cădere de apă ; nu greșeam.

După ce am mers zece minute prin beznă, am ajuns la un fel de platformă interioară, tăiată de natură în însuși miezul muntelui. Cea mai mare parte a acestei platforme semicirculare era inundată de torentul ce izbucnea din vinele muntelui, cu un zgomot înspăimîntător. Deasupra acestei săli subterane, bolta închipuia un fel de dom tapisat cu iederă de o culoare gălbejită. Această boltă era străbătută pe aproape toată întinderea de o spărtură prin care pătrundea lumina și ale cărei margini erau încununate cu arbuști verzi-auriți, în acel moment, de razele soarelui. La capătul dinspre miazănoapte al platformei, torentul se pierdea huruind într-o prăpastie pe fundul căreia părea să plutească, fără a intra cu adevărat, vaga licărire ce cobora din crevasă. Un copac bătrîn se apleca deasupra hăului, crengile lui cele mai înalte se amestecau cu spuma cascadei, iar tulpina noduroasă străpungea stînca, la unul sau două picioare deasupra marginii. Arborele acesta îmbăindu-și în torent, în același timp, coroana și rădăcinile, se profila deasupra prăpastiei ca un braț descarnat și era atît de sărăcit de verdeață, că nu mai puteai spune din ce soi era. Prezenta un fenomen ciudat : numai umiditatea care îi impregna rădăcinile îl împiedica să moară, pe cînd violența cataractei îi smulgea, una după alta, ramurile tinere, forțîndu-l să-și păstreze necontenit aceleași crengi.

LII

Negrii se opriseră în acest loc cumplit și am înțeles că trebuie să mor. Și atunci, în apropierea acestei prăpăstii în care mă aruncau aproape din voia mea, imaginea fericirii la care renunțasem de cîteva ore reîncepu să mă asalteze cu regrete, pot spune, chiar cu remușcări. Orice rugăminte ar fi fost nedemnă pentru mine ; nu am putut, totuși, să mă plîng.

— Prieteni, le-am spus negrilor ce mă înconjurau, știți că nu e ușor să pieri la douăzeci de ani, cînd ești plin de viață, cînd ești iubit de cei pe care îi iubești și cînd lași în urma ta ochii ce vor plînge pînă în ultima clipă ?!

Un rîs cumplit îmi întîmpină tristețea. Era al micului *obi*. Acel soi de duh rău, ființa aceea de nepătruns, se apropie pe neașteptate de mine :

— Ha ! Ha ! Ha ! Plîngi după viață. *Labado sia Dios !* Singura mea teamă era că nu ți-e frică de moarte !

Glasul acesta, rîsul acesta mă obosiseră, tot căutînd să ghicesc de unde le cunoșteam.

— Ticălosule ! i-am spus ; cine ești ?

— O s-o afli ! răspunse cu un ton înfiorător. Apoi, înlăturînd soarele de argint ce îi acoperea pieptul brun : Privește !

M-am aplecat. Pe pieptul păros al *obiului* erau gravate două nume albicioase, urme hidoase și de neșters, arse cu fierul roșu, pe sînul sclavilor. Unul dintre ele era *Effingham*, celălalt al unchiului meu, al meu *d'Auverney !* Surpriza mă amuți.

— Ei, Leopold d'Auverney, numele tău ți l-a destăinuit pe al meu ?

— Nu, am răspuns mirat, auzind cum omul îmi cunoaște numele și străduindu-mă să îmi adun amintirile. Aceste două nume nu apăreau la un loc decît pe pieptul bufonului... Dar bietul pitic a murit ; de altfel, el ținea la noi. Nu poți fi Habibrah !

— El însuși ! strigă, înspăimîntător. Și, ridicîndu-și *gorra* sîngerie, dădu la o parte vălul. Chipul diform al piticului casei îmi apăru în fața ochilor ; dar aerului de veselie turbată pe care i-l cunoșteam îi succedase o expresie amenințătoare, sinistră.

— Doamne-Dumnezeule ! mi-a scăpat ; eram uluit. Toți morții revin ? E Habibrah, bufonul unchiului !

Piticul puse mîna pe pumnal și spuse printre dinți :

— Bufonul și... ucigașul său.

M-am tras înapoi, îngrozit :

— Ucigașul său !... Nebunule ! Asta a fost recunoștința pentru bunătatea lui ?

Mă întrerupse :

— Bunătate ?! Spune : jigniri !

— Cum, am urmat, tu l-ai lovit, ticălosule ?!

— Eu, răspunse cu o expresie oribilă. I-am înfipt cuțitul atît de adînc în inimă, că abia a avut răgaz să se

trezească pentru a muri. A mai strigat numai : *Ajutor, Habibrah !*... Și eram cu el.

Rîsul lui atroce, neverosimilul sînge rece mă revoltară :

— Nenorocitule ! Ucigaș laș ! Ai uitat că numai ție îți acorda favoruri ? Mîncai lîngă masa lui, dormeai lîngă patul său...

— Ca un cîine ! îmi tăie vorba Habibrah ; *como un perro !* Haida-de ! Ba bine că nu mi-am amintit favorurile cu care mă insulta ! M-am răzbunat pe el, mă voi răzbuna și pe tine. Ascultă ! Crezi că dacă sînt mulatru, pitic și diform, nu sînt om ? Ah ! Am un suflet și un suflet mult mai adînc și mai puternic decît acela de care o să-ți slobozesc trupul de fecioară ! I-am fost dat unchiului tău ca maimuță *sapaju.* Slujeam plăcerilor sale, îl distram la necaz. Spui că mă iubea ; aveam, într-adevăr, un loc în inima lui ; da, între papagal și maimuță. Mi-am făurit altul cu pumnalul !

M-am cutremurat.

— Da, continuă piticul, eu sînt, sînt chiar eu ! Privește-mă în ochi. Léopold d'Auverney ! Ai rîs destul de mine, acum poți să și tremuri ! Ce spui, vrei să-mi amintesti preferința rușinoasă pe care o avea unchiul tău pentru cel pe care îl numea bufonul lui ! Ce mai preferință ! *Bon Giu !* Dacă intram prin saloanele voastre, eram întîmpinat de sute de hohote de rîs ; statura mea, diformațiile. trăsăturile, costumul derizoriu, pînă și infirmitățile mele deplorabile, tot ce aveam stîrnea batjocura ticălosului tău unchi și a ticăloșilor săi prieteni. Cît despre mine, nu puteam nici măcar să tac ; trebuia, *o rabia !* trebuia să îmi amestec hohotele cu cele pe care le provocam ! Răspunde, crezi că atîtea umilințe te îndeamnă la recunoștință ? Crezi că nu atîrnă cît suferințele celorlalți sclavi, munca necontenită, coptura soarelui, stîlpul infamiei și biciul ? Crezi că nu-s de-ajuns ca să rodească-n inima unui om o ură arzătoare, necruțătoare, veșnică, așa cum este stigmatul rușinii ce-mi zbîrcește pieptul ! Ah, la o atît de lungă suferință, ce scurtă mi-a fost răzbunarea ! De ce nu mi-a fost dat să îl fac pe tiranul meu odios să sufere toate chinurile ce zilnic le retrăiesc ! De ce să nu fi cunoscut înainte de a se fi curățat tot amarul mîndriei rănite și să nu simtă ce urme fierbinți lasă lacrimile

rușinii și ale furiei pe un chip condamnat la rîsul perpetuu. Ce greu este să aștepți atîta vreme ceasul răzbunării și să-l isprăvești printr-o lovitură de pumnal ! Măcar de-ar fi știut ce mînă l-a lovit ! Dar mă pripeam să-i aud ultimul horcăit ; am înfipt prea iute pumnalul ; a murit fără să mă recunoască și furiile mi-au înșelat răzbunarea. De data, aceasta, cel puțin va fi mai completă. Mă vezi bine, nu-i așa ? E adevărat că-ți vine greu să mă recunoști în lumina nouă în care îți apar. M-ai văzut numai vesel și rînjind ; acum, cînd nimic nu-mi mai împiedică sufletul să ia calea privirilor, bănuiesc că nu mai semăn cu mine însumi. Cunoșteai numai masca mea : iată-mi chipul !

Era cumplit.

— Monstrule ! i-am strigat, greșești, mai există ceva din saltimbanc în atrocitatea trăsăturilor și a inimii tale...

— Nu vorbi despre atrocitate ! mă întrerupse Habibrah ! Gîndește-te la cruzimea unchiului tău.

— Ticălosule ! am urmat, indignat ; dacă era crud, era că îl mînai tu ! Deplîngi soarta nenorociților de sclavi: atunci de ce înveninai împotriva lor încrederea pe care ți-o arăta unchiul meu. De ce n-ai încercat niciodată să-l îmbunezi în favoarea lor ?

— Pentru nimic în lume ! Să împiedic, eu, un alb să se mînjească astfel ? Dimpotrivă, îl împingeam să se poarte și mai urît cu sclavii, ca ceasul răzvrătirii să sune mai curînd, ca excesul tiraniei să cheme, în sfîrșit, răzbunarea ! Părînd că le dăunez fraților mei, îi slujeam.

Mă năuceau aceste născociri ale urii.

— Ei, ce părere ai, continuă piticul, am știut să gîndesc și să pun în practică ? Ce spui de bufonul Habibrah ! Ce spui de nebunul unchiului tău ?

— Du pînă la capăt ce ai început atît de bine, i-am răspuns. Omoară-mă, dar grăbește-te.

Începu să se plimbe de-a lungul și de-a latul platformei, frecîndu-și mîinile :

— Și dacă mie nu-mi place să mă grăbesc ? Dacă vreau să mă bucur în voie de frica ta ? Pricepi, Biassou îmi datora partea mea din ultima pradă. Cînd te-am văzut în tabără, nu i-am mai cerut decît viața ta. Mi-a dat-o

cu plăcere și acum îmi aparține! Mă distrez cu ea. N-ai teamă, curînd o să te prăbușești împreună cu cascada asta în prăpastie; dar află, mai înainte de asta, că, descoperind locul unde s-a ascuns soția ta, azi i-am sugerat lui Biassou să dea foc pădurii, și probabil că a și făcut-o pînă acum. Așadar familia ta este nimicită. Unchiul tău a murit de cuțit, tu vei muri de apă, Marie a ta — de flăcări!

— Ticălosule! Ticălosule! am strigat. Și am făcut o mișcare să sar asupra lui. Se întoarse spre negri:

— Hai, legați-l! I se apropie ceasul.

Negrii începură să mă lege în tăcere cu funiile pe care le aduseseră. Deodată, mi se păru că aud lătrăturile îndepărtate ale unui cîine. Mi se păru că ar fi o iluzie provocată de mugetul cascadei. Negrii isprăviră cu legatul și mă împinseră spre hăul ce avea să mă înghită. Piticul, încrucișîndu-și brațele, mă privea cu o bucurie triumfătoare. Mi-am ridicat ochii spre spărtura de sus ca să nu îl mai văd și să privesc cerul. În clipa aceea, se auzi un lătrat și mai puternic, și mai limpede. Enormul cap al lui Rask apăru prin crevasă. Am tresărit. Piticul strigă: *Hai!* Negrii, care nu băgaseră de seamă lătrăturile, se pregătiră să mă arunce în prăpastie...

LIII

— Camarazi! tună un glas. Toți se reîntoarseră: era Bug-Jargal. Stătea în picioare pe marginea spărturii; pe cap îi plutea o pană roșie. Camarazi, repetă, opriți-vă! Negrii se prosternară. Continuă: Sînt Bug-Jargal. Negrii își izbiră frunțile de pămînt, țipînd fără să se mai înțeleagă ce. Dezlegați prizonierul! strigă căpetenia.

La aceasta, piticul păru să se trezească din stupoarea sa. Împiedică brațele negrilor ce erau gata să îmi taie legăturile.

— Cum?! Ce s-a întîmplat?! strigă el. *Que quiere decir eso?* Apoi, ridicînd capul spre Bug-Jargal: Căpetenie a celor din Morne-Rouge, ce cauți aici?

Bug-Jargal răspunse:

— Am venit să-i comand pe frații mei!

— Într-adevăr, spuse piticul abia stăpînindu-și furia, sînt negrii din Morne-Rouge. Dar cu ce drept dispui de ostaticul meu ?

Căpetenia răspunse :

— Sînt Bug-Jargal !

Negrii își izbiră din nou frunțile de pămînt.

— Bug-Jargal, reluă Habibrah, nu poate desface ce a făcut Biassou. Acest alb mi-a fost dat de Biassou. Vreau să moară ; va muri. *Vosotros*, spuse negrilor, îndepliniți porunca ! Zvîrliți-l în prăpastie.

La glasul puternic al *obiului*, negrii se ridicară și făcură un pas spre mine. Am crezut că era sfîrșitul.

— Dezlegați prizonierul, strigă Bug-Jargal. Și îi potopi cu înjurături și amenințări. Într-o clipă, m-au slobozit. Surpriza mea era tot atît de mare ca și furia *obiului*. Vru să se azvîrle asupra mea. Negrii îl opriră.

— *Demonios ! Rabia ! Infierno de mi alma !* Cum, ticăloșilor, refuzați să-mi dați ascultare ?! Ce-am pierdut *el tiempo* să ascult *este maldicho* ? Ar fi trebuit să-l arunc de la bun început peștilor *del baratro !* Dorind o răzbunare completă, îl pierd. *O rabia de Satan ! Escuchate vosotros !* Dacă nu-mi dați ascultare și nu-l azvîrliți pe albul ăsta nemernic în torent, vă blestem ! O să vă albească părul ; o să vă roadă de vii țînțarii și furnicile ! O să vă slăbească mîinile și picioarele ca trestiile, o să se împleticească, o să vă ardă răsuflarea în gîtlej ca nisipul fierbinte, o să muriți curînd și sufletele vă vor fi osîndite să întoarcă veșnic o piatră de moară mare cît un munte, în lună, unde e frig !

Scena aceasta produse asupra mea un efect ciudat. Singur din rasa mea în această cavernă umedă și întunecată, împresurat de negrii aidoma dracilor, legănat, cît de cît, pe marginea acestui hău fără fund, pe rînd amenințat de acest pitic hidos, de acest vrăjitor diform, a cărui haină dungată și mitră ascuțită abia de le vedeam în lumina palidă și apărat de negrul cel vînjos, ce se lăsa văzut în singurul loc unde puteam zări cerul, mi se păru că m-aș afla la porțile iadului, așteptînd pierzania sau mîntuirea sufletului meu și asistînd la lupta îndîrjită dintre îngerul meu păzitor și duhul meu cel rău.

Negrii păreau înspăimîntați de blestemele *obiului*. Voi să profite de nehotărîrea lor și strigă :

— Vreau ca albul să moară; mă veți asculta : va muri!

Bug-Jargal răspunse cu gravitate :

— Va trăi ! Sînt Bug-Jargal. Tatăl meu a fost rege în Kakongo și împărțea dreptatea în pragul ușii sale. Negrii se prosternară din nou. Căpetenia continuă : Fraților ! Mergeți și îi spuneți lui Biassou să nu desfășoare steagul negru ce trebuie să-i vestească pe albi de moartea acestui captiv ; acest captiv a salvat viața lui Bug-Jargal și Bug-Jargal vrea să trăiască.

Se ridicară. Bug-Jargal lăsă să-i cadă pana roșie în mijlocul lor. Șeful detașamentului își încrucișă mîinile pe piept și ridică pana sa cu respect ; după care ieșiră fără să mai sufle o vorbă. *Obiul* dispăru cu ei în bezna subpămînteană. N-am să încerc să vă descriu, domnilor, situația în care mă aflam. Îmi ațintisem ochii umezi asupra lui Pierrot, care, la rîndul său, mă contempla cu o expresie unică de recunoștință și de mîndrie :

— Domnul fie binecuvîntat ! rosti în cele din urmă. Ești salvat. Frate, întoarce-te pe unde ai venit. O să mă găsești în vale.

Îmi făcu un semn cu mîna și plecă.

LIV

Grăbit să ajung la această întîlnire și să aflu prin ce minunată întîmplare îmi fusese dăruit izbăvitorul, chiar la timpul cuvenit, m-am pregătit să ies din înspăimîntătoarea cavernă. Dar mă așteptau noi pericole. În clipa în care m-am îndreptat spre galeria subterană, un obstacol neprevăzut îmi bară intrarea, pe neașteptate. Era tot Habibrah. *Obiul* hain nu îi urmase pe negri, așa cum crezusem ; se ascunsese în spatele unei stalactite, așteptînd o clipă mai prielnică pentru răzbunarea sa. Și prilejul venise. Piticul se arătă pe neașteptate și rîse. Eram singur, dezarmat ; un pumnal, același ce îi ținea loc de crucifix, lucea în mîna sa. Văzîndu-l, m-am tras fără să vreau, înapoi.

— Ha ! Ha ! *Maldicho !* Credeai că îmi scapi ! Dar nebunul nu e atît de nebun ca tine ! Ești al meu și de

data asta nu te va aştepta de pomană. Vei merge să-l întîlneşti în vale, dar te va purta unda torentului ăstuia.

— Monstrule ! i-am spus mergînd de-a-ndăratelea pe platformă, adineauri ai fost un călău, acum eşti un ucigaş!

— Mă răzbun ! răspunse scrîşnind din dinţi.

În acel moment, mă aflam pe buza prăpastiei, brusc, se năpusti asupra mea, ca să mă împingă în ea, printr-o lovitură de pumnal. M-am dat la o parte. Piciorul îi alunecă pe muşchiul umed ce acoperea stîncile ; se rostogoli pe panta rotunjită de valuri.

— Mii de draci ! strigă răgînd. Se prăbuşise în prăpastie. V-am pomenit de rădăcina copacului bătrîn ce ieşea prin fisura granitului, puţin deasupra marginii. Piticul se izbi de ea, căzînd ; fusta lui înzorzonată i se încurcă printre nodurile trunchiului şi, apucîndu-se de acest ultim sprijin, se cramponă cu o energie extraordinară. Cuşma ascuţită i se desprinse de pe creştet ; dădu drumul pumnalului; arma lui de ucigaş şi *gorra* sunătoare pieriră laolaltă, izbindu-se una de alta, în adîncimile cataractei. Habibrah, agăţat deasupra hăului hidos, la început se zbătu să urce din nou pe platformă ; dar braţele lui scurte nu puteau atinge colţul de sus al rîpei şi unghiile i se rupeau în zadar înfigîndu-se în suprafaţa vîscoasă a rocii ce domina groapa întunecoasă. Urla de furie. Cea mai mică mişcare de a mea ar fi fost de ajuns pentru a-l prăbuşi ; dar ar fi fost o laşitate, şi nu m-am gîndit la asta nici o clipă. Această slăbiciune a mea îl izbi. Mulţumind cerului pentru mîntuirea pe care mi-o trimisese cînd eram deznădăjduit, m-am hotărît să îl las în plata sorţii şi tocmai voiam să ies din sala subpămînteană, cînd am auzit, pe neaşteptate, din prăpastie, glasul piticului, rugător, şi îndurerat :

— Stăpîne, strigă, stăpîne ! Nu plecaţi, vă rog ! În numele lui *bon Giu,* nu lăsaţi să moară, vinovată şi fără căinţă, o fiinţă omenească pe care o puteţi salva. Vai !... Mă lasă puterile, îmi alunecă ramura dintre mîini şi se îndoaie, atîrn prea greu, îi dau drumul, se rupe... Vai ! Stăpîne ! Mi-e frică de prăpastia care fierbe sub mine ! *Nombre santo de Dios !* N-aveţi nici un pic de milă pentru bietul dumneavoastră bufon ? E un ucigaş, e ade-

vărat ; dar nu îi dovediţi că albii sînt mai buni decît negrii, stăpînii — decît sclavii ?

Mă apropiasem de prăpastie, aproape emoţionat, şi lumina veştedă ce cobora prin deschizătură îmi dezvălui pe chipul respingător al piticului o expresie pe care încă nu i-o cunoşteam : aceea a rugăminţii şi a nenorocirii.

— *Señor Léopold*, continuă, încurajat de mişcarea provocată de milă pe care o făcusem, să fie adevărat că o fiinţă omenească îşi vede semenul într-o poziţie atît de cumplită, îl poate ajuta şi nu o face ?! Vai, întindeţi-mi mîna, stăpîne. Un mic ajutor, şi pot ieşi. Ceea ce este totul pentru mine înseamnă atît de puţin pentru dumneavoastră ! Trageţi-mă spre dumneavoastră, vă rog ! Recunoştinţa mea va fi pe măsura crimelor mele...

L-am întrerupt :

— Nemernicule ! Nu-mi aminti de ele !

— Urăsc, stăpîne, reluă el, aceste amintiri. Ah ! Fiţi mai generos decît mine. Ceruri ! Ah, ceruri ! Nu mai pot să mă ţin ! Cad... *Ay desdichado !* Mîna ! Mîna! Daţi-mi mîna ! În numele mamei ce v-a alăptat.

Mi-ar fi greu să vă spun ce lamentabil era acel accent al groazei şi suferinţei ! Am uitat de toate ! Nu mai era un vrăjmaş, un trădător, un ucigaş, era un nenorocit pe care numai un mic efort din partea mea l-ar fi putut smulge unei morţi înfiorătoare. Mă implora atît de jalnic! Orice cuvînt, orice reproş ar fi fost fără rost şi ridicol : nevoia de ajutorare mi se părea urgentă. M-am aplecat şi am îngenuncheat de-a lungul marginei, sprijinindu-mă cu una dintre mîini de copacul a cărui rădăcină îl susţinea pe nefericitul Habibrah ; i-am întins-o pe cealaltă... De îndată ce fu la îndemîna sa, o apucă cu ambele mîini, cu o vigoare neaşteptată, şi, departe de a se lăsa ajutat să urce, aşa cum intenţionam să o fac, l-am simţit că încearcă să mă tragă cu el în adîncimi. Dacă trunchiul arborelui nu mi-ar fi oferit un sprijin atît de solid, aş fi fost, fără doar şi poate, smuls de unde mă aflam, printr-o mişcare bruscă şi violentă pe care o făcu mizerabilul.

— Sceleratule ! i-am strigat ; ce faci ?!

— Mă răzbun, răspunse hohotind diabolic. Te-am apucat, în sfîrşit, imbecilule ! Singur ai venit în mîinile

mele! Te țin! Erai salvat și eu eram pierdut! Singur te-ai băgat în gura caimanului, pentru că a gemut după ce a răcnit! Sînt mîngîiat, căci moartea mea mă răzbună! Ești în capcană, *amigo!* Și o să mai am un tovarăș drept hrană peștilor din lac.

— Trădătorule! i-am spus, încordîndu-mi mușchii, așa mulțumești pentru că am vrut să te ajut?!

— Da, răspunse; știu că mă puteam salva cu tine, dar prefer să pieri cu mine. Țin mai mult la moartea ta decît la viața mea! Vino!

În acest timp, palmele sale aspre și negre se crispau în jurul mîinii mele cu eforturi neînchipuite; ochii îi ardeau și gura îi spumega; forțele, de a căror lipsă se plînsese atît de jalnic, cu o clipă mai înainte, îi reveniseră, exaltate de furie și răzbunare; picioarele i se sprijineau, ca două pîrghii, de zidul perpendicular al stîncii și sărea, pe rădăcină, asemenea unui tigru; aceasta, încîlcită în veștmintele sale, îl susținea, fără voia lui; deoarece ar fi vrut să o rupă ca să atîrne cu toată greutatea de mine. și să mă tragă mai iute. Se întrerupea, cînd și cînd, s-o roadă furios cu dinții. Ai fi zis că este însuși demonul acestei grote, încercînd să atragă o pradă în palatul său de beznă din adîncuri. Spre norocul meu, unul dintre genunchi mi se oprise într-o ieșitură a stîncii; brațul parcă mi s-ar fi înnodat de copacul de care mă sprijineam; și mă luptam împotriva eforturilor cu toată energia pe care sentimentul autoconservării ți-l poate da într-o astfel de clipă. Din cînd în cînd, îmi ridicam anevoie pieptul și strigam cît mă țineau puterile: *Bug-Jargal!* Dar tunetul cascadei și distanța îmi lăsau prea puține nădejdi că mi-ar fi putut auzi glasul. Între timp, piticul, care nu se așteptase la o astfel de rezistență, își îndoi zguduirile furioase. Începeam să-mi pierd puterile, deși lupta durase mai puțin timp decît irosesc povestindu-v-o. Un cîrcel de nesuportat îmi paraliza brațul; mi se tulbura vederea; lumini livide și fără consistență se încrucișau prin fața mea; urechile îmi sunau; am auzit rădăcina trosnind, gata să se rupă, monstrul ce sta să cadă — rîzînd; prăpastia ce urla părea că se apropie de mine.

Înainte de a abandona totul, din pricina ostenelii și a desperării, am încercat să mai strig o dată ; mi-am adunat forțele ce îmi mai rămăseseră și am strigat pentru ultima oară : *Bug-Jargal !* Îmi răspunse un lătrat. L-am recunoscut pe Rask, mi-am întors privirile. Bug-Jargal și cîinele său erau pe marginea crevasei. Nu știu dacă auzise chemarea mea sau îl mînase îngrijorarea. Își dădu seama de pericolul în care mă aflam !

— Ține-te bine ! îmi strigă.

Habibrah, temîndu-se să nu fiu salvat, îmi striga și el, spumegînd de furie : — Vino odată ! Vino.

Și își aduna, să isprăvească tot, ultimele rămășițe ale vigorii sale nefirești. În clipa aceea, brațul meu trudit se desprinse de copac. Gata ! Cînd, m-am simțit ținut din spate : era Rask. La un semn al stăpînului meu, sărise pe platformă, prin deschizătură, și mă ținea cu botul de pulpanele hainei. Acest neașteptat ajutor mă izbăvea. Habibrah își mistuise, cu acest efort, ultima tărie ; eu mi-am adunat-o pe a mea pentru a-mi smulge mîna. Degetele lui înțepenite fură, în cele din urmă, nevoite să îmi dea drumul ; rădăcina, căznită atît de multă vreme, se frînse sub greutatea lui ; și, pe cînd Rask mă trăgea înapoi cu violență, nemernicul pitic fu înghițit de spumele cascadei, blestemîndu-mă, fără vlagă ; blestemul căzu în prăpastie odată cu el. Acesta fu sfîrșitul bufonului unchiului meu.

LV

Această scenă, această luptă nebunească, cumplitul ei deznodămînt, mă copleșiseră.

Îmi pierdusem, aproape, cunoștința. Glasul lui Bug-Jargal mă reînvie :

— Frate ! striga. Grăbește-te să ieși ! Soarele apune peste jumătate de ceas. Te aștept acolo. Urmează-l pe Rask.

Cuvintele acestea prietenești îmi redară nădejdea, puterea și curajul. M-am ridicat. Dogul se năpusti prin galeria subterană ; l-am urmat ; lătratul lui mă conducea prin beznă. După cîteva minute, am revăzut lumina ; ajungeam, în sfîrșit, la ieșire și respiram liber. Pășind afară

de sub bolta umedă şi neagră, mi-am amintit de prorocirea piticului, făcută atunci cînd intrasem : „Numai unul dintre noi doi va trece înapoi pe acest drum". Aşteptările i-au fost înşelate, dar profeţia i se adeverise.

LVI

Ajuns în vale, l-am văzut pe Bug-Jargal ; i-am căzut în braţe şi am rămas aşa, cu inima grea, cu zeci de întrebări pe buze, dar neputîndu-le rosti.

— Ascultă, mi-a spus, soţia ta, sora mea, este în siguranţă. Am dus-o în tabăra albilor ; e la una dintre rudele voastre ce comanda avanposturile ; voiam să mă predau de teamă să nu fie sacrificate cele zece capete ce răspund pentru mine. Ruda ta mi-a spus să fug şi să încerc să împiedic uciderea ta, cei zece negri netrebuind să fie executaţi decît după tine ; acest lucru trebuia să fie vestit de Biassou, arborîndu-se un steag negru pe cel mai înalt pisc din munţi. Am alergat, Rask m-a condus şi am ajuns la timp, slavă Domnului ! Vei trăi şi voi trăi şi eu. Întinse mîna şi adăugă : Eşti mulţumit, frate ?

L-am strîns din nou în braţe ; l-am implorat să nu mă mai părăsească, să rămînă cu mine, printre albi ; i-am făgăduit un grad în armata colonială. Mă întrerupse cu sălbăticie.

— Frate, ţi-am făgăduit eu să te înrolez în rîndurile alor mei ?

Am tăcut, simţeam că greşisem. Adăugă vesel :

— Hai, vino s-o liniştim pe soţia ta !

Această propunere răspundea unei nevoi urgente a inimii mele ; m-am ridicat beat de fericire ; plecarăm. Negrul cunoştea drumul ; mergea în faţa mea ; Rask ne urmă . . .

La aceasta, d'Auverney se opri şi aruncă o privire sumbră în jurul său. Stropi mari de sudoare i se scurgeau pe frunte. Îşi ascunse chipul în mîini. Rask îl privea îngrijorat.

— Da, aşa mă priveai atunci ! murmură el.

Peste o clipă, se ridică foarte nervos şi ieşi din cort. Sergentul şi dogul îl întovărăşiră.

LVII

— Pun rămășag, strigă Henri, că ne apropiem de catastrofă ! Zău c-ar fi păcat să i se fi întîmplat ceva lui Bug-Jargal; strașnic bărbat !

Paschal smulse cu dinții dopul sticlei înfășurată în răchită și spuse :

— Aș fi dat douăsprezece coșuri de Porto, să văd nuca de cocos pe care a dat-o peste cap dintr-o înghițitură.

Alfred, care visa la o melodie de ghitară, se întrerupse și îl rugă pe Henri să îi lege șnururile, adăugă :

— Negrul acesta mă interesează mult. Numai că n-am îndrăznit să îl întreb pe d'Auverney, dacă știa și melodia *Hermosa Padilla.*

— Biassou este mai interesant, reluă cuvîntul Paschal, vinul lui poate nu făcea multe parale, dar cel puțin omul ăla știa ce e un francez. Dacă i-aș fi fost prizonier, aș fi lăsat să-mi crească mustățile, să-mi dea cîțiva piaștri pe ele, așa cum a dat orașul Goa acelui căpitan portughez. Trebuie să vă mărturisesc că creditorii mei sînt mai necruțători decît Biassou.

— Că veni vorba, căpitane, iată patru ludovici pe care vi-i datorez, strigă Henri, aruncîndu-și punga lui Paschal. Căpitanul își privi cu ochii mirați generosul debitor și ar fi putut, cu mai multă dreptate, să se numească creditorul său.

Henri se grăbi să adauge :

— Ia să vedem domnilor : pînă aici, ce gîndiți despre povestirea căpitanului ?

— Pe cinstea mea, spuse Alfred ; n-am fost prea atent, dar mă așteptam la ceva mai interesant din gura visătorului d'Auverney. Și, pe deasupra, a zis și o romanță în proză ; și nu-mi plac romanțele în proză ; pe ce melodie să le cînți ? ! Pe scurt, povestea lui Bug-Jargal mă plictisește : e prea lungă.

— Aveți dreptate, spuse aghiotantul Paschal ; e prea lungă. Dacă n-aș fi avut pipa și clondirul, ar fi fost o noapte tare lungă. Și sînt și o mulțime de lucruri absurde. Cum să crezi, de pildă, că pocitania aia de vrăjitor . . . cum

îl chema, c-am și uitat ?... *Habitos !* cum să crezi că vrînd să-și înece dușmanul, se îneca singur ?...

Henri îl întrerupse surîzînd :

— Și mai ales în apă ! Nu-i așa, căpitane Paschal ? Pe mine, ce m-a distrat cel mai tare în povestirea lui d'Auverney, a fost că de fiecare dată cînd îi rostea numele lui Bug-Jargal, cîinele șchiop ridica privirea.

— Cît despre asta, întrerupse Paschal, făcea tocmai pe dos decît făceau cumetrele din Celadas cînd predicatorul pronunța numele lui Iisus ; am intrat în biserică cu doisprezece cavaleriști cu platoșă ...

Zgomotul puștii străjii vesti întoarcerea lui d'Auverney. Toți tăcură. Se plimbă cîțiva pași, cu brațele încrucișate, în tăcere. Bătrînul Thadée, ce se reașezase într-un colț, îl observa pe furiș, și se străduia să pară că îl mîngîie pe Rask, ca să nu își dea seama căpitanul de îngrijorarea lui. D'Auverney, în cele din urmă, reluă :

LVIII

— Rask ne urma. Stînca cea mai înaltă a văii nu mai era luminată de soare : deodată, trecu o pîlpîire pe deasupra ei, ce se stinse iute. Negrul tresări ; îmi strînse mîna cu putere.

— Ascultă, spuse. Un zgomot surd, ca de artilerie, răsună din vale în vale, revenind cu nenumărate ecouri. E semnalul, spuse negrul, întunecat. Continuă : A fost un tun, nu ? Am făcut un semn afirmativ. Din două salturi, se afla pe o stîncă înaltă : l-am urmat. Încrucișă brațele și începu să surîdă cu tristețe. Vezi ? mă întrebă. Am privit încotro îmi arăta și am zărit piscul pe care mi-l indicase cînd am revăzut-o pe Marie. Singurul în care mai bătea soarele, avînd în vîrf un drapel mare, negru.

D'Auverney făcu o pauză.

Mai tîrziu am aflat că Biassou, grăbit să plece, pusese să fie arborat stindardul înaintea întoarcerii detașamentului ce ar fi trebuit să mă execute.

Bug-Jargal se afla tot acolo, în picioare, cu brațele încrucișate și contemplînd steagul lugubru. Deodată, se reîntoarse rapid și făcu cîțiva pași, să coboare de pe stîncă :

— Doamne, Doamne ! Nenorociții mei tovarăși !

Reveni spre mine :

— Ai auzit tunul ? mă întrebă.

N-am răspuns.

— Era semnalul, frate. Acum sînt conduși. Capul îi căzu pe piept. Se apropie și mai mult de mine :

— Du-te să-ți întîlnești soția, frate ; te va conduce Rask.

Fluieră o melodie africană, cîinele mișcă din coadă și păru că vrea să se îndrepte spre un anume loc al văii. Bug-Jargal îmi luă mîna și făcu eforturi să zîmbească ; dar era un zîmbet crispat.

— Adio ! îmi strigă un glas puternic ; și pieri printre desișurile și copacii ce ne înconjurau. Împietrisem. Puținul pe care îl înțelesesem din cîte se petrecuseră mă făcea să prevăd tot felul de nenorociri. Rask, văzîndu-și stăpînul dispărînd, înaintă spre marginea stîncii și începu să își clatine capul urlînd nenorocit. Reveni cu coada între picioare ; ochii mari îi erau umezi ; mă privi îngrijorat, după care se întoarse în locul de unde plecase stăpînul său și lătră de mai multe ori. L-am înțeles : și eu aveam aceleași temeri ca și el. Am făcut cîțiva pași în direcția lui și, atunci, țîșni ca o săgeată pe urmele lui Bug-Jargal ; l-aș fi pierdut curînd din vedere, deși alergam și eu cît mă țineau puterile, dacă nu s-ar fi oprit din cînd în cînd, ca să îmi dea, parcă timp să îl ajung. Am străbătut astfel cîteva văi, am urcat pe dealuri acoperite de pîlcuri de copaci. În sfîrșit !...

Vocea lui d'Auverney se stinse. Trăsăturile îi fură cuprinse de o desperare sumbră ; abia putu articula cuvinte :

— Continuă tu, Thadée, nu mai am forță nici cît o babă.

Bătrînul sergent nu era mai puțin emoționat decît căpitanul :

— Cu îngăduința ... Dacă așa vreți, căpitane, trebuie să vă spun, domnilor ofițeri, că deși Bug-Jargal, numit

Pierrot, a fost un negru mare, — foarte blînd, foarte puternic, foarte curajos și cel mai mare viteaz de pe pămînt, după dumneavoastră, nu vă fie cu supărare, domnule căpitan, asta nu înseamnă că eu eram mai puțin pornit împotriva lui, lucru pe care nu mi-l voi ierta niciodată, deși căpitanul meu mi-a iertat-o. Așa încît, domnule căpitan, cînd am auzit că în seara următoare urmați să fiți ucis, m-a năpădit o furie teribilă împotriva bietului om și am simțit o plăcere infernală cînd i-am anunțat că el sau, în lipsa lui, zece dintre ai săi vă vor întovărăși și vor fi împușcați, drept represalii, cum se spune. La auzul acestei știri, nu vădi nici un simțămînt, numai că peste un ceas o șterse printr-o gaură pe care o făcuse . . .

D'Auverney avu un gest de nerăbdare. Thadée reluă :

— Fie ! Cînd am văzut drapelul mare și negru pe munte, cum nu se reîntorsese, ceea ce nu ne mira, cu îngăduința dumneavoastră, domnilor ofițeri, s-a tras cu tunul și am fost însărcinat să conduc pe cei zece negri spre locul de execuție, numit *La Bouche-du-Grand-Diable*, care era mai departe de tabără... Ei, dar ce contează ! Cînd am ajuns acolo, înțelegeți, domnilor, n-o făcusem ca să le dăm un prilej să-și ia tălpășița, am pus să fie legați, așa cum se obișnuiește, și mi-am pregătit plutonul. Cînd, iată că văd sosind dinspre pădure un negru solid. Mi s-au muiat brațele. Se apropie, gîfîind, de mine :

— Am sosit la vreme, spuse. Bună-ziua, Thadée.

Da, domnilor, numai asta a spus și merse să-și dezlege tovarășii. Eu rămăsesem cu gura căscată. Atunci, cu îngăduința dumneavoastră, domnule căpitan, între el și negri se stîrni o luptă a generozității și care ar fi trebuit să dureze ceva mai mult . . . Ce mai contează ! Da, eu sînt de vină că am făcut să înceteze acea luptă. Luă locul negrilor. În acea clipă, cîinele lui . . . Bietul Rask ! Ajunse acolo și îmi sări la gît. De-ar fi rămas așa încă cîteva clipe, domnule căpitan ! Dar Pierrot făcu un semn și sărmanul dog îmi dădu drumul ; Bug-Jargal nu îl putu însă împiedica să nu i se culce la picioare. Pe atunci, vă credeam mort, domnule căpitan. Eram mînios. Am strigat . . .

Sergentul întinse mîna, îl privi pe căpitan dar nu putu rosti cuvîntul fatal.

— Bug-Jargal căzu. Un glonţ rupsese laba cîinelui... De atunci, domnilor ofiţeri (şi sergentul îşi clătină cu tristeţe capul), de atunci e şchiop. Am auzit gemete printre copacii codrului din apropiere, am mers acolo, eraţi dumneavoastră, domnule căpitan ; vă atinsese un glonţ, cînd alergaţi să îl salvaţi pe negru. Da, căpitane, gemeaţi, dar plîngîndu-l pe el ; Bug-Jargal murise ! Pe dumneavoastră, domnule căpitan, v-am adus în tabără. Eraţi rănit mai puţin grav decît el, căci v-aţi vindecat, datorită îngrijirii atente a doamnei Marie.

Sergentul se opri. D'Auverney reluă cu un glas solemn şi îndurerat :

— Bug-Jargal murise !

Thadée coborî privirile.

— Da, spuse ; el mă cruţase, şi tocmai eu l-am ucis.

Sfîrşitul lui *Bug-Jargal*

NOTĂ

Deoarece cititorii, în general, au obiceiul să solicite lămuriri definitive asupra sorţii fiecăruia dintre personajele ce au izbutit să îl intereseze, s-au făcut cercetări, în intenţia de a satisface acest obicei, asupra destinului ulterior al căpitanului Léopold d'Auverney, al sergentului şi cîinelui său. Cititorul îşi aminteşte, poate, că sumbra melancolie a căpitanului avea două pricini : moartea lui Bug-Jargal, numit Pierrot, şi pierderea iubitei sale Marie, care nu fusese salvată din incendiul fortului Galifet decît pentru a pieri, nu peste multă vreme, în primul incendiu al Capului. Cît despre căpitanul însuşi, iată ce s-a descoperit.

*A doua zi după marea bătălie cîştigată de trupele Republicii Franceze împotriva armatelor europene, generalul de divizie M*** stătea singur în cortul său, redactînd, după notele şefului de stat-major, raportul ce urma să fie trimis Convenţiei naţionale, asupra victoriei din ajun. Un aghiotant general se prezentă, spunîndu-i că reprezentantul poporului, însărcinat pe lîngă el, voia să-i vorbească. Generalului îi displăceau acest soi de ambasadori cu bonetă roşie pe care Montaniarzii îi delegau în tabere pentru a le înjosi şi decima, turnători oficiali, însărcinaţi de călăi să spioneze gloria. Totuşi ar fi fost periculos să se refuze vizita unuia dintre ei, îndeosebi după o victorie. Idolului sîngeros al acelor vremuri îi plăceau victimele ilustre ; şi sacrificatorii din piaţa Revoluţiei erau veseli cînd puteau să dărîme, dintr-o singură lovitură, un cap şi o coroană, chiar de n-ar fi fost decît de spini, ca aceea a lui Louis XVI, de flori, ca acelea ale tinerelor fete*

din Verdun, sau de lauri, ca acelea ale lui Custine și Andrée Chénier. Generalul ordonă deci să fie primit reprezentantul.

După cîteva felicitări în doi peri și destul de limitate, în legătură cu recentul triumf al armatelor republicane, reprezentantul, apropiindu-se de general, îi spuse acestuia, cu jumătate de glas :

— Dar asta nu este totul, cetățene general ; nu e destul să învingem vrăjmașul din afară ; trebuie, de asemenea, exterminați dușmanii dinăuntru.

— Ce vreți să spuneți, cetățene reprezentant ? răspunse generalul uimit.

— În armata voastră, există un căpitan numit Léopold d'Auverney, reluă misterios comisarul Convenției ; e în a 32-a semibrigadă. Îl cunoașteți, generale ?

— Sigur că da ! exclamă generalul. Tocmai citeam în legătură cu el un raport al adjutantului general, șef al celei de a 32-a semibrigăzi. E un excelent căpitan.

— Cum, cetățene general ! îi vorbi de sus reprezentantul. I-ați dat alt grad ?

— Nu vreau să vă ascund, cetățene reprezentant, că asta îmi era intenția . . .

La aceasta, îl întrerupse pe general, cu impetuozitate :

*— Victoria este oarbă, generale M*** ! Țineți seama de ce faceți sau spuneți. Dacă încălziți la sîn șerpi ce dușmănesc poporul, temeți-vă să nu vă strivească poporul atunci cînd va strivi șerpii ! Acest Léopold d'Auverney este un aristocrat, un contrarevoluționar, un regalist, unul din 1792, un girondin ! Justiția poporului îl caută ! Trebuie să mi-l dați acum.*

Generalul răspunse cu răceală :

— Nu pot.

*— Cum nu puteți ? ! reluă comisarul, a cărui mînie se adîncise. Nu știți, generale M***, că singura putere nelimitată aici e a mea ? Republica vă ordonă și spuneți că nu puteți ! Iată, din condescendență pentru succesele pe care le-ați avut, vreau să vă citesc nota informativă ce mi-a fost transmisă în legătură cu acest d'Auverney și pe care trebuie să o expediez, împreună cu el, acuzatorului*

public. Este vorba de un extras dintr-o listă de nume pe care nădăjduiesc că nu mă obligaţi să o închei cu al dumneavoastră. Ascultaţi :

„Léopold Auverney (cu particula de*), căpitan în cea de a 32-a semi-brigadă, dovedit,* primo, *de a fi istorisit într-o consfătuire de conspiratori o pretinsă povestire contrarevoluţionară, ce tindea să ridiculizeze principiile egalităţii şi libertăţii şi să exalte vechi superstiţii cunoscute sub numele de regalitate şi religie ; dovedit,* secundo, *de a se fi slujit de expresii reprobate de orice* sans-culotte *cinstit, pentru a caracteriza diverse evenimente memorabile, anume eliberarea negrilor din San-Domingo ; dovedit* tertio, *de a se fi slujit numai de cuvîntul* domnule *în povestirea sa, şi niciodată de cuvîntul cetăţean ; în sfîrşit,* quarto, *de a fi conspirat făţiş, prin mai sus pomenita istorisire, pentru răsturnarea Republicii în favoarea facţiunii girondinilor şi a brissotiştilor. Merită moartea". Ei, generale, ce părere aveţi ? Mai ţineţi partea acestui trădător ? Mai staţi în cumpănă să daţi pe mîna justiţiei acest inamic al patriei ?*

— Acest inamic al patriei, replică generalul cu demnitate, s-a sacrificat pentru ea. Voi răspunde extrasului din nota dumneavoastră printr-un extras din raportul meu ; e rîndul dumneavoastră să ascultaţi :

„Leopold d'Auverney, căpitan în cea de a 32-a semibrigadă, a hotărît soarta noii victorii obţinute de armata noastră. Coalizaţii au clădit o redută formidabilă ; era cheia btăliei ; trebuia ocupată. Moartea viteazului ce ar fi atacat-o cel dintîi era sigură. Căpitanul d'Auverney şi-a asumat această sarcină ; a cucerit reduta, a murit şi am învins. Sergentul Thadée, dintr-a 32-a, şi un cîine, au fost găsiţi morţi în preajma sa. Propunem Convenţiei naţionale să decreteze că acestui căpitan Léopold d'Auverney i se cuvine recunoştinţa patriei". Vedeţi, cetăţene reprezentant, confirmă liniştit generalul, deosebirea dintre misiunile noastre ; ambii trimiteam cîte o listă Convenţiei. Acelaşi nume se află pe ambele liste. Il denunţaţi ca pe un trădător, eu — ca pe un erou ; îl sortiţi ruşinii, eu — gloriei ; ridicaţi un eşafod, eu îi pregătesc un trofeu ; fiecare cu rolul său. Din fericire, însă, acest viteaz a putut

scăpa într-o bătălie de supliciul pe care i-l hărăzeați. Slavă Domnului ! Cel pe care voiați să-l omorîți, a murit. Nu v-a așteptat.

Comisarul, furios să vadă că, o dată cu conspiratorul, cădea și conspirația lui, scrîșni printre dinți :

— A murit ! Păcat !

Generalul îl auzi și strigă indignat :

— Vă mai rămîne o consolație, cetățene reprezentant al poporului ! Căutați cadavrul căpitanului d'Auverney în ruinele redutei. Cine știe ? ! Poate că obuzele dușmanului să îi fi cruțat capul, în favoarea ghilotinei naționale !

Sfîrșitul Notei lui Bug-Jargal.

Redactor : DOINA FLOREA
Tehnoredactor : F. CONSTANTIN

Apărut 1971. Format 54×84/16. Coli de tipar 16,25.

Editura JUNIMEA Iaşi, Palatul culturii, ROMÂNIA

ipt

Cd. 516 I. P. „Tiparul"
Str. Fabrica de chibrituri 9-11
Bucureşti

